

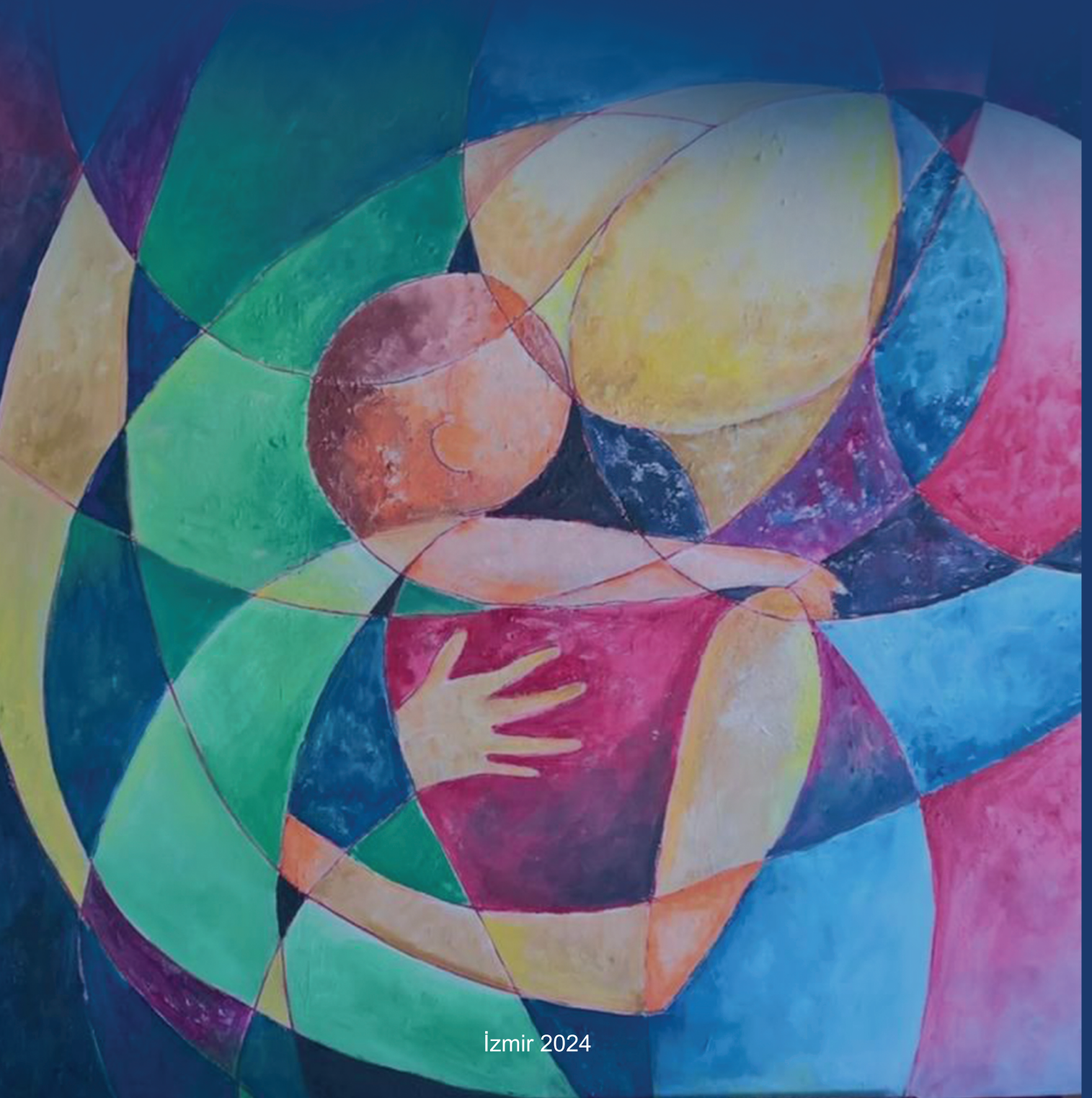
Ege Üniversitesi Yayınları
Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No: 13

ANNELER VE OĞULLARI

Çok Disiplinli Bir Yaklaşım

Editör

Dilek MAKTAL CANKO & Zeynep TÜRKYILMAZ & Burcu UŞAKLI SANDAL

İzmir 2024

Ege Üniversitesi Yayınları
Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No: 13

ANNELER ve OĞULLARI

Çok Disiplinli Bir Yaklaşım

Editör

Dilek Maktal Cankö

Zeynep Türkyılmaz

Burcu Uşaklı Sandal

İzmir 2024

ANNELER ve OĞULLARI

Çok Disiplinli Bir Yaklaşım

Editör

Dilek Maktal Canko
Zeynep Türkyılmaz
Burcu Uşaklı Sandal

ISBN: 978-605-338-461-8

Ege Üniversitesi Üst Yayın Komisyonu'nun 04.11.2024 tarih ve 05/07 sayılı kararı ile yayınlanmıştır.

© Bu kitabın tüm yayın hakları Ege Üniversitesi'ne aittir. Kitabın tamamı ya da hiçbir bölümü yazarının önceden yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla kaydedilemez, basılamaz, çoğaltılamaz. Ancak kaynak olarak gösterilebilir.

Eserin bilim, dil ve her türlü sorumluluğu yazarına/editörüne aittir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 52149

Ege Üniversitesi Yayınları

Ege Üniversitesi Basım ve Yayınevi
Bornova -İzmir
Tel: 0 232 342 12 52

E-posta: basimveyayinevisbm@mail.ege.edu.tr

Yayın Link

<https://basimveyayinevi.ege.edu.tr>

Yayın Tarihi: Aralık, 2024

Bu eser, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası lisansı (CC BY-NC-ND) ile lisanslanmıştır. Bu lisansla eser alıntı yapmak koşuluyla paylaşılabilir. Ancak kopyalanamaz, dağıtılamaz, değiştirilemez ve ticari amaçla kullanılamaz.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license (CC BY-NC-ND). Under this license, the text can be shared with the condition of citation. However, it cannot be copied, distributed, modified or used for commercial purposes.

HAKEM LİSTESİ

- Öğr. Gör. Dr. Asuman Gürman Şahin, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü
- Dr. Öğr. Üye. Aytül Hadımlı, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü
- Öğr. Gör. Dr. Burcu Çakın Erdağ, Dokuz Eylül Üniversitesi, Rektörlük
- Dr. Öğr. Üye. Cem Dönmezoğulları, Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
- Prof. Dr. Esra Engin, Ege Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
- Doç. Dr. Eylem Toker, Tarsus Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümü
- Dr. Öğr. Üye. F. Cansu Pala, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü.
- Doç. Dr. Ferda Kemirtlek, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü
- Dr. Öğr. Üye. Funda Kemahlı Garipoğlu, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
- Dr. Öğr. Üye. Gamze Bilir Seyhan, Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
- Prof. Dr. Gamze Öksüz, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
- Doç. Dr. Gülgün Meşe, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü
- Doç. Dr. Gülhan Küçük Öztürk, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü
- Prof. Dr. Hakan Uşaklı, Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü
- Doç. Dr. H. Harika Durgun, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
- Doç. Dr. İlkay Südaş, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
- Dr. Öğr. Üye. Kadriye Okudan Dernek, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
- Öğr. Gör. Dr. Onur Tinkır, Ege Üniversitesi, Türk Dili Bölümü.
- Doç. Dr. Özlem Nemutlu, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
- Dr. Öğr. Üye. Perihan Şara Hürsoy, Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü
- Dr. Öğr. Üye. Pınar Serdar Dinçer, Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü
- Dr. Öğr. Üye. Seda Ağırbaş, Ege Üniversitesi, Bergama Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü
- Doç. Dr. Serap Aslan Cobutoğlu, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı
- Doç. Dr. Sevgi Nehir, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
- Prof. Dr. Sibel Almelek İşman, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
- Öğr. Gör. Dr. Sinem Küçükağaoğlu Tunç, Ege Üniversitesi, Türk Dili Bölümü.
- Prof. Dr. Şerife Çağın, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Dr. Öğr. Üye. Taner Tunç, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili
Edebiyatı Bölümü

Dr. Öğr. Üye. Ummahan Nerkiz, Kahraman Maraş İstiklal Üniversitesi, İnsan ve Toplum
Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı

İÇİNDEKİLER

Sinem Utanır Altay, Fulya Atalay Yalçın

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kavramının Oluşumunda Anne- Oğul İlişkisi 1-13

Esra Engin, Aytuğ Türk

Kadın Erkek İlişkilerindeki Kördüğüm: Toksik Anne-Oğul İlişkileri 15-24

Semra Daşcı

Gezgin ve Ressam Bir Ana-Oğul:

Elisabeth Jerichau-Baumann ve Harald Jerichau 25-33

Hatice Demir

Hıristiyan Rus Sanatında Bir Anne-Oğul Tasviri: Theotokos Znamēnie 35-48

Ferihan Polat

Adolf Hitler'in Psikopatolojisinde Annesi Klara Hitler'in Rolü 49-61

Merve Ay Karakuş

Sovyet Kamp Yaşamında Kadın Olmak: Yevgeniya Ginzburg ve

Annelik Mücadelesi 63-72

Yeliz Kendir-Gök

Kırmızı Işıktaki Çalım: Seks İşçisi Anneler ve Oğulları 73-85

Ayşe Şeyma Turgut Arıkan

Duygusal Olarak Ulaşılamaz Olan Eşin İkamesi: Erkek Evlat 87-97

Hakan Uşaklı

Sinemadan Örneklerle Anne ve Oğul İlişkilerinin İncelenmesi 99-110

Burcu Çakın Erdağ

Tanzimat Dönemi Romanlarında Anneler ve Oğulları 111-122

Gaye Belkız Yeter Şahin

Orta Anadolu'nun Yoksul Bir Köyünden İstanbul'a Uzanan Yazgılarında

Anne ile Oğlunun Trajik Yaşam Mücadelesi: *Küçük Paşa* 123-135

Pelin Aslan Ayar

Sabahattin Ali, Orhan Kemal ve Füzûzan'ın Öykülerinde Sınıfsal Konumun

Ürettiği Annelik İcraları 137-151

Refiye Durmuş

Toplumcu Gerçekçi Türk Romanında Anne-Oğul İlişkisi 153-164

Banu akmak Duman

Ataerkil Toplumda Anne-Oğul İlişkisinin Murathan Mungan'ın *Geyikler Lanetler*

Adlı Oyunundaki Yansımaları.....165-177

Yasemin Koç

Yıkıcı ve Kıskaç Sevgiler: Bilge Karasu Metinlerinde Anne-Oğul İlişkileri.....179-185

Ummahan Yücel

Ebe ve Oğlu.....187-195

ÖN SÖZ

Bireyin hayatında çocukluktan yetişkinliğe hemen her dönemde en önemli varlık annedir. Doğum öncesinden itibaren anneyle çocuk arasında kurulan bağ, bir yandan çok katmanlı bir niteliğe sahipken bir yandan da çocuğun daha sonra kuracağı hiçbir ilişkiye benzememesi yönüyle özgün bir yapıdadır. Şüphesiz anne ile evlat arasında kurulan bu ilişki; aile yapısı, çevresel faktörler ve modern hayatın gereklilikleri gibi farklı dinamiklerin tesiriyle dönüşümler geçirmektedir, ancak değişmeyen tek husus bu ilişkinin her iki taraf için de pek çok anlam ifade ettiğidir.

Anne-oğul ilişkisinin anne-kız ilişkisinden farklı bir çizgide geliştiği ifade edilebilir. Annelerin özellikle erken çocuklukta oğullarına yönelik yaklaşımları yetişkinlik yıllarında farklı sonuçları da beraberinde getirmektedir. Anne-oğul ilişkisi üzerine özellikle Freud'la başlayan çalışmalar, ikili arasındaki bağın ve bunun yetişkinlik yıllarında çocuğun tavırlarına etkisinin yadsınamayacak şekilde önem arz ettiğini gözler önüne sermiştir. 20. yüzyılın başlarında özellikle psikoloji alanında yapılan anne-oğul odaklı çalışmaların sonrakilere bir tür kaynak sağladığı da açıktır. Elbette bu ilişki üzerine yapılan incelemeler psikoloji alanıyla sınırlı kalmamış, anneler ve oğulları zamanla farklı disiplinlerin de temel meselelerinden biri hâline gelmiştir. Edebiyattan tarihe, sosyolojiden sanata pek çok alanda anne-oğul ilişkisine farklı pencerelerden bakan çalışmalar kaleme alınmıştır. Pek tabii bu mesele etrafında yapılan incelemeler, söz konusu ilişkinin farklı yönlerine ışık tutmuştur, ancak yine de anne ile oğul üzerine söylenecekler -insanlık var olduğu sürece- nihayete erişmeyecektir. Zira bu ilişkinin tarihsel süreç içerisinde bambaşka çehrelere büründüğü, değişip dönüştüğü de aşikârdır. Buradan hareketle bu çalışmada, anne-oğul ilişkileri farklı disiplinlerin ışığında ele alınmıştır. Kitapta yer alan bölümlerden kimileri bu ilişkiyi annenin penceresinden irdelerken kimileri de oğulların anneye yönelik duyguları ve tavırları üzerine yoğunlaşmıştır. Böylece her iki tarafın da bu ilişki içerisindeki konumu, hisleri, tutumları ve bunların sonuçları hem kurgusal çerçevede hem de gündelik hayatın içinde sorgulanmıştır.

Disiplinler arası bir mahiyet gösteren bu eserin hazırlanmasında başlangıçtan itibaren emek verenleri anmak gerekir. Öncelikle, kitabın basılması konusunda desteklerini esirgemeyen sayın rektörümüz Prof. Dr. Necdet Budak'a, rektör yardımcımız Prof. Dr. Mehmet Ersan'a, Kadın Araştırmaları Merkezi müdürümüz Prof. Dr. Şerife Çağın'a, Ege Üniversitesi Yayınevi yöneticilerine ve çalışanlarına, özgün çalışmalarlarıyla kitaba katkıda bulunan yazarlarımıza son olarak da yazıların değerlendirilmesinde emeği geçen hakemlerimize teşekkürü bir borç biliriz.

Aralık 2024-Bornova

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kavramının Oluşumunda Anne- Oğul İlişkisi

Sinem Utanır Altay* & Fulya Atalay Yalçın**

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden biri olan toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, sosyal hayatın her alanında eşitliğin sağlanabilmesi için büyük önem arz etmektedir. Ataerkil toplumlarda, cinsiyet eşitsizliği kavramının, bebeğin cinsiyetinin öğrenilmesiyle başladığı söylenilebilir. Bu kapsamda, mavi veya pembe renkler ile gözünü dünyaya açan bebeğin geriye kalan yaşamındaki her tercihini söz konusu renklerin belirleyebileceği ve bir metafor olan bu renklerin, toplumda yeniden üretilen birçok örtük söylemde de kendisini gösterebileceği bilinmektedir.

Kadını özel alan, erkeği ise kamusal alan ile sınırlandıran ataerkil ideoloji, kadın ve erkeğin rollerini söz konusu alanlar ile yeniden şekillendirmektedir. Bu bağlamda, erkekten kamusal alanda başarılı ve evin geçimini sağlayan babalık statüsüyle rolünü sergilemesi beklenirken, özel alanda, kadından eviçi işler, çocuk bakımı farklı bir ifadeyle annelik statüsüyle rolünü layığıyla yapması beklenmektedir. Paylaşımaya açık olan eviçi işler ve çocuk bakımı kültürel kodlar yoluyla kadına bırakılmaktadır. Daha özelinde, annenin oğlunu yetiştirme tutumunun, erkeğin toplumda kendisine ve kadına bakış açısını direkt etkilediği literatür çerçevesinde de bilinmektedir. Anneye hayranlık duyan, babayla rekabet içinde olan erkek çocukların, fallik dönemde doğru desteklenmesi cinsiyet kavramı oluşumunda oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada cinsiyet eşitliği kavramı çerçevesinde, toplumun annelik statüsüne bakış açısı ele alınacak, yanı sıra söz konusu çalışmada anne oğul ilişkisi; çocuk yetiştirme tutumları ve Freud'un Psikoseksüel Gelişim Kuramı ile açıklanmaya çalışılacaktır.

1. Çocuk Yetiştirme Tutumları Açısından Anne-Oğul İlişkisi

Bir çocuk dünyaya geldikten sonra ilk temas haline geçtiği ve ona en yakın olan kişi annesidir (Çağdaş ve Seçer, 2006). Anne ile çocuğun etkileşimi, çocuğun yaşamı boyunca devam etmektedir. Annelik duygusu sonradan kazanılan bir yetenektir. Kendi çocukluğunda yeterli düzeyde sevgi görememiş bir anne, kendi çocuğuna sevgisini göstermekte zorluk yaşayabilmektedir. Annenin hamileliğinde yaşadığı problemler, sosyo-ekonomik düzeyi düşük bir yaşantı içinde olma karı-koca geçimsizliği, gibi ailenin kendisini etkileyen her durum anneliği de etkileyebilir. Ancak bir annenin kendi çocuğuna karşı sergilediği tutum sürekli olursa çocuk bundan etkilenmeye başlar (Yörükoğlu, 1998).

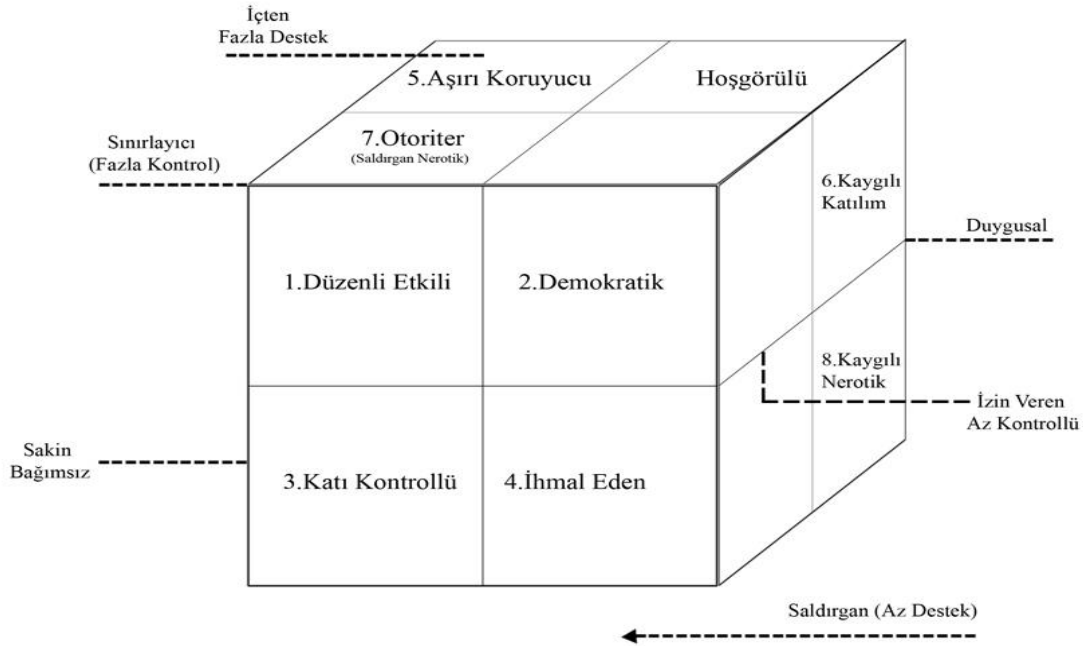
Ebeveynlerin çocuklarına yönelik sergiledikleri tutum ve davranışların nasıl meydana geldiğini bakılacak olursa, ortak nokta olarak bu tutum ve davranışların bir öğrenme ürünü olduğu söylenebilir (Yavuzer, 1999). Bu tutum ve davranışları etkileyen diğer faktörler şu şekilde sıralanabilir:

* Dr. Öğr. Üye., Ege Üniversitesi Atatürk Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, , sinemutanr@gmail.com. ORCID:0000-0003-2793-5036

** Öğr. Gör., Ege Üniversitesi Atatürk Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, fatalay6@gmail.com. ORCID:0000-0001-9264-7861

- Çocuk sahibi olmadan önce bir çiftin nasıl bir çocuk hayal ettiklerine yönelik şemaları oldukça önemlidir. Dünyaya gelen çocuğun, hayalinde kurdukları çocuğa uyup uymama durumu, çocuğun reddedilmesine neden olabilmektedir.
- Anne babanın nasıl bir kültürde yetiştiği yetiştireceği çocuğa karşı sergileyeceği tutumları etkileyebilmektedir.
- Anne baba olarak çocuklarını yetiştirme konusunda sergilediği tutum ve davranışlarda daha iyi olduğuna, bunu keyifle ve doğru şekilde gerçekleştirdiğine inanan anne babalar, çocuklarını kaygılı, güvensiz ve yetersiz hissederek yetiştiren anne babalara göre daha başarılı ve olumludurlar.
- Çocuklarının sayı, cinsiyet ve kişilik özelliklerinden memnun olan ana-babalar, memnun olmayanlara oranla, daha uygun tavırlara sahiptirler (Önder, 2004).

Anne babaların pek çoğu çocuklarının kendini kontrol etme becerisini desteklemeyi ve geliştirmeyi hedeflerken, çocuğun bireysel olarak aldığı kararları, yaptığı seçimleri engelleyen davranışlar sergilerler. Anne baba tarafından yaşanan bu ikilem, farklı çocuk yetiştirme tutum ve davranışları sergilemelerine neden olmaktadır (Ryder, 1995). Bu kategorileri incelemek için Becker (1964) ana-baba davranışlarının bileşkesi olarak bir ana-baba kübü hazırlamıştır. Sekiz tane küpten oluşan tek bir küpte, her bir kübün küçük bölmeleri içindeki ana-baba davranışlarını genel bir ifadeyle tanımlar (Whirter ve Acar, 2000).

Şekil 1: Çocuk Yetiştirme Biçimlerinin Kübik Modeli(Becker, 1964)

Her bir kübü açıklayacak olursak;

a) **Etkili, düzenli ana-babalar:** (Sınırlayıcı, fazla kontrol, fazla içten destek, sakin bağımsız). Bu tutumda çocuğun ödüllendirilmesi ve övülmesi ön plandadır. Çocukta ruhsal gerginlikler, içe kapanıklık gözlemlenebilir. Böyle ailelerde büyüyen çocuklar yetişkinlik

dönemlerinde ekstra sorumluluk alabilir, öncü ruhlu ve güvenilir bireyler olarak toplumda yer edinebilirler.

b) Demokratik ana-babalar: (Hoşgörü-az kontrol, içten-fazla destek, sakin-bağımsız). Bu yaklaşımdaki anne babalar, çocuklarıyla birlikte kurallar belirlemeyi ön planda tutarak, çocuğun fikrini merkeze alan bir tavır içinde olurlar.

c) Katı kontrollü ana-babalar: (Sınırlayıcı fazla kontrol, saldırgan-az destek, sakin-bağımsız). Bu yaklaşımdaki anne babaların çocuklarına karşı sergiledikleri iletişim biçimi oldukça serttir. Çocuk otorite olarak kabul ettiği kişilerin kendisini yok saymasından, onaylamamasından korkabilir. Buna bağlı olarak da ileride, insan ilişkilerinde manüplasyonu yüksek iletişim biçimleri içinde olan, kinci yetişkinler haline gelebilirler. Çocuk böyle bir ailede büyürken evden kaçma, suça yönelim gibi olumsuz durumları gösterebilir.

d) İhmalkar ana-babalar: (Sınırlayıcı-az kontrol, saldırgan-az destek, sakin-bağımsız). Bu gruptaki anne babalar, çocuklarına karşı neredeyse hiçbir kural koymazlar, saldırgan tavır da sergileyebilirler. Çocuk kendini reddedilmiş veya yok sayılmış, ihmal edilmiş hissedebilir. İleride içe kapanık, güvensiz yetişkinler haline gelebilmektedirler.

e) Aşırı koruyucu ana-babalar: (Sınırlayıcı-fazla kontrol, içten-fazla destek, kaygılı-duygusal). Bu yaklaşım içindeki anne babalar çocukları için kural belirlerken destek de olmaya çalışırlar. Ancak bunu kaygılı şekilde yapabilirler. Bu anne babalar dış dünyanın her türlü kötülüğünden çocuklarını korumak isteyen anne babalar olarak da düşünülebilir. Anne babanın kaygısı çocuğa geçtiğinden, bu yaklaşım içinde büyüyen çocuklar, kaygılı, dışa bağımlı, çekingen, özgüven eksikliği yaşayan bireyler haline gelebilirler.

f) Hoşgörülü ana-babalar: (İzin verici-az kontrol, içten-fazla destek, kaygılı duygusal). Bu yaklaşım içinde olan anne babalar çocuğu ailenin merkezine aldıkları için onu şımartma eğilimi içinde olabilirler. Buna bağlı olarak da çocuk, bağımsız, yaratıcı, sürekli isteyen, kuralları reddeden davranışlar gösterebilir. Büyüdükçe anti-sosyal davranış sergileyebilirler.

g) Otoriter, saldırgan, nörotik ana-babalar: (Sınırlayıcı-fazla kontrol, saldırganlık-az destek, kaygılı-duygusal). Bu yaklaşım içindeki anne babalar, çocukların kendi koydukları kurallara uymalarını isterler. Aksi durumda sözel ve fiziksel cezalandırma durumu ortaya çıkar. Bu tutumdaki davranışların aşırılığı, çocuğun kimlik gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Çocuk öfkeli bir şekilde büyümektedir. Bu öfkesini okul ve sosyal yaşamda saldırganlık, isyan etme, suç işleme gibi davranışlarla topluma yansıtabilirler. Anne babanın, çocuğun her koşulda "yola getirilmesi" gerektiğine olan inancı, çocuğun evden, okuldan kaçmasına neden olabilmektedir. Aslında bu tutumu sergileyen anne babalar çocuklarını seviyorlardır. Çocuğun kendisinden beklenen "Kıyafetlerini temiz tutmak, aynı saatte yatağa gitmek, yemeğin hepsini bitirmek" gibi sorumlulukları yerine getirmesi beklenir. Çocuk aşırı disiplin davranışlarıyla bunalanabilir (Yörükoğlu, 1998). Araştırmalar incelendiğinde anne babanın otoriterlik seviyesi arttıkça, çocuktaki problem davranışların da arttığı gözlemlenmektedir (Güneysu, 1982). Çünkü çocuklar anne babalarının izlerini takip ederler. Aile çocuğa ne sıklıkta ceza, saldırganlık sergilerse, çocukların da benzer yaklaşımları benimseme olasılıkları artabilir.

h) Kaygılı, nörotik ana-babalar: (İzin verici-az kontrol, saldırgan-az destek, kaygılı-duygusal). Bu küpteki anne babalar çok kontrol ve ilgi göstermezler ancak; potansiyel olarak çocuğu yıpratma eğilimi içindedirler. Bu yaklaşımla büyüyen çocukların nörotik olma eğilimi içinde oldukları gözlemlenebilir. Çocuk, çekingen veya kavgaya meyilli davranışlar sergileyerek akran ilişkilerinde zorlanabilir. Bu nedenle insanlara karşı mesafeli ve hatta onlardan uzakta kalmaya çalışma davranışları içinde olabilirler. Yetişkin rollerini benimsemeye de problemler yaşayabilirler (Becker, 1964; Akt. Whirter, Acar, 2000:68-72).

Yukarıdaki anne baba tutumlarına ait ifadeler incelendiğinde, farklı tutumların çocukların yaşamları üzerinde etkileri olduğu görülmektedir. Bu durum, her iki cinsiyetteki çocuğu etkilemektedir. Özellikle annenin erkek çocuk üzerine etkisiyle ilgili alan yazını incelendiğinde, sadece oyuncak seçiminde değil, annenin ve babanın konuşmaları arasında da farklılıklar olduğu görülmektedir. Chanu ve Marcos (1994)'un, araştırmasının bulgularında bu farklılıkların özellikle kelime dağarcığının doğasında ve çocuklarına hitap ederken konuşmaların işlevselliğinde ortaya çıktığı görülmektedir. Annelerin ise; çocukları ile daha çok

konuştuğu, çocukların seviyelerine inebildiği, çocuğun isteklerine daha duyarlı olduğu, çocukla daha çok oyunla iletişim kurabildiğini ve çocukları daha fazla teşvik edici bir iletişim dili kullandığı için çocukta babaya göre daha fazla güven duygusu sağladığını göstermektedir (Kazan ve Sarısoy, 2021). Bir anne, çocuğunun yaşantısında karşılaşılabilecek bir olay ve deneyimin, hem çocuğun hem de kendi davranışlarını etkileyebileceğinin farkında olduğunda, çocuğunun davranışlarında meydana gelebilecek farklılıkların kalıtımla değil de, farklı yaşam koşullarından dolayı ortaya çıkabileceğini anlayabilir. Çocuğun kaçınıcı sırada doğduğu, çocuğun küçüklüğündeki ailenin genel sosyo-ekonomik durumları, anne babanın yaşı gibi durumlar iki çocuğun birbirinden farklı biçimlerde gelişmesine yol açabilir (Hortaçsu, 2003:83).

Annelerin babalara kıyasla çocuklarına ayırdıkları zaman ve iletişim şekilleri de birbirinden farklı olabilmektedir. Kazan ve Sarısoy'un(2021) "Anne-Çocuk İlişkisi Bağlamında Okul Öncesi Dönemde İletişim Becerileri" üzerine yaptıkları araştırmada, annelerin babalara göre çocukları ile daha fazla kaliteli zaman geçirdiklerini, ailece geçirilebilecek zamanı ancak hafta sonlarında bulabildiklerini, özellikle çalışan annelerin mesai günlerinde ev içindeki başka sorumlulukları nedeniyle çocuklarına yeteri kadar zaman ayıramadıklarını ama kısıtlı zamanları kaliteli geçirdiklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle özellikle çalışan annelerin çocuklarıyla kısa olsa da kaliteli geçirdiklerini belirttikleri zamanların, birbirleriyle olan iletişimlerini olumsuz yönde etkilemediği görüşünde oldukları söylenebilir.

Çocuk-anne etkileşimine çocuğun ekonomik değeri açısından bakan Kağıtçıbaşı (1982)'nin "Çocuğun Değeri" adlı araştırmasına göre, kız ve erkek çocuklardan beklentilerin farklı oluşu, değişik cinsiyet rolleri sosyalleşmesine yol açmaktadır. Erkek çocuk ebeveynin yaşlılık döneminin güvence altına alınmasını sağlayan cinsiyet olarak görülmektedir. Bu nedenle ondan daha fazla şey beklenir, daha fazla değer verilir. Erkek çocuğa yüklenen bu yük, onun benlik gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. Anne babanın sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel düzeyinin, annenin eğitim düzeyinin artması, göçler, ailedeki çocuk sayısının azalması gibi durumlar çocuğun ekonomik değerini azaltmakta, bunun yerine aynı sebeplerden dolayı psikolojik değeri artmaktadır (Özkafacı, 2012).

Atalay Yalçın'ın (2010) "Genç Yetişkinlerin Çocuk Yetiştirme Tutumları İle Algılanan Ana-Baba Davranışları Arasındaki İlişki" konulu araştırmasında, bir annenin çocuğuna karşı sergilediği tutumun pek çok etkenden etkilenebildiği görülmüştür. Örneğin, annenin eğitim seviyesi yükseldikçe aşırı kontrolcü anneliğinin arttığı, hem kız hem erkek çocuk sahibi olan anne babaların sadece kız çocuğu olanlara göre daha fazla demokratik tutum sergilemeye yaklaştıkları görülmektedir. Kendi ailesinde ilk sıralarda doğan ve kalabalık kardeş sayısına sahip anne, abla olma, diğer kardeşlere yol gösterici olma, kardeşlerin büyümesinde kendilerine fazla sorumluluk yüklenmesi, anne babalarının çocuk yetiştirmedeki ilk deneyimlerine denk gelmeleri gibi nedenlerden dolayı, bu deneyimleri kendi çocuklarına disiplin uygulayan bireyler olarak yansıtabilecekleri düşünülmektedir.

Başaran'ın(1974) yaptığı çalışmada, Türk ailelerinin çocukların cinsiyetlerine göre farklı beklenti içinde oldukları görülmektedir. Annelerin bağımsızlık ve saldırganlık konusunda erkek çocuklara daha fazla tolerans gösterdiğini, kız çocuklarından ise daha çok bağımlılık ve itaat beklediğini belirtmiştir(Kılıçaslan,2001:142).

Gülterler'in (2007:51,52) çalışmasında ise, çocukların olumsuz davranışları karşısında annelerin hangi yöntemleri kullandıklarına bakıldığında, annelerin daha çok açıklama ve uyarılarda bulunma yöntemini uyguladıklarını, babaların ise çocuklarını disiplin etme konusunda en fazla fiziksel ve sözel şiddete başvurduklarını saptamıştır.

Pek çok bilim insanı anne çocuk ilişkisi üzerine önemli vurgular yapmaktadır. Sullivan, yetişkin kişiliğinin gelişiminde erken çocukluk deneyimlerinin önemini vurgulamış, bununla birlikte o da Erikson gibi kişilik gelişiminin ilerleyen yıllarda da devam ettiğini belirtmiştir.

Freud'dan farklı olarak erken ebeveyn-çocuk ilişkisinin, öncelikle cinsel açıdan değil, çocuğun kendini erkenden güvence altına nasıl alındığını araştırmıştır (Sullivan, 1953). Sullivan'a göre yıllar önce yaşadığımız, iz bırakan, maruz kalınan olaylar, başkalarının bakıma muhtaç olduğu durumlardaki davranışlarda, örneğin ilk olarak annelikte ortaya çıkartırız. Olumsuz deneyimler, anksiyeteye neden olabilmektedir. Okul öncesi dönemdeki anne-çocuk ilişkisinde, annenin anksiyetesi çocuğa geçer (Sullivan, 1953:8). Sullivan, gelişimsel dönemleri şu şekilde belirtmiştir:

Bebeklik Dönemi: Anne, bebeğin temel ihtiyaçlarını (beslenme, tuvalet, sevgi gibi) karşılarken sergileyeceği davranışlar, bebek tarafından anneye yansıtılır.

İlk Çocukluk Dönemi: Çocuğun anne ile ilgili kurduğu ilişkiler sonrasında yaşadığı dünyanın ona zarar veren nitelikte bir yer olduğu fikri oluşursa, çocuk kendisine gösterilen sevgiye olumsuz tepkiler gösterebilir. Bu da çocuğun çevresiyle kurduğu ilişkileri olumsuz yönde etkileyerek, onlardan uzaklaşmasına ve içe kapanık hale gelmesine neden olabilir.

Son Çocukluk Dönemi: Okul dönemine denk gelen yıllar olması, dil gelişimi açısından ilerlemelerin de yaşandığı dönemi içermesi, öğretmen, müdür gibi aile dışındaki otoritelerle tanışılması, yaşın ve deneyimlerin artışına bağlı olarak akranlarıyla ve hatta karşılaştırılabilir statüdekilerle yakın ilişkiler kurulması ve bir grubun parçası olma gibi durumlar gözlenir.

Ön Ergenlik Dönemi: Bu dönemde çocuk insanlarla ilişkilerini kontrol etme becerilerini geliştirmeye devam eder. Başkalarına saygılı olmayı, değer vermeyi, duyarlı olmayı geliştirir. Bu sayede kendini kabul edilmiş ve başkaları tarafından sevilmiş olarak hisseder. Ancak bunu geliştiremeyen çocuklarda yalnız kalma, dışlanma gibi duygular oluşur. Bu da ilerleyen yıllarda kuracağı yakın ilişkileri engeller.

Ergenlik Dönemi: Bu dönemde model alma, karşı cinse ilgi duyma gibi durumlar ön plana çıkar. Akranların etkisi aileninkinden daha fazladır. Ayrıca anne ile baba arasında yaşanan çatışmalar, özgüven gelişiminde oldukça önemlidir.

İleri Ergenlik Dönemi: Kişinin aşk ilişkileri kurmaya başladığı, duygusal bağlara dayalı yakın ilişkilerin ön planda olduğu bir evredir. Daha önceki dönemlerde kullandıkları sorunlarla baş etme, kaygı ile mücadele etme yöntemlerinin sonuçlarını bu dönemde görmeye başlarlar.

Yetişkinlik Dönemi: Bu dönemde aşık olmak, iş yaşamına girmek, toplumda başkalarıyla olan ilişkilerini yönetebilmek, yaşamını sevmek, farklı ilgi alanları bulmak, geçmiş dönemlerin izlerinden kazandıklarıyla yaşama devam etmek ön plandadır (Sarioğlu, 2006:180; Sullivan, 1953:34).

Erikson'a göre, insanın yaşamı boyunca sosyal ortamda var olabilmesine destek olan beceri, tutum ve yeteneklerin edinilmesi çok önemlidir. Yaşamda her insanın aşması gereken krizler olduğunu ve bunların gelişimsel basamaklara göre aşılması gerektiğini belirtir. Bir dönemde yaşanan sorun, diğer dönemlerde telafi edilebilir(Driscoll, 1999:91). Freud'a göre, çocuğun gelişiminde aile çok önemli bir yere sahiptir. Erikson ise bu görüşe katılmakta, ancak çocukların da ana-babalarının gelişiminde önemli etkileri olduğunu söylemektedir. Çünkü çocuk, doğumla beraber, kadının ve erkeğin yaşamında pek çok değişime neden olmaktadır(Boeree, 2006). Horney, anne babaların çocuklarına karşı sergileyeceği tutumların önemi üzerinde vurgular yapar. Çocuğuna karşı kayıtsız tutum sergileyen anne babaların çocuklarında sevgi eksikliği oluştuğunu, bu tutumu sergilerken ebeveynin çocuklarını nasıl gördüklerinin, onu nasıl algıladıklarının incelenmesi gerektiğini söyler. Horney'e göre çocuk, davranışlarının sürekli olarak yönünü değiştirir. Bazen insanlara daha yakın, bazen uzak davranır. Bu seçimlerin hangisinin kullanılacağı, kişinin kendisiyle ilgili duygularına göre değişir(Geçtan, 1998:240). Sosyal öğrenme kuramında, anne babanın çocuklarına yönelik

sergiledikleri durum ve davranışların çocuk tarafından algılanabilmesi için anne baba, hangi davranışı onayladığını, hangisini reddettiğini açıklamalıdır. Böylece çocuk ebeveynlerinin kendisinden ne istediğini anlayacak ve kendi davranışlarının sonucunu tahmin edecektir (Arı ve Seçer, 2002:107). Kohut'a göre de, çocuğun anneden gelecek kabul gören tepkileri kendini değerli hissetmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca, annenin aynalama (mirroring) tepkisi vermesi, çocuğun gelişimini desteklerken, kendine yönelik öz saygısının da olumlu yönde ilerlemesine yardımcı olacağını belirtmiştir (Öngider, 2013). Bowlby'nin (1952) ise yaptığı çalışmalar sonucunda elde ettiği en önemli sonuç, geçmiş yaşantılara dayalı elde edilebilir sebeplerin, zihinsel sağlığın gelişimi için hem anne hem de çocuk açısından karşılıklı memnuniyetin ve tatminin sağlanmasıdır. Bebek annesiyle ya da bakım verenile samimi, sıcak ve devam eden ilişki deneyimleri kurmalıdır (Bowlby, 1952:12). Bowlby, bebeklik döneminde babanın da önemini kabul ederken, annenin daha etkili olduğunu vurgulamıştır.

2. Psikanalitik Ve Psikoseksüel Gelişim Kuramı Açısından Anne Oğul İlişkisi

Sigmund Freud, kişilik gelişiminde yaşamın ilk yıllarının çok önemli olduğunu savunmuştur. Yetişkin kişiliğinin temellerinin çocukluk yıllarında oluştuğunu ve psikoseksüel gelişim dönemlerinin her birinin etkisi olduğunu belirtmiştir (Öngider, 2013).Psikanalitik kurama göre yaşam, çocuklukta edinilen davranışların yetişkinlik boyunca tekrarlanması olarak yorumlanır. Freud, insanın kişilik gelişimini üç başlık halinde incelemiştir: İd, Ego, Süperego.

a) *İd*: İd, kişiliğimizin en ilkel, dürtüsel yönünü oluşturmaktadır. Bu yüzden biyolojik ihtiyaçların (yemek, tuvalet, uyku, cinsellik gibi) karşılanması önemlidir (Tüfekçi, 2004:22). Aç olan bebeğin çığlık çığlığa ağlaması gibi. Freud'un bakış açısına göre bebek masumdur, neredeyse id de masumdur. Çünkü id, acilen beslenme ihtiyacının karşılanmasını ister (Boeree, 2006).

b) *Ego*: Ego, İd'i denetim altında tutmaya çalışan kişilik birimidir. Ego çevresindeki nesnelere hangileriyle ilişki kuracağını seçer ve hangi güçlerin ne biçimde doyum bulması gerektiğine karar verir (Liebert ve Spiegler, 1990). Ego, kişiliğin mantıklı olan kısmıdır.

c) *Süperego*: Süperego, kişiliğin vicdan kısmını oluşturur. Çocuklukta öğrenilen anne baba sesleri olarak da düşünülebilir.

Freud'un kişilik gelişim aşamaları, psikolojik olarak seksüel doyumun, dürtünün ortaya çıkmasıyla ilişkilidirler. Bu nedenle bu aşamalara *Psikoseksüel Gelişim Aşamaları* denilmektedir (Yapıcı ve Yapıcı, 2005). Freud'un Psikoseksüel Gelişim Aşamaları şu şekilde sıralanmaktadır:

2.1. Oral Dönem (0-1 yaş):

Freud'a göre yaşamın ilk yılında annenin yeri diğer dönemlere göre çok daha önemli bir yere sahiptir. Çocuğun temel ihtiyaçları anne tarafından karşılanırsa, bebekte güven duygusunun temeli oluşmaya başlar. Anneyle kurulacak olan samimi, sevecen ve güven temelli ilişki, çocuğun bunu yaşamı boyunca insanlarla kuracağı ilişkilere genellemesine destek olur (Geçtan, 1995). Freud(1958)'de yayınladığı "A General Introduction to Psychoanalysis" adlı kitabında, anne ya da bakım verenin, özellikle çocuğun bebeklik döneminde bütün ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini söyler. Bunu yapan annelerin bebekleri, annelerine bağlanırlar (Aksoy ve Baran, 2017).

2.2. Anal Dönem (1-3 yaş):

Bu dönemin en belirgin özelliği çocuğun kendi seçimlerini yapmaya başlamasıdır. Çocuk kaslarına hükmedebilme yeteneği kazanmaya, kendi isteğiyle "tutmayı" ve "bırakmayı"

öğrenerek bağımsızlık duygusunu tatmaya başlar (Vasta, 1992). Çocuk tuvaleti geldiğinde tuvaletini istediği zaman yapmanın, istediği zaman bırakmanın hazzına varmaya çalışır. Tuvaletini yapacağı zaman, annesinin “tuvaletini yapmasını istemesini” dinlemeyerek, kendi istediği zamanda yapmak için direnç gösterir. Amacı dışkının birikmesiyle oluşan hazzı devam ettirmektir (Kapkın, 1996:63). Bu evrede annenin uygulayacağı katı, otoriter, kıyaslayıcı, ceza içerikli tutumlar çocuğun kendi beden algısından, yaşamındaki ilk seçimi (istediği zaman yapmak, istediği zaman bırakmak) olan dışkı kontrolüne ve dolayısıyla yetişkinlik yıllarına dek etki edecek olumsuz kişilik özelliklerine kadar genellemeler yapmasına neden olabilmektedir. Dışkıyı ceza alma, hakaret duyma, korkutulma korkusuyla uzun süre tutmak yaşamındaki pek çok şeyi tutmak, bırakmamak, inatçılık, cimrilik, aşırı titizlik gibi olumsuz kişilik özellikleri geliştirmelerine sebebiyet verebilmektedir (Aksoy ve Baran, 2017).

2.3. Fallik Dönem (3-6 yaş):

Bu dönemde haz kaynağı (libido) genital bölgede yer almaktadır. Bu dönemde çocuklar karşı cins ebeveynine ilgi duymaya başlarlar. Erkek çocuklarının da bir yandan babayı model alırken, diğer yandan anneye karşı hayranlık duydukları döneme “*oedipus kompleksi*” denmektedir. Çocuk, karşı cinsteki ebeveynine ilgi duymasına rağmen aynı cinsiyette olan ebeveyni çocuğun baş edemeyeceği kadar güçlüdür. Bu nedenle bu karışıklığı çözmek için bu düşünce ve duygularını bilinç altına iter, bastırır. Aynı zamanda çocuğun, kendisiyle aynı cinsiyeti paylaşan ebeveynini model alması ve özdeşim kurması kişilik oluşumunu etkiler (Vasta, 1992:18). Bu doğrultuda, yaşanan çatışmaların başarılı bir biçimde çözümlenebilmesi için çocuğun aynı cinsiyetteki ebeveyni ile özdeşim kurarak, onun cinsiyet rolünü içselleştirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, anne babadan kopamama, anne babadan ayrıldığında aşırı suçluluk duyma, kadınsı veya erkeksi özellikleri aşırı vurgulama, yanlış arkadaş ilişkileri gibi durumlar ortaya çıkabilmektedir (Baran ve Aksoy, 2016; Hjelle ve Ziegler, 1992; Işık, 2016).

Bu evrede çocuklara sunulan uyaranlar da gelişimleri ve ilerleyen yaşamlarında uyumlu, benlik saygısı yüksek yetişkinler olabilmeleri açısından son derece önemlidir. Aksoy ve Baran'ın (2017) Annelerin Cinsiyet Rollerine İlişkin Özellikleri ile Çocukların Oyuncak Tercihleri ve Oynadıkları Oyun Türleri Arasındaki İlişki üzerine yaptıkları çalışmada belirtildiği gibi, feminen annelerin kız çocuklarının ağırlıklı olarak kadınsı bir içeriğe sahip oyuncakla oynamayı tercih etmesi, bu yönde başlatılan bir eğilimin sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, toplumda yerleşmiş olan kalıp yargıların değişimlere uğraması için annelerin çok yönlü bakış açısıyla çocuklarının gelişimlerini desteklemelerinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu evrede erkek çocuk anneye hayranlığını, ona “aşık” olduğunu, onunla “evlenmek istediğini” dile getiren cümlelerle gösterebilir. Babanın anneye ilişkisini yakından takip eden erkek çocuk, annenin baba tarafından takdir gören davranışlarını taklit etmeye, model almaya çalışabilir. Baba gibi giyinip, tıraş olup anneden övgü bekleyerek kendisini annesine beğendirmeye çalışabilir. Bu sırada anneye daha yakın olabilmek için babayı kendisinden uzaklaştırma eğilimi içinde de olabilmektedir. Burada annenin babayı yerip, yok sayıp, çocuğun kendisi için söylediği her övgü cümlesi ile tek ebeveynmiş, babanın hiçbir önemi yokmuş gibi davranmamaya dikkat etmesi gerekmektedir. Örneğin, anne araba kullanacağı sırada ön koltuğa babayı değil, erkek çocuğu alarak bu evredeki erkek çocuğun “ilk erkek modeli” olan babasını aşağılamasına neden olabilmektedir. Bir diğer açıdan da, annenin babayı sürekli olarak erkek çocuğuna şikayet etmesi, onun gibi bir erkek olmaması gerektiği konusunda baskıcı konuşmalar içinde olması, kendisini bu hayattan “oğlunun” kurtaracağına inandığını belirten cümlelerle sorumluluklar yüklemesi, babasının sürekli olarak olumsuz özelliklerini dile getirmesi gibi davranışlar, çocuğun zihninde baba/erkek olma kavramı ile ilgili yanlış yargılar oluşturmasına neden olabilmektedir.

Bu evre aynı zamanda çocuğun her şeyi merak ettiği, sorular sorduğu bir dönemdir. En çok “nereden ve nasıl dünyaya geldiğiyle” ilgili sorular sorar. Bu sorularına çevresinden cevaplar arar. Aile, cevap verme aşamasında çocuğu oldukça etkilemektedir. Sorduğu soruları, ayıp ve utanılacak bir şeymiş, ya da terbiyesizlikmiş gibi algılayan aileler, çocuklara yanıtlarında daha sert olabilmektedirler. Bir anda ana-babanın sesinde kızgınlık, mahcubiyet ya da gizemli bir sır anlatıyormuşçasına oluşan ton, çocuğun zihninde, bu tarz soruların onlara sorulmaması gerektiği, bunu sormanın yasak olduğu fikrini oluşturmaya başlar. Bu durum çocuğun merakını oldukça artırır. Cinselliğin kötü bir şey olduğunu, bu yüzden ilgilenmemesi gerektiğini de düşünebilir. Sonuçta ilgilenilen konunun yasak, pis ya da günah olduğu inancı yerleşir. Bilinçaltına itilen bu inanç, birçok yetişkin insanın hayatını olumsuz yönde etkiler. Kişiyi ilerde kuracağı evlilikte güzel, sağlıklı, mutlu bir fizik ve sevgi kavramına götüremez (Yavuzer, 1999). Anne babaların ve öğretmenlerin okul öncesi dönemde çocukların ilgileri doğrultusunda, gelişimlerine uygun olarak cinsel gelişimle ilgili olumlu bir tutum kazanmalarına destek olmaları gerekmektedir. Bu dönemde yeterli ve doğru bilgiyi alamamış çocuklar, yetişkinliklerinde cinsel doyum olmayana, doyum sağlayamayan, sinirli, öfkeli, uyumsuz bireyler oldukları görülmektedir (Mangır ve Çalış, 1994). Bu dönem aynı zamanda genital organlarını keşfettikleri bir süreçtir. Erkek çocukları hadım edilecekleri korkusu yaşarken, kız çocukları da bir penise sahip olmamanın hasedini yaşarlar. Cinsel organının hadım edilmesi korkunun üst seviyede yaşandığı bu evrede, erkek çocuğa sünnet edilmesi cinsiyetini kaybedeceği korkusunu destekleyebilir(Freud, 1953:74).

2.4. Gizil Dönem (7-11 yaş):

Çocuğun bir önceki dönemde yoğun olan cinselliğe ilişkin ilgilerinde ve sorularında azalma görülür. Anne ve babalarına yönelik olan ilgilerinin azaldığı, daha çok okulda başarılı olma, akranlarıyla bir arada olma gibi durumlar gözlemlenmektedir. Kızlar daha çok kızlarla, erkekler ise erkeklerle oynama eğilimi içindedir. Cinsel merak tamamen kaybolmamıştır, ancak okul gibi aileden sonra gelen ikincil bir otoritenin, başarılı olmanın, akademik becerilerin ön planda olduğu bir dönem olduğu için çocukların cinsel merakla ilgili sorularında azalma görülmektedir. Merak vardır, ancak gizil durumdadır. Bu dönemde kimlik, aynı cinsiyetteki ebeveyninden, ailesindeki ya da çevresindeki aynı cinsiyetteki diğer kişilere doğru genişletilmiştir (Freud, 1953:74).

2.5. Genital Dönem (12 yaş ve sonrası):

Bu dönem, ergenlik dönemi ve sonraki yetişkinlik yıllarını kapsar. Bu dönemdeki en belirgin durum, bireyin yaşamının temelinde yer alan ebeveynlerinden kopmalar yaşanmaya başlamasıdır. Bedensel ve düşünce sisteminde değişiklikler görülür. Karşı cinsle duygusal yakınlaşmaların başladığı dönemdir. Ergende, ben merkezilik ön plana çıkar. Daha önceki dönemlerde çözümlenmemiş olan sorunlar çözümlenmeye çalışılır (Fisher ve Greenberg, 1977:399-400).

Dönemler incelendiğinde Freud’un çocukluk yaşantılarının insan kişiliği üzerindeki etkilerine dikkat çektiği görülmektedir. Psikanalistler, çocukluk yaşantılarının insanın ileriki yaşamında davranışlarını etkilediğini kabul ederler. Bunun doğal bir sonucu olarak da, kişinin bugünkü davranış biçimlerinin nedenlerini bulmak için onun geçmiş yaşantılarının anlaşılması gerektiğini ileri sürerler (Baymur, 2004:319).

Bölüm boyunca bahsedilen bilgiler ışığında anne faktörünün çocuğun gelişiminde çok önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Çocuğun anne ile olan ilk ilişkileri; daha sonraki bütün faaliyetleri belirleyen, yaşamı boyunca kurulacak insan ilişkilerinin temelini oluşturacaktır (Çiftçi, 1991). Anneliğe daha fazla odaklanılmasının iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan biri biyolojik gerçeklik, diğeri ise çocuğun annenin kişilik ve yapısının bir parçası olduğu psikolojik düzeydir(Cori, 2019; Kazan ve Sarısoy, 2021).

3. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Çerçevesinde Annelik Rolü

Kadın olmak ve erkek olmak biyolojik cinsiyeti ifade ederken toplumda kadın ve erkek rollerini sergilemek ise toplumsal cinsiyet kavramıyla açıklanmaktadır. Ataerkil toplumlarda toplumsal cinsiyete bağlı olarak kadınların farklı görünüşleriyle eşitsizliklere maruz kaldığı bilinmektedir. Bugün de toplumda inşa edilen kadınlık ve erkeklik rolleriyle erkeği kamusal alan, kadını ise özel alan ile sınırlayan ataerkil ideolojinin eşitsizlikleri yeniden ürettiği ifade edilebilir. Yanı sıra ataerkil ideoloji tarafından kadınların kamusal alandan uzaklaştırılma adına mücadele vermeleri de büyük önem arz etmektedir. Kadını sadece özel alan olan ev içinde görmek isteyen ataerkil ideoloji, kadını anne, eş, ev hanımı rolleriyle sınırlandırmıştır.

Türkiye'nin modernleşme sürecinde oluşturulmaya çalışılan Cumhuriyet kadını ekonomik, sosyal ve bilimsel alanlarda erkeğin yardımcısı olarak gösterilmesinin yanı sıra kadının en önemli rolü annelik olarak sunulmuştur. Çünkü modern ulus devletin, ulusu şekillendirecek olan annelere ihtiyacı vardır. Dolayısıyla Cumhuriyetin yaratmaya çalıştığı modern kadın imgesi, kamusal alanda eğitilmiş bireyler olarak varlıklarını sürdürürken diğer taraftan özel alan olarak adlandırılan ev içine yani ailenin içine sığdırılmıştır (Gelgeç-Bakacak, 2009:635). Süreç içerisinde gelinen noktada, kadınların sorumlu vatandaş, eş, anne gibi rolleri sürekli ifade edilirken bir birey oldukları üzerinden tanımlama yapılmamıştır.

Is Female to Male as Nature Is to Culture? isimli çalışmada Ortner (1974) doğum sonrasında annenin üstlendiği çocuk bakımı rolünün süreç içerisinde kadının sosyal rollerinin özel alan olan ev içinde konumlandırılmasıyla sonuçlandırıldığından söz etmektedir. Bunun sonucunda "kadının yeri artık evdir" ve ev içinde kadını sosyalleştirme ve ev işleri kadını kültürel sürecin bir parçası haline getirmiş, doğal kaynakları kültürel ürünlere dönüştürme yetisiyle kadın, kültürün de ileticisi rolünü üzerine almıştır. Bu bağlamda kadının doğa-kültür ekseninde hem özel alanda hem kamusal alanda ayrımcılığa maruz kaldığı söylenebilir.

Batinder (2017) 1970'li yıllardan önce çocuk sahibi olmanın evliliğin doğal bir parçası olarak algılanmasından dolayı kadınların üzerinde düşünmeksizin çocuk doğurduklarını belirtmektedir. Üreme bir içgüdü, bir dini sorumluluk olmasının yanı sıra neslin devamı için bir ödev olarak görülmektedir. Kadının annelik misyonuna verilen önem çocuk yetiştirme önceliğinden gelmektedir. Toplum tarafından kadının çocuk sahibi olmak istemesi doğal ve kutsal sayılırken, kadının çocuk sahibi olmak istememesi, ertelemesi olumsuz tepkilere sebep olmaktadır.

Forcey (1987:157) anneliğin sosyal olarak inşa edildiğini, beslenme ve bakımı da içeren birçok faaliyet ile ilişkilendirildiğini ifade eder. Bu bağlamda, toplumda çocuğun bakım ve yetiştirilmesi durumunun anneye verilmesi toplumun ebeveynliğe bakış açısını kadınlar ile sınırlandırıldığını göstermekte ve kadın için annelik rolü içselleştirilmekte, kadınlığının tamamlayıcısı olarak algılanmaktadır. Çocuk sahibi olmanın, kadın ve erkeğe rol yüklemesi beklenirken, ataerkil toplumlarda bu sorumluluk sadece kadına yüklenmektedir.

Annelik konusu, feminist kuram çerçevesinde de önemli tartışma konularının başında gelmektedir. Feminizme göre kadınların mağduriyetinin en temel sebeplerinden biri annelik rolüdür. Bu bağlamda Hooks (2016) anneliği eleştirirken aynı zamanda özellikle anne ile çocuk arasındaki özel bir bağ söz konusu olduğunda anneliğin kadınlara sağladığı özel durumdan kadınların hoşnut olduğunu ve bu durumdan vazgeçmeye feministlerin öne sürdüğü kadar istekli olmadıklarını ifade etmektedir.

Toplum içerisinde kadına ve erkeğe biçilen cinsiyet rolleri, çocukluk döneminde oluşmaya başlamaktadır. Dünyaya gelişiyle birlikte bebek, biyolojik cinsiyeti ekseninde oluşup anlam kazanan bir davranışlar örgüsü içerisine dâhil olmaktadır. Anne babaların doğacak çocukları için giysi ve eşya hazırlarken eşyaların rengi ve biçimi konusundaki tercihleri,

çocuklardan yaşam boyunca sahip olması istenecek davranışlar, tutumlar ve roller örgüsünü inşa etmenin ilk adımındır. Doğum sonrasında, çocuk için belirlenen toplumsal yaşam gittikçe belirginleşmekte ve elbiseler, saçın biçimi, oyuncaklar, hitap şekli, çocuk için uygun bulunan ve bulunmayan davranışlar, önerilen meslekler gibi birçok durum, söz konusu inşa eyleminin sonraki aşamaları açısından önem taşımaktadır (Vatandaş, 2011).

Nancy Chodorow (1974:46-50) çocuğun dünyaya geldiğinde ilk teması geçtiği kişinin annesi olduğunu söyler. Çocuk ona bağımlı bir durumdur, bu yüzden de kendisini annesiyle birlikte tanımlar, kendini ondan ayrı tutamaz. Bu durum bütün toplumlarda çocuğun bakımı ile ilgili eğilimde olan ilk kişinin annesi olmasından kaynaklanır. Çocuğun yaşamındaki ilk deneyimleri anne kanalıyla kadınlar dünyasından geçer. Özellikle bu, erkek çocuklar için çelişkili ve özel bir durum yaratacaktır. Kız çocuklar anneleriyle olan bu ilk bağlarını zayıflatırken, kendi kişiliklerini annelerinin bir tekrarı gibi oluştururlar; onu bir anlamda taklit ederler. Oysa erkek çocuk söz konusu olduğunda, annenin bizzat kendisi erkek çocuğu kendinden kopması ve onun yaşına uygun olmayan bir erkek rolü edinerek farklılaşması için zorlar. David Gilmore(1990) da Chodorow'u destekleyerek çocuğun anneye olan ilk bağımlılığın ataerkillik adına sorun olduğunu, ataerkilliğin temel sebebinin de bu çerçevede aranması gerekliliğini öne sürer. Annesiyle ilk bağına koparmaya çalışan erkek çocuğu, kendi erkek kimliğini kazanmaya çalışır. Bu kimliği edinecek somut bir kimsenin olmaması çocuğa büyük sorunlar yaratacaktır. Örneğin, bir babanın şartlar dolayısıyla oğlundan uzak olması, babanın oğluyla bağ kurmasının önünü kapatacaktır. Bu durum da erkek çocukta annesine gizli olarak dönme durumunu yaratacaktır. Bu durum anne ile olan ilksel ve derin birliktelikten meydana gelen her şeyi yapabilme gücüne sahip olma arzusunu açığa çıkarır. Ataerkil ideoloji için bu durum erkeklığın edinilmesinde meydana gelen "en gizli tehliktir." Ataerkil sistem bu tehlikenin bastırılması ya da ortaya çıkmaması için organize olmuştur.

Erkek çocuk büyüme ve kültürlenme döneminde erkek kimliğini edinebilmek için yeterli ve diğer kişilerden ayrı biri olarak görür ve erkeklığı kadınlığın dışında bir şey olarak tanımlar. Erkek çocuk ayrı bir benlik yaratmaya çalışarak annesinden uzaklaşarak, maskülen özelliklere sahip olmak isteyerek, toplumsal cinsiyet bağlamında kendisini "erkek" olarak tanımlamaya başlar. Kız çocuğu ise annesiyle ilişkisini sürdürürken kendisini başkaları ile olan ilişkisi açısından tanımlamaktadır. Temelinde kadınları annelik isteğine yönlendiren asıl sebep budur (Erdoğan, 2008)

Simone de Beauvoir "kadın doğulmaz, kadın olunur" ifadesinde kültürel anlamda toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl oluştuğunu vurgulamaktadır. Toplumda da kadınların varoluş nedeni de biyolojik cinsiyetlerine binaen doğurganlıklarıdır. Buna bağlı olarak kadınlara yüklenmiş en önemli rollerden birisi anneliktir. Ataerkil toplum içerisinde "her kadının anne olması gerektiğine" ilişkin bir algının varlığı ifade edilebilir. Fakat geçmişten günümüze anneliğe yüklenen anlamların kültürden kültüre değişkenlik göstermesi, kadının anneliğinin evrensel olmadığını, bunun yerine iktidar mekanizmalarına göre oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Sanayileşme dönemiyle birlikte özel alan ve kamusal alan birbirinden net bir şekilde ayrılmıştır. Erkek kamusal alanda iktidar iken kadın özel alan olan ev içinde ev işleri, çocuk bakımı ve yetiştirilmesinde başat rol oynamıştır. Zamanla kadının ev içinde gerçekleştirdiği her türlü fedakârlık, aile ideolojisi ve annelik rolüyle açıklanmaya başlamıştır. Mevcut durumda kadının hem kamusal alanda var olması hem de özel alanda annelik rolünü icra ediyor olması çifte sömürü durumunu beraberinde getirmiştir.

Bugün, toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşumunda farklı fikirleri olan feminist kuramcılar tarafından Freud'un katkıları sonucunda oluşan psikoanalitik yaklaşımın id, ego, süperego ve

oedipus kompleksi gibi temel kavramları hala önemini korumaktadır. Erken dönemdeki çocukluk deneyimleri ve ebeveyn ile iletişim şekillerinin çocuğun cinsel kimliği üzerinde önemli yerinin olduğunu ileri süren Freud'un düşüncesinin temelinde psikolojik işlevler ve çocuktaki cinsel duyguların olduğu görülmüştür. Freud'a göre bebeklerin bir bireysel benlikleri yoktur ve ilk benlik duygusu anneye birleşerek oluşmakta, sonrasında anneden ayrılarak özerk bir benlik oluşmaktadır.

Cinsiyet kimliğinin gelişmesi aşamasında çocuk ve ebeveyn arasında cinsiyet özdeşleşmesini öne süren psikoanalitik yaklaşımlarda, oedipal çatışma dönemi öncesinde annelik rolünün önemine de vurgu yaparak çocukla hemcins olan ebeveynin çocuğun cinsiyet kimliğinde önemli olduğu vurgulanmıştır.

Toplumsal cinsiyet ve cinsiyete dayalı iş bölümünün asimetrik durumunun temel nedenini asimetrik şekilde oluşturulan ebeveynliğe dayandıran Nancy Chodorow, Freud'un cinsiyet gelişimine ait yaklaşımlarını feminist bakış açısıyla eleştirmiştir. Chodorow, biyolojik anneliğin yanı sıra sosyo-kültürel anneliğin de kadınlık rolü olarak şekillendirilmesini asimetrik rol örgütlenmesinin ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin başlıca sebebi olarak görmüştür.

Chodorow'un bakış açısıyla ebeveynlik kurumu simetrik duruma geçmedikçe, farklı bir ifadeyle erkekler, biyolojik anneliğin dışında kadınlar tarafından yürütülen toplumsal rolleri paylaşmadığı sürece toplumdaki cinsiyet eşitsizlikleri yeniden üreilmeye devam edecektir.

Kaynakça

- Aksoy, P. ve Baran, G. (2017). Annelerin Cinsiyet Rollerine İlişkin Özellikleri ile Çocukların Oyuncak Tercihleri ve Oynadıkları Oyun Türleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi (ENAD Journal of Qualitative Research in Education)*, 5,1.
- Arı, R. ve Seçer Z. Ş (2002). Farklı Ana Baba Tutumlarının Çocukların Psikososyal Temelli Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10.
- Badinter, E. (2017). *Kadınlık mı Annelik mi*, Ayşe Ekmekçi (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baymur, F. B. (2004). *Genel Psikoloji* (15. Baskı). İnkılap Kitabevi.
- Boeree, G. C. (2006). *Personality Theories: Erik Erikson*. Shippensburg University Psychology Department <http://webpace.ship.edu/cgboer/erikson.html>
- Bretherton, I. (1992). *The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth*. Developmental Psychology, http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/online/inge_origins.pdf
- Chodorow, N. (1974). Family Structure and Feminine Personality. M.Z. Rosaldo ve L. Lamphere (Ed.), *Woman, Culture, and Society: "A Theoretical Overview"*, *Woman, Culture, and Society, Standfort: Standfort University Press*, 43-66.
- Çağdaş, A. ve Seçer, Z. H. (2006). *Anne Baba Eğitimi* (İkinci Baskı). Kök Yayıncılık.
- Çiftçi, O. (1991). Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Rolü. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1.
- Driscoll A. ve Nagel, N.G. (1999). *The World of Children, Families, and Educators Early Childhood Education: birth-8*. Pearson Allyn Bacon Prentice Hall Allyn & Bacon.
- Erdoğan, D.T. (2008). Nancy Chodorow'un düşüncesinde toplumsal Cinsiyet Organizasyonunun Merkezi Unsuru Olarak Annelik. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(14),73-82.
- Forcey, L. R. (1987). Feminist Perspectives on Mothering and Peace. *Journal of the Association for Research on Mothering*, 155-174.
- Fisher S. ve Greenberg, R. P. (1977). *The Scientific Credibility of Freud's Theories and Therapy*. Basic Books.
- Geçtan, E. (1998). *Psikanaliz ve Sonrası* (8. Basım). Remzi Kitabevi.
- Gelgeç-Bakacak, A. (2009). Cumhuriyet döneminde kadın imgesi üzerine bir değerlendirme. *Atatürk Yolu Dergisi*, 44, 627-638.
- Gilmore, D. D. (1990). Manhood in the making: Cultural concepts of masculinity. *Yale University Press*.
- Gülterler, D. (2007). *Anne Babaların Uyguladıkları Disiplin Yöntemlerinin Çocukların Disiplin, İçselleştirme, Sosyal Yeterlik ve Bilişsel Olgunlaşma Sorunları ile İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Güneysu, S. (1982). *Ana-babaların Çocuklarına Karşı Tutumları ve Çocuklarındaki Davranış Problemleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm Herkes İçindir*. Ece Arın, Berna Kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım (Çev.). Bgts Yayınları.
- Hortaçsu, N. (2003). *İnsan İlişkileri*. Üçüncü baskı. İmge Kitabevi.
- Kazan, H.; Sarısoy, S. (2021). *Anne-çocuk ilişkisi bağlamında okul öncesi dönemde iletişim becerileri üzerine bir araştırma*. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 441-472.
- Kılıçaslan, A. (2001). *Aile Fonksiyonlarının ve Algılanan Farklılaşmış anne-baba yaklaşımının kardeş ilişkileri üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Liebert, R. M.; Spiegler, M. D. (1990). *Personality: Strategies and Issues*. 6. Baskı. Brooks/Cole Publ. Comp.
- Mangır, M., Çalış, B. E. (1994). *Çocuklarda Cinsel Eğitim*. 10. YA-PA Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri.Ya-pa Yayınları.

- Ortner, Sherry B.(1974). *Is female to male as nature is to culture ?* M.Z. Rosaldo ve L. Lamphere (Ed.). *Woman, Culture, and Society: A Theoretical Overview*. Woman, Culture, and Society. Standfort University Press, 67-87.
- Önder, A. (2004). *Ailede iletişim: "Konuşarak ve Dinleyerek Anlaşalım"*. İkinci Baskı.Morpa Kültür Yayınları.
- Öngider, N. (2013). *Anne-baba ile Okul Öncesi Çocuk Arasındaki İlişki*. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 5(4):420-440 doi:10.5455/cap.20130527
- Özkafacı, A., A. (2012). *Annenin Çocuk Yetiştirme Tutumu İle Çocuğun Sosyal Beceri Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ar-EI Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Ryder, V. (1995). *Parents and their children*. The Goodheart-Willcox Company, Inc.
- Sullivan, H. S. (1953). *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. Norton.
- Tüfekçi, D. (2004). *Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri ile Denetim Odakları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Vasta, R., Haith, M. M., Miller, S. A. (1992). *Child Psychology*. Modern Science. John Wiley & Sons, Inc.
- Vatandaş, D. D. C. (2011). *Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı*. *Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.
- Whirter, M. J., Acar, V. N. (2000). *Ergen ve Çocukla İletişim*. Us-A Yayıncılık.
- Yalçın, A., F. (2010). *Genç Yetişkinlerin Çocuk Yetiştirme Tutumları ile Algıladıkları Ana-baba Davranışları Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Anabilim dalı Okul Öncesi Öğretmenliği, İzmir.
- Yapıcı, M ve Yapıcı, Ş. (2005). *Çocukta Ahlaki Gelişim*. Üniversite ve Toplum Dergisi.
- Yavuzer, H. (1999). *Çocuk Psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (1998). *Çocuk Ruh Sağlığı*. 23. Basım. Özgür Yayınları.

Kadın Erkek İlişkilerindeki Kördüğüm: Toksik Anne-Oğul İlişkileri

Esra Engin* & Aytuğ Türk**

İnsanoğlunun yaşam yolculuğundaki ilk durağı olan anne, yaşam boyunca bireyin ruh sağlığı üzerinde silinmeyecek izler bırakır. Her bir anne çocuk ilişkisi kendi iç dinamiği kapsamında çocuğun dünyaya gözlerini açması ile başlamakta ve sonraki süreç boyunca çeşitli içsel ve dışsal uyarılar eşliğinde şekillenerek devam etmektedir. Bu ilişkinin oluşumunda ve gelişiminde birçok faktör etkili olmaktadır, bu faktörlerin en başında da çocuğun cinsiyeti gelmektedir. Anne-oğul ilişkisi, toplumsal sosyal etkileşimin temel yapı taşlarından birisi olup, insan hayatının en önemli ilişkilerinden birini temsil etmektedir. Bu ilişki, bir annenin oğluya olan bağını ve etkileşimini ifade eder. Anne-oğul ilişkisinin önemi, birçok açıdan incelenebilir, çünkü bu ilişki sadece bireyler arasında değil, aynı zamanda toplumun ve kültürün gelişimine yönelik olabilir. Anne-oğul ilişkisi kadın-erkek ilişkilerinin sonraki dönem temelini ve temsiliyetini teşkil etmektedir. Aynı cinsiyette olmanın getirdiği avantajla anne ve kız arasında genellikle bir birlik ve yakınlık bulunmaktadır. Buna karşın erkek çocuğun fiziksel, duygusal ve psikolojik gelişimi kız çocuğundan birçok yönde farklılık göstermektedir. Bu durum annelerin oğulları ile olan ilişki örüntüsünün daha derin ve karmaşık bir hale gelmesine yol açmaktadır (Love, 1990 ; Manzi ve diğerleri, 2006). Tüm aileler ve ilişkiler çeşitli dinamiklere sahip olsa da, bir anne ile oğlu arasındaki ilişkinin toksik hale gelebileceği zamanlar bulunmakta; bu durum çocuğun gelişimi ve karşı cins ile yaşayacağı romantik ilişkiler üzerinde geniş kapsamlı bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu noktadan hareketle bu bölümde anneler ve erkek çocukları arasındaki toksik ilişkinin, kadın erkek ilişkileri üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

1. Toksik Anne-Oğul İlişkisi

Toksik anne-oğul ilişkisi, genellikle bir anne ve oğul arasındaki ilişkide uzun dönem negatif bir etkileşimin varlığını ifade etmektedir. Bu tür ilişkilerde, duygusal manipülasyon, öfke, yer değiştirme, kontrol, eleştiri, suçlama ve diğer olumsuz davranışlar sıklıkla görülmektedir. Erkek çocuk, kendisini annesinin ihtiyaçlarına ve isteklerine yanıt vermek zorunda hissedebilmekte ve bu durum gelişim sürecinin sağlıklı olarak gerçekleşmesinin önüne geçmektedir. Annesi ile toksik bir ilişkiye sahip olan erkek, sağlıklı bir kişiler arası iletişimin temel unsurları olan tutarlılık, öngörülebilirlik, bağlantı ve iletişime değer verme kavramlarından yoksun kalmakta ve bu durum sonraki dönem ilişkilerinde de kendini göstermektedir (Forward, 2010).

Anne-oğul arasındaki ilişkinin ebeveyn-çocuk tutumuna paralel biçimde kategorize edilmesi geçmiş dönemlerde gerçekleştirilen çalışmalar ışığında her ne kadar mümkün gibi görünse de, çok da işlevsel bir yaklaşıma hizmet ettiği söylenemez. Geçmiş dönem literatür çalışmaları incelendiğinde ebeveyn tutumlarının farklı disiplinlerdeki araştırmacılar tarafından farklı sınıflandırmalarla değerlendirildiği görülmüştür. Örneğin bazı çalışmalarda anne baba

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-0836-1532, esra.engin@ege.edu.tr

** Arş. Gör. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, ORCID: 0000-0001-9172-3308 , aytugturk@mu.edu.tr

tutumları “çok yakın”, “sıcak ve arkadaşça”, “tahammül edici”, “gergin ve soğuk” olarak tanımlanmıştır. Martin ve Maccoby ise anne baba tutumlarını “tutarsız”, “ilgisiz”, “etnik azınlık”, “izin verici”, “otoriter” ve “demokratik” şeklinde sınıflandırmışken (Martin ve Maccoby, 1981); Baumrind ise anne-baba tutumlarını “güvenilir”, “ilgisiz”, “yeterince iyi”, “demokratik”, “izin verici”, “yönlendirici” ve “otoriter” olarak sınıflandırmıştır (Baumrind, 1971).

Anne ve oğul arasındaki her ilişki özel olduğu kadar, aynı zamanda karşılıklı etkileşim doğrultusunda kendi iç dinamiğine sahiptir. Bu nedenle de aslında ne kadar anne-oğul ilişkisi varsa o kadar da farklı ilişki türünün varlığından söz edilebilir. Buna karşın bu ilişkiyi iki farklı kutupta değerlendirecek olursak, uç kutupların birisinde annenin çocuğun gelişim dönemleri içerisindeki gereksinimlerine hiç ya da yeterli olarak yanıt vermediği kayıtsız, ilgisiz, umursamaz bir tutum ve davranış örüntüsünde bulunduğu durum olan ihmalkâr anne gelmektedir (Morrigan, 2012). İhmalkâr anne çoğu durumda annelik ve ebeveynlik ile ilgili yeterli ya da sağlıklı bir sorumluluk üstlenmekten kaçınır. Oğullarının özgüveni yüksek bireyler olarak gelişmek için ihtiyaç duyduğu sevgi, zaman, dikkat vermek, duyarlı olmak yerine onları farklı şekillerde başlarından atmayı ve ihmâl etmeyi tercih ederler. Böylesi bir durum gerek çocuklukta, gerekse yetişkinlik döneminde yaşanacak psikosozal sorunlara yönelik zemin hazırlamaktadır. Bu tarz ebeveynlerin özellikle de bakım verici rolündeki anneye sahip olan bireylerin anksiyöz ve nevrotik kişilik örüntüsü gösterdikleri, ikili ilişkilerindeki temel nesnelere olan güven ve bağlanma kavramlarından yoksun kaldıkları ve bu durumun yakın ilişkiler kurmalarının önünde engel teşkil ettiği ifade edilmektedir (Coohey, 1995). Bu durum genel olarak kız ve erkek cinsiyetindeki çocuklar için doğum ile birlikte başlayan ve gelişimsel evreler boyunca süregelen benzer sonuçlara neden olmaktadır.

Anne karnının güvenli ortamında dış dünyanın tüm girici etki ve tehditlerinden uzakta korunaklı bir durumda olan bebek için doğum oldukça stres yaratan bir yaşam olayıdır. Otistik fazda kendi kendine yeten bebek artık bir diğerine (genellikle anneye) bağımlı şekilde yaşamak zorundadır (Mahler, Pine ve Bergman, 2000). Bu bağlamda, yeni doğan bebeğin doğuştan sahip olduğu primer reflekslerin (örneğin; gülme, ağlama, emme, yakalama, sıçrama) işlevleri rastlantısal değildir. Bebeğin sahip olduğu bu fonksiyonlar fiziksel olduğu kadar psikosozal olarak diğeri ile olan bağlanmasına da hizmet etmektedir. John Bowlby tarafından temelleri atılan ve Marry Ainsworth tarafından geliştirilen bağlanma kuramına göre, yeni doğan hayatta kalabilmek ve yaşamını idame ettirebilmek adına annesi ya da birincil bakım veren konumundaki nesnesi ile bağ kurmaktadır. Kurulan bu ilk bağın niteliği ve yapısı oldukça önemli olup, çocuğun sonraki süreç boyunca başta romantik ilişkiler olmak üzere kuracağı tüm bağların biçimini ve tarzını derinden etkileyecek yapıdadır (Bowlby ve Ainsworth, 1956). Ainsworth kuramında üç çeşit bağlanmadan söz etmiştir. Güvenli bağlanma, kaygılı bağlanma ve son olarak kaçınan bağlanma. Güvenli bağlanmasının dışındaki diğer iki bağlanma türü de güvensiz bağlanma kategorisinde yer almaktadır. Annesini (bakım veren) çevreyi keşfetmek ve yeni deneyimler kazanmak için yanından uzaklaşan, fakat kaygısını arttıran yaratan durumlarda annesini konfor sağlayacak güvenli bir üst olarak kullanan çocuklar güvenli bağlanma biçimine sahiptir. Diğer yandan, kaçınmacı bağlanma biçimine sahip olduğu bilinen çocuklar bakım verenlerinden konfor sağlamasını beklememekte ve olumsuz duygularını kendi çabalarıyla yatıştırmaya çalışmaktadır. Kaygılı/kararsız bağlanma biçimine sahip olan çocuklar ise bakım verenlerinden konfor bekleme konusunda kararsızlık yaşamaktadır. Ortaya çıkan bu kararsızlık da bakım verenlerinin ulaşılabilirliği konusunda emin olamamalarından kaynaklanmaktadır (Ainsworth; Bleher; Waters; Wall 1978). Hazan ve Shaver (1987) ise öne sürülen üç temel bağlanma çeşidini romantik ilişkiler üzerindeki uyarlamasını gerçekleştirerek; çocukluk dönemindeki bağlanma stillerinin, romantik ilişkiler üzerindeki davranış örüntülerini ortaya koymuşlardır (Hazan ve Shaver, 1987). Bu uyarlamaya göre güvenli bağlanma stiline sahip bireyler, insanlarla romantik yakın ilişki kurarken rahattırlar, terk edilme korkusu yaşamazlar. Kaçınan bağlanma stiline sahip kişiler ise başkalarına yakın romantik ilişkiler kurmak ve bağlanmak istemezler. Son olarak kaygılı-kararsız bağlanan bireyler ise romantik olarak başkalarına yakın olmak isterler ancak terk edilme korkusu ile bir ilişkiyi başlatma girişiminde dahi bulunmaktan kaçınırlar. Anne çocuk bağlanma stillerinin, sonraki süreçte

erkek ve kadın cinsiyeti için benzer sonuçlara sahip olduğu yine aynı çalışmada vurgulanmıştır. Anne-oğul ilişkisinin toksikasyonun kadınlara göre farklılaştığı kısım ise biraz önce bahsettiğimiz diğer uç nokta olan, literatürdeki bazı çalışmalarda hapsedici anne olarak tanımlanan bağımlı anne –oğul ilişkisi özelinde gerçekleşmektedir; çünkü erkek çocuk daha sonraki gelişim dönemlerinde ilk objesine, yani annesine bağlı kalmaktadır. Çocuğa gösterilen bakımdan gelişen ilk obje seçimi, karşı cinsin çekiciliğinden doğan seçimle aynı yönde gelişir. Erkek çocuk, elbette diğer objeleri ve babasını da sever ve elbette erkek çocuk annesinden gelen duyusal yoksunluk karşısında ondan nefret dahi edebilir; fakat erkek çocuğun annesine olan bağlılığı ve duyduğu sevgi, sonraki dönem yakın ilişkilerine yön vermedeki üstün eğilim olarak işlev görmeye devam etmektedir (Fenichel,1945).

2. Bağımlı Anne-Oğul İlişkisi

Anne-oğul ilişkisi, annenin doğrudan ifadesinin oğulda mesafe yaratabileceği bir diyalektik içinde yer almaktadır. Buradaki diyalektik, karşıt eğilimlerin çelişkili yönlere çekildiği bir süreç içinde sürekli var olan bir gerilime işaret etmektedir. Anneler sadece oğullarına bağlanmakla ve onları idealize etmekle kalmaz, aynı zamanda onları kendilerinden daha sağlam ve farklı dolayısıyla daha az kırılabilir olarak görürler. Bir yönden bakıldığında, anneler oğullarına bağlanır ve onları idealize eder ancak, başka bir yönden bakıldığında, onları kendi zayıflıklarından, kendi yetersizliklerinden arınmış ve daha güçlü temsili olarak görme eğilimindedirler (Olesker, 1990). Erkek çocuğa odaklanan ikinci bir diyalektiğin anne için de sonuçları vardır: "Küçük oğlanlar anneye evlenmek isterken" aynı zamanda onlar tarafından yutulmaktan da korkarlar (Lidz 1992; Olesker 1990). Bu açıdan bakıldığında da erkek çocuğun annesine karşı bir kimliksizleşme sürecinden geçmesi sağlıklı bir gelişimin kaçınılmaz bir gerçeğidir. Anneye özdeşleşme sürecinin gerçekleşmesi için gerçek ya da imgesel bir üçüncü bir tarafın, genellikle de babanın varlığı, bu sürecin bir gerekliliğidir. Oğlunun kendisiyle evlenmek ve aynı zamanda kendisiyle özdeşleşmek istediğini duyan annenin karmaşık tepkisi, kendisini oğlundan uzaklaştırmasına yol açabilmektedir. Annenin bu duygusal ve çelişkili mesajlar içeren yaklaşımı, aynı şekilde oğlunun da kendisinden uzaklaşmasına engel olarak, anneye olan bağımlılığını arttırmaktadır. Öte yandan, annenin şefkati çok ani bir şekilde elinden alınmışsa, erkek çocuk bu noktada kendisini terk edilmiş hissedebilir (Lidz 1992; Olesker 1990), bu durum erkek çocukta zorla erken ayrılmanın yaratmış olduğu travmaya bağlı, sonraki dönem yakın ilişkilerinde sorun yaşanmasına yönelik önemli bir risk faktörü oluşturmaktadır. Bu nedenle erkek çocuğun anne ile olan ayrılış ya da ayrılamayış süreci sonraki dönem kişilik örüntüsü ve romantik ilişkileri üzerinde derin izler bırakmaktadır. Jung'un ifadesi ile erkek psişesindeki tamamlayıcı dişil unsur olan anima, diğer arketipler gibi, kolektif bilinçdışına ait olup, tüm insanlığın ortak deneyimlerini içermektedir. Erkeğin, annesi başta olmak üzere hayatına girmiş tüm kadınların ve doğuştan sahip olduğu kadın arketipinin bileşkesel bir bütündür. Üstelik Jung'a göre erkekteki anne kompleksi 'saf' olmayıp daima anima arketipi ile iç içe geçmiş durumda olmasına bağlı, erkeğin annesine ilişkin görüşü ve tutumu çoğunlukla duygusal ve 'anima' lehine önyargılar içermektedir (Akt.Stevens ve Anthony; 1999).

Freud'un önemli öğrencilerinden Otto Rank, "Trauma of Birth" adlı kitabında insanın yaşamındaki kaygılarının çoğunu, doğum esnasında yaşadığı travmaların yansıması ve tekrarı olarak yorumlamaktadır. Yeni doğan bebek, doğum travmasına bağlı olarak kaybettiklerinin yerine, yeni ilişkiler ve bağlar oluşturarak çevresiyle birlikte yaşama ve bulunma durumunu devam ettirmeye çalışmaktadır. Ancak her bir yeni ilişki ve bağ kurma süreci kendi içerisinde birtakım zorluklar ve güçlükler yaşanmasına yol açarak bireyin kaygı duymasına ve zorlu süreçlerden geçmesine neden olacaktır. Yaşanan bu kaotik süreç bilinç dışı çocukta güvenli ortam ve sığınak olan anne kucağına geri dönme arzusunun kuvvetlendirir (Rank, 2012) Bu durum çocuğun zıtlıklar ve ikilemler yaşamalarına yol açmaktadır. Bu noktada Jung, bilincin var olma şartının ön koşulunu karşıtların ayırt edilmesi olarak görmektedir; Logos ve Eros. Kadın psikolojisi, büyük bağlayıcı ve gevşetici olan Eros ilkesi üzerine kuruludur; eski çağlardan beri erkeğe atfedilen egemen ilke ise Logos'tur. Eros kavramı modern terimlerle psişik ilişki olarak,

Logos kavramı ise nesnel ilgi olarak ifade edilen iki zıt rasyonellik ilkesidir. Bu durumda erkek çocukta bilinç “ana kucağından, yani bilinçdışının ilk sıcaklığından ve ilk karanlığından sonsuz bir mücadeleyle kurtulan ve sezgisel eril bilincinin temsiliyeti ve baba ilkesi, Logos’a tekabül eder (Jung, 2006). Bu noktada, anneliğin bilinçdışı psişik süreçler ile iç içe geçtiğinin ve yakından ilişkisi olduğunu anlamak çokta zor olmasa gerek; çünkü Jung, bilinçdışının derinliklerine yönelik açıklamalarında “Anneler âlemi” metaforunu sıklıkla kullanmıştır. Bilincin aydınlanmasını, genel olarak yetişkinlik dönemi içerisinde başlayan bağımsız bireyselleşme süreci takip eder. Bu sürecin tamamlanıp, kişilik yapılanmasının bütünleşmesinin gerçekleşebilmesi için erkek çocuğun–neden kopması, yani bilincin tamamıyla bilinçdışı üzerinde hâkimiyet kurması gerekir. Bu bağlamda Jung, evrensel kahraman mitlerinde tekrarlanan bir motif olan canavar/ejderha ile savaşı, gençlik beninin anneden kurtuluşu olarak yorumlar (Stevens, 1999: 27).

Nitekim gerçekte; bir erkek çocuk hayat macerasına atılmak için yuvasına, ebeveynlerine ve soyuna ait bağlardan kopmalıdır. O, ilk adımı atmanın (...) getirdiği zorlu deneyimler karşısında hayatta kalabilmeli ve dünyada kendine bir yer edinebilmelidir (krallık). Tüm bunları başarabilmek ve gelini hak edebilmek için halen bilinçdışında etkin olan anne kompleksinin gücünü alt etmelidir (ejderhayla savaş). Bu, anneden ikinci kez doğmayı, psişik göbek bağının kesin olarak ayrılmasını gerektirir. (Kahramanın canavara karşı zafer kazanabilmesinin yolu, genelde kendisini yutan canavarın karnına bir nevi otomatik sezaryen uygulayarak, onu kesip dışarı çıkmasından geçer. Sonuç olarak, o annesinin oğlu olarak ölür ve krallığa layık bir insan olarak tekrar dünyaya gelir (Stevens, 1999: 27)

Stevens’in aktardığına göre, Jung ejderha ile savaşan ve mücadele eden kahraman motifini, aslında anne kompleksiyle mücadele eden gençlik beninin temsiliyeti olarak görmektedir. Erkek bu uzun ve zorlu mücadele sonrasında kahramanlığının ve zaferinin karşılığında, ödül olarak güzel bir prensesle evlenmekte ya da bir krallık elde etmektedir. Yine Stevens, masallardaki güzel prensesi, canavar ya da çirkin bir cadının tuzağından kurtaramayan kahramanın, animasını anne kompleksinin etkisinden kurtaramamış olan erkeği sembolize etmekte olduğunu öne sürmektedir (Akt. Stevens, 1999).

Anneden ayrılmanın hangi yollarla ve ne şekilde gerçekleştiği farklı toplumlarda özellikle toplumların sosyo-kültürel yapısı içinde oldukça farklı ve ilginç ritüeller biçiminde gerçekleşebilmektedir. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse; Avustralya ve Yeni Gine'deki kabile toplumlarında, anneden ayrılma aynı zamanda defeminizasyona giden bir sürecin başlangıcına işaret etmektedir. Avustralya yerlileri arasında bu, oral anne-çocuk bağının koptuğunu göstermek için bir dişin çekilmesini ya da penisin dişil yönünü temsil ettiği için sünnet edilerek sünnet derisinin çıkarılmasını içerebilmektedir. Sünnetin ardından erkek çocuğa, penisinin gücünü artıran sembolik penis ikameleri verilerek sünnet aracılığı ile vücuttan alınan parça bir bakıma "telafi" edilir. Bunlardan en önemlisi "erkek çocuk ile totem atası arasındaki efsanevi bağı temsil eden" tjurungo'dur (Roheim, 1942, s. 355).

Papua Yeni Gine'nin dağlık bölgelerindeki Sambia kabilesi ise erkek olmak için 7-12 yaş aralığındaki erkek çocukların annelerinden zorla ayrılması ve mensubu oldukları kabile tarafından gerçekleştirilen ritüellerle erkeğe dönüştürülmesi gerektiğine inanmaktadırlar. İnisiyasyon törenlerinin çocuğun anneden ayrılması için gerekli görülen üç amaca hizmet etmektedir: (1) erkek çocuğun anneye kurmuş olduğu güçlü özdeşleşmenin üstesinden gelmek, (2) erkek çocuğun annesi ile kurmuş olduğu duygusal ve erotik bağın kopararak, baba figürünün gücüne itaat etmesini pekiştirmek ve (3) çocuğun erkeklerle ve erkek kültürüyle özdeşleşmeye zorlamak. Bunun için erkek çocuğun zorla burnu kanatılmaya ve kusturmaya çalışılmaktadır. İlk arınma burun kanaması ve kusma gibi zorlamalarla çocuğun fiziksel

gelişimi riske atılarak gerçekleştirilmekte; böylece dişil kirleticilerden çocuğun arındırıldığı düşünülmektedir. Bu ilk arınmadan sonra ki, inisiye ise erkeklerin beş ila on yıl boyunca kadınlardan uzak tutulması ve maskülen özelliklerinin pekiştirilmesi şeklinde devam eden ritüeller şeklindedir (Herdt, 1981).

Görüldüğü üzere anne oğul bağlılığının gerek başlaması, gerekse sağlıklı bir biçimde sonlandırılmasındaki patoloji her ne kadar ortaya çıkış biçimi bakımından gerek kuramsal yaklaşımlarla olsun, gerekse sosyal normlar ışığında, farklı olarak açıklansa ve ele alınsa da, doğurduğu sonuçlar bakımından benzer olarak değerlendirildiği söylenebilir. Bu dönemde gerçekleşen bağlanma tarzı doğrultusunda sonraki süreçte davranış, sorumluluk bilinci başta olmak üzere romantik ilişkilere yüklenen anlam ve karşılıklı ilişki kurma biçimi şekillenmektedir. (Şahin, 2018; Gündoğan, 2015).

3. Toksik Anne-Oğul İlişkisinin Romantik İlişkiler Üzerindeki Etkisi

Hepimiz daha önce "ana kuzusu" deyimini duymuşuzdur... İlk başta kulağa oldukça sevimli ve masumuna gelen bu deyim, gerek bir ebeveyn olarak annenin, gerekse sonraki dönemde bir yetişkin olarak erkeğin romantik ilişkilerinde çeşitli sorunlar yaşanmasına yönelik önemli ipuçlarını barındırmaktadır. Hapsedici anne oğlunun başarısından, imajına uzanan boyutta oldukça geniş bir yelpazede beklenti içerisinde olup, oğullarının gelecekteki romantik ilişkileri, üniversite hayatı ve kariyer tercihleri gibi birçok alanda da görüş belirtmektedirler. Annenin oğlu üzerinde anneliğin getirmiş olduğu dürtüsel davranışların kontrol edilemezliğine bağlı aşırı koruyucu, kollayıcı, baskıcı bir tutum sergilemesi erkeğin ilerleyen gelişim dönemlerinde, özellikle romantik ilişkilerinde, öğrenilmiş davranış kalıplarına bağlı birtakım sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Bu durum erkeğin yetişkin rolünde olmasına karşın oral dönemin geç dönem bir yansıması olan anne ile birlikte bir bütünsellik algısı oluşturmaya yol açarak, öz kimlik duygusunun gelişmesine zarar vermektedir. Unutulmamalıdır ki öz kimlik kavramının ve kendilik algısının oluşumunda erkek çocuğunun anne ile olan ilişkisi oldukça büyük önem taşımaktadır. Böyle bir ailede yetişen erkek çocuk, annesinden duygusal olarak ayrılma, sevgisi ve desteğine daha az ihtiyaç duyma, yetişkinlik bağımsız hareket etme ve karar alma mekanizmalarının oluşumunda zorluk yaşamaktadırlar (Kulaksızoğlu, 2002).

Bevcar'a göre anneleri tarafından bu şekilde yetiştirilen erkekler kendi yetenekleri ve donanımları yerine annelerine güvenme eğilimindedirler. Herhangi bir girişimde ve denemede bulunmadan kaçınarak, başarısızlık korkusu göstermektedirler (Bevcar ve Bevcar, 2013). Grotevant ve Cooper, aşırı koruyucu anneye sahip erkek çocukların yeni girişimlerde bulunma ve keşfedici davranışlarının, annelerinin azalan, koruyucu ebeveyn tutumunu azalması eğilimleriyle yüksek düzeyde ilişkili olduğuna dair kanıtlar sunarken (Grotevant ve Cooper, 1986; Gavazzi 1993); anneleri ile bağımlılık düzeyine ulaşan şekilde bir ilişki dinamiğine sahip ergenlerin yalnızca kimlik oluşturmada zorluk yaşamadıklarını, aynı zamanda karşı cins ile yakın ilişkiler kurarken de oldukça zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Gavazzi (1993) ayrıca, bu çocukların kendilerini sonsuza kadar başkalarının yardımına muhtaç olarak görme eğiliminde olduklarını ve yetişkinlik dönemindeki karar vermeleri gereken durumlar karşısında patolojik bir şekilde aile üyelerinden yardım istemeye devam ettiklerini ileri sürmüştür (Gavazzi, 1993).

Sağlıksız anne-oğul ilişkisi, çocuğu uyumlu akran etkileşimleri için uygunsuz hale getirmenin yanı sıra, uyumlu ergen etkileşimleri için fırsatların azalması ve dolayısıyla yetişkin rollerini üstlenme deneyimlerinin sınırlı olması gibi kümülatif bir etkiye de sahiptir. Annesine bağımlı hale gelen erkek çocuğun akran ilişkisinin doğasında olan sosyalleşmeyi kaçırdığı için duygusal veya sosyal olarak gelişmediğine ilgili literatürde özellikle vurgu yapılmaktadır (Schwartzman, 2006). Bu durumdaki erkek çocuklar ikili ilişkilerde yaşanan sorunlara, yaşanan deneyim eksikliğinin duygusal açıdan ilkel ve sosyal açıdan yaşına göre olgunlaşmamış bir kişilik örüntüsü içerisinde çözüm arayacaktır (Hann-Morrison, 2012). Annesi tarafında aşırı korunup kollanan erkek çocuk istisna olsa da bazı durumlarda annesine tepki verebilir. Fakat

bu tepki ilişkinin zarar görmesinden ziyade, çocuğun annesiyle benzer değer ve zevklere sahip olacak şekilde geliştiği ve devam ettiği için aslında trajik bir biçimde anne-oğul arasındaki kaynaşmanın derinleşmesine hizmet etmektedir.

Çoğu aile sistemi teorisyeni, annesi ile toksik bir ilişkisi bulunan erkek çocuğun yaşam deneyimleri ve fırsatları karşısında izole edildiğini ve bu durumun yetişkinlik döneminde devam ettiğini öne sürmektedir. Ergenlik dönemindeki sınırlı akran ilişkileri yetişkinlik döneminde de artarak devam etmektedir. (Love, 1990; Manzi ve diğerleri, 2006). Yukarıda bahsettiğimiz gibi yeni deneyim ve girişimler karşısında oldukça pasif ve geri planda kalan erkek çocuklar, yaşlıları tarafından neyin kabul edilebilir ve uygun neyin olmadığı konusunda kararsız olarak büyür. Buna ek olarak, aşırı koruyucu bir annenin eseri olarak yetişkinlik döneminde de mükemmeliyetçi olma eğiliminde olup, aynı zamanda başarılı olmak için kompulsif bir ihtiyaç duyarlar. Schwartzman'a göre, bu şekilde yetişen erkek çocuk, kendi hayatının tamamında olmasa da çoğu zaman annesinin hayatının ilgi odağı olduğu için, kendisinin üstün olduğuna inanır. Bu şekilde yetişen erkek çocukların tam anlamıyla narsist olabileceği söylenemez, buna karşın narsist özellikler gelişmesi bakımından şaşırtıcı olmayacak bir şekilde bir anne-oğul ilişkisine sahip oldukları söylenebilir (Schwartzman, 2006).

Toksik anne oğul ilişkisinin gerek anneyi, gerekse erkek çocuğu beslediği alanlardaki işlevselliğine karşın, romantik ilişkiler , “anne kuzusu ” erkeğin muhtemelen en büyük hayal kırıklığını yaşayacağı alan olacaktır (Williams ve Hiebert, 2001). Anneleri tarafından bu şekilde yetiştirilen ve narsist eğiliminde olan erkek çocuk, başkalarının duygularını fazlasıyla göz ardı eder ve kendi üstünlük ihtiyaçlarına hizmet eden kişilerarası ilişkilerde ancak doyum sağlayabilir. Anneleriyle iç içe olan erkeklerin anlamlı kişilerarası ilişkiler ve romantik sürdürmelerinin zor olduğunu söylemek hiç de zor olmasa gerek. Genellikle kısa bir süre içerisinde yakın romantik ilişkiler iki yaygın nedenden en az birinden dolayı sona erecektir: Annesi ile gelişim dönemleri boyunca toksik bir ilişkiye sahip erkek, üstünlük duygusunu destekleyecek başka bir hedef daha doğrusu nesne bulacaktır; ya da ilişki içerisinde olduğu partneri, duygusal ilişkiyi tanımlayan duygusal alış-verişten ziyade, partnerinin statükoyu ve narsistik yapısını korumaya yönelik işlevleri yerine getirdiği bir ilişkinin yararsızlığını er ya da geç anlayarak ilişkiyi sonlandıracaktır (Hann-Morrison, 2012). Gerçekçi olmak gerekirse, böylesi bir erkek ile sağlıklı bir ilişki kurmak için gösterilen her türlü çaba, en başından itibaren başarısızlığa mahkumdur; çünkü bu yapıdaki erkekler yakınlıktan ve bağlılıktan korkmaktadırlar (Forward, 1989; Love, 1990; Parker, 1995).

Çocukluktan itibaren annesi tarafından koruyup kollanan “ana kuzusu” erkek, annesinin ilgi odağı olmaya alışkın olduğundan ve eşitlik konusunda çok az deneyimi olduğundan, doğal olarak evlilik ilişkisinde merkez sahneyi de üstlenme eğilimindedir. Bu tip erkeklerin narsist özellikler gösterme eğiliminde olduklarından, romantik ilişkilerinde arka planda kalmaya ya da küçümsenmeyi tahammül edemezler. Eş olarak seçecekleri kişi muhtemelen, ilk etapta kendilerini üstün hissettikleri birisi olacaktır. Böylece evlilik ilişkisine hâkim olacak ve kendi doğuştan gelen yüceliğiyle ilgili annesinin mitolojisine şiddetle bağlı kalacaktır. Dahası, kişisel olarak veya aile sistemindeki ya da annesi ile olan ilişkisinde herhangi bir bozukluğu inatla inkâr edecektir. Bu tip erkeklerin eşleri, kocalarında var olan bu uyumsuz işleyiş düzeyine ve inanç yapısına direnirse ya da herhangi bir şekilde buna meydan okursa, erkeğin ortaya koyacağı tutum ve davranış genellikle annesini karısına karşı kıskırtmak olacaktır. Bradshaw'a göre bu, henüz olgunlaşmamış tepkiselliğin başka bir ortaya çıkış biçimidir (Bradshaw, 1988a) Erkeğin kıskırtmasıyla ortaya çıkan anne ve eş arasındaki yıpratıcı süreç genellikle kadının artık baş edemediği ve evliliği bitirmeye giden bir süreç ile son bulur (Love, 1990).

4. Toksik Anne –Oğul İlişkisinde Çözüm Adımları

Bir aile, tipik olarak üyelerinin pek çok ortak noktaya sahip olduğu, ancak aynı zamanda üyelerinin kişisel farklılıklarını da kullanma özgürlüğü veren, birbirine bağlı toplumsal bir yapı

taşı olarak düşünülür. Aile çocuklardaki birincil beslenme ve destek kaynağı olmasının yanı sıra asgari düzeyde duygusal, fiziksel, ruhsal ve sosyal büyümeyi kolaylaştıran bir amaca hizmet etmelidir. Gavazzi ve ark., ebeveynlerin çocuklarına en büyük armağanları arasında, çocuklara bakım ve destek sağlarken çeşitli sorumluluklarını deneyimleme fırsatlarının sağlanması olduğunu öne sürmüştür (Gavazzi,1993). Annesi ile olan toksik bir ilişkiye sahip olan erkek, deneyim eksikliğine ve bu ilişkinin yadsınamaz bir sonucu olarak kişiler arası ve yakın ilişkilerinde başarısız olma eğilimindedirler. Buna karşın bu tarz bir ilişkiye sahip olan erkeklerin kişilerarası ilişkileri geliştirip sürdürebilmesi için hala bazı fırsatları bulunmaktadır. Dickstein ve ark. (2004) güvenli ve uyumlu bir şekilde işleyen bir partnerin/eşin varlığının ve aktif katılımının, çocukluktaki toksik anne-oğul ilişki deneyimlerinin etkilerini dengelemeye hizmet edebileceğini ileri sürmüştür. Schwartzman, ise kendisi ile aşırı güçlü bir annesi arasındaki bu toksik ilişkiyi iyileştirmeye çalışanın genellikle hayal kırıkları yaşamaktan usanmış erkek taraf olduğunu öne sürmektedir. Bu ilişki örüntüsüne sahip olan erkeklerin yardım aramasını sağlayan katalizör genellikle kronik kaygı, depresyon, sağlıklı ve duygusal olarak tatmin edici olmayan kişilerarası ilişkiler modelidir (Love, 1990; Schwartzman, 2006). Annesi ile toksik bir ilişkiye sahip olan erkeğin, bu durumla başa çıkabilmesi için gerekli olan ilk adım ise farkındalık geliştirme olduğu söylenebilir. Anne-oğul toksik ilişkinin mağduru erkekler annelerinin davranışları ve bu davranışların kendi tepkileri üzerindeki etkilerini ancak iyi analiz ettikleri ve farkındalık geliştirebildikleri takdirde iyileşme yolunda başarılı olabilirler. Bu farkındalığın ortaya çıkması ve gelişmesi bu kördüğümün belki de en önemli adımudur. Farkındalığın gelişmesine bağlı annesinin kendi bağımsızlığına zarar veren tutum ve davranışlarının farkına varan erkek onun bu müdahaleci davranışlarını bloklayarak kendi kişisel sınırını ve bağımsız alanını çizebilir. Toksik anne-oğul ilişkileri karmaşık ve zorlayıcı olabilir, ancak bu ilişkilerin iyileştirilmesi ve daha sağlıklı hale getirilmesi ancak karşılıklı farkındalık, sınırların çizilmesi ve iletişim becerilerinin artırılması yolu ile olumlu bir yönde değişim sürecine girebilir. Erkeğin annesi ile geliştirmiş olduğu bu toksik ilişkiden kurtulup, iyileşmesi uzun ve zaman isteyen bir iyileşme deneyimidir. Erkeğin yaşamdaki yeri ve kim olduğuna yönelik algısı ile aile üyelerine yönelik kalıplaşmış düşünce içeriklerine yönelik bilişsel yapılandırılma gerçekleştirilebilmesi hiç de kolay bir süreç değildir. Çünkü erkek içinde bulunduğu manipülatif ve toksik ilişkiye yönelik farkındalık gerçekleşmediğinde, annesi tarafından her idealize edildiğinde, geri gidip büyüme ve öğrenme kazanımlarının ve motive edici bir güç olarak işlev gören öfkesini kaybedebilir (Hann-Morrison, 2012). Erkeğin annesi tarafından idealize edilmesi onun için öyle güven verici ve öyle aşına olunan bir patolojidir ki, her seferinde annesi ile olan ilişkisinin bu kez farklı olacağına kendini ikna eder ve iyileşme sürecindeki tüm kazanımlar bir anda anlamını yitirebilir. Bir başka ifadeyle annesinin yaşamındaki konumunu ve farkındalık geliştirmesi mümkün gibi görünse de ilişkinin derinliği ve simbiyöz oluşu bu patolojinin tek başına çözümündeki en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle başta farkındalık olmak üzere sürecin bir terapist veya danışman eşliğinde ilerlemesi, karşılıklı iyileşmenin daha işlevsel ve amaca dönük olmasına yönelik etkin hizmet edeceği unutulmamalıdır. Bilişsel davranışçı terapi (BDT), şema terapi ve dinamik kökenli terapiler toksik bir anne oğul ilişkisine sahip erkekler için oldukça uygun terapötik müdahaleleri barındıran yaklaşımlardır. Farkındalığın gelişmesinden sonraki süreçte ise erkek partneri ile birlikte çift terapisi veya danışmanlığı alması iyileşme yolundaki kazanımlarının pekişmesi ve ilişkideki yansımalarının, karşılıklı olarak sınanması bakımından önemlidir. Güvenli ve uyumlu bir partnerin/ eşin terapi ve danışmanlık sürecine aktif katılımı, çocukluktaki toksik anne-oğul ilişki deneyimlerinin nötrlemek için büyük potansiyel güce sahiptir. Var olan bu potansiyel güç tedavi ve iyileşme yolunda doğru adımlarla ve yaklaşımlarla dönüşüp terapötik bir amaca hizmet edebilir ve erkeğin romantik ilişkilerindeki toksikasyonun ortadan kalkmasında önemli bir rol oynayabilir. Her bir yaklaşım yöntemi farklı yöntem ve müdahalelerin sistematik olarak uygulanmasını içerse de, temelde amaçlanan, kişinin geçmiş deneyimleri ile şimdiki zaman diliminde güvenli bir ortamda temas etmesini sağlayarak anne bağımlılığın kökenlerine ışık tutmak, anne ile ilişkiyi yeniden çerçevelendirmek ve kişinin hayatına özgür ve dengeli bir şekilde devam etmesini sağlamaktır.

Sonuç

Kadın erkek ilişkileri birçok faktörün etkisi altında şekillense de, gerek erkeğin gerekse kadının annesi ile şimdiki ve geçmiş dönem ilişkileri bu şekillenmeyi önemli ölçüde etkilemektedir. Buna karşın erkeğin, anne-oğul ilişkisinde toksikasyonun kadınlara göre farklılaştığı kısım hapsedici anne olarak tanımlanan bağımlı anne –oğul ilişkisi özelinde gerçekleşmektedir; çünkü erkek çocuk daha sonraki gelişim dönemlerinde ilk objesine, yani annesine bağlı kalmaktadır. Toksik anne-oğul ilişkisi, genellikle karşılıklı olarak sağlıklı bireysel sınırların olmadığı, karşılıklı aşırı bağımlılığın hemen hemen yaşamın her alanında görüldüğü, kontrol veya manipülasyon içeren bir dinamiğe temellenmiş bir ilişki biçimi olarak tanımlanabilir. Bu tür bir ilişki genellikle hem erkek için hem de annesi için oldukça zararlı sonuçlar doğurabilir. Bu toksik ilişkiden en fazla etkilenen üçüncü tarafın erkeğin yaşamındaki romantik ilişki yaşadığı kadınlar oluşturduğu söylenebilir. Annesi ile toksik bir ilişkiye sahip olan erkeğin kişilerarası ilişkileri geliştirip sürdürebilmesi için, yetişkinlik döneminde genellikle bir danışan ve terapist eşliğinde iyileşmeye yönelik hala bazı fırsatları bulunmaktadır. Buna karşın, var olan bu olumsuz ilişki ne kadar erken dönemde fark edilip müdahale edilirse (sağlıklı sınırlar kurabilme, empati ve anlayış geliştirme, işlevsiz iletişim yöntemlerini değiştirme, bireysel destek sunma vb.) sonraki dönem etkileri ve yansımaları o kadar olumlu olmaktadır. Bu nedenle toplum içerisinde gerek çocuk, gerekse anne ile iletişimde olan öğretmenler, sağlık çalışanları, din görevlileri ve muhtarlar gibi toplumsal farkındalık ve değişim için anahtar roldeki kişilerin, bu konularda eğitilerek farkındalık oluşturulması, erken dönem müdahalelerin planlanması ve gerçekleştirilmesine olanak sağlayacaktır. Gerçekleştirilecek bu müdahaleler ile birlikte, toplumsal etkileşimin temel yapı taşlarından biri olan kadın erkek ilişkilerinin sağlıklı olarak gelişmesi ve sürdürülebilmesi, bir başka deyişle toksik anne-oğul ilişkisinin kadın–erkek ilişkileri üzerindeki olumsuz yansımalarının kör düğüm haline gelmeden çözümlenmesi mümkün olabilecektir.

Kaynakça

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. N. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Psychology Press.
- Baumrind, D. (1971). Harmonious parents and their preschool children. *Developmental Psychology* 4(1): 99-102
- Becvar, D. S., & Becvar, R. J. (2013). *Family therapy: A systemic integration*. Boston, MA: Pearson Education.
- Bowlby, J., Ainsworth, M., Boston, M., & Rosenbluth, D. (1956). The effects of mother-child separation: a follow-up study. *British Journal of Medical Psychology*, 29(3-4), 211-247.
- Bradshaw, J. (1988a). Bradshaw on—The family: A revolutionary way of self discovery. *Deerfield Beach, FL: Health Communications*.
- Coohey, C. (1995). Neglectful mothers, their mothers, and partners: The significance of mutual aid. *Child Abuse & Neglect*, 19(8), 885-895.
- Dickstein, S., Seifer, R., Albus, K. E., & Magee, K. D. (2004). Attachment patterns across multiple family relationships in adulthood: Associations with maternal depression. *Development and Psychopathology*, 16, 735-751.
- Fenichel, O. (1945). *The Psychodynamic Theory of Neurosis*. New York, NY: Norton.
- Forward, S. (1989). *Toxic parents: Overcoming their hurtful legacy and reclaiming your life*. New York, NY: Bantam Books.
- Forward, S. (2010). *Toxic Parents*. Random House.
- Gavazzi, S. M., Anderson, S. A., & Sabatelli, R. M. (1993). Family differentiation, peer differentiation, and adolescent adjustment in a clinical sample. *Journal of Adolescent Research*, 8(2), 205-225.
- Grotevant, H. D., & Cooper, C. R. (1986). Individuation in family relationships: A perspective on individual differences in the development of identity and role-taking skill in adolescence. *Human Development*, 29(2), 82-100.
- Gündoğan, M. (2015). *Eşlerin bağlanma tarzları ile çift uyum düzeyi arasındaki ilişkinin araştırılması*. Tıpta Uzmanlık Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Eskişehir.
- Hann-Morrison, D. (2012). Maternal enmeshment: The chosen child. *SAGE Open*, 2(4), 1-9
- Herd, R. W., & Mandac, A. M. (1981). Modern technology and economic efficiency of Philippine rice farmers. *Economic Development and Cultural Change*, 29(2), 375-399.
- Jung, C.G. (2006). *Analitik Psikoloji, E. Gürol. (Çev.)* 2. Baskı. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Kulaksızoglu A. *Ergenlik psikolojisi*, 5. Baskı. İstanbul, Remzi Kitabevi, 2002: 124-32.
- Lidz, C. S. (1992). Dynamic assessment: Some thoughts on the model, the medium, and the message. *Learning and Individual Differences*, 4(2), 125-136.
- Love, P. (1990). *The emotional incest syndrome: What to do when a parent's love rules your life*. New York, NY: Bantam Books.
- Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *The psychological birth of the human infant: Symbiosis and individuation*. New York: Basic Books.
- Manzi, C., Vignoles, V. L., Regalia, C., & Scabini, E. (2006). Cohesion and enmeshment: Differentiation, identity, and well-being in two European cultures. *Journal of Marriage and Family*, 68, 673-689.
- Martin, J. A., Maccoby, E. E., & Jacklin, C. N. (1981). Mothers' responsiveness to interactive bidding and nonbidding in boys and girls. *Child Development*, 1064-1067.
- Morrigan, C. (2016). Making Space for Complexity: The Arts and Counter-Narratives of Trauma. *Knots: An Undergraduate Journal of Disability Studies*, 2.
- Olesker, W. (1990). Sex differences during the early separation-individuation process: Implications for gender identity formation. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 38(2), 325-346.
- Parker, R. (1995). *Mother love/mother hate: The power of maternal ambivalence*. New York, NY: Basic Books.
- Rank, O. (2012). *The double: A psychoanalytic study*. UNC Press Books.
- Róheim, G. (1942). The Origin and Function of Culture. *The Psychoanalytic Review* (1913-1957), 29, 131.

- Sahin, C. (2018). Social media addiction scale-student form: the reliability and validity study. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 17(1), 169-182.
- Schwartzman, G. (2006). The subjectivity of the mother in the mother-son relationship, attachment, separation, and autonomy. *International Forum of Psychoanalysis*, 15, 226-232.
- Shaver, P., & Hazan, C. (1987). Being lonely, falling in love. *Journal of Social Behavior and Personality*, 2(2), 105.
- Stevens, A. (1999). *On Jung: Updated Edition*. Princeton University Press.
- Williams, L. M., & Hiebert, W. J. (2001). Challenging the belief system behind enmeshment. *Journal of Clinical Activities, Assignments & Handouts in Psychotherapy Practice*, 1(2), 17-28.

Gezgin ve Ressam Bir Ana-Oğul: Elisabeth Jerichau-Baumann ve Harald Jerichau

Semra Daşci*

“Oğlunun hayatına dair anıları buraya yazan kişi bir annedir. Birçok hassas sözcük buna tanıklık edecektir; ancak o şimdi ölüdür, bu sözcükleri sevilenin mezarına saçılmış çiçekler olarak kabul ediniz ve bunlar rüzgâra savrulduğunda daima soğuk taşın üzerine kazınmış bir yazı olacaktır: ‘Burada sevmeye layık bir insan, yetenekli bir sanatçı yatıyor’ ve bu sözler, yalnızca mezarı örten taşın üzerinden değil, aramızdan ayrılanın çoğu arkadaşının kalbinden de okunacaktır”(Jerichau-Baumann, 1879, s. 3)

Oğlunu genç yaşta kaybetmiş bir annenin, Elisabeth Jerichau-Baumann’ın (1819-1881) (Resim 1) sözleridir bunlar. Kendisi de bir ressam olan Elisabeth, oğlu Harald Adolf Jerichau’yu (1851-1878) yitirmesinin ardından onu anlatan bir kitap kaleme almış, sözlerine yukarıdaki satırlarla başlamıştır (Resim 2).

Alman asıllı bir anne-babadan dünyaya gelen ve babası bir haritacı olan Elisabeth, Düsseldorf’da sanat okuluna devam etmiş, buradaki eğitimini tamamlamasının ardından Roma’ya gitmiştir. 1846’da dönemin ünlü heykel sanatçılarından biri olan Jens Adolf Jerichau (1816-1883) ile evlenerek buraya yerleşmiştir. Çift, Roma’da bir atölyeleri olmasına rağmen 1848’de Danimarka’ya taşınır. Burada Jens Adolf Jerichau, Danimarka Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi’nde önce profesör, daha sonra başkan olur. Elisabeth, 1861’de akademi üyeliğine kabul edilmişse de aldığı Alman eğitimi ve sanat geleneği ile Danimarka sanat çevrelerinde kendine bir yer edinmekte hayli zorlanmış; *Danimarka* (1851, Ny Carlsberg Glyptotek, Kopenhag) adlı alegorik ve yurtsever çalışması kendisine hak ettiği kabulü sağlamasa da adını ve çalışmalarını Danimarka halkına tanıdık kılmıştır (Kuehn, 2010, s. 257).

Elisabeth Jerichau-Baumann, birçok kraliyet konutuna girmiş ve ünlü kişilerin portrelerini yapmıştır; bununla birlikte tutkulu renk kullanımı ve dokunaklı tarzı Danimarka üslubuna yakın bulunmamış ve sanat ortamı içinde mesafeli durulan bir figür olarak kalmıştır. Aksine İngiliz ve Fransız sanat basını Elisabeth’in sanatından etkilenmiştir. Fransız sanat eleştirmeni ve yazar Théophile Gautier, Elisabeth’ten 1867’de Paris Dünya Fuarı’na ilk kez katılmasının ardından Avrupa’da ressam unvanını hak eden üç kadından biri olarak söz etmiştir (diğer kadın ressamlar Rosa Bonheur, Henriette Browne). Sanatçının Doğu serüveni 1850’lerde başlamış, önce eşi ile birlikte İran, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’ya, 1869-70’de ve 1874-75’te oğlu Harald ile Türkiye, Yunanistan ve Mısır’a gitmiştir (Kuehn, 2010, s. 258).

Jerichau çiftinin dünyaya getirdikleri dokuz çocuktan, hayatta kalan yedisi arasında Harald ve Holger yetenekli ressamlar olarak yetişmiştir. Elisabeth Jerichau-Baumann’ın *Ungdomserindringer (Gençlik Hatıraları)* adlı kitabı 1874’te, bir seyahatname olan ve içinde

* Prof.Dr. Semra Daşci, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Anabilim Dalı. semra.dasci@ege.edu.tr. Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1330-4092>

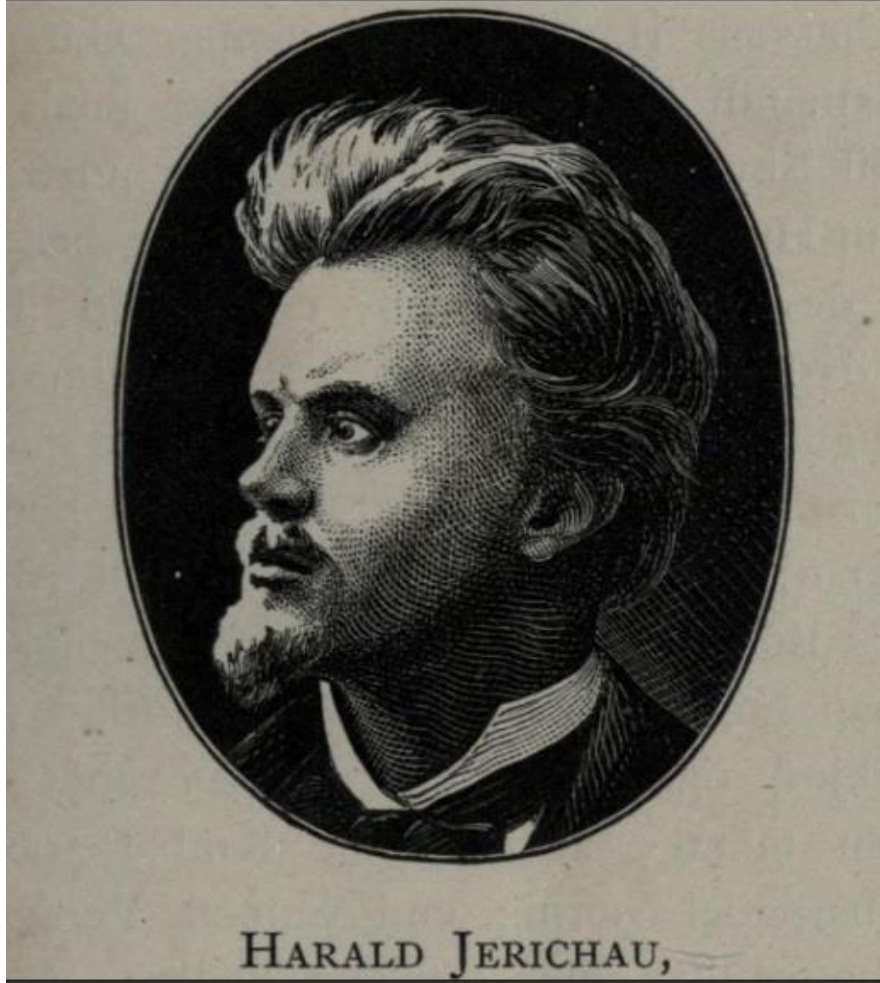
kendisi ile ressam oğlu Harald'a ait gravürlerin bulunduğu *Brogede Rejsebilleder (Çeşitli Seyahat Resimleri)* öldüğü yıl olan 1881'de basılmıştır. Bir diğer kitabı ise kaybettiği oğlu Harald için yazdığı, onu anlattığı *Til Erindring on Harald Jerichau ved Elisabeth Jerichau-Baumann*'dir (*Elisabeth Jerichau-Baumann Tarafından Harald Jerichau Anısına*) (Kjøbenhavn, 1879). Ressam, kaybettiği oğlunun ardından kaleme aldığı bu kitapta onunla ilgili anılarını anlatırken, birlikte çıktıkları yolculuklara da değinmektedir.

Resim 1. Elisabeth Jerichau-Baumann. Fotoğraf Rudolph Striegler, Royal Library Danimarka. (<https://www.wikiart.org/en/elisabeth-erichau-baumann> Erişim 24.10.2023)

Elisabeth Jerichau-Baumann, Harald'ın 17 Ağustos 1851'de doğumundan söz ederken onun bebeklik döneminde beslenme bakımından desteğe ihtiyaç duyan zayıf bünyeli bir çocuk olduğunu bazı rahatsızlıkların ardından sağlığının düzeldiğini kaydetmiştir. Ardından gelen kolera salgınından tüm ailenin etkilendiği ancak özellikle Harald ve büyük oğullarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kaldıkları anlaşılır (Jerichau-Baumann, 1879, s. 4-5). Annesi, çocukluk döneminde de yardımsever ve uyumlu bir doğaya sahip olan Harald'ın en büyük zevkinin küçük kız kardeşinin beşiğini sallamak olduğunu belirtmektedir (Jerichau-Baumann, 1879, s. 7). Harald'ın kişilik özelliklerinden söz ederken Elisabeth, onun, İtalya, Yunanistan ve Küçük Asya gezilerinde tehlike karşısında cesaretini kaybetmeyen ve durumla sakin bir biçimde yüzleşmeye hazır bir kişiliği olduğunu kaydetmiştir (Jerichau-Baumann, 1879, s. 10).

Resme yeteneği olan Harald, Akademi'ye kabul edilebilmesi için gerekli temel bilgileri ressam F. Christian Lund'dan öğrenmiştir. Antik modelleri alçı kalıplardan resmeden Harald'ın, bu konuda pek de başarılı olamadığı anlaşılır. Annesi bu çalışmalarını 'donuk ve ruhsuz' olarak tanımlamakta, oğlunun bir keresinde kendisine "Anne! Ben antikiteden *tamamıyla uzağım. Onunla yapamıyorum ve onu anlamıyorum. Ben, Tanrı'nın özgür doğasına alıştım*" dediğini hatırlamaktadır (Jerichau-Baumann, 1879, s. 22). Mimar Christian Vilhelm Nielsen ile çizim çalışmaları yapmış, Akademi'nin perspektif sınıfına kabul edilmiştir. Bu tarihlerde Silezya'da yaşayan teyzesine, annesi ve kız kardeşi ile bir ziyaret gerçekleştirmiş ve on altı yaşındayken, kendi yaşındaki kuzenine yakınlık duymaya başlamıştır (Salter, 1886, s. 38).

Resim 2. Harald Adolf Jerichau. *Til Erindring...*'den (Kjøbenhavn 1879), s. 3

Elisabeth anılarını anlatırken, Harald ile birlikte Roma'da buldukları yılların gerçek bir sanatçı yaşamı ortaya koyduğunu, gayretle ve her zaman uyum içinde çalıştıklarını belirtir. Roma'da Harald ile geçirdiği altı aylık süre sonunda 1869'da onu kendi başının çaresine bakması için yalnız bırakarak eve döner. Tanıyan herkesin çalışkanlık ve dürüstlüğü ile sevip saydığı, arkadaşları ile iyi ilişkiler içinde olan Harald'ı bırakırken pişmanlık duyması için bir nedeni olmadığını düşünmüştür. Kuzeni Marie'ye ilgi duyan ve bunu Roma'dan ayrılmadan önce annesi ile paylaşan Harald, uzun yıllar bu sevgiyi ve ilişkiyi sürdürür. Kaygıları olan Elisabeth, her iki gençle konuşarak gerçekten iyi anlaştıklarında ve gerçekten birbirlerini sevdiklerinden emin olduklarında evlenmeleri konusunda tavsiyelerde bulunduğunu yazmıştır (Jerichau-Baumann, 1879, s. 35-39).

Harald bir yıl Roma'da kalır ve daha sonra buradan İstanbul ve Atina'ya giderek burada Yunanlıların Danimarkalı Kralı I. Georgios'un konuğu olur ve kendisi için resimler yapar. Atina'dan Paris'e giden Harald burada altı ay kalır. Aynı yıl, Yunanistan konulu resimlerinden biri Salon'da sergilenerek büyük bir beğeni toplar. 1872'de yaptığı Küçük Asya seyahatinin ikincisini de 1874'te annesi ile birlikte gerçekleştirir (Salter, 1886, s. 39) (Resim 3).

Resim 3. Atina'da Parthenon. Harald Jerichau. 1873. Tuval üzerine yağlıboya. 1873. 40x54 cm. Özel Koleksiyon (<https://www.wikiart.org/en/harald-jerichau/parthenon-in-athens-1873> Erişim: 25.08.2023)

Brogede Rejsebilleder (1881) adlı kitabında ise Elisabeth Jerichau-Baumann, Harald ile birlikte gerçekleştirdikleri Doğu seyahatlerine ilişkin daha çok ayrıntıya yer vermiştir. Seyahatnamesinin önsözünde, amacının Doğu seyahati sırasında gördüklerini, deneyimlerini anlatmak olduğunu belirtirken, üst düzey kişisel bağlantılarından dolayı Harem'e girebildiğinden de söz eder (Jerichau-Baumann, 1881, s. 1-2) 1869-70 ve 1874 seyahatlerinde iki kez İstanbul'da bulunan Elisabeth, bu seyahatlerin ilkinde İstanbul'da Nazlı Hanım'la dostluk kurmuştur. Mısır Hıdivi Mehmet Ali Paşa'nın soyundan gelen Osmanlı-Mısır prensesi Nazlı Hanım, Mustafa Fazıl Paşa'nın kızıdır; 1872'de Osmanlı devlet adamı ve sanat koleksiyoncusu Halil Şerif Paşa ile evlenmiştir. Ressam, seyahatnamesinde İstanbul günlerine ve Nazlı Hanım ile olan ilişkilerine kitabın altıncı bölümünde geniş yer vermiştir (Jerichau-Baumann, 1881, s. 21-22). Nazlı Hanım'ın zaman zaman yanına gelip bacak bacak üstüne atarak oturduğunu, resim yaparken kendisini izlediğini, fırçanın her hareketini gözleriyle takip ettiğini anlatmaktadır (Jerichau-Baumann, 1881, s. 25). Mary Roberts, Elisabeth Jerichau-Baumann'ın, Batılı tarzda resme ilgisi olan Nazlı Hanım'ı 1869'da babasının Kandilli'deki haremde ziyaret ettiğini ve üç portresini yaptığını, sonraki yıllarda sanatçı ve kızı ile mektuplaştıklarını ifade eder.¹ Bu

¹ Bilgi için bkz: Mary Roberts, "Karşıtlıklar: Said, Sanat Tarihi ve 19. Yüzyıl İstanbul'unda Osmanlı Kimliğini Yeniden Keşfetmek", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu* (9-10 Aralık 2006), İstanbul 2007, s. 269-285. Tablo hakkında yorumlar için bkz: Brigitte von Folsach, *By the Light of the Crescent Moon: Images of the Near East in Danish art and Literature 1800-1875*, Exhibition Catalogue, David Collection, Copenhagen 1996, s. 86.

portrelerden biri, bugün özel bir koleksiyonda bulunan ve Nazlı Hanımı yıldızlarla bezenmiş tüllerin çevrelediği bir yatakta uzanmış halde gösteren tablodur (Resim 4). Burada modelini, Batılıların tipik Oryantalist harem kadını algısına ve erotik odalık imgesine uygun olarak betimlemiş olması dikkat çekicidir.

Jerichau-Baumann'ın seyahatnamesinin on üçüncü bölümü daha önce de görmüş olduğu İzmir'e ayrılmıştır. Oğlu Harald ile birlikte 10 Ekim 1874'te deniz yoluyla vardıkları İzmir'de başıboş sokak köpeklerinin çokluğundan şikâyet eden ressam, diğer yandan hepsi birbirleriyle farklı dillerde konuşan her milletten ve yaş grubundan insanlara dikkat çekmektedir. İzmir'de, Musevî ailelerden biri olan Tarantolar'ın evine konuk olurlar (Jerichau-Baumann, 1881, s. 85). Elisabeth Jerichau-Baumann bu evde resim çalışmaları ve ayrıntılı gözlemler yapmış, bunları seyahat kitabında tüm canlılığıyla anlatmıştır.² Kendilerini ağırlayan Tarantoların evinde yapmış olduğu resim çalışmalarından da uzun uzun söz etmektedir. Miryam'ın model olduğu portre için ressam, modele dört düka altın teklif ettiğini belirtir yazar. Miryam, kaba ve itici bulduğu bir kişi ile babasının zorlaması sonucunda evleneceğini, annesinin öldüğünü ve yoksul olduklarını söyleyen genç kız bunları sanatçıyla paylaşarak ağlamıştır (Jerichau-Baumann, 1881, s. 87-88) (Resim 5).

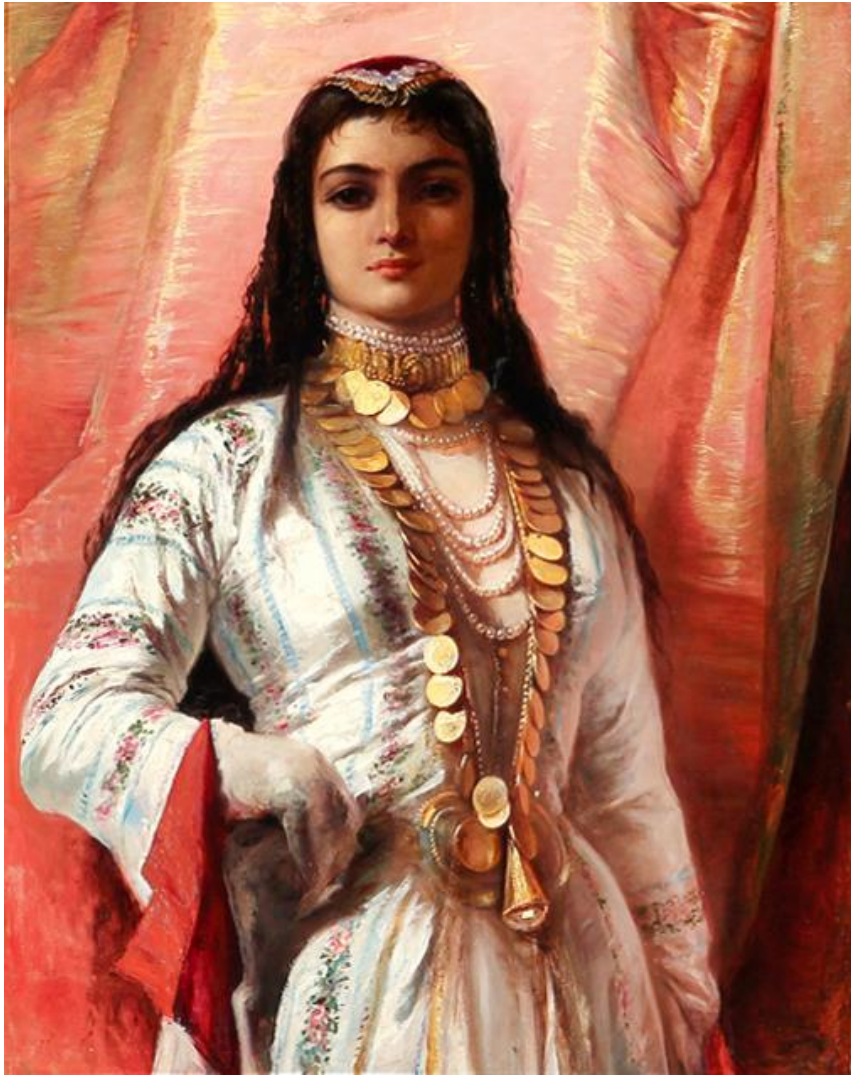
Resim 4. Prenses Nazlı Hanım, Elisabeth Jerichau-Baumann, 1875. Tuva] üzerine yağlıboya, 132 x 158 cm, Özel Koleksiyon. (<https://www.artnet.com/artists/elisabeth-anna-maria-jerichau-baumann/la-princesse-nazili-hanum-ou-nazli-khanum-n39hNGHFOu27SEuoSN0Grw2> Erişim. 18.09.2023)

Harald 1875 yılında kuzeni Marie ile İstanbul'da evlenir. Yazar kitabında, 20 Mart 1875'te gerçekleşen bu düğünden ve partiden uzun uzun söz etmektedir (Jerichau-Baumann, 1879, s. 66-67). Anne-oğulun atölyeleri üst sınıf için popüler bir uğrak yeri haline gelmiş,

² Yaşamı ve İzmir günleri hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz: Semra Daşcı, *İzmir'de Oryantalist Ressamlar*, İzelman, İzmir 2022, s. 119-123, İzmir'e gelen kadın gezgin ve sanatçılar hakkında daha geniş bilgi için bkz: Semra Daşcı, "İzmir'e Gelen Kadın Gezginler", *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı XX /1, Nisan 2011, s. 1-37

paşalar ve ileri gelenler onların tablolarını satın almaya başlamıştır. Harald ve Marie'nin ilk çocukları burada dünyaya gelirse de kısa bir süre sonra ölmüştür (Salter, 1886, s. 39).

Türkiye ve Yunanistan gezileri Harald için sanatsal anlamda oldukça verimli geçmiştir. Paris'te bulunduğu dönemde ise annesine göre Fransız ekolünün izinden gitmese de burada kendi sanatını beslemiştir. Elisabeth, Harald'ın İstanbul günlerinden bahsederken, bir sanatçının resim yapmasının zor olduğu Türkiye başkentinde oğlunun kısa zaman içinde güçlükleri aştığını, her yere tanındığını ve gerekli olan tüm olanakları sağladığını belirtir. Örneğin İstanbul ve çevresinde resim yaparken kalabalığı dağıtan bir koruması vardır. Harald ile İstanbul'da sanki oğullarıymış gibi ilgilenen İsveç Bakanı ve ailesinin yanı sıra, İzmir'deki İskandinav Konsolos Yardımcısı W. Spiegelthal sözünü ettiği kişilerdir. İstanbul'da yaşayan Norveçli zengin tüccar Reppen, eski liman kaptanı ve "Lloyd" buharlı gemi şirketinin müfettişi Jørgensen gibi İstanbul'da yaşayan İskandinavlar da Harald'ın evindeymiş gibi hissetmesini sağlamışlardır (Jerichau-Baumann, 1879, s. 41-42). İstanbul'a birkaç kez seyahat etmiş olan Harald, kenti gösteren canlı sahneler yaratmıştır (Resim 6). Kentin canlılığını aktaran bu sahnelerde ressam, anıtsal yapılara da yer vermeye özen göstermiş, Ayasofya, Sultanahmet Camii gibi simge yapıları çevrelerindeki hareketli ortam ile birlikte betimlemiştir.

Resim 5. *İzmirli Yahudi Kadın, Miryam*. Elisabeth Jerichau-Baumann. 90x67 cm. Tuval üzerine yağlıboya. Özel Koleksiyon. (S. Daşcı, *İzmir'de Oryantalist Ressamlar*'dan. İzmir 2022, s. 122)

Abdülaziz'in 1876'da tahttan indirilmesinin ardından Konstantinopolis'in durumunu Elisabeth'e göre her geçen gün daha da endişe verici bir hal almaya başlar. Siparişleri azalmış olan Harald, çok geçmeden hem önemli sergilerde yer alabilmek hem de kendini gösterebilmek için Roma ya da Paris'e dönmesi gerektiğini hisseder. Bu nedenle, İstanbul'daki güzel evlerini ve ilk çocuklarının Boğaz'da Prens Adası'ndaki küçük mezarını terk ederek Napoli'ye doğru yola çıkarlar (Jerichau-Baumann, 1879, s. 68-69). Bebek beklemekte olan Marie, soğuk alarak ateşlenir ve Roma'da birkaç gün içinde Napoli'de hayata veda eder. Bu durum Harald'ı yıkmıştır. O sırada Kopenhag'da bulunan Elisabeth, aldığı telgraf üzerine oğlunun yanına gelir ve kendisini karşılayan Harald'ı tanımakta güçlük geçer. Neşeli ve yakışıklı oğlu gitmiş, onun yerine sıska, solgun, kambur biri gelmiştir. Yirmi altı yaşındaki oğlu adeta yaşlı bir adam gibi görünmektedir. Şiş ve kanlı gözleri ile sendeleyerek yaklaşan Harald, annesinin kollarına atılarak ağlamaya başlamıştır. "...Dayanamıyorum anne, eğer öldüğümü işitirsen üzülme..." sözleri, Harald'ın aklındaki intihar düşüncesini açığa vurmaktadır. Bu nedenle annesi Elisabeth onu yalnız bırakmaz, Roma'ya yerleşirler anne ve babasına ait eski atölyeyi kullanmaya başlarlar (Salter, 1886, s. 39); (Jerichau-Baumann, 1879, s. 73-74). Burada altı hafta boyunca yoğun bir çalışma temposu içine giren Harald kederini çalışarak unutmaya gayret eder. Oysaki dinlenmesi gerekmektedir; doktorlar resim yapmasını yasaklarlar. Evlenme yıl dönümü olan 20 Mart yaklaşırken Harald annesine "...O gün Marie ile olmalıyım anne..." sözlerini sarf eder ve bu sözler onun ölümü kastettiğini düşünen arkadaşlarını korkutur. Hastalanarak yatağa düştüğünde, haftalar geçmiş, doktorlar yaşayıp yaşamayacağı konusunda bir açıklama yapamamıştır. Sonunda annesi ile deniz kıyısına gidebilecek kadar iyileşir, burası Porte d'Anzio'dur. Elisabet Jerichau-Baumann burada onun dikkatini balık tutma ve avlanma gibi etkinliklere yöneltmeye çalışmış, fakat Harald adeta bir uyurgezer gibi dolaşıp durmuştur. Harald'ı resim yaparken tekrar kendisine yardım etmeye ikna edebilme umudu ile resim yapmaya başlayan Elisabeth, bir süre sonra başarılı olduğunu ve oğlunun kendisine yardım etmeye başladığını yazmaktadır (Salter, 1886, s. 39); (Jerichau-Baumann, 1879, s. 81). Bununla birlikte Harald "...Görmüyor musun anne? Hiçbir işe yaramıyorum. Başkaları gibi uyuyamıyorum, yiyip içemiyorum; hatta sanatın ve doğanın güzelliklerinden zevk alamıyorum. Ben ölmeliyim..." sözlerini sarf ettikten bir süre sonra, kaybettiği eşinin Napoli'deki mezarını tek başına ziyaret ederek dönmüş, resim çalışmalarını sürdürmüştür. Sardes, Sorrento ve İstanbul resimleri tamamlamışlardır (Salter, 1886, s. 39-40).

Resim 6. *İstanbul*. Harald Jerichau. Tuval üzerine yağlıboya. 60x96 cm. Özel Koleksiyon (<https://www.wikiart.org/en/harald-gerichau/istanbul> Erişim 18.08.2023)

Harald'ın sağlığı konusundaki endişelerini yazdığı satırlara döken Elisabeth, heves ve gayretle çalıştığını ancak zaman zaman baş dönmesi, uykusuzluk ve başka bazı sorunlar yaşadığını bu nedenle de sık sık işine ara vermek zorunda kaldığını kaydetmiştir. Hatta bir defasında Harald, elinde fırça ve paletle resim yaparken uyuyakalmıştır (Jerichau-Baumann, 1879, s. 100). 2 Mart 1878 gecesi Harald'ın öleceğini düşünen annesi ve yakınları, ateşinin düşmesi ve sabah doktorun verdiği "*Harald kurtuldu*" müjdesi ile yitirdikleri umutlarını yeniden kazanırlar. Her şeyin bittiğini düşünürlerken Harald'ı oğlu gibi seven doktor onları sevince boğan müjdeyi vermiştir. Elisabeth bunu, "...*Doktorun dudaklarından 'kurtuldu' sözünü duyduğumda ne hissettiğimi yalnızca O anlayabilir...*" sözleri ile aktarmıştır kitabına. Ardından, doktorun isteği üzerine Kopenhag'a telgraf çekilerek, hastalığın tehlikeli aşamasını bilmeyen babaya, oğlunun kurtulduğu bildirilir. Harald'ın tifoyu atlattığı, tamamen kurtulduğu düşünülürken, iki gün sonra hayata gözlerini yummuştur. 6 Mart'ta Roma'da toprağa verilen Harald'ın cenazesine gelen çiçek ve çelenkler o kadar çoktur ki, Elisabeth Baumann, daha önce hiç bu kadar çok çiçek görmediğini, tabutun çiçekten görünmediğini kaydeder. Kalabalık cenazede birçok ulusun en iyi sanatçıları, ayrıca Roma'daki Fransız Akademisi'nin müdürü de bulunmuştur. Güzel bir bahar günü gerçekleşen törende, kilisenin avlusu adeta bir çiçek bahçesine benzemekte, tüm mezarlardan menekşe kokuları gelmektedir. Tören sonunda herkes ayrılıp giderken, oradaki mezar, en güzel anılarla birlikte anne Elisabeth için Roma ile arasındaki en güçlü bağı oluşturmaktadır. Elisabeth'in sözcükleri ile "... *Çünkü hiç kimse bir anneden daha derin sevemez...*" (Jerichau-Baumann, 1881, s. 105-108). 1879'da ünlü tablosu *Sardes Ovası* (Resim 7) Piazza del Popola'da sergilenmiş ve eleştirmenlerden övgü dolu yorumlar almıştır (Salter, 1886, s. 40).

Doğu dünyasını ziyaret ederek izlenimlerini hem yazılarına, hem de resimlerine aktaran ve bu bakımdan önemli, ayrıcalıklı bir yere sahip olan Anna Maria Elisabeth Lisinska Jerichau-Baumann, oğlu Harald'ın yaşamını ve onunla ilgili anılarını paylaştığı kitabını oğlunun ölümü ve cenaze töreni ile sonlandırmaktadır. Elisabet Jerichau-Baumann, her şeyden önce bir annedir. Oğlunun ardından onun anılarını yaşatmak üzere kaleme aldığı satırlarda bir ressam olarak gözlem gücünü, bir yazar olarak akıcı anlatımını ve bir anne olarak yaşadığı büyük acıyı içtenlikle paylaşmıştır. Diğer taraftan, kendisi gibi bir ressam olan oğlunun, sanatını ve eserlerini anlatarak gelecek kuşakların onu tanımasını sağlamış, yitip gitmesine ve unutulmasına engel olmuştur.

Resim 7. *Sardes Ovası*. Harald Jerichau. 1878. Tuval üzerine yağlıboya, 136x307 cm. Statens Museum for Kunst, Kopenhag (<https://www.wikiart.org/en/harald-gerichau/the-lydian-plain-near-sardis-asia-minor-turkey> Erişim 18.09.2023)

Kaynakça

Daşcı, S. (2011). "İzmir'e Gelen Kadın Gezginler", *Sanat Tarihi Dergisi*, Sayı XX /1, Nisan 2011, 1-37

Daşcı, S. (2022). *İzmir'de Oryantalist Ressamlar*, İzelman, İzmir

Foster, S. (1990). *Across New Worlds, Nineteenth Century Women Travellers and Their Writings*, Exeter Jerichau-Baumann, E. (1879). *Til Erindring om Haralt Jerichau*, A. Schou Forlag, Kjøbenhavn

Jerichau-Baumann, E. (1881). *Brogede Rejsebilleder*, Thieles, Kjøbenhavn

Kuehn, J. (2010). "Elisabeth Jerichau-Baumann, Egypt 1870", *Victorian Literature and Culture*, N.38,

Cambridge University Press, 257-266.

Roberts, M. (2007). "Karşıtlıklar: Said, Sanat Tarihi ve 19. Yüzyıl İstanbul'unda Osmanlı Kimliğini

Yeniden Keşfetmek", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu* (9-10 Aralık 2006), İstanbul, 269-

285.

Salter, M. (1886). "An Artist Family", *Scandinavia*, Vol. III, No.2, February, 35-40

Hıristiyan Rus Sanatında Bir Anne-Oğul Tasviri: Theotokos Znamēnie

Hatice Demir*

Bu çalışmada Yunanca adıyla *Πλατυτέρα/Platytera* olarak da bilinen Meryem-İsa tasviri ikonografisinin Slav topraklarındaki yansıması olan *ИконаБожиеѹМатери/Ikona Bozhey* (Bozhi) Materi/Tanrı Anası'nın tasviri, ya da en bilindik adı ile *Знаменіе/Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* ikona tipleri çalışılmıştır. Tasvirin ikonografisi Kitab-ı Mukaddes Yeşaya Kitabı 7:14; "Bundan ötürü Rabbin kendisi size bir belirti verecek: İşte, kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını İmmanuel koyacak." ve Luka İncili 1:38'de Gabriel'in Meryem'e, İsa'nın doğumunu müjdelediği andaki "dediğin gibi olsun" ifadeleri üzerine kuruludur. Tasvirde; İsa'nın Meryem'in rahminde zuhur etme anı betimlenmiştir. İsa, tasvirlerde bir fetüs olarak değil, elinde Tanrısal yanına vurgu yapan bir rulo ile betimlenmiştir. Tasvirlerde İsa'nın kıyafetlerinde yaygın olarak kırmızı-mavi-beyaz-altın yıldız renkleri tercih edilmiştir.

Meryem-İsa tasvirleri arasında oldukça geniş bir zaman dilimi ve geniş bir coğrafyada görülür. *Znamēnie* tasvirinin ilk görüldüğü dönem; 4. ya da 6. yüzyıl Bizans coğrafyasıdır. Daha sonra 11. yüzyıl sonu/12. yüzyıl başı itibariyle Slav topraklarında *Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* tipi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meryem'in gerek Doğu ve gerekse Batı kaynaklı Hıristiyan tasvir sanatındaki yeri genelde apokrif kaynaklıdır (Foster, 2009: 81-82; Rubin, 2010: 8- 11; Shoemaker, 2009: 1-30). Bunun nedeni ise kanonik İncillerde Meryem'e ait referansın fazla verilmeyişi ile bağlantılıdır (Cameron, 2000: 3-4). 4. yüzyıla kadar Meryem ile ilgili bilgiler daha çok Kristoloji odaklı gelişim göstermiştir (Cameron, 2000: 5-6). Zaman içerisinde Meryem'in; *sonsuz bekâreti, Tanrı Anası olması ve İsa'nın mucizevi doğumu* gibi temalar Marioloji biliminin gelişmesine de öncül olmuştur (Cameron, 2000: 9-10). Hıristiyan sanatının erken dönemlerinde Marioloji odaklı gelişim gösteren Meryem tasvirleri daha çok 431 Efes Konsili ile birlikte Meryem'in Theotokos unvanı alması ile birlikte görülmeye başlamıştır (Boboc, 2015: 6-7).

6. yüzyılda Meryem'e adanan en önemli himnoslardan birisi olan Akathist(os)¹ ile birlikte Meryem'in arbulucu yanı öncelenmiş ve tasvirlerde bu arbulucu yanı vurgulanmaya başlamıştır.

Daha sonra Meryem'in arbuluculuk yanı Hıristiyan resim sanatına yansımaya başlamıştır. Yunanca'da *Sképē/Σκέπη* olarak anılan ve *koruma/hamilik yapma* anlamına gelen *Meryem'in Hamiliği*'nin tasvir sanatında görülmesi Bizans kökenlidir. Meryem *Blakhernitissa olarak bilinen Meryem'in hamiliği ikonografisi yüklü Meryem tipi tasvirlerin ortaya çıkış hikâyesi ise şöyledir; 10. yüzyılın önemli iki azizi olan Aziz Andreas ve Aziz Epiphanius* başkent

* Dr. Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, hdemir@kastamonu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-5801-5841>

¹ Akathist(os) himnosunun Meryem/Theotokos'a insanların dileklerini iletme amacıyla ortaya çıkmış olabileceği görüşü hâkimdir. Birçok araştırmacıya göre Akathist(os) himnosu; Hıristiyan edebiyatı içerisinde, Meryem'e adanan en güzel ve en erken tarihli himnostur. 6. yüzyılda Patrik Romanos'u en çok etkileyen himnosların başında gelir. Himnos; 8. yüzyıldaki Arap akınları sırasında Patrik Germanos tarafından eklenen bazı ilaveler ile günümüze gelebilmiştir. Proklos tarafından bestelenen versiyonu, en önemli örneklerinden biridir. Patrik Sergios tarafından bestelenen bir başka versiyonu daha bulunmaktadır (Addison: 2010, 2-6; Cameron, 2000: 13-14; Kimball, 2010: 176; Peltomaa, 2011: 109-110).

Konstantinopolis'te Meryem'e adanan önemli bir kilise olan Blakhernai Kilisesi'nde dua ederlerken, kilisenin kubbesi açılır ve Meryem kubbeden içeri girer ve altara doğru yönelir. Meryem örtüsü ile dua edenleri himaye eder ve İsa'dan kilisede dua edenler için yardım diler (Banev, 2015: 3-5; Cunningham, 2008: 26-27; Kimball, 2010: 538-539; Lidov, 2000: 50; Pentcheva, 2003: 113-118; Teteriatnikov: 2005, 225-238). Bizans kökenli Meryem *Blakhernitissa tasvirlerinde genelde Meryem'in örtüsü ile insanları himaye ettiği gözlemlenir.*

Daha sonraki dönemlerde Meryem'e ait bu hamilik/koruyuculuk/arabuluculuk epitelli ikonalar *Pokrov* ikonaları ile Slav topraklarına aktarılmıştır. Slav topraklarında özellikle Rusya'da *Pokrov* ikonalarından sonra karşımıza çıkan ve Rus halkı tarafından en çok öykünülen Meryem epitelli diğer bir ikona ise *Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* ikonalarıdır².

1. Slavların Hıristiyanlaşması Süreci

Slav halklarının Hıristiyanlaşma süreci 8. yüzyıl sonu ve 9. yüzyıl kaynaklarına göre Baltık Denizi'nden Tuna Nehri boyunca başlamıştır (Kaputsian R., Liybimtsev, I. A., 2015: 78). Bu bağlamda, Slavların Balkanlara yerleşimi üç safhaya ayrılır. 6. yüzyılın sonunda Slavlar, Tuna'nın kuzeyini iskân tutmuş ve güneye inmek için yıpratma seferlerine başlamışlardır. 540'lı yılların başında Bizans ile etkileşim içerisine girmişler ve Konstantinopolis'e başlayan yıpratma seferlerini hızlandırmışlardır. Slavların Hıristiyanlaşmasındaki ikinci safha 550'li yıllara denk gelir. Bu dönem; Slavların Bizans ordusu bünyesine dahil edilmeye başladığı ve böylece ehlileştirilme dönemi olarak da bilinir. Son evre ise 580'li yıllarda Slavların Thessaloniki'ye kadar ulaşması ile başlar ve 7. yüzyıl boyunca sürer. Bu dönemde Slavlar hızlı bir şekilde Balkanların kuzeyine yerleşmeye başlamışlardır (Vlasto, 1970: 3-5). Slavların gruplar halinde Hıristiyanlaşması ise Yunanistan'da 9. yüzyıl sonunda Yunanistan çıkış odaklı olarak ortaya çıkar. Bizans İmparatoru I. Basileios (867-886) ve Patrik Fotios'un (858-867/877-886) çabaları ile ilk olarak 864/5 tarihlerinde Bulgarlar Hıristiyan olduktan sonra hızla Sırp'lar da Hıristiyanlaşmaya başlar ve böylece Hıristiyanlık hızla Kuzey Makedonya'da yayılım gösterir (Vlasto, 1970: 11).

2. Örnekler Üzerinden Theotokos Znamēnie Tasvirleri

Rus toplumunda ikonalara öykünmenin önemli bir yeri vardır. Öyle ki Domostroi'ye³ göre her Moskovalı evinin/odasının içinde ikona bulundurması gerekliliği olduğuna inanırdı (Domostroi, 1994: 73-74). Halepli Pavlus, 1667'da Moskova'yı ziyaret ettiğinde, tüm Rusların odalarını, mutfaklarını kilerlerine kadar ikona ile donattıklarını belirtmektedir (Paul of Aleppo, 2002: 39). Aynı şekilde, Johnny Perry'de Rusya ziyareti esnasında Rusların evlerinin kapılarının tam karşısında ikonaların yer aldığına değinir (Perry, 1967: 221-222).

Rusların kırsaldan başlayarak kent merkezinde de evlerinde İsa, en az bir Meryem, Aziz Georgios, Vaftizci Yahya ikonaları yer alıyordu. Meryem'e atfedilen ikonalar ise oldukça önemli bir yer tutuyor ve 18. yüzyıla gelindiğinde evlerdeki ikonaların % 41.9 gibi bir oranını Theotokos Meryem tipli olanlar oluşturuyordu. Envanter kayıtlarına göre Rusların en çok tercih ettiği Meryem tipi ikonalar; *Kazan Meryemi*, *Vladimir Meryemi*, *Acı Çekenlerin Neşesi*, *Meryem'in Alâmeti*, *Yanan Çalı Olarak Meryem*, *Smolensk ve Tihvin Meryemi* tipleri idi (Kaiser, 2011, 127-133). (Tablo 1).

² Ruslar, 988 tarihinde Hıristiyan olmaya başladıklarında ikona üretimine de başlamışlardır (Beaver-Bricken Espinola, 1992: 17).

³ Domostroi; 16. yüzyıl Rusya Çarlığı'nda aile için düzen ve ev idaresini belirleyen kuralları anlatan bir kitaptır. Rus toplumu hakkında detaylı bilgiler vermesi adına değerli bir tarihi kaynak olarak kabul edilen kitapta, kiliseye bağlılık kuralları arasında Meryem'e İnançın vurgulanmış olması çalışma konusu adına önemlidir. Geniş bilgi için bk. (Pouncy, 1994).

Meryem'in tasvirlerinin Slav topraklarına aktarılması, 12. yüzyıl Konstantinopolis üretimi olan *Vladimir Meryemi* ikonasının Kiev üzerinden Rusya'ya nakli ile hız kazanmıştır⁴. Meryem'in şefahtçı/arabulucu yanı, Rus halkı arasında çok benimsenmiş ve Bizans kökenli Meryem-İsa tasvirlerinin öncülük ettiği tasvir örneklerine yeni Meryem-İsa tasvir tipleri eklenmiştir. Bunlardan en önemlisi *Theotokos Znamēnie* tipi tasvirdir. Tasvirde, İsa Meryem'in rahminde bir fetüs olarak değil, genelde elinde Kutsal Kitap ile birlikte İsa'nın Tanrısal yanına gönderme yapılarak ikonografide yerini alır. İkonalara konu olan tasvirde; Meryem yarım boy ve orans pozisyonundadır ancak bazı önemli ikona örneklerinde Meryem'in tam boy olarak tasvir edildiği gözlemlenir. Tasvirde; Meryem-İsa ikilisine çoğu zaman azizler, melekler ve önemli Rus liderler de fonda eşlik etmektedir.

Meryem'in tasvirlerde yer alan klasik kıyafeti maphorion içerisinde yer aldığı örnekler Bizans üslubu etkisi altındadır ancak bazı örneklerde yerel kıyafetler ve hatta bir taç ile de tasvir edildiği dikkat çeker. Bu bağlamda, tasvirde Meryem'in *Cennetin Kraliçesi* epiteti ile Batı sanatı etkisi de Slav örneklerinde görülür.

İKONANIN ADI	SAYISI	ORANI
Kazan Meryemi	40	% 24.1
Vladimir Meryemi	23	% 13.9
Smolensk Meryemi	11	% 6.6
Meryem'in Alâmeti	8	% 4.8
Acı Çekenleri Neşesi	8	% 4.8
Meryem'in Göğe Yükselişi	8	% 4.8
Tihvin Meryemi	7	% 4.2
Müjde	7	% 4.2
Meryem'in Hamiliği	7	% 4.2
Peçersk Meryemi	4	% 2.4
Yanan Çalı Olarak Meryem	3	% 1.8
Diğerleri	40	% 24.1
TOPLAM	166	% 99.9

Tablo 1: 18. Yüzyıl Rus Toplumunda En Çok Karşılaşılan Meryem Tipi İkonalar (Kaynak: Kaiser, 2011, 128).

2.1. Novgorod Alâmet İkonası

Znamēnie/Meryem'in Alâmeti olarak bilinen Meryem-İsa tasvirli ikonalar ilk olarak 11. yüzyıl sonunda ve 12. yüzyılda görülmeye başlamıştır. Bu ikonaların ilk örnekleri arasında ise *Novgorod Meryem* ikonası yer alır. Novgorod Okulu üretimi Meryem-İmmanuel İsa tasvirli ikona bu epitet içerisinde en bilindik ve en ünlü olanıdır. Mucize üreten *Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* ikonaları içerisinde yer alan ikonanın ilk örneğinin hikâyesi ise şu şekildedir; Şubat

⁴ Geniş bilgi için bk. (Demir, 2021: 884-888).

1170 tarihinde Prens Andrei Bogoliubov'un⁵ (1157-1174) oğlu Suzdal Prensi Mstislav, Novgorod'u kuşattığında kentin halkı Tanrı'dan kendilerine yardım etmesi için dua ederler. Kuşatmanın üçüncü günü akşamında, şehrin piskoposu İlya, *Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* ikonasını almasını ve şehir surlarına taşınmasını isteyen bir ses duyar, bu taşınma esnasında bir düşman oku ikonadaki Meryem tasvirinin gözüne isabet eder ve Meryem'in gözünden gözyaşları süzülür ve yüzünü şehir surlarına döner. Bu vizyon karşısında düşman askerleri çok korkarlar ve birer birer yere düşerler (Novgorod "of the Sign" Icon) (Resim 1).

Resim 1. Novgorod Alâmet İkonası (Novgorod "of the Sign" Icon)

Novgorod Okulu üretimi *Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* ikonası, mucize üreten bu epitetin ilk örneği arasında olması nedeniyle önemlidir. Meryem'in orans pozisyonda yer aldığı bu örnekte, İsa genelde İmmanuel İsa tipinde tasvir edilmiştir.

2.2. "Mirozh" Tanrı Anası İkonası

"Mirozh" Tanrı Anası ikonası 1198 tarihinde Rusya'nın Pskov bölgesinde yer alan Mirozhski Manastırı'nda üretilmiştir. Ancak Çar IV. (Korkunç) İvan (1547-1584) zamanında patlak veren veba salgını esnasında ikonada tasvir edilen Meryem'in gözyaşlarından insanların şifa bulması, ikonanın en önemli mucizesi olarak kabul edilir. Mirozh ikonasında Meryem tam boy orans pozisyonda tasvir edilmiştir. Meryem'in iki yanında Pskov azizlerinden sağda Prens Doymont-Timoti ve solda prensin eşi kutsal rahibe Martha yer alır. Çar İvan Vasilyeviç ikonayı Pskov manastırından almıştır ve yerine *Büyük Panagia* adıyla anılan replikası konulmuştur⁶ ("Mirozh" Icon of the Mother of God).

⁵ Rusya-Vladimir Büyük Prensi'dir. Kuşatma geniş bilgi için bk. (сказание о битве новгородцев с суздальцами).

⁶ Çalışmaya dahil edilen örnek replika olan örnektir.

İkonada Meryem, diğer *Theotokos Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* epitetli ikonalarından farklı olarak tam boy orans pozisyonda tasvir edilmiştir. (Resim 2).

Resim 2. "Mirozh" Tanrı Anası İkonası ("Mirozh" Icon of the Mother of God).

2.3. Kurksların Kökü Tanrı Anası/Theotokos Znamēnie/Meryem'in Alâmeti İkonası

Adını Rusya'nın önemli bir oblastı olan Kursk halkından alan *Theotokos Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* ikonası, Rus Kilisesi'ne ait en eski ikonalarından biridir.

Resim 3. Kurksların Kökü Tanrı Anası/Theotokos Znamēnie/Meryem'in Alâmeti İkonası
(The Kursk-Root Icon of Our Lady of the Sign)

İkona, 13. yüzyıl Moğol istilası esnasında halk arasında çok önemli bir yere sahip olmuştur. Rivayete göre; bir avcı 8 Eylül 1259 tarihinde kırsalda avlanırken bir ağacın kökünde yarı gömülü bir vaziyette bahsi geçen kült ikonayı bulur. İkonayı ağacın kökünden çıkartır ve Novgorod *Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* ikonasına benzer olması dikkatini çeker. Avcının ikonayı bulunduğu ağacın kökünden çıkarması ile ilk mucize de gerçekleşir. İkonanın çıktığı ağacın kökünden berrak bir pınar fışkırır. Bu olaylar sonucunda avcı ikonayı Ryla yakınındaki bir şapele götürür ve zamanla ikonanın bulunduğu şapel bir hac ziyaretgâh merkezine dönüşür. Ancak ikona ile birlikte bir diğer mucizevi olay daha gözlemlenir. İkonanın tekrar tekrar eski yerine gidip geldiği söylenir. İkona bir kült obje olarak palladion⁷ etkisi gösterir. İkonanın 1612 tarihindeki Polonya-Litvanya çıkarmasında ve 1812'de Napolyon'un Rusya üzerine düzenlediği Vatanseverlik Savaşı esnasında çeşitli mucizeler göstererek Rus halkını koruduğuna inanılır (**The Kursk-Root Icon of Our Lady of the Sign**, "Kursk-Root" Icon of the Mother of God) Daha sonraki dönemlerde ikonanın birkaç replikası yapılmıştır. (Resim 3).

İkonanın aslı olan örnekte açık mavi bir zemin üzerinde koyu tenli Meryem ve İsa çeşitli kutsal isimlerin eşliğinde tasvir edilmiştir. Orans pozisyonunda tasvir edilen Meryem'in çiçek ve değerli taşlarla bezeli halesi, İsa'ninkinden daha büyük tutulmuştur. Anne ve oğulun her ikisinin de kıyafetleri açık renklidir. Meryem'in kıyafeti, Bizans geleneğinin biraz dışına çıkarak maphorion ile değil, daha çok bir Rus soylu kadını kıyafeti ile tasvir edilmiştir. Daha sonraki dönemlere ait replika örneklerinde Meryem'in ve İsa'nın kıyafetlerinde Bizans etkisinin devam ettiği gözlemlenir ve tasvirlerde Anne-Oğul'a eşlik eden isimler farklılık gösterir.

⁷ Meryem'e ait ikonalar bir kült obje olarak çeşitli savaşlar esnasında hamilik görevi üstlenmiştir. Bu gelenek Bizans Konstantinopolis kökenli başlamış ve Slav topraklarında ve özellikle Ruslar arasında devam etmiştir. Geniş bilgi için bk. (Demir, 2021: 884-892).

2.4. “Çuhloma” Galiç’ten Tanrı Anası İkonası

Günümüzde Rusya’nın Kostroma Oblastına bağlı Çuhloma rayonuna ait diğer *bir Meryem’in Alâmeti* temalı olan örnek, “Çuhloma” Galiç’ten Tanrı Anası ikonasıdır.

“Çuhloma” Galiç’ten Tanrı Anası ikonası 1350 tarihinde, Rus Aziz Abraham’ın, Radonezli Aziz Sergios’u kutsamak için bölgeye gelmesi esnasında ortaya çıkmıştır. İkonanın mucizevi bir biçimde ortaya çıkışı rivayeti şu şekildedir; bir gün Aziz Abraham ormanlık bir alanda Tanrı Anası’ndan yardım istemek için dua eder. Duasının bitimi akabinde dinlenmek için oturur ve aniden dağın tepesinden “*Abraham, dağın tepesine çık, orada Tanrı Anası İkonası var*” diye kendisine seslendiğini duyar. Aziz, daha sonra buyurulduğu gibi dağın tepesine çıkar ve bir ağacın kovuğunda, çocuk İsa’yı kucaklamış bir vaziyette tasvir edilmiş Meryem ikonasını görür. İkonayı ağacın kovuğundan alır. Daha sonra ikonanın çıkarıldığı yere En Kutsal Tanrı Anası isimli şapel inşa edilir ve bir süre ikona burada muhafaza edilir⁸. Daha sonraki dönemde Galiç Prensi’nin ikonanın mucizevi ününü duyması üzerine ikona, Galiç şehrine getirilir ve günümüzde halen muhafaza edildiği kendi adına atfedilen katedrale konur (“Chukhloma” Icon of the Mother of God from Galich). Meryem’in yarım boy tasvir edildiği ikonada dikkat çeken husus, Meryem’in orans pozisyonda ve oturur vaziyette yer almasıdır. Çünkü birçok *Theotokos Znamēnie/Meryem’in Alâmeti* ikona örneğinde Meryem bel hizasından kesilerek tasvirde yer almıştır ve bu nedenle Meryem’in oturur mu yoksa ayakta durur vaziyette mi tasvir edildiği pek anlaşılmamaktadır. “Çuhloma” Galiç’ten Tanrı Anası İkonası örneğinde olduğu gibi nadir birkaç ikona örneğinde Meryem’in dizleri üzerinde yer alan İsa gözlemlenir. (Resim 4).

14. yüzyıla ait ikonanın tasvirinde Bizans etkisi gözlemlenir. İki seraphimin eşlik ettiği Meryem-İmmanuel İsa tasvirinde; renk, tonlama ve kıyafet gibi etkenler ile Bizans üslubu hâkimdir. Orans pozisyonundaki Meryem’in göğsünde büyük bir hale içerisinde İsa tasviri yer alır. (Resim 4).

⁸ Aynı geleneği Trabzon Sümela Manastırı’nda da görmek mümkündür.

Resim 4. “Çuhloma” Galich’ten Tanrı Anası İkonası (“Chukhloma” Icon of the Mother of God from Galich)

2.5. Pavlosk Meryem’i/Meryem’in Alâmeti İkonası

Mucize üreten Meryem ikonalarından diğer bir önemli örnek 17. yüzyılın ikinci yarısına aittir. İkona geçmişinde birkaç nakil görmüştür. 1696 tarihinde İmparator I. Petro (1682 – 1725) Voronej bölgesini kuşattığında, Pavlosk Katedrali’nde bulunan iki önemli ikonadan biri Vaftizci Yahya diğeri ise *Meryem’in Alâmeti* tasvirli olan ikonadır. I. Petro ikonayı Azov Katedraline nakletmiştir. Daha sonra 1711 tarihinde Azov bölgesi Türklerin eline geçince, ikona Oserdski Kalesi Katedraline nakledilmiştir ve günümüzde de burada muhafaza edilmektedir (“Of the Sign” Pavlovsk Icon). Replikalarında örnekte de olduğu gibi I. Petro’nun Voronej kuşatması ve ikonanın nakli bir siklus ile tasvir edilmiştir. (Resim 5).

Resim 5. Pavlosk Meryem'i/Meryem'in Alâmeti İkonası ("Of the Sign" Pavlovsk Icon)

2.6. Abalatskaya Tanrı Anası İkonası

Sibiryaya yakınlarında Tumen Oblastına bağlı Tobolski bölgesinde yer alan Abalak Köyü'nde 1783 tarihli bir manastırda muhafaza edilmesi nedeniyle bu isim ile anılır. Diğer *Theotokos Znamēnie* ikonaları gibi bu ikona da mucize üreten bir ikona olarak bilinmektedir. Bu mucizenin başlangıcı ise rivayete göre; bölgede yaşayan Maria isiminde bir dulun, rüyasında Tanrı Anası'nın alâmetini havada görmesi ile hikâye başlar. Hikâyeye göre Meryem, sağ eliyle mucize üreten ve bölgede önemli bir yeri olan Aziz Nikolaos'u ve sol eliyle de Mısırlı Azize Meryem'i işaret ederken görünmüştür. Bu vizyona bir de ses eşlik etmiş ve bölgeye *Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* isimli bir kilisenin inşa edilmesi istenmiştir. Daha sonra Novgorod'da yer alan şapel, ikona adına adanmıştır (The Abalatskaya Icon of the Mother of God) (Resim 6).

İkonada Meryem oturur vaziyette yarım boy ve göğsünde İsa yer alacak bir biçimde tasvir edilmiştir. Geç dönem Rus üretimi olmasına rağmen, ikonanın Bizans üslubu etkisi altında olduğu gözlemlenir. Daha sonraki replikalarında Meryem ve İsa'ya; Aziz Nikolaos ve Azize Mısırlı Meryem eşlik ederken, özgün örneğinde tasvirde yer alan isimler dönemin Rus azizleridir.

Resim 6. Abalatskaya Tanrı Anası İkonası (The Abalatskaya Icon of the Mother of God)

2.7. Seraphimo-Ponetaev Meryemi/Meryem'in Alâmeti İkonası

Geç dönem Rus sanatının bir örneği olan 1879 tarihli *Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* ikonası, mucize üretme kültürünün geç dönemde de sürmesi adına önemli bir örnektir. İkona, Rusya Arzamas Bölgesi'nde yer alan Nijni Novgorod piskoposluğuna bağlı Seraphim-Ponetaevski Kadınlar Manastırı'nda üretilmiştir⁹. İkonanın sanatçısının dönemin manastır rahibelerinden Klaudia Voiloshnikova tarafından yapılmış olması önemlidir. Çünkü diğer örneklerin sanatçıları bilinmez iken, bu ikonanın bir rahibe tarafından üretilmiş olması da sanat tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. İkonaya ait mucize ise şu şekilde rivayet edilir; 14 Mayıs 1885'te bazı manastır rahibeleri ikonadaki Meryem'in yüzünde bir ışık fark ederler. Bu aydınlanma sonrasında birçok hasta, ikona karşısında dua ederek şifa bulur ve bunun üzerine ikona kiliseye nakledilir. Ancak hastalar bu seferde kiliseye şifa bulmak için akın ederler. Bunun üzerine dönemin piskoposluğu olay üzerine bir kovuşturma yaparlar ve kovuşturma sonucunda, ikonanın mucize üreten bir ikona olduğu doğrulanır. Daha sonra ikona ait olduğu manastıra geri iade edilir¹⁰ (*"Of the Sign" "Of Seraphimo-Ponetaev" Icon*) (Resim 7).

⁹ Rus kadınları, Meryem'in İsa ile dualarında arabulucu konumuna çok önem vermişlerdir (Thyrêt, 2008: 460).

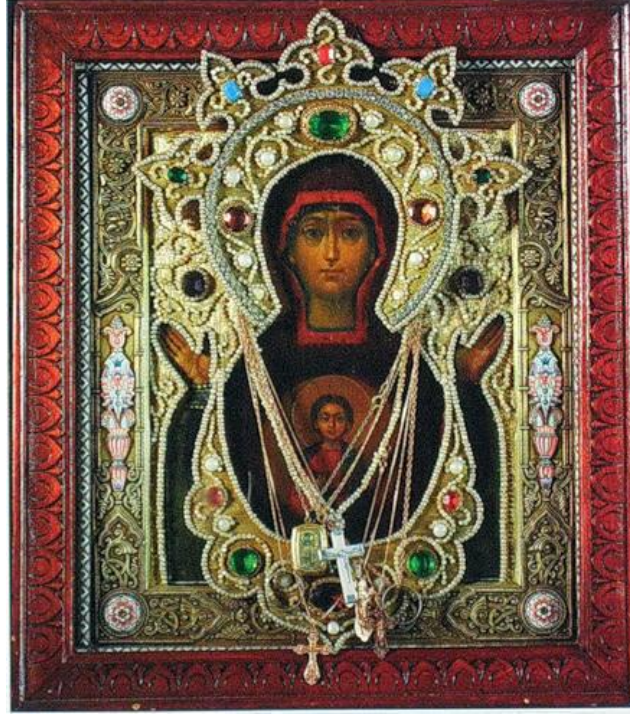
¹⁰ 18. yüzyılda Rusya'da mucize üreten ikonaların artık batıl inanç noktasına gelmesi nedeniyle, 1722'de çıkarılan bir kilise yasası ile mucize ürettiğine inanılan ikonalar katedraller ve manastırlarda koruma altına alınmıştır. Bu mucize üreten ikonalar arasında yine Meryem ikonaları ilk sırada yer almaktadır (Kaiser, 2011: 138).

Geç dönem Rus sanatı içerisinde yer alan *Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* ikonası üslup ve teknik olarak diğer örneklerinden farklıdır. Tasvirlerde Meryem ve İsa, alışlagelmiş Doğu Hıristiyan Sanatı üslubundan uzaklaşmış ve Batı Sanatı üslubu etkisi göstermiştir. (Resim 7).

Resim 7. Seraphimo-Ponetaev Meryemi/Meryem'in Alâmeti İkonası
("Of the Sign" "Of Seraphimo-Ponetaev" Icon)

2.8. “Alâmet” Meryem Korçemnaya/Taverna İkonası

Resim 8. “Alâmet” Meryem Korçemnaya/Taverna İkonası (“Sign” “Korchemnaya” or “Tavern” Icon)

19. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlendirilen ikonanın mucize üreten hikâyesi şu şekildedir; Şaraba düşkün bir adam, parası yetmeyince evinin Meryem ikonasını rehin verir. Bu nedenle Taverna ikonası olarak da anılır. Ertesi gün parasını öder, ikonayı alır ancak ikona tekrar kaybolur ve tavernadaki yerine döner. Bunun üzerine şarap tutkunu dul tövbe eder ve şarabı bırakır. Bu mucize üreten yanı nedeniyle ikona 1850 tarihinde Aziz Simeon Kilisesi'ne nakledilir¹¹. İkona günümüzde Ryazan Yohannes Manastırı'nda muhafaza edilmektedir “Sign” “Korchemnaya” or “Tavern” Icon) (Resim 8).

Sonuç

Znamēnie/Meryem'in Alâmeti ikonası Rus toplumunda oldukça öykünülen bir yere sahip olmuştur. Meryem'in hamilik yanının öncelendiği ikona ikonografisinde Meryem, İsa ve insanlar arasında şefaathçi/arabuluculuk yapmaktadır. Rus toplumunda Alâmet ikonalarının dualara cevap verdiği ve hastalara şifa dağıttığına inanılırdı. Bu özelliği ile ikona, çeşitli Rus bağımsızlık savaşlarında palladion etkisi göstermiş ve Rus halkı için bir kült obje haline gelmiştir.

Meryem'in hamilik yanının vurgulandığı bu ikona geleneği Bizans Konstantinopolis kökenlidir. Bilindiği üzere Meryem başkent Konstantinopolis'in hamiliğini üstlenmiştir. Konstantinopolis üretimi Vladimir Meryem'inin 12. yüzyılda Kiev'e nakli sonrasında, Rus toplumunda Meryem'in hamiliği odaklı gelişen anne-oğul tasvirli ikonaların çeşitliliği de artmaya başlamıştır. Bu ikonalarından en önemlisi *Znamēnie/Meryem'in Alâmeti* ikonası günümüzde de en çok saygınlık görenler arasındadır.

¹¹ Ruslar özellikle 18. yüzyılda kırsalda mucize üreten ikonalara çok önem vermişlerdir (Kaiser, 2011: 125).

Kaynakça

- Addison, P. M. (2010). *Akathistos hymn to the mother of god*. Rome: Centre for Marian Culture.
- Averintsev, S., S. (1994). The image of the Virgin Mary in Russian piety, *Gregorianum*, 75(4), 611-622.
- Banev, K. (2015). Myriad of names to represent her nobleness': The church and the mother of god in the palms and hymns of Byzantium. *DRO*, 75-103.
- Beaver-Bricken Espinola, V. (1992). Russian icons: spiritual and material aspects, *Journal of the American Institute for Conservation*, 31(1), Conservation of sacred objects and other papers from the general session of the 19th annual meeting of the American institute for conservation of historic and artistic works. Albuquerque, New Mexico, June 3-8, 1991, 17-22.
- Boboc, A. M. (2015). *The christology of saint Cyrill of Alexandria in the context of theological disputes in fifth century and the first half of the sixth century*. Ph.D Thesis, University Lucian Blaga, Sibiu.
- Cameron, A. (2000). The early cult of the Virgin. M. Vassilaki (Ed.). *Mother of God representations of the Virgin in Byzantine Art*, (2-14). London: Thames & Hudson Ltd.
- Cameron, A. (2004). The cult of the Virgin Mary in Late Antiquity: religious development and myth-making. R. N. Swanson (Ed.) *The church and Mary* (1-21). Cambridge: Cambridge University Press.
- Cunningham, M. B. (2008). *Wider than heaven: eight-century homilies on the mother of god*. New-York: St. Vladimir's Seminary Press.
- Demir, H. (2021). From a 12th century Constantinople atelier to 21st century icon productions' logo: the story of our lady of Vladimir, : *Proceedings of the Taras Shevchenko 6th International Congress on Social Sciences* içinde (884892). Kiev:Ukraine
- Domostroi, 1994, trans, ed. Carolyn Johnston Pouncy, trans., ed., *The Domostroi: rules for Russian households Ivan the Terrible*, London: Cornell University Press. 73-74.
- Foster, P. (2009). *The apocryphal gospels. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Paul of Aleppo, (2002). Puteshestvie antiokhiiskago patriarkha M akariiia veka, opisannoe ego synom arkhidiakonom Pavlom Aleppskim, (Moscow, 1896-1900), 2:150. As translated in Oleg Tarasov, *Icon Spaces in Imperial Russia*, (trans., ed.) Robin Milner-Gulland, London.
- Pentcheva, B., V., (2003). The Virgin of Constantinople. I. Kalavrezou (Ed.). *Byzantine women and their world* (113-138). Cambridge-London: Yale University Press, New Haven and London.
- Perry, J. (1967). *The state of Russia under the present czar*. (1716 ed). New-York.
- Peltomaa, L. M. (2011). Epithets of the Theotokos in the Akathistos hymn. Cunningham M.; L. Brubaker (Ed.) *The cult of the Mother of God in Byzantium texts and images*: (109-116). Birmingham: Ashgate Publishing Lmt.
- Pouncy, C. (1994). *The "Domostroi": rules for Russian households in the time of Ivan the Terrible*, New-York: Cornell University Press.
- Kaiser, D., H. (2011). Private devotion among eighteenth-century Moscow townfolk, *Journal of Social History*, 45(1), 125-147.
- Kaputsian R., Liybimtsev, I. A., (2015). Christianization the western Slavs and the first Christian temples in Moravia, *Russian Journal of Construction*, 1, DOI 10.15826/rjcs.2015.1.016 Science and Technology, 78-81.

- Kimball, V. M. (2010). *Liturgical illuminations: discovering received tradition in the eastern Orthros for feasts of the Theotokos*, PhD. Thesis, International Marian Research Institute University of Dayton.
- Lidov A. (2000). "Miracle-working icons of the Mother of God". M. Vassilaki (Ed.). *Mother of God representations of the Virgin in Byzantine art* (47-58). London: Thames and Hudson Ltd.
- Rubin, M. (2010). *Mother of God. A history of the Virgin Mary*. London: Penguin Books.
- Shoemaker, S. J. (2009). The Virgin Mary's hidden past: from ancient Marian apocrypha to the medieval Vitae Virginis. *Marian Studies*: 60(5), 1-30.
- Thyrêt, I. (2008). Muscovite women and the politics of the holy: gender and canonization, *Russian History*, 35(3/4), 447-461.
- Teteriatnikov, N. (2005). The image of the Virgin Zoodochos Pege: Two questions concerning its origin M. Vassilaki (Ed.). *Images of the Mother of God perceptions of the Theotokos in Byzantium*. (225-238). Burlington: Ashgate.
- Vlasto, A. P. (1970). *The entry of the Slavs into Christendom an introduction to the medieval history of the Slavs*, Cambridge: Cambridge University Press.

Çevrimiçi Kaynakça

- The Abalatskaya Icon of the Mother of God. (b.t.). Orthodox Christianity. <https://orthochristian.com/133079.html>
- "Chukhloma" Icon of the Mother of God from Galich. (b.t.). Orthodox Church in America. <https://www.oca.org/saints/lives/2023/07/20/102063-chukhloma-icon-of-the-mother-of-god-from-galich>
- сказание о битве новгородцев с суздальцами.(b.t.). электронные публикации <http://lib.pushkinskijdom.ru/default.aspx?tabid=4993>
- Icons of Mother of God. (b.t.). Russian Orthodox Cathedral of St John the Baptist. <https://stjohndc.org/en/orthodoxy-foundation/theotokos/december>
- "Kursk-Root" Icon of the Mother of God. (b.t.). Orthodox Church in America. <https://www.oca.org/saints/lives/2023/11/27/103410-kursk-root-icon-of-the-mother-of-god>
- The Kursk-Root Icon of Our Lady of the Sign. (b.t.). Our Lady of Kursk.** <https://ourladyofkursk.org/kurskrooticon>
- "Mirozh" Icon of the Mother of God. (b.t.). Orthodox Church in America. <https://www.oca.org/saints/lives/2023/09/24/102723-mirozh-icon-of-the-mother-of-god>
- Novgorod "of the Sign" Icon. (b.t.). Orthodox Christianity. <https://orthochristian.com/88640.html>
- "Of the Sign" "Of Seraphimo-Ponetaev" Icon. (b.t.). Russian Orthodox Cathedral of St John the Baptist. <https://stjohndc.org/en/orthodoxy-foundation/theotokos/december>
- "Of the Sign" Pavlovsk Icon. (b.t.). Russian Orthodox Cathedral of St John the Baptist. <https://stjohndc.org/en/orthodoxy-foundation/theotokos/december>
- "Sign" "Korchemnaya" or "Tavern" Icon. (b.t.). Russian Orthodox Cathedral of St John the Baptist. <https://stjohndc.org/en/orthodoxy-foundation/theotokos/december>

Adolf Hitler'in Psikopatolojisinde Annesi Klara Hitler'in Rolü

Ferihan Polat*

20. yüzyılın en olağanüstü şahsiyeti ve hakkında en fazla araştırma yapılan siyaset adamı olma özelliği taşıyan Hitler, sosyal bilimciler açısından kişiliği, kariyeri ve yaptıkları ile oldukça zengin bir tartışma alanı açmıştır. Kimilerine göre tam bir kötülük portresi kimilerine göre gereğinden fazla şeytanlaştırılan Hitler için Alman tarihçi Broszat (1985), çeşitli insani niteliklerin somutlaştığı ve görünür yeteneklerle donatılmış tarihi bir şahsiyet olarak ele alınması gerektiği önerisinde bulunmaktadır. Çünkü 1950'li yıllarda yayınlanan pek çok Alman generalinin hatıratında savaştan, kaybedilen topraklardan ve ortaya çıkan yıkımdan tamamen Hitler suçlanmıştır.

Oysa ki Gruen Hitler fenomenin sadece Hitler'in sergiledikleri ile açıklanamayacağını, Hitleri lider haline getiren izleyicilerin bu problemin ortaya çıkmasında Hitlerden bağımsız bir role sahip olduğunu düşünmektedir. Ona göre Hitler'i sevmek, yandaşlarını içlerindeki değersizlik duygusundan ve kimliksizlikten kurtarmaktadır. Hitler'deki ruhsal bölünme, milyonlarca insanın kendi kuşkularını silmesini, kendi yetersizliklerinden kopmasını ve böylece kendilerini bir bütün olarak algılamalarını sağlamıştır. Bu durum, insanların, onu lider haline getirmeleri için çok güçlü bir nedendir. Hitler'deki boşluk, insanları kendi iç boşluklarından kurtardığından Hitler'in duruşunun bir rol olduğunu görememişlerdir (Gruen, 2007: 164). Fromm ise, bu durumu, bireysel narsisizmin bir topluluk liderine aktarılması ile açıklamıştır. Ona göre, aşırı narsisist topluluklar, kendi narsisizmlerini yansıttıkları bir lidere büyük bir hayranlık ve boyun eğme davranışı sergilerler. Çünkü bu tür bir itaat ilişkisinde liderlerinin büyüklüğü izleyicilere kendi büyüklük ve güçlülüklerinin ispatı olarak görülmektedir. Kendisinin büyüklüğüne inanmış, bu konuda hiçbir kuşkusu olmayan liderin narsisizmi, kendisine boyun eğenlerin narsisizmine son derece çekici gelir. Bu nedenle Hitler, tarihe psikozunu açığa vuran bir deli olarak değil, tarihin gördüğü gelmiş geçmiş en etkili liderlerden biri olarak anılmaktadır (Fromm, 1994: 77).

Hitler fenomenin asıl patolojisinin temelinde, çocuğun doyurulmamış sevgi ihtiyacından ve hayal kırıklıklarından kaynaklanan çaresizliğin yarattığı öfke yatmaktadır. Hitler, insanlara sözde düşmanlar sunarak, onlara içlerindeki onca nefreti, nefret ettikleri düşmana aktarma, nefretlerini suçluluk duymadan ifade etme ve böylece kendilerini aşağılık duygusunun ağır yükünden kurtarma olanağı vermiştir. Bu yüzden Hitlerde ürkütücü olan, onun psikopatolojisinden çok insanların onda kendi yitirmiş oldukları parçalarını bulduklarına inanmalarındır. Gruen'e göre bu durum, Nazizm'in yayılmasının Hitler'den bağımsız olan boyutunu ifade etmektedir. Ona göre, Hitler ve izleyicileri arasındaki psikopatolojik diyalektik çözümlendiğinde, Hitler, otoriter bir baba adına diğerlerinin kendi otoriter babalarını terk etmelerini sağlamıştır. Böylece tuhaf bir durum ortaya çıkmış, otoriteye itaatle boyun eğmiş olanlar kendilerini Hitler'e teslim ederek 'asilere' dönüşmüşlerdir. Görünürde kendilerini hâkim yapının korunmasından sorumlu hissederken, bir otoriteye bağlılık adına, yasayla ve yaşayla

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fyildirim@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8832-0847.

aralarında var olan sözde bağlarını yok etmişlerdir. Dolayısıyla, Hitler'in kim olduğu sorusu, ancak onun destekleyicileriyle bütünlüğü içinde yanıtlanabilir. İnsanlar, kendi kimliklerinin boşluğu yüzünden, kendilerini değerli hissedebilmek için Hitler'in takındığı sahte tavırları kullanmalarıyla Hitler'i lider haline getirmişlerdir. (Gruen, 2007: 136-141).

Bu bakış açısından konu tartışıldığında Nazizm'in Almanya'da yaptıkları ya da tüm Avrupa'da yarattığı yıkım sadece Hitler'in kişiliği ve liderliği ile açıklanamaz. Ancak ortaya çıkan tüm bu gerçekliğin açıklanmasında Hitler'in psikopatolojisinin çözümlenmesi önemli bir rol oynar. Çünkü Hitler sıradan Almanın kendini gördüğü bir ayna görevi görmüştür. Bu nedenle çalışma, önce Hitler'in kişilik yapısını ve bu kişilik şekillenirken çocukluk yaşantılarının ve annesi ile arasındaki ilişkinin etkilerini açıklamaya çalışmıştır.

1. Adolf Hitler'in Hayat Hikayesi

Hitler'in biyografi tarihi üzerine "Hitler Problemi" adlı eseri yazan Lucaks (2020), Hitler'in hayat hikayesi ve aile soyacağına ilişkin fikirlerin birbirleri ile çelişik iddialar içermesini Hitler'in bilinçli olarak bu konuda yaratmaya çalıştığı gizeme bağlamaktadır. Bu nedenle Hitler'in hayat hikayesini ele alırken dikkatli olunmalı, ona ait olduğu düşünülen anı parçalarını, görüşleri ve kişiliği ile birlikte değerlendirilmelidir.

Hitler'in hayat hikayesini böyle bütüncül bir şekilde ele aldığımızda karşımıza çıkan ilk olay babasının soy ağacına ilişkin iddiadır. Araştırmacılar Hitler'in babasının Yahudi bir aileden olan gayrimeşru bir çocuk olduğu konusunda ısrarcıdır. Bu konudaki ısrar Hitler'in Avusturya'yı işgalinden hemen sonra yaptığı ilk icraatlardan birinin Avusturya'nın dağlık ve ormanlık alanında yer alan küçük Döllersheim Köyü'nü yerle bir etmesi sebebiyle daha güçlü savunula gelmiştir. Çünkü Adolf Hitler'in babası Aloys Hitler'in doğum kayıtlarının bulunduğu yer olan Döllersheim Köyü kilisesi, Hitler ailesinin geçmişine ilgili birçok belgeye sahiptir. Köy yıkılmadan önce bir SS subayı gelerek tüm belgeleri toplamış ve bunları başkent Berlin'deki gizli bir devlet arşivinin kasasına taşımıştır. Daha ilginç Hitler'in büyükannesi Maria Anna Schickelgruber'in gömülü olduğu Döllersheim Mezarlığı Hitler'in emriyle yok edilmiş, büyükannesinin mezarlığı sonsuza dek bulunamayacak şekilde ortadan kaldırılmıştır. Hitler'in bu eylemi, büyükannesi Maria Anna Schickelgruber'in bir hizmetçi olarak çalıştığı Frankenberger adlı bir Yahudi ailenin oğlu tarafından gebe bırakıldığı, dolayısıyla da Hitler'in büyükbabasının bir Yahudi olduğu iddiasını alevlendirmiştir. Ancak Hitler, ailesine ilişkin bütün kayıtları yok ettirerek, soyağacını bir gizem perdesi arkasına gizlemiş ve gerçeğin ortaya çıkarılmasına hiçbir zaman müsaade etmemiştir (Altındal, 2014: 30-39). Dolayısıyla bu iddia ispata muhtaç bir fantezi olarak Hitler miti içindeki yerini almıştır.

Hitler, Avusturya'nın yakınlarındaki Braunau-am-Inn'de 20 Nisan 1889'da doğmuştur. Babası Avusturyalı bir gümrük memuru olup annesi ise ev hanımıdır. Babasının arzu ettiği gibi memur olmayı reddeden Hitler, kendisini resimde yetenekli görmüş ve ressam olmak istemiştir. Bu arada Linz'de öğrenimini sürdürürken, 13 yaşında babasını yitirmiş; İki yıl sonra oldukça önemli bir akciğer hastalığına tutularak öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. 16 yaşındayken annesi ölmüş, 1905'de öksüz ve parasız, Viyana Resim Akademisine girmek üzere yola çıkmıştır. Ancak genç Hitler'in hayali olan bu okul Hitler'i yeterince yetenekli bulup okula almayınca Hitler, bu yılları hem hayal kırıklıkları ile hem de geçimsel açıdan zor şartlarda geçirmiştir. Bu yıllarda inşaatlarda çalışmış, bir yandan mimari çizim öğrenimi görmüş diğer yandan da suluboya tablolar yaparak resim tutkusunu devam ettirmiştir. Hitler'in, yaşamının bu ilk yıllarında bile saptadığı hedefe ulaşmak için ne kadar azimli olduğu anlaşılabilir. Hitler yükselmek isteyen alçakgönüllü bir memur çocuğudur. Biyografisinde, bu yıllara ilişkin anlatımlarında kendisini proletaryadan ayıran mesafenin uzunluğunu işaret eden, başarıya ulaşamamış bir sanatçı tasviri sezilir. Hitler'in Viyana'da geçirdiği yıllar, kendini oluşturma yıllarıdır. Kendi ifadesine göre, siyasal çiraklık dönemini de Viyana'da geçirmiştir. Ulusların hak arama girişimleriyle parçalanan Avusturya-Macaristan monarşisinin görüntüsü, onda

Almanların üstünlüğü bilincini geliştirmiş, Viyana Belediye Başkanı Kari Lueger'in Yahudi düşmanı yöntemi onu ırkçı doktrinlere bağlamıştır. Politik yazarları, Georges Sorel'i Nietzsche'yi, Schopenhauer'i, tarihçileri, teknik eserleri okumuş, silahlanma sorunları ve mekanik konularda tam bir uzman gibi konuşmaya başlamıştır. Geri kalan konularda ise olağanüstü bir belleğin desteklediği yüzeysel bilgilerle, her alanda söyleyecek birtakım sözlerle karşındakileri etkileyecek bir hitabet şekli geliştirmiştir. 1912'de, Münih'e giden Hitler 1913'te askerliğe çağırılmıştır. Hitler, Avusturya'daki Askerlik Meclisi tarafından çürüğe çıkarılmış olmasına rağmen savaş başlar başlamaz Bavyera ordusuna gönüllü olarak yazılmış, cepheye yaralanmış ve zehirli gazdan etkilenmiştir. Ateşkes sırasında hastanede tedavi görünürken Demirhaç nişaniyle onurlandırılmıştır (Claude, 1991: 10-11). Uğranılan bozgundan kendisini aşağılanmış hissederek taburuna döndüğünde, Münih asker konseyleriyle başı derde girmiş, 27 Nisan 1919'da tutuklanması için emir çıkarılmıştır. Münih devrimci hükümetinin sona ermesi sayesinde kurtulmuş ve kısa bir süre sonra, çünkü rakiplerine karşı tanık olarak ifade vermesinden ötürü, yeni ordu tarafından benimsenmiştir. Taburundaki diğer askerler gibi, o da bir alıştırma kursundan geçmiş, bu kursun öğretmenleri arasında Gottfried Feder'den oldukça etkilenmiştir. Hitler'in ilk kez dinlediği Feder, Hitler'i "Alman İşçi Partisi" ile ilk tanıştıran kişidir. Orduda izlediği bu kurs sırasında bir gün antisemitizm konusundaki fikrini açıkça söylemiş, bu hareketi ile Münih'de bir birliğe "Propaganda Subayı" (*Büdingsoffizier*) olarak atanmıştır (Claude, 1991: 10-12).

Savaş sonrasında orduya bağlı olarak Alman milliyetçiliğini yaymakla görevlendirilen Hitler, Alman İşçi Partisine propaganda sorumlusu olarak katılmış, daha sonra adını Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi olarak değişen bu partinin başkanı olmuştur. Devlet yönetimini ele geçirme amacıyla yürüyüş düzenlemekten mahkûm edilen Hitler, cezaevinde kaldığı süre zarfında *Kavgam* adlı eserinin ilk cildini yazmıştır. Mahkumiyetinin bitmesiyle güçlü sağcı iş adamlarının desteğini alan Hitler, dar gelirli Alman vatandaşlarının partisine katılımını sağlamıştır. 1933'te şansölye (başbakan) seçilen Hitler, %88'lik halk desteğiyle şansölyeliği ve cumhurbaşkanlığını birleştirmiştir. Bu iktidar değişikliğiyle Almanya bir polis devleti halini gelmiş, muhalif hareketler kabul edilmemiş ve zorla bastırılmıştır. Bu yönetimin en ağır bedelini ödeyen Yahudiler, bu dönemde, üniversitelerden, kamu görevlerinden atılmış, Almanlarla evlenmeleri yasaklanmıştır. Almanların saf ırk olduğuna inanan Hitler'in asıl amacı, bütün insanlığın Alman ırkının egemenliğini tanımasıdır. 1934'ten 1945'e kadar birçok ülkeye savaş açmış, ancak bir iki başarıdan sonra Almanya bozguna uğramıştır. 30 Nisan 1945'te sevgilisiyle evlenmiş ve birlikte intihar etmişlerdir (Macit, 2006: 26-27).

2. Adolf Hitler'in Fikirleri

1. Dünya Savaşı'ndan önce Hitler, Viyana'da geçirdiği gençlik yıllarında, o zamanlar Avrupa'da yükselen ırkçı ve sosyal Darwinist fikirleri benimsemiştir. Sosyal Darwinizm'in 19. Yüzyılda Avrupa'daki düşünce dünyasına hakimiyeti emperyalist ulusların rekabetinin kızıştığı bir döneme denk düşer. Sosyal Darwinizm; Malthus'un "nüfus teorisi", Spencer'in "en iyinin hayatta kalması" teorileri üzerine temellenmiş olan Darwin'in "doğal ayıklanma" tezinin toplumsal hayattaki yansımasıdır. Sosyal Darwinizm 19. Yüzyılda iki ana ekole ayrılmıştır. Fransız Sosyal Darwinizmi adı verilen ilk ekol Gustave Le Bon ve Edmond Demolins tarafından şekillendirilmiş, Darwin'in evrim teorisinin temelini oluşturan "doğal ayıklanma" fikrinden ziyade, Lamarck'ın "çevreye adaptasyon" fikrinden daha çok etkilenmiştir. 19. Yüzyılda Avrupa'yı tesirine alan Sosyal Darwinizmin ikinci ekolü ise Büchner, Vogt, Moleschott'un savunduğu "vülgermateryalist felsefe" yi¹ temel alan Alman Sosyal Darwinizmi'dir. Alman

¹ Vülgermateryalistler, her şeyi madde ve onun form değiştirmiş şekli kuvvetten ibaret gören bir felsefi akımdır. Deney ve gözlemin neticelerinden başka bir gerçeğin doğru olamayacağını savunmuşlar ve Darwinist evrim kuramını düşünce sistemlerinin merkezine yerleştirmişlerdir. Bu akım Alman sosyal darwinizminin ortaya çıkmasında öncü bir felsefi akım olmuştur. Bu akımın etkisi ile şekillenen Alman sosyal darwinizmi, Fransız sosyal darwinizminden daha radikal unsurları içinde barındırmış ve doğal ayıklanma kuramından öjenizme giden yolu açmıştır. Fransız sosyal darwinizminin getirdiği türlerin iyileşmesi için melezlenme fikrine şiddetle karşı çıkan bu Alman sosyal darwinizmi, doğal ayıklanma esas olmakla birlikte bu süreci hızlandırmak için müdahaleler yapılması

Sosyal Darwinizmi evrim teorisinin, doğal ayıklanma kuramının toplumsal yaşamda da geçerli olduğunu en ateşli biçimde savunan türüdür. Hitler'in benimsediği ırkçı düşüncelerin kökeni de Alman Sosyal Darwinizmi'ne dayanır (Polat&Özkan, 2018:192,197).

Hitler, insan ırkının farklı özelliklerine göre farklı türlere bölünmüş olabileceğine ve farklı ırkların veya ulusların hayatta kalmak için doğa tarafından birbirleriyle mücadele etmeye mahkûm edildiğine dair ırkçı fikirlere derinden inanmıştır. Hitler için Alman ırkı evrim ağacının en tepesindedir ve daha alçaktaki halklara kendi iradesini dayatmak en doğal hakkıdır. 1930 yılında Erlangen Üniversitesi'ndeki bir konuşmasında söylediği gibi, Almanların savaşıp dünyanın kontrolünü ele geçirmeye diğer tüm halklardan daha çok hakkı vardır. Bu görüşünde ve tutkuyla savunduğu Alman milliyetçiliği konusunda hiçbir zaman tereddüde düşmemiştir. Hitler için, farklı insan ırklarının özellikleri hiçbir zaman değiştirilemez, bu nedenle ırkların melezlenmesine şiddetle karşı çıkan Hitler, ırklar arındırılması ve bu arınma vasıtasıyla güçlendirilmesini savunmuştur. Ancak, ona göre bu arınma doğal ayıklanma yolu ile değil; yetersizlerin ve değersizlerin elendiği yapay seçim yolu ile olmalı ve bu sayede hızlandırılmalıdır (MacMillian, 2015: 89).

Alman sosyal darwinizminin bu öğretilerini, Hitler'in görüşlerinin toplamından başka bir şey olmayan Nazi ideolojisinin temelini koyan Hitler, *Kavgam* adlı eserinde, kişinin kendisi dışında boyun eğme isteğini, insan topluluklarının oluşmasının ilk nedenini türlerin korunması güdüsüyle açıklar. Bu kendini koruma içgüdü, güçlünün zayıfı egemenliği altına alması savaşına, ekonomik olarak da giderek en elverişli olanın yaşamını sürdürmesine yol açmaktadır. Hitler, kendini koruma içgüdüünü başkalarına hâkim olma isteğiyle özdeşleştirmiştir. Ayrıca, kaba bir Darwinizm ile iş birliğinin ve uzlaşmanın yerine en sağlam ve en kuvvetli insanın zaferini savunmuştur.

Hitler'in Alman sosyal darwinizminden ilham alan bu görüşlerinin toplumsal hayattaki karşılığı psikolojik kitle adını verdiğimiz olgu ile açıklanabilir. *Kavgam* adlı eserinde halk yerine kitle tanımlamasını kullanmayı yeğleyen Hitler, kitlelerin güçlülerin utkuya ulaşmasını, güçsüzlerinse ortadan kaldırılmasını ya da koşulsuz teslim olmasını istediklerini belirtir. Ona göre kitleler, zayıfa egemen olmak yerine güçlüye boyun eğmeyi yeğlerler. Kadınlar gibi yalvaranı değil, yöneteni severler ve liberal özgürlüğün kendilerine verdiği özgürlüğü ne yapacaklarını şaşırarak, kendilerini terk edilmiş hissederler (Hitler, 2005: 56-469). Hitler boyun eğme özlemi yaratan koşulları çok iyi bilmektedir. Kitle mitinginin bireyde yaratacağı etkiyi çok iyi tahlil eden Hitler, kendini yalnız hisseden veya kolayca yalnız kalmak korkusuna kapılan bireyin, yeni bir harekete katılmasının güçlendirici ve yüreklendirici etkisi olacağını iddia eder. Ona göre, yaşamında ilk kez küçük dünyasından çıkıp, bir kitle mitinginin ortasına adım atan ve aynı inanca sahip binlerce ve binlerce insanla çevrilen kişinin kendisi de kitle telkini dediğimiz gizemli etkiye yenik düşecektir (Fromm, 1994: 178).

Kitle psikolojisinin bir toplumda hâkim olması o toplumun üyelerinin bireysellikleri silinmeden gerçekleşemez. Bireyi feda etmek ve onu bir toz zerresine, bir atoma indirgemek, Hitler'e göre, kişinin bireysel görüşünü, çıkarlarını ve mutluluğunu feda etmesi anlamını taşır. Bu feda etme, üyelerini oluşturan bireylerin kendi kişisel görüşlerini ve çıkarlarını temsil etmeyi reddettiği siyasal örgütün özüdür. Hitler, taraftarlarına 'insanların kendi mutlulukları peşinde koşarken cennetten uzaklaşıp cehenneme düşeceklerini' öğretmektedir. Kişisel mutluluğu her birey için olası kılacak bir toplumsal düzen istememektedir; onları kendi benliğinde yıkmaya yasasına inandırmak için yoksulluklarını istismar etmek istemektedir. Hitler'in insanın haksızlığa karşı suskun kalıp aynı zamanda yöneten sorumluluğunu üstlendiğinde güçlü bir hükmetme yeteneğine sahip olması düşüncesi bir çelişkiyi yansıtmaktadır. Ancak, her ne kadar

gerektiğini ileri sürmüştür. Bir doktrin ve ideoloji haline gelen öjenizme göre, uygun ve sağlıklı bireyleri çiftleştirmek, sağlıklı olmayanların ise çiftleşmelerini sınırlandırmak veya onları kısırlaştırmak gerekmektedir. Bu kabul Almanya'nın II. Dünya Savaşı sırasında işlediği insanlık suçlarının fikri zeminini oluşturmaktadır.

Hitler tarafından inkâr edilse de yönetme kabiliyeti belli bir seçkin gruba atfedilirken, sessiz kalıp kendini feda edebilme kabiliyeti yönetilenlere aittir. Hitler felsefesindeki benliği inkâr ve feda etmenin, ekonomik koşulları mutlu olmalarına izin vermeyenler için düşünüldüğü kabul edilmektedir. Bu benliğini feda etme öğütlerinin amacı ortadadır: Liderin ve 'seçkin'in iktidar arzusunun gerçekleşmesi için, kitleler kendilerini teslim etmek ve boyun eğmek zorundadır. Ancak bu mazoşist özlem, Hitler'de de vardır. Ona göre kendisini teslim ettiği üstün güç, Tanrı, Yazgı, Gereklilik, Tarih ve Doğadır. Bu terimler onun için üstün gücün sembolleridir. Örneğin, I. Dünya Savaşı yenilgisi, onun için ilahi adaletin sağlandığı Tanrı'dan gelen bir cezadır. Üstün Alman ırkını melezleştiren, onu güçsüzleştiren iktidar günah işlemiştir ve kâinatın yaratıcısı olan Tanrı, bu günaha karşı sessiz kalmamıştır (Fromm, 1996: 186-188).

Hitler eğitimin amacının öğrencinin kesinlikle başkalarından üstün olduğu inancını vermemek olması gerektiğini belirtir. Eğitimin amacı, bireye kendini ortaya koymamayı öğretmektir. Daha okul sıralarında bir çocuk, yalnızca haklı olarak suçlandığında suskun kalmayı öğrenmekle kalmamalı, gerekirse haksızlığa da suskunluk içinde katlanmayı öğrenmelidir. (Hitler, 2005: 181; Fromm, 1996: 186; Bengtsson, 2018: 425-426). Hitler hem güçlü olmayı hem de haksızlık karşısında boyun eğmeyi yücelterek, aynı zamanda sadomazoşistik ortak yaşamı öğütlemekte ve sado-mazoşistik karakter yapısını desteklemektedir.

Hitler'in Alman Sosyal Darwinizmi'nden ilham alan görüşleri, Nazi ideolojisinin saldırganlığının sadistçe eğilimler taşımasına neden olmuştur. Hitler genellikle güçlü olma arzusunun akılcılaştırmaya ve haklı çıkarmaya çalışmıştır. Ona göre kendisinin ve Alman halkının, diğer halklar üzerinde egemenlik kurması halkların ve dünya kültürünün iyiliği için gerçekleştirilmektedir. İktidar arzusunun kökleri doğanın ezeli yasalarında bulunmaktadır; onun yaptığı tek şey, bu yasaları kabul edip uygulamaktır; kendisi daha büyük bir gücün –Tanrı, Yazgı, Tarih ve Doğanın- buyruklarını yerine getirmektedir; egemenlik kurma girişimleri, diğerlerini, kendisini ve Alman halkını egemenliği altına alma girişimlerine karşı bir savunmadan başka bir şey değildir. Tek istediği barış ve özgürlüktür. Hitler, iktidar arzularının doğanın yasalarından kaynaklandığını öngören Darwinciliği kabaca basite indirger. Sosyal Darwinizminin; “zayıf ve güçlü olan kişiler, ırklar ve toplumlar vardır; kişilerin, toplumların, ırkların yaşamları güç tarafından belirlenir, güçlü olanlar hayatta kalırken zayıflar yok olur; devlet toplumda zayıfları korumaya yönelik bir müdahaleye girmemelidir. Böyle bir müdahale söz konusu olduğunda doğal seleksiyon gerçekleşemez” şeklindeki görüşlerini aynen savunmuştur (Fromm, 1996: 180-183; Polat&Subay, 2015: 90; Macit, 2007: 48).

Hitler'in sadizmi için uydurduğu rasyonalizasyon kendisinin ve Alman halkının her zaman için masum taraf olmasıdır. Ona göre masum olan Alman halkı, sadist hayvanlar diye tanımladığı düşmanların türlü tehditlerine maruz kalmıştır. Kısmen paranoyak suçlamalarda görülen türden bir duygusal samimiliğe sahip bu suçlamaların, kendi sadistik eğilimlerine ve tahripkârlığına karşı bir savunma işlevi bulunmaktadır. Örnek olarak, Yahudileri, zorunlu olarak ortaya çıkan melezleşmeyle birlikte beyaz ırkı yok etmekle suçlamaktadır. Yahudilere karşı uygulanan politikada masum olan kendisidir, bu politikayı saf Alman ırkını korumak için uygulamaktadır (Polat&Subay, 2016: 91). Başkasının baskısına karşı bir savunma şeklinde açıklanmayan hiçbir Nazi baskısı yoktur.

Sado-mazoşist kişiliğin tipik özelliği olan, güçlüye karşı sevgi güçsüze karşı kin duymak, Hitler'in ve izleyicileri siyasal edimlerini büyük ölçüde açıklamaktadır. Cumhuriyetçi hükümet, Nazilere ılımlı davranarak onları yatıştırabileceğini sandıysa da yatıştırmak bir yana gösterdiği güçsüzlük ve kararsızlıkla onların nefretini uyandırmıştır. Hitler, Weimar Cumhuriyetinden zayıf olduğu için nefret etmiş, bu nefretle Cumhuriyete karşı savaşmıştır (Fromm, 1996: 184). Çünkü Hitler'in savaşı daima zayıflara karşıdır, kendi kendilerini koruyamayanlara yönelmiştir. Marksizmi ve Yahudiliği güçsüzlükle itham ederek savaşını

onlara karşı vermiştir. Güçlü bulduklarına ise sevgi ve hayranlıkla yaklaşmış, onlara karşı olumsuz bir yaklaşımda bulunmamıştır.

Hitler'in ideolojisinde sadist eğilimin yanı sıra mazoşist eğilim de bulunmaktadır. Otoriter kişilik yapısında, güçsüz canlılar üzerinde iktidar sahibi olma arzusunun yanında bir de ezici bir güce boyun eğme, benliğini yok etme arzusu vardır. Nazi ideolojisinde ve uygulamasında bu mazoşist yön en çok kitleler söz konusu olduğunda kendini göstermektedir. Kitlelere tekrar tekrar bireyin hiçbir şey olmadığı, değerinin ve öneminin olmadığı anlatılmıştır. Birey, bu kişisel önemsizliği kabul etmeli, kendisini daha yüksek bir gücün içinde eritmeli ve bu yüksek gücün kuvvetine katılmaktan gurur duymalıdır. Hitler'e göre yalnız ve yalnız idealizm, insanların gücün ve kuvvetin üstünlüğünü bilerek kabul etmelerine yol açar ve bunun sonucunda onları, bütün bir evreni yoğuran ve biçimlendiren düzenin içinde bir toz zerresi haline getirir (Fromm, 1996: 185).

Nazizm'de her ne kadar iktidarın asıl zevkini 'liderler' çıkarsa da kitlelerde sadistçe doyumdan yoksun bırakılmamıştır. Aşağı orta sınıfı doyuran, yalnızca Nazi ideolojisi değildir; siyasal deneyim de ideolojinin vaatlerini yerine getirmiştir. Almanya'daki ve daha sonra zayıf ya da kokuşmakta olan diye tanımlanan uluslardaki siyasal ve ırksal azınlıklar, kitleleri besleyen sadizmin nesnesi olmuşlardır. Hitler ile bürokrasisi, Alman kitleleri üzerindeki yetke ve güçlerinin tadını çıkarırken, bu kitlelere de başka uluslar üzerinde yetke sahibi olma ve dünyaya egemen olma tutkusuyla güdülenmeleri öğretilmiştir. Herkesin kendi üzerinde boyun eğeceği birine, aşağısında da egemenlik kurabileceği birine sahip olduğu bir astlık üstlük durumu yaratılmıştır: tepedeki adamın, liderin üzerindeyse, kendini içinde eritebileceği güç olarak Yazgı, Tarih, Doğa vardır. Dolayısıyla, Nazi ideolojisi ve uygulaması, nüfusun bir bölümünün kişilik yapısından kaynaklanan arzularını doyummuş ve egemenlik ve boyun eğmenin zevkini çıkaramamakla birlikte, teslim olmuş, yaşama olan, kendi kararlarına, her şeye olan inancından vazgeçmiş insanlara yön vermiş, onlara ne yapacaklarını söylemiştir (Fromm, 1996: 185-189).

Özetle, sadizm (iktidar sahibi olma özlemi) ve mazoşizm (ezici büyüklükteki bir dış güce boyun eğme özlemi) Hitler'in yazılarında ve söylemlerinde sıkça kendini hissettirmektedir. Hitler'in fikirleri, Nazi parti ideolojisiyle aşağı yukarı aynıdır. Bu ideoloji, aşağılık duygusuyla, yaşama karşı duyduğu nefretle, çilecilik ve yaşamdan zevk alanlara karşı beslediği kıskançlıkla sado-mazoşist özelemlere ortam sağlayan kişiliğinden kaynaklanmaktadır. Bu ideoloji, benzer kişilik yapıları sayesinde, bu öğretileri çekici bulan ve onlarla heyecanlanan, kendi hissettiklerini dile getiren adamın ateşli izleyicileri haline gelen insanlara sunulmuştur (Fromm, 1996: 188).

3. Adolf Hitler'in Kişiliği

Hitler'in özyaşam öyküsü 'sado-mozoşist' kişilik örüntüsünün (hiçbir koşula bağlı olmadan başkalarının kendine boyun eğmesini ve bağımlılığını isteyen kişi) tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Bağımlı kişilik veya otoriter kişilik olarak da adlandırılan bu kişilik örüntüsünün özünde iki tür itki aynı anda varlık göstermektedir: sadizm ve mazoşizm. Sadizm, bir başka insan üzerinde az ya da çok yıkıcılıkla karışık sınırsız yetke uygulamayı amaçlamak olarak tanımlanır. Mazoşizm ise, kişinin kendisini yenilmez büyüklükte bir güç içinde eritmeyi ve onun gücünün ve utkusunun bir parçası olmayı amaçlar. Sadist ve mazoşist eğilimler, soyutlanmış bireyin tek başına ayakta durabilme yetersizliğiyle bu yalnızlığı yenecek bir ortak yaşamsal ilişki gereksinmesinin sonucudur (Polat & Subay, 2016: 88). Biri hükmetme diğeri ise boyun eğme özlemi yaratan bu iki farklı itkinin aynı anda bulunması ancak ruhsal bir bölünmenin varlığıyla açıklanabilir. Ruhsal bir bütünlük oluşturmada zorlanan insanların kişilik örüntülerini ifade eden bu sado-mazoşist kişilik örüntüsünün kökleri, çocukluğun erken dönemine kadar uzanır. Anne baba sevgisini kazanmak için başlayan bu süreç, çocuğun

kendilik değerini yitirdiği ve kendine yabancılaştığı bir sürecin sonucunda sado-mazoşist kişilik örüntüsünü ortaya çıkarır.

Yabancılaşma kavramı psikolojide insanın kendine, kendine ait olana ve insanlığa ait gerçeklikleri kaybettiği, gerçek duyguları hissedemediği, insani olanın yitirildiği bir durum olarak tanımlanır. Sado-mozoşist kişilik örüntüsünün ortaya çıkmasını yabancılaşma kavramı ile açıklayan Gruen'e göre Hitler'in öyküsü tam da yabancılaşmanın çarpıcı bir örneğidir. Bu, onu ve dönemini, kendine yabancılaşmanın insanîyet yitimine yol açtığı bir gelişimin içine hapseden bir süreçtir. Hitler'i kendinden kopmuş olmanın uç bir örneği olarak gören Gruen, Hitler'in sürekli bir arayış içinde yaşadığını, ancak bu arayışın çaresizliğinden kaçma amacıyla kurmaca bir kendiliği oluşturma peşinde olduğunu belirtir (Gruen, 2007:78).

İnsanın kendine yabancılaşma süreci kendilik değerinin yitimiyle başlar ve kendilik değerinde oluşan boşluk "rol" ile doldurulmaya çalışılır. İnsanın kendine ait olandan uzaklaşması kendine ait olması gerekenin peşine düşmesine yol açar. Bu durum ise, insanın kabul görmek için kendinden beklenenleri yerine getirmeye çalıştığı bir çabanın içine düşürür. İnsanın kendini ve duygularını olduğu gibi ortaya koymasını engelleyen bu süreç sonunda, insan, kendine ait olmayanları bir arada toplamış, maskeden ibaret yüzü ile hoşla gideni oynamaya başlayan bir kişilik ortaya koyar. Gruen'e göre, bu yabancılaşmış insan; yapay olarak birleştirilmiş, insani olanı taklit eden, duygusal normalliğin maskeden ibaret olduğu göstermelik bir kişilik görüntüsü taşımaktadır. Hitler de mükemmel bir insanın kopyası olarak, benzer biçimde hasar görmüş olan herkes açısından kendi açıklarını kendilerinden saklamalarını sağlayacak ideal bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır (Gruen, 2007:78).

Gruen'e göre, Hitler acının, çaresizliğin, kederin ve şaşkınlığın yaşanmasının bileşiminden oluşan gerçek bir duygu yaşamı içinde tutunamadığı için sahte pozlar takınmak zorunda kalmıştır. Sahte pozlar Hitler açısından, oluşturma gücünü bulamadığı iç dünyasının ikamesi anlamına gelmiştir. Bir insanda bu güç ne kadar azsa, kendisini o kadar dışa yönelik ve görüntüden ibaret bir hayat yaşamak zorunda hisseder. Bu yüzden Hitler henüz daha Münih'teyken, hitabet gücünü keşfettiğinde, çocukken ki acılardan kurtulmak için o sahte poza, yani güçlü görünmeye yönelik bir imaj geliştirmeye başlamıştır (Gruen, 2007:131).

Gruen'in bu iddiaları Lasswell'in siyasi kişilik ile ilgili görüşlerini akla getirmektedir. Lasswell, Freudyen psikanalizden hareketle siyasi kişiliğin özel sorunların kamuoyuna yansıtılmasıyla oluştuğunu savunur. Lasswell'e göre evinde sevgi açlığı çeken birinin bu sevgiyi dışarıda, kendini destekleyen halkta araması Freud'un savunma ya da telafi mekanizmaları ile açıklanabilir. Buna göre siyasi hırs ya da güç arama arzusu düşük özgüveni telafi etmek için başvuru araçlarından biridir (Lasswell, 1930: 25). Hitler'in kendisine ait bir özellik olarak hitabet kabiliyetini keşfetmesi onun hayatında bir dönüm noktasını oluşturur. Çünkü aslında Hitler siyasi şahsiyeti nedeniyle ihmal edilen sanatkâr bir ruha da sahiptir. Ancak Münih'teyken hitabet yeteneğinin keşfetmesinin ardında gelen ikna yeteneğine de sahip olduğunu anlaması onu gerçek anlamda bir siyasi deha haline getirdi. Bu yetenekleriyle önce bir partinin sonra kendi kurduğu partinin lideri oldu daha sonra da milli bir hareketin lideri haline geldi (Lucaks, 2020:76- 82: Altındal, 2014: 29).

Hitler'in genç bir siyasi figür olarak ortaya çıktığı Münih'te bazı kimselere, özellikle yaşlı ve saygın kadınlara cazip bir kişiliktir. Bechstein, Reventlow, Wagner, Dirsens, Brukmann, Hanfstaengl hammları ona anne gözüyle bakmış bu genç ve bekar adamda şefkate ve yardıma ihtiyaç duyan ve belki de bir zamanlar aşağılanmış çocuğa ilişkin merhamet duyguları beslemişlerdir (Lucaks, 2020: 83). Hitler bir insanın otuz yaşından önce siyasetle ve hiçbir önemli işle uğraşmaması gerektiğini savunuyordu. Hitler'in kişiliğine daha yakından bakıldığında Hitler'de olgunlaşmanın gerçek anlamda hiç gerçekleşmediği görülür. Buradaki olgunlaşmadan kasıt bir kimsenin kendisi ve şartlarıyla yüzleştiği derin bir özel yargının gelişmesidir (Lucaks, 2020: 84). Hitler hakkındaki biyografisi ile ünlenen Heer'de Hitler'in otuz

yaşında ağır başlı bir adama dönüştüğü, hatta yetenekleri ve öz disiplinine rağmen bu adamın hiçbir zaman olgunluğa erişemediğini belirtir (Heer, 1968: 406).

Hitler'in bakışlarındaki ve görünüşündeki etkileycilik hakkında yazan Heiden, hiçbir fotoğrafın Hitler'in çifte karakterini ve kişiliğindeki çok yönlülüğü ortaya koyamadığını belirtir (1936: 336-337). Görsel imajına büyük bir önem veren Hitler'in manyaklık derecesinde titiz olduğu ifade edilir (Lucaks, 2020: 85). Hatta titizliği o derecedir ki dokunmaktan ve dokunulmaktan hoşlanmayan, zorunlu kalmadıkça tokalaşmayan ve karşısındaki ile arasına en az üç metre mesafe koyan bir mahiyette idi. Bunu daha çok Hitler'in kokulara karşı aşırı hassas olmasına bağlamışlardır (Altındal, 2014: 26).

Hitler'in kişiliğindeki sanatçı yön Hitler'in kişiliğinin yumuşak ve hayalci tarafını oluşturmaktaydı. Bu haliyle kadınların yaşlıların ve hayvanların dostuydu (Schramm, 1971: 24). Almanya imparatorluğunu daha güçlü, daha saygın ve sağlıklı yaptıktan sonra, savaş sonrası emekli olup barışçıl işlerle uğraşmak istiyordu. Yıkmayı değil inşaa etmeyi istiyordu fakat inşa etmek için yıkması gerekiyorsa bunu gerekirse acımasızca yapması gerektiğine de inanıyordu (Lucaks, 2020: 87) işte bu nokta Hitler'in siyasi lider kişiliği devreye giriyor ve barışçıl, sevecen duygunun yerini nefret duygusu kaplamaya başlıyordu. Nefret etmek ve katı olmak onun siyasi kişiliğinin en önemli bileşenleri haline gelmiştir.

Buna göre, Hitler'in otoriter, sert ve kararlı bir efendi rolüne sarılma ihtiyacı siyasi kişiliği için gün geçtikçe daha elzem hale gelmiştir. Hitler'in sahte pozunun ardından gizlenen asıl gerçekse çok başkadır. Hitler gerçekte karar almada yetersiz biridir. Sado-mazoşist kişilik örüntüsünde mazoşist eğilimin bir parçası olan karar verme ve yargılama gücünden yoksunluk Hitler'de de tezahür etmektedir. Hitler sadece durum ona başka bir çıkış yolu bırakmadığında karar alabilmiştir. Fakat acımasız, sert kararlar veren sert bir efendi 'rolüne bürünüp' kararlarını ilan etmiştir. Hitler karar vermekte yetersiz olmasına rağmen, tam tersine sarsılmaz bir irade gücüne sahip olduğu için mitleştiriliyor olması ise Hitler hayranlarının Hitler mitine yaptığı büyük bir katkıdır (Gruen, 2007:131).

Hitler'in siyasi kişiliği bir parti liderinden milli bir kahramana doğru evrildikçe, eleştiriye veya farklı fikirlere tahammülsüz hale gelmiştir. Hitler tarihin hangi yönde akmakta olduğunu herkesten daha iyi gördüğüne ve yanılmasının mümkün olmadığına dair inançlarına öyle kuvvetle sarılmıştır ki bu durum Hitler'in bir süre sonra tamamen gerçeklikten koparmaya başlamıştır. Narsistik kişilik bozukluğuna yakalanan her lider gibi onun da etrafı katılmadıkları veya duymak istemedikleri şeyleri söyleyerek hayatlarını tehlikeye atmaktan kaçınan şakşakçılarla çevrilmiştir. Hitler'in onunla uzun süre çalışan tüm iş arkadaşları tamamıyla ona bağlı ve itaatkardır (MacMillian, 2015: 84). Bu türden bir siyasi liderlik serüveni onu zamanla içinde bulunduğu koşulları gizlemek için taktik yalanlar söyleyen biri haline getirmiştir (Altındal, 2014: 33). Aşırı bir narsisist olan Hitler, milyonlarca insanı kendi imgesine, "3. Reich'in bin yıl süreceği" konusunda olmayacak düşlerine inandırmış ve giderek gerçekliği kendisini izleyenlere haklı görünecek biçimde değiştirmiştir (Polat&Subay, 2018).

Hem Hitler hem de Stalin kendi kişilikleri etrafında şekillenen külte izin vermiş ve bundan beslenmiştir. Kershaw'un iddia ettiği gibi, Hitler'in politika dışında bir yaşamı yoktur ve kendisine hayran bir izleyici kitlesinin karşısında büyük lideri, Führeri oynamakla bir ayna gibi kendisini kendisine yansıtmış ve bu yansıma da onun özü haline gelmiştir. Hitler'in sosyal ortamlarda dahi kasılarak yürümesi, monologlarıyla ve heyecanlandığında bir çığlık gibi yükselen sesiyle dikkatleri üzerine çekmeyi çok sevmiştir (MacMillian, 2015: 87-90). İzleyicilerinin onun Tanrısallığına ilişkin mitlerine bir süre sonra kendisi de inanmaya başlayan Hitler, zeki olmasına karşın gerçekliği nesnel bir gözle görememiştir. Oynadığı Tanrı tarafından kutsanan Führer rolü içinde kazanma ve yönetme tutkusu silahların, iklimin gerçekliklerine ağır basmıştır (Fromm, 1994: 77).

Mesela, Yenilgiye uğradıktan sonra Hitler için kendini öldürmekten başka çıkar yol kalmamıştır. Çünkü onun için narsisist imgesinin yıkılışı gerçekten dayanılamayacak bir şeydir. Stalin ve Hitler, tarihte dünyayı değiştirip narsisizmlerine göre çarpıtarak “tedavi eden” megalomanyak liderlere örnek teşkil ederler. Liderlerdeki bu delilik ögesi aynı zamanda çelişik bir biçimde onları başarılı kılar. Çünkü bu delilik ögesi onlara, normal insanları çok etkileyen kesin kararlılık, yaptıklarından kuşkulanan gibi özellikler kazandırır. Bu kişilerin kendilerine inanan insanlar bulma, gerçekliği narsisizmlerine uyacak biçimde çarpıtma, tüm eleştirilenleri yok etme gereksinimleri çok büyük ve sınırsızdır. Bu dünyayı değiştirme, başkalarına kendi fikirlerini, hatta düşlerinin kabul ettirebilme gereksinimleri de psikozlu olsun olmasın normal insanda bulunmayan yetenekler ve ustalıklar gerektirir. Bu insanlar mutlak güçle donatılmışlardır, ağızlarından çıkan son söze göre yaşamla ölüme karar verebilirler, istedikleri her şeyi yapabilme gücüne sahiptirler. Yalnızca hastalık, yaş ve ölümlle sınırlandırılmışlardır. Kendi güçleri sınırsızmış gibi davranırlar. Ancak kişi tanrılaşmaya ne kadar yaklaştıkça kendini öteki insanlardan o kadar soyutlar. Bu soyutlama onu giderek paranoyaklaştırır, herkes onun düşmanı hale gelir. Kişi buna gücünü ve acımasızlığını daha da arttırarak tepki gösterir (Fromm, 1994: 69, 58-59).

4. Adolf Hitler'in Çocukluğu Ve Annesi Klara Hitler İle İlişkisi

Nazizmin ortaya çıkardığı sado-mazoşist eğilimli kişilik örüntüsünün tam anlamıyla çözümlenebilmek için Hitler'in yaşam öyküsünü psikopatolojik açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Hitler güçlü bir adamdır ve gücünün kaynağı da nefrettir. Ancak nefretin bu denli siyasi kişiliğini kaplaması otuz yaşından sonra gerçekleşmiş ve otuz yaşından sonra intikam hırsları ile dolu bir adama dönüşmüştür (Lucaks, 2020: 89). İntikam bir kimsenin kendi yaralarını başkalarını yaralayarak iyileştirme çabası olarak düşünüldüğünde; Hitler'in bu derin yarasının, 1918 sonrası Alman ulusunun bir ferdi olarak yüklenmesi gereken aşağılanmanın bir etkisi olduğu kadar; Hitler'in aşağılanmış, mutsuz ve acı hatıralarla dolu çocukluğunun da önemli bir yer tuttuğu düşünülür. Bu nedenle, Hitler'in kişiliğindeki psikopatolojinin anlaşılmasında, çocukluk yılları ve ebeveynleri ile ilişkisi ayrıca ele alınmalıdır.

Adolf Hitler'in babası Aloys Schickelgruber de 'babasız' doğmuş bir çocuktur. Gümrük memuru olan babasının ikinci evliliğini yaptığı Klara Hitler ile eş ilişkisi, iki sevgiliden çok kendisine ve çocuklarına hizmet etmesi için görevlendirdiği bir çalışan ilişkisine benzemektedir. Çocuklarına ve eşine sevgisiz bir aile ortamı sunmasının, kendisinin de babasız büyüyen, sevgi dolu bir aile ortamından uzakta yetişen bir erkek olmasının önemli bir rolü olduğu düşünülür. Hitler'in babasının kaba ve otoriter bir adam olduğu, çok içtiği, karısına ve oğluna kötü davranıp onları dövdüğü, Hitler biyografilerin hemen hepsinde kabul gören bir baba portresidir. Ancak Lucaks Hitler'in Mein Kampf'ta babası hakkında saygılı ve dikkatli ifadeler kullandığına dikkat çekmektedir. Babasından korkan ve muhtemelen nefret eden Hitler, babası ile ilişkisini, her baba oğul arasında oldukça doğal kabul edilebilecek anlaşmazlıklar olan normal bir baba-oğul ilişkisi olarak ifade etmiştir. Hitler'in aktardığına göre, babası onun Avusturya'da memur olmasını istiyor genç Hitler ise sanatçı olmayı istiyordu. Hitler Mein Kampf'da bundan uzak hoş ve özlem dolu bir hatıra olarak bahsederken; Hitler'in yakınında olanlar, onun aşağılanmış bir çocukluk geçirdiğinin hemen sezildiğini söylüyorlardı. Çocukluk hatıraları onun ruhunda derin ve kalıcı etki bıraktığı gibi bu izlenimi diğerlerinden çok dikkatli biçimde saklamak da onun karakteristik özelliği olmuştu (Lucaks, 2020: 71).

Hitler'in kendi öz annesine marazi bir düşkünlüğü ve hayranlığı vardı. Hitler'in annesi, çocuklarının babalarında göremediği sevgiyi fazlasıyla telafi etmişti. Yahudi doktoru Eduard Bloch'un tarifine göre Klara Hitler basit, alçakgönüllü, kibar bir kadındı. Aynı zamanda itaatkâr ve dindar bir Katolikti. İlk üç çocuğu 1878'de bebekken haftalar arayla ölmüş ve beşinci çocuğu Edmund 1900'de altı yaşında ölünce tüm ilgisini kalan çocuklarına vakfetmişti. Asabi, duygusuz ve alkolik bir koca elinde çile dolu yaşama sahip olan bu kadına Genç Adolf'un hayran olduğu biyografilerde sıklıkla dile getirilir (Kershaw, 1999: 12). Hitler'in annesini tedavi

eden Yahudi hekim Dr. Bloch, doktor olarak neredeyse kırk yılı bulan kariyeri boyunca annesinin ölümü üzerine Adolf Hitler kadar üzülen ve yıkılan bir genç görmediğini yazmıştır. Son hastalığı esnasında örnek bir evlat olan genç Hitler'in babasının üç yıl önce ölmüş olmasından dolayı bu dönemde ailenin reisi olmasının da bu örnek evlatlıkta payı olmuştur (Lucaks, 2020: 70; Kerrigan, 2019: 26). Aynı dönemin acımasız diktatörleri olan Hitler ve Stalin'in çocukluk dönemlerinde, aile hayatları ve ebeveynleri ile ilişkileri birbirine çok benzerdir. Her ikisinin de otoriter babalarıyla mutsuz bir çocukluğu olmuştur; her ikisi de annesine daha yakındır (MacMillian, 2015: 87).

Hitler'in anne-oğul arasındaki ilişkinin sevgi dolu bir anne-çocuk ilişkisine dayandığına ilişkin görüşler, Bowlby'nin (1969) bağlanma teorisi ile de çelişki içindedir (Mausour ve diğerleri, 2008). Bowlby, anneleriyle olumlu erken bağlanma öyküsü olan bireylerin daha uzun ve daha tatmin edici ilişkilere sahip olma eğiliminde olduklarını öne sürer. Ancak Hitler'in kadınlarla olan münasebetleri göz önüne alındığında, bu sevgi dolu anne-çocuk ilişkisinin tanımının sorunlu olduğu ortadadır. Hitler'in altı sevgilisi olmuş bunlardan dördü hayatlarını intihar ile sonlandırmıştır. Dolayısıyla Hitler'in kadınları ile olan ilişkisinin sevgi dolu bir sevecenlikten ziyade annesine olan marazi bağlılığını açıklayan sevginin sado-mazoşist bir ilişki örüntüsüne sahip olduğu ortadadır. Hyland ve arkadaşları Hitler'in herhangi bir pozitif ilişkiden yoksun oluşundan hareketle, otoriter babasına duyduğu çekingen ve kaygılı bağlılığın, kişiliğinin gelişmesinde en önemli ve belirleyici bağlanma ilişkisi olduğunu iddia etmektedirler (Hyland, Boduszek, Kielkiewicz, 2011: 60).

Hitler'in annesi ile ilişkisinin sağlıklı bir sevgi ve güvenli bağlanma ilişkisi olamayacağına dikkat çeken başka psikanalistler de vardır. Hitler, Klara Hitler'in difteriden ölen üç çocuğunun arkasından doğan dördüncü çocuğudur. Robert'a göre üç çocuğu ölmüş Klara Hitler'in, Hitler doğduğunda, acılı ve endişeli bir anne halini silip çocuğuyla gerçek bir bağ kurabilmesi için onun insan üstü vasıflara sahip olması gerekir. Ona göre, daha olası olan Klara Hitler'in bir çocuğunu daha kaybetme endişesi ile çocuğuyla güvenli bir bağ kuramaması ve çocuk Hitler'in güvensiz bağlanma problemi yaşayan kaygı dolu bir çocukluğa terk edildiği ihtimalidir (Robert, 1994). Miller de Hitler'in, babasının utancı aşığılaması ve vahşetinden önce anne tarafından gerçekten sevilemeye duygusuyla baş etmek zorunda kaldığını belirtir (1983: 180). Ferrel, bir çocuğun kendini güven içinde hissetmeye ihtiyacı olduğunu; ancak çocuk Hitler'in ebeveynlerinin hiçbir zaman ona bu güven hissini veremediğine dikkat çeker (1995: 188).

Hitler'in annesinin mazoşist eğilimleri ile özdeşimi, Hitler'in çok sayıdaki notları, mektupları ve dostlarına gönderdiği tebrik kartları ile kendini sergilemektedir. Bunlar, ister cepheden isterse ordudan ayrı iken gönderilmiş olsun, genellikle subaylara ve ülkesine sadık ve itaatkâr birisinin portresini yansıtmaktadır (Lucaks, 2020: 75). Genç Hitler'in sanatkâr yönü karakalem çalışmaları ve sulu boya resimleri yanında siperlerde yazdığı şiirlerle de kendini göstermiştir. Şiirleri büyük sanat eserleri olmasa da ilham vericidir; şiirleri bir Alman idealistinin ateşli hissiyatını yansıtmıştır. Bu şiirler milliyetçi, gençlik dolu, yalnız ve hüznü şiirlerdir. Hastalıklı dokunuşlar içeren bu şiirler, ulu, hayranlık duyulan ve şimdi hayatı tehlikede olan anneye bağlılığın ifadeleridir (Lucaks, 2020: 76). Hitler'in şiirleri ve siyasi söylemlerinden hareketle, saplantılı milliyetçiliğinin temelinde annenin kurtarılmayı bekleyen zavallılığı ile saygınlığını yitirmiş ve ayağa kaldırılmaya ihtiyaç duyan Almanya'nın perişanlığı arasında yakın bir ilişki olduğu sezilebilir.

Hitler'in ebeveynleri ile ilişkisindeki sorunlar psikanalitik açıdan ödipal dönem krizi ile açıklanabilir. Hitler'in babasıyla olan ilişkisini şiddet ve korku içinde tanımlanırken; buna karşılık annesi ile ilişkisini oğlunu şımartan sevecen bir kadın olarak resmedilmektedir. Bu ilişkide kendisine şiddet uygulayan bir babaya karşılık, kendisini sarıp sarmalayan sevecen bir anne portresi aslında çocuk Hitler'in kendine yabancılaşmasını sağlayan süreçte ruhsal bölünmesinin ilk adımını oluşturmaktadır. Çocuk Hitler, anne-babasıyla başa çıkabilmek için,

babasına korkuyla ve idealleştirmeye yaklaşmalı, aynı zamanda annesinin acısıyla özdeşleşmelidir. Bir yandan oğul, annesi babanın iktidarı karşısında koruyamasa da annenin yanında yer almalıdır. Diğer yandan ise, oğul babanın, "kadını zayıflığı" nedeniyle annesine gösterdiği aşğılamayı üstlenmelidir. Bu sadece kendisine yabancılaşmasına yol açmakla kalmayıp, küçük Hitler'in kendisine karşı da bir nefreti oluşturur. Çünkü küçük bir çocuk babanın öfkesi ve şiddeti karşısında annesini kurtaramaz, annesinin ondan beklediği kahramanlığı ve gücü gösteremez. Bu da küçük çocuğun kendisini zayıf hissetmesine yol açar, annesini kurtarmadığı için kendisini bir hain olarak görür, kendisinin acizliğini hissetmesi kendisinden utanmasına ve nefret etmesine yol açar. Böylece, çocuğun kendilik değerinin yitimiyle ruhsal yaşamında bir yarılma ortaya çıkar. Bu türden aile içi şiddet ortamına maruz kalan her çocuk gibi Hitler'de annesini aynı zamanda hem sever hem de ondan nefret eder. Ama nefretini ancak bilinçdışı yollardan, yani kendisinden nefret ederek, kendisini değersiz bularak ya da bunu başkalarına yansıtarak ifade edebilir (Gruen, 2007: 82-83). Anneye duyulan nefret duygusu ile sevgi duygusunun bir arada olması, sağlıklı bir ruhsal bütünde uzlaştırılmayacağı için bu karmaşa bir taraftan sevgi duygusunun sahiciliğinin de sorgulanmasını beraberinde getirir. Çünkü sevgi duygusunun gerçek anlamının "var olanın olduğu gibi kabul edilmesi olarak" anlaşılması durumunda, gerçekte çocuk Hitler'in zavallı olarak gördüğü ve acıdığı annesine karşı gerçek bir sevgi taşımadığı söylenebilir.

Ebeveynlerin birbirleri ile ilişkisinin şiddete dayandığı durumlarda annenin oğulu şımartması, sahte ve abartılı bir sevgi gösterisinden ibarettir. Gruen, Hitler ile ilgili yazılarında oğlunu şımartan bir annenin, gerçekte onu babasına karşı kıskırttığına dikkat çeker. Bu türden bir ana-oğul arası ilişkisinde annesinin abartılı sevgi gösterisi ile oğulun kendisine bir sahte bir değer atfettiğini belirtir. Bu durum, oğulda ruhsal gelişimine zarar verecek büyüklük, kahramanlık ve güçlülük gibi fantezileri tahrik eder. Annenin aşğılanmasına karşı koymak ve onu korumak için oğulun babayla ve onu temsil eden her şey arasında bir yarış başlar. Oğul canavarı devamlı olarak alt etmek zorundadır. Ancak, sahip olduğu sözde güç kendi iç gücü değil; annesinin onda görmeyi arzuladığı zorlama bir güçtür. Çünkü anne burada, babanın aşğılamalarına karşı kendi bağımlı ve aşğılanmış konumundan kurtarması için oğlunu bir fedai olarak yanında tutmaya çalışmaktadır. Bu durumda anne çocuğa gerçekte sahip olmadığı bir güç atfederek, kendisini koruma ve kurtarma sorumluluğu yükleyerek çocuğunu kendi amaçları doğrultusunda araçsallaştırır. Ya da daha yalın bir ifade ile oğlunu kullanır. Bu türden bir beklenti içinde çocuk kendiliğini gerçekçi bir biçimde değerlendirme yetisini kaybederek; bunun yerine büyüklük fantezileri ve kahramanlık gereksinimleri geliştirir (Gruen, 2007:81-82).

Dışarıdan bakıldığında, şımartan bir annenin çocuğunun sevgi adına çok şey aldığı düşünülebilir. Ancak, gerçekte, çocuk kendi ihtiyaçları açısından yalnız kalmakta, bunun yerine anne babanın beklentilerini yerine getirme zorunluluğu içine girmektedir. Çocuk, anneye babanın aralarında oynadıkları bir toptan ibaret olmaktadır. Bu karmaşa içinde çocuğun gerçek duyguları ebeveynler tarafından fark edilmez. Aksine, anne de baba da onay talep etmekte, bu da çocuğun katlanılmaz derecede ihtilafa girmesine neden olmaktadır. Anne-baba çocuğun duygularını yansıtmak yerine birbirlerine karşı oynadıkları için, burada çocuğun çaresizliğine yer bulunmamaktadır. Bu noktada yabancılaşma başlar. Çocuk kendi algılarını ve acısını bir engel olarak yaşar (Gruen, 2007: 82).

Hitler'in tutunma noktası, acımasız kraliçeye karşı hissettiği huşuyla karışık inancı ve can düşmanı Yahudilere karşı hissettiği sarsılmaz ve ölümcül düşmanlığıdır..."Burada, kendi acısını, kendi çaresizliğini, kendi terörünü başkalarında arayarak, onları cezalandırarak ve sonunda hepsini mutlak bir yıkımın sarhoşluğu içinde katletmek üzere bertaraf etmek zorunda olan bir insanın yabancılaşmış "ben" i ifade bulmaktadır (Gruen, 2007:85). İnsanın içinde gelişmiş gerçek bir ben, anne-baba ve çocuk arasındaki sevgi ilişkisiyle büyür. Eğer bu sevgi eksikse kendilik imgesi dışarıdan gelen tasarımlardan oluşur. Hitler açısından bu durum geçerlidir. Diğer insanlarla ilişkilerine sadece güç ve tahakküm açısından bakabilen biri olmakla birlikte kendisini hedefe götüren bir araç olarak insanlık maskesini kullanmaktadır. Gruen,

Hitler'in daha çocukluğundan itibaren sahte pozlar takınan bir özellik sergilediğini belirtmektedir.

Sonuç

20. yüzyılda insanoğlu insaniyetsizliğin uç noktalarına şahit olmuş, bu durum ferdin kendine yabancılaşmasından ötürü yabancıya karşı duyulan öfkeden dolayı ortaya çıkmıştır. Hitler, hala hızla gelişmekte olan ferdin kendine ve çevresine yabancılaşma hareketinin öncülerinden biri olarak görülmektedir. Bu yabancılaşma sürecinin bir insanı ve toplumu nasıl bir insaniyetsizliğe götürdüğü en çarpıcı olarak Hitler'in ve Nazi Almanya'sının öyküsü ile karşımıza çıkar.

Büyük ölçüde Hitler'in şahsi fikirlerinden meydana gelen Nazi ideolojisi sado-mazoşit bir kişilik örüntüsünü öğütleyen toplumsal bir harekete dönüşürken; bu kişilik örüntüsünün içinde gizlediği ezilenin acımasız intikamı, güç ve iktidar olma hırısı ile bir araya geldiğinde koca bir ulusu vahşi insani suçları işleyen bir güruha dönüştürmüştür. Hitler'in çocukluğunda baba ile ilişkisini belirleyen şiddet ve nefret olduğu düşünüldüğünde, Hitler'in annesine duyduğu marazi yakınlığın sağlıklı bir sevgiden çok acımadan kaynaklı sahte merhamet duyguları ile karışmış bir zoraki yakınlık olduğu anlaşılır. Canavarın elinde eziyet çeken annesini kurtaramayan bir çocuğun vicdan azabı ve suçluluğu ile hem annesinin kahramanı olmayı istemek hem de yeterince güçlü olup bu canavarı alt edememenin verdiği utanç ve kızgınlık Hitler'in siyasi kişiliğine yansıyan çocukluk yaşantılarını oluşturur. Hitler'in çaresizlik, öfke, nefret, acıma gibi bir duygu seli içinde bütün bunlarla birlikte olamayacak sağlıklı bir sevgiyi aile ortamında hele ki ebeveynlerinden birine karşı hissetmesi mümkün değildir. Nitekim, Hitler'in Almanya'ya karşı hisleri annesine duyduğu acımadan kaynaklı bir koruma güdüsünden hareket etmiş, Almanya'nın karşısında olan her şeye, babaya karşı deneyimlediği öfke ve nefret hislerini yansıtmıştır. Bu iki tezat duygu kutbu Hitler'in kişiliğinde daha çocukluktan bir bölünmeye yol açmış Hitler sağlıklı bir ruhsal bütün inşaa etmekte zorlanmıştır. Kişiliğindeki bu bölünme ve farklı eğilimlerin birlikteliği, Hitler'in siyasi liderliğindeki pek çok hareketini ve kararlarını etkilemiş, sonuçta dengeli bir siyaset gütmeyi başaramamıştır. Ebeveynleri ile ilişkisi sado-mazoşist bir ortak yaşarlık içinde geliştiğinden daha çocuk yaşta oluşan ruhundaki bu bölünme onun çokça rol yapan, kendisinden beklenen birbirinden farklı role bürünebilen ve en sonunda tamamen poz kesen narsistik bir kişiliğe sürüklenmesine yol açmıştır. Narsisizmin cazibesine kendisini kaptıran Hitler, sonunda gerçek duyguları hissedemeyen, insani olana yabancılaşan bir siyasi lider figürü olarak hem kendisini hem Alman halkını hem de bütün Avrupa halklarını büyük bir yıkıma sürüklemiştir.

Kaynakça

- Altındal, Aytunç (2015). *Bilinmeyen Hitler*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bengtsson, Staffan (2018). The nation's body: disability and deviance in the writings of Adolf Hitler. *Disability & Society*, VOL . 33, NO. 3, 416–432.
- Claude, David (1991). *Hitler ve Nazizm*. Çev. Hüseyin Boysan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ferrell, Donald R. (1995). The unmourned wound: Reflections on the psychology of Adolf Hitler. *Journal of Religion and Health*, Vol. 34, No. 3, pp:175-197.
- Friedrich Heer (1968). *Der Glaube des Adolf Hitler: Anatomie einer politischen Religiosität*. Münih: Bechtle.
- Fromm, E. (1994). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, Payel Yayınları, İstanbul, Şubat
- Fromm, E. (1996), *Özgürlükten Kaçış*, çev. Şemsa Yeğin, İstanbul: Payel Yayınları.
- Gruen, Arno (2007). *İçimizdeki Yabancı*, çev. İlknur İgan, İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Gruen, Arno (2010). *Demokrasi Mücadelesi*, çev. İlknur İgan, İstanbul: Çitlembik Yayınları.
- Heiden, Konrad (1936). *Adolf Hitler. das Zeitalter der Verantwortungslosigkeit: Eine Biographie*. Zürich: Europa Verlag.
- Hitler, A. (2005). *Kavgam*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Hyland, Philip, Boduszek, Daniel and Kielkiewicz, Krzysztof (2011) Psycho-Historical Analysis of Adolf Hitler: the Role of Personality, Psychopathology and Development. *Psychology and Society*, 42 (2). pp. 58-63.
- Kerrigan, Michael (2019). *Hitler: Canavarın Ardındaki Adam*. Çev. Barboros Uzunköprü. İstanbul: Kronik Kitap.
- Lasswell, H. (1930). *Psychopathology and Politics*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Lucaks, Jhon (2020). *Hitler Problemi*. Çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- M. Broszat (1985). Pladoyer fiir eine Historisierung des Nationalsozialismus. Merkur. Heft: 435. erişim adresi: <https://www.merkur-zeitschrift.de/1985/05/01/plaedoyer-fuer-eine-historisierung-des-nationalsozialismus/>. Erşim tarihi: 24.04.2023.
- MacMillian, Margeret (2015). *Tarihin İnsanları*. Çev. Özge Akkaya. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Miller, Alice (1983), *For Your Own Good: Hidden Cruelty in Child-Rearing and the Roots of Violence*. New York: Farrar, Straus, Giroux.
- Polat, F & Subay, Ö. Ö. (2016). *Çatışma ve Uzlaşma Bağlamında Siyasetin Psikolojisi*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Polat F., Özkan E. (2018). Sosyal Darwinist Bir Jön Türk: Rıza Tevfik'in Sosyal ve Siyasal Etkileri. *Turkish Studies*. 13 (7): 187-205.
- Robert, Karen Cf. (1994). *Discussion of the psychological consequences of insecure attachment in Becoming Attached*. New York: Warner.
- Schramm, Percy Ernst (1971). *Hitler: The Man and Military Leader* (ed.Donald Detwiler), Chicago: Academy Chicago Publishers.

Sovyet Kamp Yaşamında Kadın Olmak: Yevgeniya Ginzburg Ve Annelik Mücadelesi

Merve Ay Karakuş*

“Eğer bir parça ekmek benim annemden, babamdan, çocuklarımdan gelecek bir mektuptan daha önemli bir hale geldiyse, ben nasıl bir şeye dönüşmüştüm... Ekmeği unutup ağladım.”
Olga Adamova-Sliozberg

En genel tabirle toplumsal yapının en küçük birimi olarak tanımlanan aile kavramı, sosyal yaşamın en temel topluluğudur. Değer, gelenek ve inanç sisteminin aktarımını sağlayan aile birlikteliği, kişinin yalnızca ahlaki değerleri değil aynı zamanda ideolojik yöneliminin de belirlendiği ilk ortamdır. Bu sebeple devlet karşısında aile, belli ideolojiyi benimsetme ve yayma noktasında daima yeniden yapılandırılması ve yönlendirilmesi gereken bir kurumdur. Sovyetler Birliği döneminde, aile, bireyin hayatındaki ilk eğitim kurumu olmasının yanı sıra devletin amaçlarına hizmet eden bir mekanizmaya dönüştürülmüş, bu bağlamda aile üyelerinden yalnızca devletin ve Parti'nin çıkarlarına uygun davranışlar sergilemeleri beklenmiştir. Yeni Sovyet insanını inşa etmek isteyen bu yeni devlet anlayışında aile ve aileyi bir arada tutan kadınlar, sosyalist hedeflere doğru ilerledikleri müddetçe değerlidir; Parti'ye bağlılık aileden ve diğer tüm değerlerden daha üstündür (Lebina, 1999, s.172).

Devletin bir organı gibi görülen ve adeta kamulaştırılan Sovyet aile modelinde evlenme şekillerinden çocuk sahibi olma sürecine kadar tüm özel kararlar devlet tarafından belirlenirken, bu yeni düzenin en büyük mağdurları ise kadınlar olur. Yeniden şekillendirilmiş bir eş ve *anne* formuyla karşı karşıya kalan kadınlar için çocuklarının devlet tarafından sahiplenilip kamulaştırılması en büyük sorunlardan biri haline gelir. Bu durum o kadar ileri gitmiştir ki kreş ya da okul gibi devlet kurumları, belli bir müfredat ile aile eğitimine ortak olur ve böylelikle ailenin, özellikle de annelerin çocukları üzerindeki etkisi gitgide azalır. Kısacası Sovyet rejimi, anne ve babalarının çocuklarını sahiplenemeyeceği, yaşadığı çevredeki hemen her çocuğu kendisininmiş gibi göreceği ortak bir toplum inşa eder (Figs, 2011, s.50). Bu sayede ebeveynlerin, özellikle de annelerin çocuklarından bağımsızlaşarak tüm vaktini ve tüm emeğini devletin yararına kullanabileceği yeni aile modeli, Sovyet düzeninin en önemli girişimlerinden biri olarak görülür. Karl Marx'ın ifadesine göre *gizli yedek işgücünü* oluşturan kadınlar, evde çocukları ile ilgilenip yemek yaptığı sürece toplumsal açıdan faydasızdır ve dolayısıyla hayatın her alanında erkeklerle omuz omuza çalışmalıdır. Bu durumda çalışan kadınlar çocuklarını devlete emanet ederek onların bakımıyla ilgilenmekten kurtulur, özgürleşir ve erkeklerle eşit konuma gelir (Marx, 2021, s.107-117).

Kadınlara resmiyette eşitlik getiren devrim sonrasında özellikle de Stalin döneminde sanayinin kalkındırılması için düzenlenen Yeni Ekonomi Politikaları (NEP) doğrultusunda

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, merve.ay@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6473-6872.

kadınlar, mühendislik ve inşaat gibi daha önce erkek egemen olan mesleklere girer. 1930'lu yıllara gelindiğinde, yeni Sovyet kadını için devletin belirlediği görevlerden birinin de annelik olduğu görülür. Bu dönemde altıdan fazla çocuk doğuran kadınlara ödüller verilirken yirmi ile kırk beş aralığındaki çocuksuz kadınlara vergi cezası uygulanmakta ve kürtajı suç sayan doğum yanlısı politikalar benimsenmektedir. Ancak tüm bu politikalar iş sahasında kadınlara ayrıcalık tanımaz; ülke kalkınması için kadın erkek fark etmeksizin herkes eşit derecede, yoğun bir şekilde çalışmalıdır (MacKinnon, 2019, s.66).

Bahsi geçtiği üzere yeniden düzenlenen ekonomi programları çerçevesinde kabul edilen ve öncelikli olarak sanayi kalkınmasını hedefleyen Beş Yıllık Planlar için gereken işgücü, aile yapısının bozulmasına ve anneliğin yeni bir form kazanmasına sebep olan en önemli unsurdur. Öyle ki kuzey bölgelerinde yürütülen büyük inşaat projeleri için gereken işgücü, soğuk ve ücra Sibirya topraklarındaki zorunlu çalışma kampları aracılığıyla sağlanır ve bu işgücü ihtiyacı, tutuklamalardaki artışlarla karşılanır. Bu bağlamda, temelleri Lenin döneminde atılan, ancak özellikle Stalin döneminde adından sıkça söz ettiren 58. madde¹ uyarınca birçok kişi tutuklanır. Tutuklamaların ardından, ölümle eşdeğer cezaların verildiği Gulag² kamplarına gönderilen insanlar arasında kurtulmayı başaranlar, bunu kuşkusuz ki büyük oranda ailelerine ve sevdiklerine kavuşma özlemi ile başarır. Ancak kamp yaşamına mahkûm edilen kadınlar için annelik ve kadınlık kavramları farklı bir boyut kazanır (MacKinnon, 2019, s.76).

1. Sovyet Kamp Yaşamında Kadın- Anne Olmak

Gulag kamp sisteminin başından itibaren hem ağır suçlu hem de siyasi mahkûmlar arasında kadınlar azınlığı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, şehirlerde düzenlenen kimi protestolarda tutuklanan profesyoneller dışında kadınların mahkûmiyet sebepleri bizzat işledikleri ya da işledikleri düşünülen suçlar değildir (Clements, 1997, s.280). Ancak buna karşın 1929 ve 1953 yılları arasındaki her kitlesel tutuklanma dalgası, özellikle Bolşevik Parti'de, devlet ekonomi bakanlıklarında, üniversitelerde, sanayide ya da sanat dünyasında önde gelen pozisyonlarda çalışan kadınlardan oluşur. Barbara Clements'in sunduğu verilere göre, 1930'ların sonlarına gelindiğinde Sovyet hukuk sistemi tarafından yargılananların yüzde on birini kadınlar oluşturmaktadır. Sosyal ve siyasi statü bakımından kadın ve erkeklerin eşit olduğunu söyleyen Sovyet sistemi, kadınların iş gücüne katılmasını savunur ve geleneksel olarak erkek mesleği olarak görülen işleri sürdürmelerini teşvik eder. Sonuç olarak mesleki açıdan öne çıkmaları, onları Stalinist teröre karşı daha savunmasız bir hale getirir, bu durum pek çok kadının işe geç kalmaları ya da işten erken ayrılmaları gibi ihlallerin giderek artmasıyla suçlu olarak görülmelerine neden olur (Clements, 1997, s.281).

Sosyal hayatta meydana gelen kimi durumlar sebebiyle suçlu kabul edilen kadınların yanı sıra farklı dini inanç ve uygulamalara sahip olanlar da, özellikle 1937 ve 1938'de kulaklar, aristokratlar ve Bolşevik olmayan sosyalistler tutuklanır ve elbette bu grupların içinde kadınlar da vardır. Terör kurbanlarının en cinsiyetçi kategorisi arasında ise vatan haini olarak suçlanan ve mahkûm edilen erkeklerin aile üyeleri oldukları için tutuklanan *vatan hainlerinin eşleri (jenu izmennikov rodini)* vardır. Büyük terör yılları olarak adlandırılan dönemde erkeklere kıyasla çok az sayıda kadının ceza aldığı bilinse dahi Sovyet rejiminin açıkça sadece eş ve anne olanları da mahkûm ettiği görülür. Yine benzer şekilde, tutuklanan erkeklerin eş ve kızlarına da güvenilmez, bu kadınların önce eşleri ve aile üyeleri için olan özel kamplarda, daha sonra da

¹Sovyet hukukunda 58. madde, anti-Sovyet çalışmalarda yer almakla suçlanan kişilerin politik suç kapsamı içinde cezalandırılmasında en çok kullanılan, ancak içeriği muğlak olan maddedir. Özellikle Büyük Terör dönemi olarak adlandırılan 1937-1938 yıllarında insanlar anti-Sovyet etkinliklerinde bulunmamış olsa dahi "vatana ihanet" suçundan bu maddeye binaen tutuklanmıştır. (Bkz. Zileli, G. (2021). *Sovyetler Birliği'nde Devlet Terörü ve Gulaglar*, İstanbul: Kaos Yayınları.)

² Türkçe karşılığı *Çalışma Kampları Yönetimi Baş İdaresi* olan ıslah-çalışma kampları. (Glavnoye upravleniye ispravitelno-trudovih lagerey i koloniy/ Главное управление исправительно-трудовых лагерей и колоний)

normal Gulag kamp ya da hapishanelerine tecrit edilmeleri gerekir (MacKinnon, 2019, s.70-72).

Kadın kamplarının en büyüğü ise Kazakistan'daki *Akmola Vatan Hainlerinin Eşleri Kampı*'dir (*Akmolinski Lager Jen İzmennikov Rodini, Rusça kısaltması ile ALJİR*). 1937'den 1953'e kadar faaliyet gösteren bu kampta, yalnızca suçluların eşleri değil, aynı zamanda bu *düşmanların(!)* kardeşleri, anneleri ve kızları olmak üzere pek çok milletten on sekiz binden fazla kadın vardır (Clements, 1997,279–280). Sovyet hukuku gereğince yalnızca eşlerini (ayrıca çocuklarını, kardeşlerini, babalarını...) ihbar etmedikleri için tutuklanan bu kadınların (boşanmış olsalar dahi bu sebep geçerlidir.) varsa çocukları, devlet tarafından işletilen çocuk yurtlarına yerleştirilir (MacKinnon, 2019, s.73). 1930'lu yıllarda kadınlar, Gulag nüfusunun oldukça az bir kısmını oluştururken, bu oran İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük bir artış gösterir. Kadın mahkûmların sayısındaki artışın en büyük sebebi savaş zamanı için uygulanan ağır çalışma koşullarıdır; bu koşullar, çocuklu kadınların çocuk bakımı konusunda sınırlı imkânlarla sahip olmaları nedeniyle işe gitmeme veya geç gitme gerekliliğini göz ardı etmektir (MacKinnon, 2019, s.66).

Annelik, kamp mahkûmu kadınlar için çoğu zaman belirsiz bir dizi zorluk oluşturur ancak bunun yanında hayatta kalabilmeleri için de güçlü bir sebeptir. Ancak diğer yandan, emzirmeyen çocukların annelerinden koparılmaları ve kampa alınmamaları beraberinde oluşan acı verici ayrılığın getirdiği travma bazı kadınlar için zayıflatıcı bir etkidir. Dolayısıyla bu kadınlar, itirafname imzalamadıkları ya da başkalarını ihbar etmedikleri takdirde çocuklarını yetimhanelerde yetiştirmekle tehdit eden sorgucuların manipülasyonları karşısında savunmasız kalır. Emziren bebeklerin kalmasına izin verilen kadınlar için de benzer şekilde hapishane ve transit kampların zorlu koşulları, eşit derecede savunmasız kalmalarına sebebiyet verir (Şapovalova, 2012, s.159 162).

Çocuklarından ayrı kalan kamp mahkûmu kadınlar için yazışma hakkına sahip olmak ve bu sayede çocukları ile iletişim kurabilmek en hayati şeylerden biridir. Mektuplar, annelerin çocuklarına önerilerde bulabilmeleri, ortak ilgi alanlarını paylaşabilmeleri ve uzaktan da olsa hayatlarına katkıda bulunabilmeleri için bir araçtır. Bu yazışma, duygusal iletişimi güçlendirecek aile bağlarını somut bir şekilde pekiştirir. Nitekim çocuklarına her gece masal anlatabilmek yerine onlar için kitaplar ve öyküler yazıp gönderen Nina Vsevsiatskaya adlı bir kadın mahkûm, bu durum için gösterilebilecek en büyük örneklerden biridir. Bahsi geçtiği şekilde meydana gelen zorunlu ayrılık, kişileri keder, korku ve dikkat dağınılığına sürükler, devamında bu durum çoğunlukla intihar girişimleri ile sonuçlanır (Şapovalova, 2012, s. 161).

Kamp yaşamının farklı bir boyutunu oluşturan annelik, Nazi kamplarıyla kıyaslandığında Sovyet Gulag kamplarında doğum yapan kadınlar için bazı kolaylıklar da sağlar (Bell, 2015, s.202).Yönetmelikler doğrultusunda kamplarda, orada doğan çocuklar için kreş olarak kullanılacak özel bölümler ayrılır ve hamile kalan kadınların bebeklerini doğurmalarına genellikle izin verilir, Ancak yasa dışı olmasına karşın kamp yetkililerinin kadınları kürtaja zorladığı durumlar da olur ya da kimi zaman kadınlar hamileliklerini kendi yöntemleri ile sonlandırır. Savaş sonrası dönemde hamilelik ve çocuk sayısındaki artışlar, kamp yetkililerini bebek ve çocukların bakım masraflarının artmasından duyulan endişeye sürükler. Bu gibi nedenlerden dolayı devleti, zaman içinde siyasi suçu olmayan, hamile ya da küçük çocuğu olan kadın mahkûmları affetmeye yönlendiren etkenler ortaya çıkar. Özellikle 1947 yılı itibariyle pek çok kadın erken tahliye edilir ve bu durum kadınların kampta hamile kalmayı istemesi için teşvik edici olur (MacKinnon, 2012, s.12-13). Ancak yine de hamileliklerin büyük bir kısmı, kadın mahkûmların gardiyanlar ya da suçlu mahkûmlar tarafından tecavüze uğramaları ya da kamplardaki güç sahibi olanlar tarafından birlikte olmaya zorlanmalarından kaynaklanır. Bununla birlikte Soljenitsin gibi kamp edebiyatı yazarlarının da eserlerinde anlattığı gibi, kamplarda yaşanan aşklara ve kamp evliliklerine de şahit olunur ancak bunların çoğu, tamamen kadınların kendilerini koruyacak birine ihtiyaç duymaları sebebiyle formalite

yapılmış evliliklerdir. Gulag'da toplumsal cinsiyet ve iktidar gibi konuları inceleyen araştırmacı Wilson T. Bell'e göre cinsellik, aynı zamanda bir sisteme ya da mahkûm edilmenin kişiyi insanlıktan çıkarmasına karşı koyma aracı olarak da kullanılır. Benzer şekilde Veronika Şapovalova'ya göre de kadınlar için hamilelik, hayatları üzerinde kontrol sahibi olabilmenin bir yoludur (Şapovalova, 2012, s.157).

Bahsi geçtiği şekilde hamile kadınlara hayatlarını kolaylaştırabilecek ve bazılarını kasıtlı olarak hamile kalmaya teşvik edebilecek özel kolaylıklar sağlanır (Applebaum, 2003, s. 318-320). Hamilelik ve emzirme döneminde ekmek, hayvansal yağ, sebze, patates ve varsa şeker verilir, hamileliğin son iki ayı ve doğum sonrası iki ay olmak üzere toplamda dört ay boyunca gece çalışmasından ve ağır el işçiliğinden muaf tutulurlar. Sadece hamile olan kadınlar süt istihkakı alır (Bell,2015, s.216). Bunlar ve başka sebeplerle hamile kalmak, bebek sahibi olmak insana yaşamak için bir neden verir ve L. A. Maksimova'nın deymiyle ikinci bir rüzgâr sunarak bir dereceye kadar normalliğe ulaşma veya kişisel tatmin bulma umudunu canlandırır ancak bunun yanında yetersiz bakım ve temiz olmayan ortam, resmiyette görünenden çok daha az erzaka ve tıbbi malzemeye ulaşmaları kadınların sağlıklarının çok daha kötüye gitmesine sebebiyet verebilir (Maksimova, 2003, s. 284).

Başlangıçta teşvik edici görünse de doğum yaptıktan sonra kadınlar, bebeklerini erişimi sıkı sıkıya sınırlanmış kamp kreşlerine teslim etmek zorundadır ve bebeklerini günde yalnızca yedi ve süresi kademeli olarak azaltılan beslenme saatlerinde görmelerine izin verilir. Emzirmeyen kadınların ise çocuklarını görme hakkı çok daha az bir süreyle sınırlanır (MacKinnon, 2019, s.75). Genellikle kötü durumda olan kamp kreşleri, yüksek oranda bebek ve çocuk ölümlerine sebep olan son derece ilkel tesisler olarak tanımlanır. Öyle ki kampın uygunsuz şartlarına rağmen sevgi ihtiyacını karşılamak için bebek sahibi olmak istediğinden bahseden Hava Voloviç, kamp kreşindeki kötü bebek bakımı koşulları nedeniyle kızını kaybetmesinin kendisinde yarattığı travmadan bahseder. Bebeklerin kaba ve ilgisiz hemşireler tarafından zorla beslendiğini, tekmelendiğini, itip kakıldığını anlatır ve ona göre söz konusu kamp kreşlerinde her yıl neredeyse üç yüz bebek ölmektedir (Vilenski,1999, s.308).

İki (ya da kampa bağlı olarak üç ya da dört) yaşına kadar hayatta kalabilen çocuklar, eğitimsiz ve genellikle yozlaşmış personeller tarafından çalıştırılan, yetersiz finansmanlı, aşırı kalabalık devlet yetimhanelerine gitmek zorunda kalır. Anneler ise mahkûmiyetleri boyunca çocuklarının bu yerlere gönderileceğini bilmenin derin endişesi ile yaşarlar. Birçoğu, çocuklarıyla bir daha bir araya gelememekten veya bir araya geldiklerinde çocukların ciddi gelişimsel, sağlıksal ya da duygusal sorunlar yaşamasından dolayı büyük bir acı duyarlar. Bahsi geçen annelik mücadelesiyle kamp mahkûmiyeti sırasında başa çıkmaya çalışan ve bu mahkûmiyetten sağ olarak kurtulan kadın yazar Yevgeniya Solomonovna Ginzburg (1904-1977), sırasıyla *Anafora Doğru (Journey into the Whirlwind)* ve *Anaforun İçinde (Within the Whirlwind)*³ başlıklarını taşıyan iki ciltlik otobiyografik romanında kamp gerçekliği içinde bir kadın ve anne olmanın zorluklarını tüm şeffaflığı ile okuyucuya sunar.

2. Yevgeniya Ginzburg ve Annelik Mücadelesi

1904 yılında Moskova'da doğan Yevgeniya Ginzburg, lise yılları itibariyle ailesiyle birlikte Kazan'a yerleşir. Yine aynı şehirde tarih ve filoloji bölümünü bitirdikten sonra akademik çalışmalarını sürdürür. Genç yaşta yaptığı ilk evliliğinden Aleksey adında bir oğlu olur. 1925

³ Ginzburg'un ilgili eseri özgün ismi ile *Sarp Yol (Krutoy marşrut)* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ancak eser, kendi dilinden önce İngilizce olarak yayımlanmış ve bu bağlamda *Journey into the Whirlwind* ve *Within the Whirlwind* şeklinde iki ciltten oluşan bir kitap halinde basılmıştır. Eseri Türkçeye kazandıran Gün Zileli çeviriye başladığında, kitap henüz özgün dilinde Sovyetler Birliği'nde basılmamıştır. İki cilt halinde tamamlanan çevirinin ilki 1996 yılında "Anafora Doğru"; ikincisi 2000 yılında "Anaforun İçinde" başlığıyla Türkçede yayımlanmış, yazımızda da bu sebeple eserin ülkemizde bilinen isimleri kullanılmıştır.

yılında evlendiği ikinci eşinden ise Vasili⁴ adında bir oğlu olur. Akademik kariyerinin yanı sıra farklı dergi ve gazetelerde yazılar yazan Ginzburg, 1937 yılında halk düşmanı ve terörist olma suçuyla tutuklanır. Tutuklanma gerekçesi ise esas olarak *Krasnaya Tatariya* adlı yerel gazetede bir tarihçinin yazdığı makaleye parti isteği doğrultusunda eleştiride bulunmamış olmasıdır (Öksüz, 2020, s.12). Ginzburg, her Sovyet vatandaşı gibi yürekten inanıp bağlı olduğu Komünist Parti'den atılır. On yıl boyunca çalışma kamplarında mahkûmiyete ve beş yıl da haklardan mahrumiyet cezasına çarptırılan yazar, Sudar, Kolıma ve Elgen gibi pek çok Gulag kampında kalır (Çelik, 2019, s.528).

Siyasetle asla bir bağı olmadığını “*Siyasi bakımdan kundaktaki bebekten farksızdım!*” ifadesi ile özetleyen Ginzburg, Sovyet Ceza Kanunu'nun ilgili dönemde pek çok hayatı, aileyi darmadağın eden ve sıkça duyulan 58. maddesi gereğince halk düşmanı ilan edilir ve ardından hapis cezasına çarptırılarak kamp mahkûmiyetine gönderilir (Öksüz, 2020, s.13). Stalin dönemindeki “Büyük Temizlik” yıllarında hem her an beklenen hem de her zaman büyük bir şok etkisi yaratan tutuklanmalar, başta Yevgeniya Ginzburg olmak üzere pek çok kadının çocuklarından kopmasına, hayatlarının büyük bir kısmının ellerinden kayıp gitmesine sebebiyet verir. Kamp mahkûmiyetinde on sekiz yılını harcamış olan Ginzburg, sağ çıkmasının ardından otobiyografik eserini kaleme alır. Bu eserde, kendi deneyimleri üzerinden bahsi geçen ceza sisteminin sonucu olarak tanık olduğu paramparça olmuş ailelerin öykülerini, alışlagelmiş toplumsal cinsiyet normlarından kopmuş kadınlık ve annelik olgularını tüm gerçekliği ve şeffaflığı ile aktarır (Öksüz, 2020, s.13). 1937 ve 1955 yılları arasında bulunduğu Sibirya kamplarında tanıdığı kadınların öyküsü, annelik kavramının yeniden tanımlanmasını gerektirir. Yazar, *Anafora Doğru* adlı eserinde 1934-1937 yılları arasındaki tutukluluk öncesi, sorgulanma ve hapisane dönemini anlatırken; eserinin ikinci cildi *Anaforun İçinde* ile de 1937-1955 yılları arasında Sibirya'daki kamplarda tanıklık ettiklerini dile getirir.

Kamp edebiyatı bağlamında değerlendirildiğinde erkek söylemin egemen olduğu görülse de başta Ginzburg olmak üzere az sayıdaki kadın yazarın anlattıkları kamp yaşamına bir kadının penceresinden bakabilmemizi mümkün kılar. Kamp yaşamı boyunca kadınların ne gibi baskı ve aşağılanmalara maruz kaldığına değinen Ginzburg, kadınlığın alçaltılması ve anneliğin değersizleştirilmesi için kadınların sifira vurulan saçlarından, sütyenlerinin ya da herhangi bir süs eşyasının ellerinden alındığından, giymek zorunda oldukları üniformalardan, çocuklarından nasıl koparılıp erkeklerle omuz omuza verilen her türlü işe mahkûm edilmelerinden bahseder (Öksüz, 2020, s. 14).

Anafora Doğru adlı eserinde anlattığı üzere Ginzburg, 1934 yılında sabah dörtte Bölge Bürosu'nda beklendiğini öğrenmesiyle, kendisine yalnızca kırk dakikalık bir görüşme yapılacağı söylendiği için asla on sekiz yıllık bir cezaya mahkûm edileceğini düşünmez. Yazar, çocukları ile vedalaşmadan apar topar evden çıkar (Applebaum, 2003, s.130). Ansızın gelen bu kısa konuşmanın ardından tüm ailesi ile bir arada olduğu son anları şu şekilde özetler:

“Alyoşa'yı buz patenine gönderdim. Allahısmarladık demeden gitti. Onu bir daha hiç göremeyecektim. (...) Her zaman gidiş gelişlerime alışık olan ve hiçbir zaman gittiğimde huysuzluk yapmayan küçük Vasya ise tuhaf bir şekilde, arkamdan hole koştu. (...) Çocuklara bakmaya ve onları öpmeye dayanamayacaktım. Ne olacaksa olmalıydı, ertelemeye çalışmanın alemi yoktu. Kapı gürültüyle kapandı. Çıkan sesi hâlâ anımsıyorum. Hepsi bu... Ardında sevgili çocuklarımla birlikte yaşadığım o kapıyı bir daha hiç açamadım” (Ginzburg, 1996, s.34).

Bahsi geçtiği şekilde Ginzburg'un zorunlu bir şekilde evden çıkmasının ardından tüm aile dağılır. Almanların 1941 yılında Leningrad kuşatması sırasında hayatını kaybeden büyük

⁴Yevgeniya Ginzburg'un ikinci oğlu Vasili Aksyonov (1932-2009), 1961 yılında yayımladığı ilk eserinin ardından ünlü bir yazar olur.

oğlu Alyoşa ile bir daha görüşemez. Kampta olduğu yıllarda eşinin ölüm haberini alır, mahkûmiyet yılları sırasında küçük oğlu Vasya ile ilgilenen annesi ise kızını bir daha göremeden yaşamını yitirir.

Kendi aile yaşamı dışında, bulunduğu kamplarda birçok kadından, farklı aile hikâyeleri ve kaybedilmiş evlat acıları dinler. Dahası, henüz çocuk yaşta sayılabilecek mahkûmlar karşısında annelik özlemi daha da artar ve onlara karşı derin bir hüzün hisseder. Kendilerine bir elveda diyemeden ayrıldığı oğullarını yeniden görebilmek, onlardan küçük de olsa bir haber alabilmek için her yolu dener fakat olumlu bir yanıt alamaz. Mahkûmiyeti esnasında kamplar arasında yaptığı tren yolculuklarından birinde karşılaştığı küçük manzara annelik özlemini derinden artırır:

“Derken, iki küçük oğluyla bir kadın geçti. Az kalsın haset ve şaşkınlıktan ölecektim. Demek hâlâ çocuklarının ellerini tutmalarına izin verilen insanlar vardı dünyada?” (Ginzburg, 1996, s.162).

Ailesinden ayrılmış, çocuklarını geride bırakmış kadınlar için ağır sansür kuralları altında kısıtlı bir şekilde verilen mektup yazma hakkı, Ginzburg için güçlü kalabilmek ve kampın ağır şartlarına katlanabilmek için tek dayanak olur. Annesi ile mektuplaşmasında açık bir dille soramasa ya da yanıt alamasa dahi aralarında oluşturdukları şifreli dil ile her fırsatta oğullarının durumunu öğrenmeye çalışır. Ancak kimi zaman bu şifreli konuşma biçimi, anlaşmazlıklara sebep olur ve Limburg’u ailesinin içinde bulunduğu şartlardan habersiz bırakır:

“Çok sonradan, Kolıma’da öğrendim annemin yazdığı bir cümlenin anlamını: ‘Vasya için yeni bir yeni yıl ağacımız var.’ Meğer Vasya kayıpmış, başka bir ad altında kaybolduğu bir çocuk evinde kaybolmuş. Aile onu, kocamın erkek kardeşi Kostrama’da izini bulana kadar dört ay boyunca umutsuzca aramış.” (Ginzburg, 1996, s.179).

Bir çocuğun aniden ortadan kaybolmasının ya da aniden terk edilmesinin normalleştiği o dönemde Ginzburg, çocukları için her zamankinden çok daha fazla endişelidir. Kendi yaşamında olduğu gibi tutuklanmalar sebebiyle ailelerinden koparılan çocuklar ise devlet himayesine alınır. Ancak adeta birer kamu malı sayılan çocuklar yurtlara ya da çocuk kamplarına gönderilir. Üstelik devlet tarafından el konan bu çocuklar devlete bağlılığın bir aileye sahip olmaktan çok daha kıymetli olduğu düşüncesi etrafında eğitilirler (Öksüz, 2020, s.15) . Özellikle siyasi suçluların çocukları için aileyi parçalama politikası doğrultusunda, kardeş olanlar ülkenin farklı uçlarına gönderilerek birbirlerinden koparılır. Aileye yönelik bahsi geçen uygulamalar, Ginzburg ’un da oğulları ile bir arada yaşamaya olan inancını köreltmektedir.

Çoğu kez ailelerinden haber alamayan kamp mahkûmlarından ancak şanslı olanlar yıllar sonra aile üyelerine ulaşabilir. Mahkûmlar, toplu halde başka bir kampa nakledilirken içlerinde eşlerini ve çocuklarını bulma umuduyla merakla karşılaştıkları diğer gruplara bakarlar. Ailelerini bir araya getirme umutlarını kaybetmiş olsalar dahi içlerindeki bu küçük umudu öldürmez, aksine bu küçük umut sayesinde hayata tutunurlar: *“Kocalarımız... Kimilerininkinin vurulduğu kesinlikle biliniyor, diğerleri ise hiçbir şey bilmiyorlar, ama hepimiz kampta onlara rastlama umuduna sıkı sıkıya tutunmuşuz”*(Ginzburg, 1996, s. 239). Yaşamının üç yılını Aushchwitz Nazi toplama kampında geçiren Avusturyalı psikiyatrist Viktor Frankl’ın görüşüne göre, fiziksel ve ruhsal olarak yaşamın oldukça güç bir hal aldığı kamp şartları gibi olumsuz bir durumla karşı karşıya kalan kişi, kişisel trajedilerini bir zafere dönüştürüp hayata tutunur. Bu hayata tutunma dalını ise kimi zaman hatırlanmaya değer anılar, kimi zaman kullanılabilecek bir yetenek, kimi zaman ise bir anne babanın çocuklarına olan sevgisi oluşturur. Kişi, irili ufaklı pek çok ıstıraptan mustarip olsa da içsel zenginliğinin verdiği güçle, mücadeleye etme azmini

gösterir. Pek çok mahkûm gibi Ginzburg'u da hayata bağlayan içsel dürtü, yeniden anne olabilme ve ailesini bir araya getirebilme arzusu olur (Frankl, 2022, s.9).

1940 yılında Elgen kampına gönderilen Ginzburg, her kampta bulunan çocuk bakım evlerinden birinde çalışma olanağı bulur ve annelik duygusunu burada yeniden yaşayabildiği için çok mutludur. Gördüğü her çocukta küçük oğlu Vasya'nın yüzünü görmektedir. Ayrıca oğlu gibi küçük çocukların bakımını üstlenmek onu bir yandan mutlu etse de diğer yandan içinde buldukları zor şartlar yüzünden hüzünlenmektedir. Ailelerinden kopararak herhangi bir nesneymiş gibi kampın köşesine bırakılan bu çocuklar da tıpkı mahkûmlar gibi kendilerine verilen azıcık yemekle karınlarını doyurmak ve soğuk havayla mücadele etmek zorundadır. Kişisel gelişimleri için kimse yanlarında olmadığından yaşatlarına kıyasla çok az konuşabilen ve birbirlerine sürekli şiddet uygulayan bu çocuklar, kamp gerçekliğinin yeni bir boyutunu gösterirler. Kimi zaman emzirme molası olarak kısa süreliğine de olsa işten kaçmak, kimi zaman annelik özlemini bastırmak, kimi zaman ise sadece aç karnını doyurabilmek için yaşanan birliktelikler sonucunda kampta doğanların yanı sıra siyasi suçluların çocuklarının da kamplara gönderildiği bilinmektedir (Öksüz, 2020, s.17) . Ginzburg, tüm bunlarla birlikte kendi çocukları için gün geçtikçe daha da endişelenir.

Savaşın başlaması ile birlikte Ginzburg, büyük oğlu Alyoşa için kaygılanır ve bir anne önsezisi ile savaştan sağ çıkamayabileceğini düşünür. Nitekim annesinden gelen acı mektup ile Ginzburg, içine düşen bu ateşin haklılığını anlamış olur. *“Acıdan hissizleşmişim. Annemin mektubundaki satırlara binlerce kez bakıyor ve dayanılmaz acıdan kaskatı kesilmiş halde, yazılanları okuyamıyordum.”* (Ginzburg, 2000, s.109) Ancak kamp yaşamının ağır çalışma şartları acısını unutup çalışmak zorunda olduğunu hatırlatır ve tüm zorluklarına karşın bu yoğun çalışma, bir an bile olsa Ginzburg'un yaşadığı acıdan uzaklaşabilmesini sağlar.

Geçici tahliye hakkı kazanan ve kamptayken tanışıp evlendiği eşi Doktor Valter'ın yanına giderek Magadan'a yerleşen Ginzburg, çalışarak kazandığı tüm parayı oğlu Vasya'ya gönderir ve hayatının en önemli amacı oğlunu yanına alılabilmek olur. Yazar, büyük oğlu Alyoşa'nın kaybı sonrasında diğer oğlu Vasya'yı da kaybedeceği korkusu ile yaşamaktadır. Bu durum bir daha asla bir araya gelemeyecekleri düşüncesiyle büyük bir korkuya neden olmaktadır. Bu korku ve karamsarlığı üstünden atamayan yazar, içindeki umutsuzluğu şu sözlerle özetler: *“...ve yine Elgen'deki uykusuz gecelerimde olduğu gibi, kulaklarımda aynı umutsuz sözcükler çınlayıp duruyordu: Kimse artık beni anne diye çağırmayacak.”* (Ginzburg, 2000, s.302) Ginzburg, oğlunu yanına alılabilmek için yaptığı sekiz başvuru da reddedilince tüm cesaretini toplayıp üst düzey bir yönetici ile konuşma imkânı yaratır ve mucizevi bir şekilde Vasya için izin kâğıdı çıkar. Ancak düzenlenmesi gereken onca evrak, oğlunun gelebilmesi için gereken yol parası ve aşması gereken diğer sorunlar, kimi zaman onu büyük bir ümitsizliğe sürüklese de oğluna kavuşmak için büyük çaba sarf etmeye devam eder.

O dönemde oğlunun Moskova'da olduğunu öğrenen yazar, aştığı tüm zorluklar sonunda nihayet kavuşabilecekleri haberini alır. Bir yandan yeniden bir araya gelmenin heyecanını yaşarken diğer yandan ise geçen onca yıl ardından oğluna nasıl yaklaşacağı ya da onun şimdilerde nasıl bir delikanlı olduğuna dair türlü ihtimalleri endişeyle değerlendirir. Ancak, arkadaşı Julia ile oğlunu karşılamaya gittiği ve oğlu ile ilk kez karşı karşıya geldiği anda silinen tüm endişelerini ve yeniden anne olabilmeyen heyecanını şu sözlerle dile getirilir:

“Julia ve benim aramda en ufak bir duraksama göstermeden bana doğru geldi ve sıkılarak elini omzuma koydu. Ardından, onca özlediğim, bir daha hiç duyamayacağımdan korktuğum, mahkemelerden, hapisanelerden, ceza seferlerinden önce bildiğim ve hemen hemen on iki yıldır duymadığım sözcüğü yeniden duydum. “Anne!” dedi oğlum Vasya. (...) İki oğlum bir an için tek bir görüntüde birbirine karıştı” (Ginzburg, 2000, s.307).

Ginzburg, oğlunun elinden sıkı sıkıya tuttuğunda yıllar süren ayrılık sonunda geçmişle geleceği birleştiren o ince ipin tekrar kopmaması için çok kararlı olması gerektiğinin bilincindedir.

“Bu, hayatımın en kritik anıydı: kopan zaman zincirini yeniden birleştirmek: on iki yıllık ayrılıkla, yabancılar arasında geçen yaşamımızla koparılan organik yakınlığımızı yeniden kurmak. Oğlum! ve ben.” (Ginzburg, 2000, s.397).

Kamp gerçekliğinden ve Sovyet hükümetinin yarattığı bu yeni yaşam düzeninden tam anlamıyla asla kopamayacak olsalar da Ginzburg, normal bir aile yaşamı kurabilmek, oğluna geç de olsa bir yuva verebilmek için her şeyi yapmaya karardır. Yazar, Magadan’da kaldıkları zaman zarfında yaşayabilecekleri küçük bir ev tutmayı ve hatta dönem şartlarında oldukça zor olmasına karşın evcil bir hayvan edinmeyi dahi başarır ve elinden geldiği ölçüde sıcak bir aile ortamı oluşturur. Kamp mahkûmiyeti boyunca yaşadığı onca acı ve üzüntüden asla bahsetmemesine karşın, Vasya her şeyin farkındadır ve annesinin her şeyi yapabilecek güce sahip olduğunun bilincindedir. Aralarında yeniden, çok güçlü bir şekilde oluşan anne-oğul ilişkisini yazar şu sözleri ile özetler:

“Şimdi ilk kez anlıyorum bir annenin ne demek olduğunu. Eskiden, özellikle küçük bir çocukken annenin anlamı benim için, bana anne gibi bakan Ksenya Teyze’den başka bir şey değildi. Evet, bana bakardı gerçekten, ama... Annenin anlamı, her şeyden önce, bencillikten uzak olmak. Diğer bir nokta ise, en beğendiğin mısıraları ona okuyabilirsin ve sen sustuğun zaman, o senin bıraktığın yerden alıp devam eder” (Ginzburg, 2000, s.309).

Kamp bölgelerinde Ginzburg ve daha pek çok kişinin yaşadığı mahkûmiyet zorlukları, kamplardan çıkıldığında dahi devam etmektedir. Özgürlüğe kavuşmuş kişiler her an yeniden tutuklanmanın korkusu ile yaşarken bir mahkûm damgası üzerlerindeyken çalışacak iş hatta kalacak herhangi bir yer bulmak dahi oldukça güçtür. Bunun dışında tıpkı kamp kreşlerinde görüldüğü gibi serbest kalan çocukların bu bölgelerdeki durumları oldukça kötüdür. Toplumsal hayata karışma noktasında büyük zorluklar yaşayan çocuklar, Kolıma gibi bölgelerde güneş ışığı ve vitamin yetersizliğinden dolayı yaşlarının gerektirdiği canlılığı gösteremez (Ginzburg, 2000, s.196). Ginzburg, bu bölgelerde yaşayan çocukların sağlık sorunlarına dikkat çekerken kamp cezasına çarptırılan ve ailelerinden ayrılan çocukların da gereken psikolojik sağlıkta olmadığını düşünür. Şanslı sayılabilecek ve kamp kreşlerinde büyümemiş çocuklar da tamamen devletin himayesine girmiş, devletin bir malı olarak yetiştirilmişlerdir. Günlük yaşamın tek tipleştirildiği, yalnızca Parti’ye bağlılığın her türlü değerden üstün tutulduğu yeni Sovyet insanını yaratma süreci Ginzburg’un oğlu Vasya üzerinde de görülür. Yazar yeniden kavuştuğlarında oğlunun Sovyet yaşamını yansıtan bir fabrika ürünü gibi görüldüğünden şaşkınlıkla bahseder:

“Sırtındaki ceket bizim Elgen’de giydiklerimizle aynı cinstendi. Benim zamanımda memlekette kimse bu ceketleri giymezdi. Savaş sırasında yaygınlık kazanmış olmalıydı bunlar. Ama Vasya’yı kamp giysilerine benzeyen giysiler içinde görünce nevrime dönmüştü... Kafamda devasa yeni bir görev belirmişti- Vasya’ya yeni bir palto almak.” (Ginzburg, 2000, s.309).

Uzun yıllar süren mahkûmiyetinin son bulmasının ardından oğlu ile kuracağı yeni hayatta bu kez yalnızca anne olarak yaşama düşüncesi, Ginzburg için sönme üzere olan hayatının son kıvılcıdır. Sıkı sıkıya sarıldığı anne olmanın, tüm sıfatlardan kurtulup yalnızca anne olmanın ve bu şekilde toplumda var olmanın gururunu ve hüznle karışık sevincini yaşar. Dokuzuncu sınıfa kaydolması gereken oğlu Vasya’yı kayıt için liseye götürdüğünde hissettiklerini şu şekilde aktarır:

"Ne harika bir şeydi, bir an için bile olsa, diğer herkesten biri gibi olmak. Bir hücre mahkûmu değil, bir yerden bir yere sevk edilen bir tutuklu değil, terörden mahkûm birisi değil, Askeri mahkeme önündeki bir sanık değil, terörden mahkûm birisi değil. Sadece oğlunu okula kaydettirmeye gelmiş bir anne!" (Ginzburg, 2000, s.297).

Lise çağına gelmiş, üstelik zorlu koşullar altında ailesinden ayrı bir şekilde yetişmiş Vasya ile Ginzburg'un kimi zaman inişli çıkışlı olsa da temelinde büyük bir sevgi olan bağları asla kopmaz, zamanla daha da güçlenir. Henüz hayata yeni atılacak Vasya gibi, yaşamının büyük bir kısmını dikenli teller arasında geçirmiş, mahkûmiyetinin ardından yeni yaşamına uyum sağlamaya çalışan ancak attığı her adımda mahkûm damgasıyla yeniden yüzleşen Ginzburg için de olup biten her şey çok yenidir. Dahası, yıllar sonra aynı çatı altında anne-oğul olabilmek büyük sorumluluk istemektedir. Kötü bir kaderin yol açtığı umutsuzluktan silkinip, kamp yaşamında sıradanlığa ulaşmış açlık, yalnızlık, hastalık ve ölüm gibi durumların karşısındaki şaşkınlığını üzerinden atmak isteyen Ginzburg, artık yalnızca bir anne olarak yaşamına devam eder. Kaleme aldığı eserler ise, yazarın kendi deyimiyle okura yalnızca acılarının bir kronolojisini sunmak değil, ruhunun zahmetli yolculuğunu anlatmaktır.

Sonuç

Kadınları geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrarak ilk devrimci yaptırımlar, yeni Sovyet insanını inşa etme noktasında büyük zorluklara sebep olur. Siyasi propagandada kutsanan annelik, toplumsal anlamda erkeklerle eşit konuma getirilen ve her alanda devlete olan sadakatini gösterecek şekilde çalışması gereken, ancak anne olmanın gerektirdiği büyük sorumluluklar karşısında da kendilerine herhangi bir imtiyaz tanınmayan kadınlar, Sovyet rejiminin en büyük mağdurları haline gelir.

Sanayileşme ile birlikte işgücüne olan talebin karşılanabilmesi için kamp mahkûmlarının sayısında ihtiyaç duyulan artışın, yine bir kısmını kadınlar oluşturur. Erkeklerle her alanda deneyimledikleri "eşitlik!" bu kez de kamp yaşamında kendini gösterir. Kadınların biyolojik farklılığı ve bu farklılığın gerektirdiği ihtiyaçların karşılanamaması büyük sorunlara sebebiyet verir. Bir anlamda cinsiyetsizleştirilmeye çalışılan kadınlar, kendilerine bahşedilen en büyük şeylerden biri olan *annelik* duygusu ile hayata tutunurlar. Farklı şekillerde ya da kamp hayatı içinde farklı sebeplerle yaşanan annelik, kimi zaman savunmasız bıraksa da çoğunlukla güçlü kalabilme konusunda en büyük umut ışığı olarak kalır.

Devlet tarafından paramparça edilen aile bağlarını yeniden kurma amacıyla Yevgeniya Ginzburg gibi pek çok anne, tüm insanlık dışı şartlar karşısında güçlü kalmayı başarır. Diğer yandan anneleri kampa gönderilen çocuklar için de iyileşmesi güç yaralar açan ve terör yılları olarak adlandırılan dönemin panoraması Ginzburg ve iki oğlunun yaşamı üzerinden okuyucuya aktarılır. Tüm zorlu şartlar karşısında oğullarından birini kaybetmiş bir anne olarak savrulan yazarın hayatta kalabilme noktasında en büyük dayanaklarından biri, küçük oğlunu bulup yeniden bir aile kurabilme içgüdüdür.

Verdiği zorlu mücadelenin ardından, yine büyük zorluklarla bir araya geldiği oğlu ile hayatının kayıp parçalarını tamamlamaya çalışan Ginzburg, yaşamının sonraki dönemini yalnızca Vasya'nın huzurlu ve mutlu bir birey olarak yetişebilmesini sağlamak için harcar. Tüm zorluklara karşın anne ve evlat olmanın yeni formu karşısında büyük bir direnç gösteren, yeni devlet anlayışının aile üzerindeki yıkıcı etkisi karşısında inatla yaşama tutunan Ginzburg ve Vasya, hiçbir şartta silinip atılamayacak aile bağlarının önemini kanıtlamış olur.

Kaynakça

- Applebaum, A. (2008). *GULAG* (Çev. Ufuk Demirbaş), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Çelik, R., (2019). "Anafurun İçinde" bir kadın: Yevgeniya Ginzburg", *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), ss. 526-535.
- Figes, O. (2011). *Karanlıkta Fısıldaşanlar. Stalin Rusya'sında Özel Yaşam* (Çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Frankl, V. E. (2022). *İnsanın Anlam Arayışı* (Çev. Selçuk Budak), İstanbul: Okuyanüs Yayınevi.
- Ginzburg, E. (1996). *Anafora Doğru* (Çev. Gün Zileli), İstanbul: Pencere Yayınları.
- Ginzburg, E. (2000). *Anafurun İçinde* (Çev. Gün Zileli), İstanbul: Pencere Yayınları.
- Marx, K. (2021). *1844 El Yazmaları* (Çev. Murat belge), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öksüz, G. (2020), "Kamp Anaforunda Bir Hayale Tutunmak: Yevgeniya Ginzburg'un Aile Kurma Mücadelesi", *Rus Edebiyatında Kadın ve Aile* (Ed. Ayla Kaşoğlu), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Zileli, G. (2021). *Sovyetler Birliği'nde Devlet Terörü ve Gulaglar*, İstanbul: Kaos Yayınları.
- Bell, T. W. (2015). "Sex, Pregnancy, and Power in the Late Stalinist Gulag," *Journal of the History of Sexuality*, May, 24(2), p. 198–224.
- Clements, B. (1997). *Bolshevik Women*, New York: Cambridge University Press.
- Lebina, H. B. (1999). *Povsednevnyaya jizn sovetskogo goroda: normı i anomalii. 1920-1930 godı.*, St. Petersburg: İzdatelstvo-Torgoviy Dom "Letniy Sad".
- MacKinnon, E. (2012). "The Forgotten Victims: Childhood and the Soviet Gulag, 1923–1953," *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*, September, 2203, p.12–13.
- MacKinnon, E. (2019). "Motherhood and Survival in the Stalinist Gulag", *Aspasia*, 13, ss. 65-94.
- Maksimova, L. A. (2003). "Materinstvo v lageriah GULAGa" [Maternity in the Gulag camps], in *Gendernaya teoriya i istoričeskoe znanie: Materialı Mejdunar. nauç.-prakt. konf., Gender theory and historical knowledge: Materials of an international scientific-practical conference*, ed. A. A. Pavlov), p.277–284.
- Şapovalova, V. (2012). "Sestrenki, mamki, damki: Tema nasiliya v jenskih lagernih memuarah", *Bytovoe nasiliye v istorii rossiiskoy povsednevnosti (XI–XXI vv): Kollektivnaya monografiya* (ed. M. G. Muraveva and N. L. Puşkareva), St. Petersburg: Evropeiskiy universitet v Sankt-Peterburge, s. 160–161
- Vilenski, S. (1999). *Till My Tale Is Told: Women's Memoirs of the Gulag*, Bloomington: University of Indiana Press.

Kırmızı Işıktaki Çalım: Seks İşçisi Anneler Ve Oğulları

Yeliz Kendir-Gök*

*Bu dünya iki yüzlü
Bir tarafı ipek kaplı, diğer tarafı çıplak
Bir yanda, kör servetin hazcılığı
Öte yandan bedenler ekmekten ucuza satıldı
Bir yanda Sonagachi, diğer yanda Chowringhee
Bu dünya iki yüzlü¹
-Sahir Ludhianvi, 1995-*

Fuhuş çalışmaları, genellikle kadınları merkeze alırken, seks işçisi annelerin çocukları, bu tartışmaların genellikle göz ardı edilen tarafını oluşturmaktadır. Öte yandan erkeklik çalışmalarına artan ilgiye rağmen, toplumda marjinal alanları işgal eden erkekler üzerine nispeten az çalışma yapılmıştır (Haywood ve Johansson, 2017: 4). Bu çalışma ise seks işçilerinin çocuklarının failliğine toplumsal cinsiyetli bedenler olarak oğullar üzerinden odaklanmaktadır. Nitekim bunu yaparken, kadınlar odağın dışına itilmemekte ve annelik rollerine yüklenen anlamların nasıl oğullarının omuzlarına bir “yük” olarak aktarıldığı incelenmektedir. Bu çerçevede, Sonagachi bölgesi örneklendirilerek, seks işçilerinin içinde buldukları öteki ve aşağı gibi kavramlaştırmalarla örülü konuları üzerinden fuhuşun bağlamı kaşınmaktadır.

Bu çalışmanın önemi Sircar ve Dutta'nın (2011: 334) vurgusu ile daha da belirginleşmektedir. Bu vurgu, bu çocukların yaşadıkları yerlerin sosyal ve ekonomik koşulları, annelerinin fuhuş mesleği ve toplumsal yaşamın hiyerarşik düzenlemeleri gibi faktörler nedeniyle dezavantajlı bir konumda olmalarına rağmen, aynı zamanda bu dezavantajlara direnç gösterebilen ve günlük yaşamlarını etkileyen kararlar alabilen aktörler olduklarını belirtmektedir. Bu çalışmanın özel odak noktası, bu çocukların aktörlüklerini futbol üzerinden

* Araş. Gör. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, yeliz.kendir@gmail.com ORCID: 0000-0002-3500-8374

¹ Orijinali:

Ye duniya do rangi hai

Ek taraf se resham ode, ek taraf se nangi hai

Ek taraf andhi daulat ki paagal aish parasti

Ek taraf jismoñ ki qeemat roti se bhi sasti

Ek taraf hai Sonaagaachi, ek taraf Chaurangi hai

Ye duniya do rangi hai

İngilizcesi:

This world is double-faced

One side covered with silk, the other naked

On the one hand, the hedonism of blind wealth

On the other, bodies sold cheaper than bread

On the one hand lies Sonagachi, on the other Chowringhee

This world is double-faced

incelemekte ve oğulların “gerçek bir erkek” olma sürecinde futbolu nasıl bir araç olarak kullandıklarını açığa çıkarmaktadır.

1. Sonagachi ve Seks İşçiliği: Politik ve Tarihsel Akışlar

Yaklaşık olarak 2,9 milyonunu heteroseksüel kadınların oluşturduğu 3 milyondan fazla seks işçisinin, Hindistan’ın toplumsal hafızasında belirgin bir şekilde Red light (kırmızı ışık)² olarak adlandırılabilir bölgelerde yaşadığı tahmin edilmektedir (Dasgupta, 2017: 519). Bu nüfus içerisinde, Hindistan’ın yedinci büyük şehri olan Kalküta’da yer alan ve Asya’nın en büyük kırmızı ışık bölgesi olarak bilinen Sonagachi, önemli bir paya sahiptir. Ayrıca, Hindistan genelinde her iki seks işçisinden birinin anne olduğu tahmin edilirken (Ali vd., 2014: 54), Sonagachi gibi yoğun bölgelerde, seks işçisi annelerin sayısının oldukça yüksek olduğunu iddia etmek yanlış olmaz.

Her ne kadar fuhuşun bağlamının kayıt dışılığı, resmi kayıtlara yansıtıl(a)maması gibi nedenler dikkate alındığında yoğunluğun niceliksel yönünü verilerle net bir şekilde belirlemek imkânsız görünse ve fuhuşun, şehrin belirli bölgelerinde yoğunlaşma eğiliminde olduğu yaygın olarak kabul edilse de sosyal bilimciler bu alanların kendine özgü karakterini, bunların kısıtlanma biçimlerini araştırma konusunda oldukça sessiz kalmıştır (Hurbard, 1998: 55-56). Bu sessizlik, tarihsel ve politik uzamların akışkanlığında Sonagachi için, onlarca yıldır sistematik olarak “*medya kuruluşlarının, gazetelerin, aktivistlerin odak noktası olduğu ve ilgili damgalanmadan kaynaklanan sayısız söylenti ve hikâyenin*” (Moulick, 2017: 15) merkezine yerleştiği bir durumu ifade ederken, yerini oldukça gürültülü bir alana bırakmıştır.

Nitekim Sonagachi’nin tarihini sadece seks işçiliği ve fuhuşla özdeşleştirmek hatalı bir yaklaşım olacaktır. Bunu, Pushkar (19 Mayıs 2022)’in, şu ifadelerine başvurarak bölgenin toplumsal hafızasına dair bazı izlerde netleştirmek olasıdır:

Bölge, bir zamanlar şehrin ilk günlerinde annesiyle birlikte burada yaşayan Sanaullah adlı kötü şöhretli bir Müslüman hayduta ev sahipliği yapıyordu. Öldükten sonra kulübelerinden gelen bir sesin yas tutan anneye “Anne, ağlama” diye seslendiğine inanılıyor. “Gazi oldum” dedi ve “Sona Gazi” efsanesi başladı. Binlerce insan çeşitli rahatsızlıklardan kurtulmak veya daha iyi bir yaşam için dua etmek için kulübede toplandı. Zamanla Sanaullah’ın annesi, oğlunun anısına Sona Gazi camisi olarak bilinen muhteşem ve zarif bir cami inşa etti. Ne yazık ki, onun ölümü üzerine cami gözden düştü ve sonunda tarihe karıştı. Bu cami, Mescid Bari Caddesi’ne ilham kaynağı olurken, Sanaullah Gazi, Sonagachi oldu.

Bu ifadeler, Sonagachi’nin onurla başlayan bir sosyo-kültürel tarihine göz kırpmakta, ancak oğlunu onurlandırmak isteyen anneden, bugün annelerini onurlandırmak isteyen oğlanlara uzanan tarihsel akışta dün ve bugün arasındaki ilişkiyi hesaba katmanın gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır, çünkü, Sonagachi’de fuhuşa dair algı, ne benzer yörüngeli bir değişim rotasına sahip olmuş ne de sabit kalmıştır.

Tarihsel olarak incelendiğinde, 19. yüzyılın başlarından itibaren, doğuda Cornwallis Caddesi ve batıda Chitpur çevresinde Sonagachi merkezli büyük bir organize fuhuş bölgesi

² Red-Light (kırmızı ışık) kavramı, genellikle bir yerleşim yerindeki seks hizmetinin yoğunlaştığı alanları işaret etmek için kullanılır. Bu çalışmadaki kullanımı söz konusu genel kullanımdan kopuk olmamakla birlikte, yasa dışı olan, makbul olmayan, hali hazırda marjinalleştirilmiş, damgalanmış ve aşağılanmış toplulukları ifade etmek ve kuşkusuz seks işçiliğinin icra edildiği mekânın sınırlarının nerede başlayıp nerede sonlandığının politik oluşlarını sorgulamaya davet amacıyla alternatif bir terminolojik saikle tercih edilmektedir. Dolayısıyla hem sınırları hem de sınır aşan yönlerine vurguyu barındırmaktadır. Bu çalışma boyunca, Türkçe kullanımının yaygınlaşmasına katkı sağlamak adına “kırmızı ışık” kavramına başvurulacaktır.

ortaya çıkar (Pushkar, 19 Mayıs 2022). Ayrıca, Eski ve Orta Çağ Hindistan'ındaki literatür çalışmalarına dayanarak, seks işçilerinin öteki olarak değil, aksine kralların ve imparatorların himayesinde güçlendirildiği ve özgürleştirildiği, ayrıca bu kadınların zengin olduğu bilinmektedir (Moulick, 2017: 22). Hindistan'ın yasal bağlamlarında seks işçiliğinin meşru bir meslek olarak kabul görmesi ve (o zamanlar Hindistan'ın başkenti olan) Kalküta'daki mahkemelerde, seks işçilerine ödeme yapmayan müvekkillere karşı celpnameler çıkarılması durumlarının 1850'ye kadar devam ettiği de tarihsel veriler arasında dikkat çekicidir.

Öte yandan, sömürge öncesi zamanlarda yasal zeminlerde icra edilen seks işçiliği, sömürge yönetimiyle fuhuşun ceza kanunları kapsamına girişine tanıklık eder. Bu durum, seks işçiliğinin insan ticaretiyle ilişkilendirildiği ve kovuşturulan bir suç haline geldiği zamanlarda kolonyalizmin etkilerini taşır. Bu yaklaşım, sadece toprakların değil, aynı zamanda kadınların bedenlerinin de sömürge altına alındığı bir anlayışı yansıtır (Dasgupta, 2017: 520). Evlerin saatlik kiralanması fikrinin bu bölgenin birçok sakini tarafından benimsenmesi ve giderek daha fazla seks işçisi ve İngiliz erkekler açısından cezbedici bir forma bürünmesi madalyonun bir yüzünü oluştururken (Pushkar, 19 Mayıs 2022), diğer yüzündeki en büyük teşviki, İngiliz ordusunun evden uzakta oldukları ve ordunun varlığı büyük ölçüde düzenli çekici kadın arzına bağlı olduğu için bibi (eş) talebi oluşturur (Mishra, 2016: 269). Bunun ardında, kuşkusuz çoğu yetkilinin İngiliz askerlerinin sağlığı ve gücünün büyük ölçüde önemli olduğu için özel ilgiye ihtiyaç duyduğunu kabul etmesi yatmaktadır (Chatterjee, 1992: 3).

Nitekim, fuhuş ve fahişeler reformist politik odakların her zaman dikkatini çekmiştir. 1853-1856 yıllarına gelindiğinde, İngiliz askerlerinin artan oranda "*zührevi hastalıklardan muzdarip*" olması ve İngiltere'nin sömürge yönetiminin buna tekabül eden 1864'te "*Bulaşıcı Hastalıklar Yasası*" ile "*Hintli seks işçilerinin İngiliz yönetiminin sömürge tebaası olarak belirlenmesi*" (Dasgupta, 2017: 521) söz konusu durumun, kolonyal güç tarafından kontrol altına alınmasını da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, seks işçiliğinin kontrol altına alınması ve sınırlandırılması için artan baskılar başlamış; enfekte oldukları tespit edilenlerin hastanelere nakledilerek zorla tedavi edilmeleri ve varsayımlara dayalı olarak "fahişelerin" tanımlanması gibi insan hakları ihlalleri tepki çekmiştir. Ancak bu baskılar sonuçsuz kaldığında, İngiliz yönetimi soruna çözüm olarak, fuhuşu belirli yerel bölgelerde sınırlı tutmaya ve bu bölgelerde ikamet eden fahişelerin mesleklerini başka yerlerde icra etmelerine izin vermemeye karar vererek, arz-talep ilişkisini bu bölgelerle sınırlamıştır (Mishra, 2016: 270). Tüm bu sürecin sonucunda, Sonagachi gibi kırmızı ışık bölgelerinin oluştuğu ve makbul-marjinal ayrımının mekân, beden ve cinsellik temelinde inşa edildiği bir durum ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, fuhuşun yanı sıra seks işçiliği ve Sonagachi, artık damgalı bir içerik kazanmıştır.

Bununla birlikte, 1947'de Britanya kolonyalizminden bağımsızlığını ilan eden Hindistan'ın fuhuş ve seks işçileri politikaları ve uygulamaları, ikiyüzlülüğün korunduğunu ve kolonyal mirasın devam ettiğini gösteren belirgin izler sunar. Bu miras, 1956 yılında bağımsız Hindistan'da kabul edilen ancak 1958'de yasallaşan "*Ahlaksız Ticaretin Önlenmesi Yasası*"nda (*The Immoral Traffic (Prevention) Act- TITA*) da ifade edildiği üzere "*fuhuş, kişilerin ticari amaçla cinsel sömürsü veya suistimali anlamına gelir ve "fahişe" ifadesi buna göre yorumlanır*" ve ilgili kişiler "*yedi yıldan az olmamak üzere müebbet veya on yıla kadar uzayabilen bir süre için ve ayrıca para cezasına çarptırılır*" (TITA, 1956, 1-6). Ancak bu yasal düzenlemelerin uygulanması ve uygulamaya esas olan etkenler bu yasanın hem fuhuşun yasaklanması hem de düzenlenmesi açısından sorunlu bir düzlemde varlığını sürdürmesine neden olur. Pushkar (19 Mayıs 2022), bu durumu şu ifadelerle özetlemektedir:

Suçlanan fahişe ve onun müşterisi/müşterileri, genellikle mahkemeye sunacakları bir delil olmaksızın hapisten salıverilirler. Aksini ispat etmesi muhtemel iki yetişkin kişinin "rıza dayalı cinsel ilişki" nedeniyle gözaltına alınması konusunda jüriyi ikna edecek "talep" ve "ödemeye" kanıtı bulunmalıdır. Kısacası, sadece rıza gösteren iki yetişkin vardır.

Bu sorunsallı yapı, uzun yıllar varlığını korurken oldukça yakın bir tarih olan 19 Mayıs 2022 tarihinde, Hindistan Yüksek Mahkemesi (Supreme Court of India- SCI) aldığı kararlar ile liberal veya seks işçiliği yanlısı (pro-prostitution) feministleri memnun edecek şekilde seks işçiliğini yasal zeminde tanıdığını ilan eder. Böylece, anayasanın 142. maddesi uyarınca, seks işçiliği yasalar önünde onurlu ve eşit korumaya sahip olduğu bir “meslek” olarak tanınırken, polis yetiştirme ve rızası olan seks işçilerine müdahale etmemesi, cezai işlem uygulamaması, polis ve diğer kolluk kuvvetleri, Anayasa’da tüm vatandaşlara tanınan temel insan hakları ve diğer haklardan da yararlanan seks işçilerinin hakları konusunda duyarlı hale getirilmelidir gibi pek çok ifadeye yer verilir. Ayrıca, bu kararlar, seks işçisi annelerin ve çocuklarının toplum tarafından dışlanma deneyimlerini resmi olarak kabul ederek,

Söylemeye gerek yok ki yaptıkları işe atfedilen toplumsal damganın yükünü taşıyarak toplumun kenarına itilen, onurlu bir şekilde yaşama haklarından mahrum bırakılan seks işçileri kadar çocuklarını da kapsamaktadır (SCI, 19 Mayıs 2022)

İfadesi ile bu konuya dikkat çekmektedir. Chowdhury’nin 13 Haziran 2022 tarihli köşe yazısında belirttiği gibi, bu mahkeme kararı, seks işçilerinin onurunu koruma açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

Kuşkusuz, ulusal ve uluslararası düzeydeki olumsuzlukların ve seks işçiliğinin yasal tanınmasının basında geniş yankıları olmuş olabilir. Ancak, seks işçiliği ile ilişkilendirilen toplumsal damga, sosyal gerçekliğin ayrılmaz bir parçasıdır ve yasalarla anında silinemez. Bu nedenle, oldukça yeni yasal düzenlemem toplumsal zemindeki yansımaları için gerekli olan zamanı ileride gerçekleştirilebilecek başka çalışmalara devrederek bu çalışma, Sonagachi’de uzun yıllardır yaklaşık 65.000 kadın seks işçisi ile iş birliği içerisinde çalışan ve tüm seks işçisi topluluklarının haklarını, itibarını, sosyal statüsünü ve yaşam kalitesini iyileştirmeyi tesis etmek, geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla sosyal ve politik değişim sürecini inşa etme misyonu ile yola çıkan, kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşu Durbar Mahila Samanwaya Komitesi (DMSK)³ ve ona bağlı Durbar Spor Akademisi (DSA) mercek altına alınacaktır. Bu tercih, Durbar’ın uzun yıllardır (yasal adımlar atılmadan çok öncesinden itibaren) seks işçilerinin haklarını, dayanışma yoluyla güçlendirmeyi ve kadınlar ile çocuklarının karşılaştığı damga, ayrımcılık ve kötü muameleyi azaltmayı amaçladığı gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu amaçla verilen mücadeleler, “Ahlaksız Ticaretin Önlenmesi Yasası”nın değiştirilmesi hususunda Parlamento’ya tekliflerin sunulması; seks işçiliğinin bir suç olarak değil, bir meslek olarak kabul edilmesi adına 9.000 seks işçisini seferber olduğu protestoların düzenlenmesi şeklinde çoğaltılabilir (bkz. Amnesty International, 27 Mayıs 2016). Sonuç olarak, bu çalışma, neden böyle bir mücadeleye ihtiyaç duyulduğunu anlama ve açıklama çabalarının temelinde yatan önemi vurgulamaktadır.

2. Seks işçisi kadınlar: Makbul Olmayan Annelik

Annelik biyolojik bir mesele midir yoksa sosyolojik mi? Kadınlık ve annelik arasındaki ilişki, ilk bakışta biyolojik yeniden üretimle doğrudan bağlantılı gibi görünse de bu ilişki karmaşık ve heterojen bir yapıya sahiptir. Biyolojik yeniden üretim, temel bir biyolojik süreç olarak kabul edilebilir, ancak kadınların deneyimleri, toplumsal gerçekliklerin etkisi altında büyük ölçüde farklılık gösterir. Bu farklılıklar, kadınların ırk, sınıf, etnisite gibi sosyal faktörlerle nasıl etkileşimde bulunduğuyla ilgili olarak ortaya çıkar. Bu faktörler, kadınların annelik deneyimlerini ve kadınlık rollerini şekillendirir. Bu bağlamda, annelik sadece biyolojik bir temelden ibaret değildir; aynı zamanda ideolojik, dinamik ve iktidarla ilişkilendirilmiş karmaşık

³ Durbar Mahila Samanwaya Komitesi, hak ve onur uğruna mücadele eden seks işçilerinden oluşan bir örgüttür. Bu çalışma boyunca Durbar kısaltmasına başvurulacaktır. Bu başvuru, DMSK’nin üyeleri ve yöneticileri tarafından sıklıkla Durbar olarak çağırılmasından beslenmektedir. Bengalce’de Durbar, yenilmez veya durdurulamaz anlamına gelir (Bkz. <https://durbar.org/about/profile/>).

bir sosyolojik fenomendir. İdeolojiler, toplumun kadınlık ve annelikle ilgili değerlerini ve beklentilerini şekillendirirken, iktidar dinamikleri cinsiyet rollerini ve annelik deneyimlerini etkiler. Dolayısıyla, kadınlık ve annelik, biyolojik temelden çok daha fazlasını içeren ve sosyal bağlamda derinlemesine incelenmesi gereken karmaşık bir sosyolojik olgudur. Bu farklı faktörlerin etkisi altında kadınların deneyimleri büyük ölçüde değişebilir, bu nedenle kadınlık ve annelikle ilgili araştırmalarda bu çoklu boyutların dikkate alınması önemlidir.

Anneliğin tekil ve/ya evrensel bir tanımına yönelmek yerine bu çalışma kapsamında Dey ve Day (2020: 65-66)'e referansla, Hindistan özelinde sosyo-kültürel izahına girişmek daha anlamlı ve sağlıklı görünüyor.

Hint geleneğindeki anne figürüne devi-ma⁴ olarak tapılır, saygı duyulur ve genellikle enerji, doğurganlık ve güç kaynağı olarak yorumlanır. [...] Hatta, Hindistan'ın çok kültürlü ve çok etnikli bağlamında, geleneksel ve ataerkil sosyal normlar, annelere bir erkek varis beklentisi yüklemeye eğilimindedir. Toplumun belirli kesimlerinde anne, kocasının soyundan bir erkek varis doğurursa yüceltilir ve tanrılaştırılır.

O halde sorulması gereken soru şudur: Hindistan özelinde oğlan doğuran her kadın eşit derecede değerli midir? Diğer pek çok toplum gibi Hint toplumu da yapısal olarak ataerkil ve pronatalist⁵ bir içerime sahiptir (Nisha, 2023: 45). Hint toplumunda da toplumsal kabuller, annelik ve kadınlık arasında kurulan sosyolojik bir denklemden besleniyor ve aynı zamanda onu yeniden üretiyor. Bu denklemde annelik, ideal kadınlıkla özdeşdir ve saygı duyulandır. Fuhuş yapan kadınlar ise ideal kadın olmamakla birlikte nadiren anne figürleri olarak tanındıkları (Dalla, 2003: 216) için annelik, değilse makbul annelik Sonagachi'nin seks işçisi kadınlarını teğet geçer. İdeal kadınlığın teğet geçtiği kadınların annelikleri de makbul görünmemekte ve onlar "fahişe"den başka bir şey olarak değerlendirilmemektedir.

Anneliğin yüceltilmiş sembolik temsili nedeniyle toplumsal olarak yaratılan uçurum, onların ötekileştirilmesinin ana vektörü olarak değerlendirilebilir (Nisha, 2023: 55). "Çünkü kadınlar [...] anneler ve fahişeler olarak ikiye ayrılır; annelerin cinsel olarak aktif olmaması ve fahişelerin çocuk doğurmaması beklenir" (Pheterson, 2009: 99). Diğer bir ifade ile onlar kötü kadındır, iyi kadın mefhumu ile mesafelendirilmişlerdir: İyi kadın, "kocasını memnun eden, erkek evlatlar doğuran ve kocasına asla karşılık vermeyen kadın"dır (Bhattacharji, 1990: 51). Annelik ise hem evin reisi hem de partnerleriyle yakın ilişkiler içerisinde olan seks işçilerinin günlük yaşamlarında üstlendikleri rollerden biri (Moulick, 2017: 16) olsa da makbul annelik, pek çok toplumda olduğu gibi Hindistan'da da daha çok evli, eşine sadık, iffetli kadınlarla özdeş tutulduğundan, seks işçisi kadınlar erkek çocuk doğurmaları sebebiyle yüceltilmez, tanrılaştırılmaz; onların çocukları da tanınmaz, görünmez, değerli varlıklar olarak atfedilmez. Aksine, onlar da marjinalleştirilmiş bir pozisyonda bulunurlar. "Birçok yönden, marjinalleştirilmiş erkeklikler genellikle kültürel ayrıcalığa sahip erkeklerle ilişkili olarak konumlandırılır ve tanımlanır" (Haywood ve Johansson, 2017: 6) ancak bu çocukların erkeklikleri, annelerine yüklenen anlam çerçevesine dayanmaktadır.

Kadınların ötekiliğine dair fallosentrik ideoloji, kadınları marjinalleştirecek kadar etkilidir ve toplumsal arenada görünmezliklerinde, dışlanmalarında ve ihmal edilmelerinde önemli bir rol oynamaktadır (Nisha, 2023: 55). Fahişe olmayan kadınlar cinsel bilgi veya beceriye sahip olmamaları, seks hakkında konuşmamaları, herhangi bir durumda para istememeleri ve fahişelerle ilişki kurmamaları yönünde sosyalleştirilirler (Pheterson, 1993: 39). Böylece, kadınlar tekil bir şeye değil, ak ve kara, kutsal ve lanetli, iyi ve kötü, makbul ve makbul olmayan,

⁴ Sanskritçe bir kelime olan Devi, Tanrıça anlamına gelir. Devi-ma kelimesi ise, Hinduizm'deki ana dişi ilahi figüre referansla kullanılırken, anneliğin kutsallığı üzerinde inşa edilen vurgunun gücünü göstermek adına bu çalışmaya dahil edilmiştir.

⁵ İnsanları çocuk sahibi olmaya teşvik etme politikası veya uygulama savunuculuğunu ifade eder.

iffetli ve iffetsiz gibi ikili düzlemde onurlandırılması ve utanç duyulması gerekenler olarak ayrıştırılır ve bu ayrışma normatif varsayımda toplumsal cinsiyetli bedenler tarafından içselleştirilir.

Nitekim, bu algının yalnızca toplumsal uzamlarının olduğunu iddia etmek sosyolojik konfigürasyonda yapı-birey arasındaki ilişkinin kaçırılmasına yol açar. Tıpkı yapısal ve/ya dışsal unsurların kadınlar hakkındaki değerlendirme, anlatı ve görüşlerin ötekileştirmenin sınırlarında dolanması gibi seks işçisi kadınların da benzer bir algıya sahip olmaları olasıdır. Sonagachi'de 19 seks işçisi ile yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde ettiği verilere dayanarak Cornish'in bu bağlamı örneklendirecek nitelikte olan şu ifadeleri oldukça dikkat çekicidir: "*Evlilik ve annelik bir kadının saygı görmesi için temel kriterlerdir ve fahişe olmak onları bu saygı kaynaklarından mahrum bırakır*" (2006: 464). Dolayısıyla, damganın ve utancın kendisi, seks işçisi kadınlar tarafından da içselleştirilmiş bir forma bürünür. Şaşırtıcı bir şekilde, bu ataerkil zihniyet hiçbir zaman kadınlar tarafından doğal olmayan, sorunlu ve indirgemeci bir yaklaşım olarak görülmemektedir (Nisha, 2023: 55).

Dahası, seks işçisi bir annenin "çocuklarım işimin doğasını bilmiyor" (Pink, 13 Ocak 2021) ifadesinden yola çıkarak, saygınlığın, kişisel değil, aksine hem toplumsal hem de nesiller arasında dolaşan bir kavram olduğunu gösterir. Saygınlıktan mahrum edilen kadınlar,

Tıpkı yiyeceklerin bozulmasının geri döndürülemez olması gibi, bir kadının seks ticaretine girmiş olması beraberinde damgayı getirir ve bunun silinmesi ya da ortadan kaldırılması son derece zor kabul edilir. ... Böylece seks işçileri, saygın bir kimliğe kavuşamayacaklarını, damgalanmayı ve ayrımcılığı beklemeleri ve kabul etmeleri gerektiğini öğrenirler (Cornish, 2006: 465).

Tüm bunlar, patriyarkal yapının yarattığı "kadınlık" ve "annelik" algılarından bağımsız hareket edememenin ve sistematik bir şekilde algıların yeniden üretiminin bir sonucudur. Nitekim, yapının ne sabit ne de durağan oluşu, doğrudan Sonagachi'de seks işçiliği yapan kadınlara değilse oğullarına utancı onura çevirmenin kapılarını aralama fırsatı sunar. Kuşkusuz, onlar da bunu sistem içerisinde sistemi yeniden üreterek eril konfigürasyonda gerçekleştirmektedirler.

3. Marjinalleşmeye Meydan Okuma: Dayanışma ve Örgütlenme

1990'ların başına kadar damga, önyargı ve şiddet, eğitim hizmetlerine erişimin önünde bir engel olarak hizmet etmiş, seks işçilerinin çocuklarının ilkokula kaydolmalarını veya eğitimlerini ilkokuldan sonra sürdürmelerini engellemiştir (Pushkar, 19 Mayıs 2022). Yerleşik ve saygın topluma uymadıkları söylenenler, toplumun sahip çıktığı ve erkekliğin çok iyi temsil ettiği ideallerin karşı tiplerine dönüştürülmüştür (Mosse, 1996: 6). Böylece, çocuklar, annelerinin mesleği üzerinden "marjinal" olurken, damgaya, sosyal dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kalma sarmalı içerisinde kısır döngüye sokulmuştur.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından dünya çapında seks işçileri için toplum öncülüğünde örnek bir kurumsal girişim olarak lanse edilen (Ali vd., 2014: 53) Durbar, bu döngüyü kıran bir adım atarak seks işçileri ve çocukları dahil topluluk için çeşitli gelişim faaliyetlerini aktif olarak işe koşmaya başlar. Bunlardan biri olan Sonagachi Projesi ile Durbar, HIV'in yayılmasını azaltmak için çıktığı yolda, yalnızca seks işçilerinin çocukları için bir okul işletmekle ve onları kolektif bir çatı altında toplamakla yetinmez, çocukları sivil katılım ve müfredat dışı faaliyetlere aktif olarak dahil eder (a.g.e., 55-57). Söz konusu sivil katılım ve müfredat dışı faaliyetler toplumsala dair gözlemlerin ürünüdür. Seks işçileri ve onların çocukları ile ilgili damgalamayı silmeye çalışan Durbar, sokak köşelerinde ve mahalle aralarında top peşinde koşan çocukları görmezden gelmez ve bu spora duyulan ilgiye karşılık vererek, emekli bir profesyonel futbolcunun gazetisinde kırmızı ışık bölgesindeki çocuklar için bir futbol ligi düzenler (a.g.e.,

57). Diğer bir ifade ile futbolu, Sonagachi'nin gençlerinin alternatif bir kimlik oluşturabilecekleri bir araç olarak görür (Pink, 13 Ocak 2021). Durbar sekreteri Bharati Dey BBC'ye verdiği röportajda şu ifadeleri dile getirir:

Seks işçilerinin çocukları için bir yuva işletiyoruz. Ama çocuklar damgalanma nedeniyle okulu bırakıyor. Odaklanabilecekleri bir şeye ihtiyacımız vardı ve herkes futbolu sever (Akt., Roy, 10 Mart 2016).

Benzer bir saikle, baş danışmanı Jana, organizasyonun buradaki çocuklara yönelik ayrımcılıkla mücadele etmek için futbolu kullandığını ve hatta seks işçilerinin çocuklarının, annelerinin mesleği nedeniyle damgalandıklarını ve buna karşı koymak için U-13, U-15 ve ikinci lig futbol takımlarının geliştiği Durbar Spor Akademisi'ni kurduklarını (Akt., Rajagopal, 7 Temmuz 2018) ileri sürerken her ikisini buluşturan futbol, farklı bir anlama bürünür. Söz konusu anlam, 2005 yılında kurulan ve hali hazırda ötekileştirilmiş, damgalanmış ve marjinalleştirilmiş çocukların onurunu yeniden tesis etme amacını güden, Durbar'ın himayesi altında faaliyet gösteren bir organizasyon olarak Amra Patadik (AP), "*Futbol Neferleriyiz*" (*We are foot soldiers*) sloganında vücut bulmaktadır. Ana akımdan kırmızı kart gören çocuklara umut olan futbol, onlara daha iyi bir yaşam için fırsat sunuyor (Grassroots Football India (GFI), 19 Mart 2016). Futbolun işlevi kırmızı ışıklı bölgenin çocukları için farklı bir anlama sahiptir. Bu anlam GFI'da da ifade edildiği üzere şu şekildedir:

Lig önemlidir çünkü damgaları kırmaya çalışır ve dezavantajlı çocuklara dört gözle bekleyecekleri bir şey verir. Bu geçmişe sahip çocuklar sıklıkla uyuşturucuya veya önemsiz hırsızlığa yönelirken, ligde yer alan çocukların odaklanacak bir şeyleri vardır. Çoğu zaman, genç sporcular geldikleri yerden dolayı zorbalığın ve lakap takmanın kurbanı oldular. Ama artık insanlar, çocukları kendi mahallelerinin futbol temsilcileri olarak tanımaya ve övmeye başladılar.

Böylece,

Kurban-çocuk, masum şeklindeki meta-anlatıya meydan okuyan, eleştiren ve onunla yüzleşen öyküler [...], popüler temsillerle taban tabana zıt olarak, kendilerini tüm kamuoyunda jounokormir shantan (seks işçisinin çocuğu) olarak tanıttılar (Sircar ve Dutta, 2011: 341, 343).

Bu, damgayı utanç duygusundan arındırarak ve onur ile iç içe geçirerek farklı bir bağlama taşıma amacının bir yansımasıdır ve bu nedenle politik bir strateji olarak değerlendirilmelidir. Bu eylem, sadece mevcut normları sorgulamakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal değişimin ve eşitliğin savunucusu olarak bir ifade olarak da kabul edilmelidir. Bu nedenle, damgayı aşındırma ve onurlandırma çabaları, toplumun daha geniş bir kesimine ilham verme potansiyeli taşıyan güçlü bir politik adım olarak görülmelidir.

Ötekileştirilenlerin kamusal alanlarda daha fazla görünür olması gündemini yansıtan futbol takımı, sadece kazandığı birçok zaferle değil, aynı zamanda annelerinin seks işçisi olarak çalışma haklarını savunduğu için de yerel ve ulusal haberlere konu olur (Ali vd., 2014: 57). Ancak, bu önemli gelişmenin ardındaki kilit faktörün Durbar olduğunu unutmamak gerekir. 2011 yılına gelindiğinde, Durbar, seks işçilerinin çocuklarına kapı aralayan, futbolla temaslarını başlatan ilk kuruluş olma özelliğini resmî açıklamalarına yansıtır:

Başlangıçta, eğitim programı sadece seks işçilerinin çocuklarına yönelikti, ancak yavaş yavaş ana akım toplumdan çocuklar da ilgi göstermeye başladılar. Bu olay, Amra Padatik ve Durbar'ın liderliğini, marjinal topluluklara özel olarak odaklanarak diğer tüm topluluk üyeleri için eğitim tesisleri açma kararı almaya

teşvik etti. Bu stratejinin, ana akım ve marjinal toplulukların çocukları arasındaki sosyal ve psikolojik engelleri ele almada çok etkili olduğu kanıtlandı (DSA, t.y.).

Bu ifadeler, Durbar'ın sosyal entegrasyon misyonunu doğrudan veya dolaylı olarak yerine getirdiğini gösteriyor ve erkekler arasındaki ilişki dinamiklerini esnetiyor. Bu, başlangıçta "kabul edilebilir" ve "kabul edilemez" arasında yer alan erken muhalefetlerin zaman içinde "onay"a dönüştüğünü yansıtmaktadır. Durbar'ın koçu, "seks işçisi çocuklarla aynı sahada antrenman yapan çocukların ebeveynlerinin artık diğer erkek çocuklara karşı daha anlayışlı hale geldiğini" vurgulayarak bu dönüşümü açıkça ifade etmektedir (The Indian Express, 16 Mart 2010).

Sonuç olarak, 27 Mayıs 2016 tarihinde Bharati Dey'in Amnesty International'a verdiği röportajdaki sözleri, futbolun işlevini damgayı aşma konusunda açıkça göstermektedir. Dey'in ifadesinde belirttiği gibi, bu spor sayesinde çocuklar artık ana-akım toplumla daha fazla etkileşimde bulunabilmekte ve bu da onların damgalanma ve dışlanma duygularını azaltmaktadır. Artık bu çocuklar, kimliklerini gururla kabul edebilmekte ve "Ben seks işçisi çocuğuyum" diyebilmektedirler. Bu, futbolun sadece bir oyun veya spor etkinliği olmasının ötesinde, toplumsal dönüşüm ve kabulün bir aracı olarak önemini göstermektedir. Bu bağlamda, futbolun bu çocuklar için taşıdığı anlam, damgayı aşma mücadelesindeki önemli bir adımı temsil etmektedir. Bu bağlamda, yıllara göre başarıları şu şekilde sıralanabilir:

2011 yılında, Kalküta bölge şampiyonluğu; 2012-2014'de U- 13 Yaş grubu futbol ligi bölge şampiyonluğu, 4 erkek çocuğun Bengal U-13 eyalet takımında yıldızlaşması, Rajib Roy isimli oğlan çocuğun Manchester United'a eğitim için gönderilmesi; 2016-2017'da DSA U-16 takımının DANA CUP'ta yarı finale yükselmesi; 2018-2019'da U-13 ve U-16 yaş gruplarında AIFF Elit Gençlik Ligi için akreditasyon alması, her iki yaş grubunun da bölge ikincisi olması; 2019-2020'de DSA U-13 takımının AIFF Elit Gençlik Ligi'nde bölge şampiyonu olması (DSA, t.y.).

Tüm bu başarılar, futbolun kırmızı ışıklı bölgede yaşayan çocuklar için özel bir anlam taşıdığını ve bu çocukların hikâyelerinden ifadelerine kadar nasıl etkili bir şekilde damgayı aştığını gösteriyor.

4. Kırmızı Işıktaki Çalım: Utancı Onurla Kiran Oğlanların Hikâyeleri Üzerine

Futbola dair sahip olunan toplumsal bilgi kümeleri maskülen formasyonlarla çevrelenmiştir. Bu, futbolun anlamını veya tanımını herhangi bir kişiye iletmeye çalışırken, zihinsel tasvirlerin genellikle eril bir bedeni ima etmesi anlamına gelir. Bu durum, futbol ve toplumsal cinsiyet ilişkisine dair tartışmalı bir zemine işaret etse de söz konusu temsilin varlığını törpüleme ya da ortadan kaldırma işlevi sunmaz. Nitekim, cinsiyetlendirilmiş bir alanda toplumsal cinsiyete dönük performansın varlık bulması, "her zaman kendini kadın ya da erkek olarak sunmak, yani 'cinsiyet yapmak'" ile ilişkilidir (Pfister ve Bandy, 2015: 223). Bu nedenle, futbolun toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilmesi ve temsillerin eril formasyonlara dayalı olarak oluşturulması şaşırtıcı değildir.

Öte yandan her ne kadar futbol, her erkeğe eşit şekilde değer yüklenebileceğine dair kesin bir çıkarıma yönelmenin olanaklarını kısıtlasa ve bu kısıtlamanın bağlamı ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet, etnisite, yaş gibi faktörlerle yakından ilişkili olsa da Bourdieu⁶'dan hareketle "futbol, erkeklere performanslarını sahnelemeleri ve ekonomik, sosyal ve kültürel sermayenin yanı sıra görünürlük kazanmaları için fırsatlar sağlayan sosyal alanlar" olarak düşünülebilir

⁶ Bourdieu, P. (1997). 'Die männliche Herrschaft'. İçinde, I. Dölling and B. Kraus (eds) Ein alltägliches Spiel. Geschlechterkonstruktion in der sozialen Praxis, Frankfurt/Main: Suhrkamp.

(a.g.e., 225). Hatta, modern Dünya’da “spor, neredeyse erkeklikle eşanlamlı hale getirilerek, erkek hegemonyasına günlük yaşamda sürekli olarak meydan okunduğu ve karşı çıkıldığı bir dönemin” uzun soluklu yansıması olarak değerlendirilebileceği gibi “erkeklerle egemenliklerini ortaya koymaları için fırsatlar sunabilir” (Duncan ve Messner 1998:170). Söz konusu sosyal alanlar ile fırsatlar arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin tarihsel dönüşümünü, Brittan 1989 yılına ait *Erkeklik ve Güç (Masculinity and Power)* adlı çalışmasında şu şekilde özetler:

Gündelik bilinçte belki de en popüler erkeklik imgesi, kahraman-erkek, avcı, rakip, fatih imgesidir. [...] Bir anlamda, avcı adama ya da kahramana olan inancın, çoğu insanın yaşadığı gündelik dünyada hiçbir temeli yokmuş gibi görünüyor. Bir hobi veya spor dışında, erkeklerin kahraman olabileceği çok az fırsat vardır. Avcı adam, geçimini sağlayan adama dönüştü. Kahramanlık fırsatları sadece spor alanında ortaya çıkar, ormanda kabile için sıcak yiyecek arayışında değil (Akt. Dunning, 1999: 219).

Bu teorik çerçeve, Sonagachi’deki deneyimlerle ilişkilendirildiğinde, elde edilen fırsatların başarılarla dönüştürülmesi, kırmızı ışık bölgesindeki gençlerin potansiyel olarak olumsuz bir damgayla etiketlenme efsanesini geçersiz kılma süreci tarafından açıklanabilir. Sircar ve Dutta’nın ifadesiyle, bu süreç, “kaçınılmaz olarak pezevenk olma efsanesini çürütme” anlamına gelir (2011: 344). Bu bağlamda, Sonagachi’de futbolun “erkekleri spor yapar, spor da erkekleri” (Birrell ve Richter, 1987: 399) düşüncesini destekleyen bir rol oynadığı ifade edilebilir. Bu çerçevede sunulabilecek örneklerden birkaçı şu şekildedir:

Finalistlerden biri olan Durbar Spor Akademisi’nin 17 yaşındaki savunma oyuncusu Buddhadev Halder, kulüp odasında otururken ve kendisine lakap takılmasına alışması gerektiğini dile getirirken “İnsanlar bizim oradan geldiğimizi söylerdi. Annelerimiz iyi değildi. Kendimi çok yalnız hissedirdim” ifadelerine başvuruyor. [...] 14 yaşındaki Mushtaq Gazi, “Futbolu kendi kendimize öğrenmemiz gerekiyordu. Düzgün bir teknik direktörümüz yoktu. Gerçek bir sahamız yoktu. Köyde oynadığımızda insanlar şöyle derdi: “Edepsiz şeyler” [...] Sonu Kundu ise, “kendi başlarını eğmemeleri, okula gitmeleri, çalışıp geri gelmeleri” söylendiğini aktarıyor. Futbol, diyor, buzları kırdı. Şimdi diğer öğrenciler maçlara gelip onları tezahürat ederken, öğretmenler onlara antrenman için izin veriyor (Roy, 10 Mart 2016).

Bu ifadeler, Durbar Spor Akademisi’nin genç futbolcularının zorlu yaşam koşulları ve toplumsal damgalanma ile nasıl başa çıktıklarını gösteriyor. Futbol, bu gençler için bir umut kaynağı haline gelirken ve onlara kendilerini ifade etme ve toplumlarının olumsuz algısını değiştirme fırsatı sunarken, gençlerin deneyimleri, futbolun insanların hayatlarını nasıl olumlu bir şekilde etkileyebileceğini gösteren güçlü örnekler haline dönüşüyor.

Marjinalleştirilmenin uzamlarında neredeyse dünyanın hemen hemen her yerinde fuhuşa ve seks işçisi kadınlara dair kötü çağrışımların bir yansıması olarak küçümsenmeye, değersizleştirilmeye, dışlanmaya ya da aşağılanmaya maruz kalan Rajib Roy, kendi gibi seks işçisi annelerin oğlanlarına ilham kaynağı oluyor ve “Rajib Roylar”ın dünya çapında tanınır olabileceğinin sinyalini veriyor. Gurumoorthi’ye göre,

Rajib Roy’un Manchester United takımına seçilmesi, kendisi ve ailesi için bir lütuftan daha fazlası olarak görülüyor. Annesinin bir seks işçisi olduğu gerçeği ona zor gelmiş olabilir ama bu, spot ışıklarına giden yolda önemli bir neden olmuştur (8 Mayıs 2014).

Bu bağlamda, bireysel hikayeler, Mustaq Gazi, Sonu Kundu, Rajib Roy gibi isimler üzerinden anlamlandırılmakla birlikte, “biz” kelimesinin içerdiği anlam, yalnızca bu belirli

bireylerle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda deneyimledikleri ayrımcılık, marjinalleştirme ve damgalamaya dair geliştirilmiş bir diğer tetikleyici faktör olarak daha da belirginleşmektedir:

Sumita'nın iki çocuğu var [...] ama "bizim çocuklarımız" dediğinde, iyelik zamiri bir düzine çocuğu dahil eden bir kucaklama oluyor. Bu nedenle gençler, kapalı ara yol boyunca hassas bir beceriyle topa tekme atıyor. [...] ifadelerine ek olarak "Her annenin çocuklarının oyunu oynamasından gurur duyduğunu söyleyeceğini biliyorum- ve çok da iyi" diyor Sumita, "Ama aralarında en gururlu olanın ben olduğumu gerçekten hissediyorum" (Pink, 13 Ocak 2021).

Halihazırda yaratılmış ve toplumsal yeniden üretime tabi tutulan "onlar", "biz" olarak varlık bulurken, biz ve onlar ikiliğinin toplumsal düzlemdeki yansımaları, Sonagachi'de onur-utanç arasındaki ikilikten beslenip onu yeniden üretmektedir. Oğulları tarafından annelerinin onurlandırılmasında kullanılan onur kavramı, toplumun annelerine yönelik olarak hem fahişe damgası hem de annelik rollerinin yeterince değerli görülmemesi gibi olumsuz etiketlerle tanımlanan bir bağlamı işaret etmektedir. Bu bağlamda, gençler, toplumun bu tür damgaları ve önyargılarına karşı bir tepki olarak onur kavramını benimsemekte ve annelerinin değerini ve saygınlığını artırmayı amaçlamaktadırlar. Damganın toplumsal etkileriyle mücadele, annelerinin haklarını savunmanın bir bileşeni olarak kabul edilmekte ve bu gençler, toplumun annelerine yönelik olumsuz algılarına karşı bir duruş sergilemektedirler. Dolayısıyla, bu oğlanlar, damganın varlığına ve etkilerine karşı bir tepki oluşturma rolünü üstlenmektedirler. Bunu Ismail'in şu ifadelerinde yakalamak olasıdır:

Kalküta havaalanına o ödülle girdiğimde annem ayakta beni bekliyor olacak ve anneme fahişe diyen herkesin ağzı sonsuza kadar kapalı olacak! Bir gün annemin tüm hayallerini gerçekleştireceğim ve onu o korkunç yerden çıkaracağım (Akt., Quazi, t.y.).

Böylece, onurun tıpkı utanç gibi kişisel ya da birey kaynaklı bir şey olmaktan öte kamusal bir nitelik barındırdığı ortaya çıkmaktadır. Pek çok patriyarkal toplumda olduğu gibi Hindistan örneğinde de erkek onurunun savunulması, inşa edilmesi ve korunması oldukça önem arz etmektedir. Bunun ardındaki faktör, erkeklerin baskın kamusal konumu ellerinde tutmalarından kaynaklıdır ve namus-utanç konusundaki kamusal söylemde de erkek bakış açısı hâkim olması ile sonuçlanır (Moxnes, 1993: 168). Ismail gibi Yakub da annelik-fahişe arasındaki ilişkinin utanç-onur ilişkisiyle temasını farklı ancak futbolun bir araç olarak işlevini hatırlatan şu ifadelerle başvuruyor:

İnsanların nereden geldiğimizle alay etmesine ve bize annelerimizin değersiz olduğunu söylemelerine alıştık. Yani bu, Sonagachi'de hayatlarının her gününde ayrımcılığa, tacize ve adaletsizliğe katlanmak zorunda kalan tüm annelerimize bir hediye olacak. [...] Futbol, bizim gibi çocuklara değerimizi kanıtlama kapılarını açtı (Agence France-Presse, 2016).

Yükselen bir başka ses, Meksika'da düzenlenen 2012 Evsizler Dünya Futbol Kupası'nda Hindistan futbol takımına seçilen iki genç oyuncu arasından biri olan Surojit Bhattacharya'nın şu ifadeleriyle öne çıkmaktadır: "Futbol, kişisel acılarımı, hayal kırıklıklarımı ve öfkemi olumlu bir şekilde yönlendirmeme yardımcı oldu. Uluslararası platformda oynama fırsatının heyecanını yaşıyorum". Diğer bir seçilen genç oyuncu olan Mohammad Salauddin ise şunları ifade etti:

Çocukken seks işçilerinin çocuklarına yapılan damgalamadan titriyordum. Durbar beni bu utanç ve damgalamadan çıkardı. Aslında annemle gurur duyuyorum çünkü o mesleği bizim karnımızı doyurmak için yaptı. Şimdi futbola

odaklanmak ve seks işçilerinin çocuklarının da futbolu oynayabildiğini dünyaya göstermek istiyorum (Yengkhom, 21 Temmuz 2012).

Tüm bu ifadeler ve gençlerin futbolu nasıl bir araç olarak kullandıklarına dair deneyimler, annelik, kadınlık ve erkeklik kavramlarının toplumsal düzlemde nasıl şekillendiği ve “biz” ile “onlar” arasındaki ayrımın nasıl yeniden üretildiği konularında derinlemesine bir anlayış sunmaktadır. Bu süreç, sosyolojik bir gelişimin ve aynı zamanda sosyo-politik bir girişimin ürünü olarak öne çıkmaktadır. Bu belirginleşme sürecinde, patriyarkal unsurlar önemli bir rol oynamaktadır. Gençler, maskülen bir ortamda bulunarak ve toplumun önceden yerleştirdiği normlara karşı çıkarak, annelerinden miras aldıkları “utanç” duygusunu “onur” ile değiştirebilme fırsatı bulmaktadır. Bu, eril bir profesyonelleşme ortamı içinde gerçekleşmektedir. Sonuç olarak, bu durum sadece kişisel bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal bir değişim çabasıdır. Bu gençler, toplumun değerlerini ve normlarını sorgulamak ve değiştirmek için bir adım atmışlardır. Bu nedenle, bu süreç, toplumsal cinsiyet rolleri, marjinalleştirme ve toplumsal damgalama gibi önemli konuları incelemek ve anlamak için zengin bir alan sunmaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, Asya'nın önde gelen kırmızı ışık bölgesi olarak ün kazanan Sonagachi'deki seks işçisi annelerin oğlan çocuklarının deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde incelemiş ve önemli bulgular elde etmiştir. Araştırma sonuçları, futbolun sadece bir spor etkinliği olmanın ötesinde, toplumsal cinsiyet rollerini sorgulama, damgalamayla mücadele ve onur kavramını yeniden tanımlama amacıyla etkili bir araç olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Bu çerçevede, oğlan çocuklarının annelerinden miras aldıkları utanç duygusunu aşma ve kişisel onurlarını yeniden inşa etme amacıyla futbolu güçlü bir çözüm platformu olarak benimsedikleri belirlenmiştir. Aynı zamanda, seks işçisi annelerin oğlan çocuklarının ifadelerini desteklemek ve toplumsal cinsiyet sorunlarına dikkat çekmek için bir platform olarak da işlev gördüğü görülmüştür.

Böylece, bu çalışma, patriyarkal sistem içerisinde toplumsal cinsiyetli bedenlerin dinamiklerini derinlemesine inceleyerek önemli bir perspektifini sunmakta ve gelecekteki araştırmalara rehberlik etmek amacıyla değerli bir katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Agence France-Presse (2016). *Eight Indian boys from Asia's largest red light district head to international football tournament*, Erişim Adresi: <https://www.firstpost.com/sports/eight-indian-boys-from-asias-largest-red-light-district-head-to-international-football-tournament-2913666.html> .
- Ali, S., Ghose, T., Jana, S. & Chaudhuri, S. (2014). Exceeding the individual: A qualitative examination of a community-led structural intervention and its implications for sex workers and their families, *Global Social Welfare*, 1, 53-63.
- Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü). (2016). *Strength in numbers: Sex worker collectives in India*. Erişim Adresi: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/05/rita-roy-and-bharati-dey-sex-worker-testimony-india/> .
- Bhattacharji, S. (1990). Motherhood in Ancient India, *Economic and Political Weekly*, 25(42-43), 50–57.
- Birrell, S. & Richter, D. (1994). Is a diamond forever? Feminist transformations of sport. *Women's Studies International Forum*. 10(4): 395-409.
- Chowdhury, K. (13 Haziran 2022). *India's Supreme Court recognizes sex work as a profession*. Erişim Adresi: <https://thedi diplomat.com/2022/06/indias-supreme-court-recognizes-sex-work-as-a-profession/> .
- Cornish, F. (2006). Challenging the stigma of sex work in India: Material context and symbolic change, *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 16(6), 462-471.
- Dalla, R. L. (2003). When the bough breaks...: Examining intergenerational parent-child relational patterns among street-level sex workers and their parents and children, *Applied Developmental Science*, 7(4), 216-228.
- Dasgupta, S. (2017). Commercial sex work in Calcutta: Past and present. M. R. García, L. H. van Voss, & E. van Nederveen Meerkerk (Eds.), *Selling Sex in the City: A Global History of Prostitution 1600s-2000s* içinde (519-537). Brill.
- Dey, A. & Das, D. (2020). Motherhood in India: Myths, theories and literature, *Research Journal of English Language and Literature*, 8(3), 64-70.
- Durbar Spor Akademisi (DSA). (t.y). *History and development of Durbar sports*, Erişim Adresi: <https://durbar.org/sports/> .
- Duncan, M.C. & Messner, M.A. (1998). The media image of sport and gender, L. A. Wenner (Ed.), *Mediasport* içinde (170-186). London: Routledge.
- Dunning, E. (1999). *Sport matters: Sociological studies of sport, violence and civilization*. London: Routledge.
- Grassroots Football India (GFI). (19 Mart 2016), *Kolkata's Padatik Football League offers a ray of hope*. Erişim Adresi: <http://grassrootsfootball.in/2016/03/19/kolkatas-padatik-football-league-offers-a-ray-of-hope/> .
- Gurumoorthi, A. (8 Mayıs 2014). *Rajib Roy: From the streets of Kolkata to Manchester United*, Erişim Adresi: <https://www.sportskeeda.com/indian-football/rajib-roy-from-the-streets-of-kolkata-to-manchester-united> .
- Haywood, C. & Johansson, T. (2017). Introduction, *Marginalized Masculinities: Contexts, Continuities and Change* içinde (1-19). London: Routledge.
- Ludhianvi, S. (1995). Kulliyat-e-Sahir Ludhianvi (Pg. 462) Publication: Farid Book Depot (Pvt.) Ltd. Erişim Adresi: <https://13angle.com/the-sonagachi/> .

- Mishra, S. V. (2016). Reading Kolkata's space of prostitution as a political society, *Environment and Urbanization ASIA*, 7(2), 267-276.
- Mosse, G. L. (1996). *The image of man: The creation of modern masculinity*. Oxford: Oxford University Press.
- Moullick, A. (2017). *Lived experiences of women in sex work, in Sonagachi, West Bengal: A qualitative study* (Master of social work in public health, Advisor: Dr. Yasir Hamid Bhatt) DOI:[10.13140/RG.2.2.13283.09767](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.13283.09767) .
- Moxnes, H. (1993). Honor and shame, *Biblical Theology Bulletin*, 23(4), 167-176.
- Nisha, Z. (2023). Woman, mother, and the other: Unraveling the matrix of feminine self, *Social Development Issues*, 45(2), 44-58.
- Pheterson, G. (1993). The whore stigma: Female dishonor and male unworthiness, *Social Text*, (37), 39-64.
- Pheterson, G. (2009). Wards of the state: Pregnant and prostitute women. *Política y Sociedad*, 46(1), 97-106.
- Pfister, G. & Bandy, S. J. (2015). Gender and sport. R. Giulianotti (Ed.), *Routledge Handbook of the Sociology of Sport* içinde (220-230). London: Routledge.
- Pink. (13 Ocak 2021). *Kicking Stigma Through Football – The Children of Sonagachi*. Erişim Adresi: <https://footballpink.net/2018-11-18-kicking-stigma-through-football-the-children-of-sonagachi/> .
- Pushkar, A. (19 Mayıs 2022). *The Sonagachi: An attempt to understand the appalling*. 13angle. Erişim Adresi: <https://13angle.com/the-sonagachi/> .
- Roy, S. (10 Mart 2016). Football dreams: The league inspiring Indian sex workers' children. *BBC*. Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-35761753> .
- Rajagopal, B. (7 Temmuz 2018). Life is just a goal away in Sonagachi. *The Hindu*. Erişim Adresi: <https://www.thehindu.com/sport/football/life-is-just-a-goal-away-in-sonagachi/article24358723.ece> .
- Sircar, O. & Dutta, D. (2011). Beyond compassion: Children of sex workers in Kolkata's Sonagachi, *Childhood*, 18(3), 333-349.
- Supreme Court of India (SCI). (19 Mayıs 2022). ITEM NO.20, COURT NO.5, Criminal Appeal No(s).135/2010. Erişim Adresi: https://www.livelaw.in/pdf_upload/37388200752035996order19-may-2022-419223.pdf
- The Immoral Traffic (Prevention) Act (TITA) (1956). The Immoral Traffic (Prevention) Act, 1956. ACT NO. 104. Erişim Adresi: https://www.indiacode.nic.in/bitstream/123456789/15378/1/the_immoral_traffic_%28prevention%29_act%2C_1956.pdf .
- Quazi, S. (t.y.). *From Sonagachi to Denmark–Football took these sex workers' children to the Dana Cup*. Erişim Adresi: <https://www.101india.com/people/sonagachi-denmark-football-took-these-sex-workers-children-dana-cup> .
- Yengkhom, S. (21 Temmuz 2012). Sex Worker's Sons Dribble to Mexico. *The Times of India*, Erişim Adresi: <https://timesofindia.indiatimes.com/city/kolkata/sex-workers-sons-dribble-to-mexico/articleshow/15063763.cms> .

Duygusal Olarak Ulaşılamaz Olan Eşin İkamesi: Erkek Evlat

Ayşe Şeyma Turgut Arıkan*

Çocukluk dönemi yaşantıları, ebeveynler ile çocuk arasındaki bağlanma tipi ve çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve /veya istismar olgusunun varlığı yetişkinlik döneminde de kişiyi bir gölge gibi takip etmekte ve hayatını şekillendirmektedir. Duygusal ensest, fiziksel ensestin aksine cinsel istismar içermese de maruz kalanlarda yetişkinlik döneminde çeşitli psikososyal sorunlara sebebiyet verebilmektedir. Bunlardan ilki; ebeveyninin romantik partneri ve dert ortağı hâline gelen çocuğun, başka birine karşı romantik ve duygusal bir yakınlık hissettiğinde ebeveynine ihanet ettiğini düşünmesi, suçluluk ve utanç duyguları altında ezilmesidir. Bu durum ileriki dönemde nemfomani (cinsel ilişki bağımlılığı) ve bağlanma sorunlarına yol açabilmektedir. Duygusal ensest kurbanı olanların karşılaşılabileceği bir diğer sorun ise yetişkinlerin sorumluluklarla dolu dünyasına erken adım atmak ve ebeveynin duygusal yükünü ve duygularının sorumluluğunu üstlenmektir. Bu ise çocuğu yetişkinliğinde; depresyon, anksiyete, özgüven eksikliği, çok esnek ya da çok sıkı sınırlara sahip olma ve alacağı her kararda ebeveynin onayına bağımlı olma gibi sorunlarla karşı karşıya getirebilmektedir (Adams, 1991).

Bu çalışmanın amacı bir istismar türü olan ve eşinden ya da akranlarından duygusal destek göremeyen ebeveynin çocuğuna duygusal açıdan romantik partneriymişçesine yaklaşması ve bu yolla duygusal ihtiyaçlarını karşılaması anlamına gelen duygusal ensesti, anne ve erkek evladı bağlamında incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, erkek evlatlarına karşı duygusal ensest uygulayan annelerin eşleri ile olan duygusal bağlanmaları literatür çerçevesinde incelenecek, konuyla ilgili yapılmış olan araştırmalar derlenecek ve bu mesele John Bowlby'nin (1969) bağlanma kuramı açısından ele alınacaktır.

1.Evlat Ve Eş İle İlgili Bağlanma Süreci

Bağlanma denildiğinde genellikle akla ilk gelen anne-çocuk arasındaki güçlü veya zayıf duygulanımdır. Oysaki bağlanma yalnızca anne ve bebeği arasında değil, çocukla öğretmeni arasında, danışan ile terapisti arasında, aile üyeleri arasında, arkadaşlar arasında ve eşler arasında da gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bağlanma, insanların çeşitli sosyal bağlanılarda diğer insanlarla kurduğu duygusal bağları ve ilişkileri kapsamaktadır. Kişinin çevresi ile kurduğu bağlar; insan gelişimi, duygusal iyilik hâli, sosyal gruplar ve topluluklar içinde aidiyet duygusu için temel öneme sahiptir.

Bebek açısından bağlanma ona bakım veren ya da verenler arasında oluşan özel bir bağ olup; bağlanma sistemi kurulan bağın niteliği ile alakalı bir şekilde çocuğun kendisi ve diğerleri ile ilgili inanç, düşünce ve davranışlarını ifade etmektedir. Çocukluğun ilk yıllarında diğerleri ile kurulan ilişkiler, yetişkinlik döneminde de diğerleri ile kurulan ilişkileri ve kişinin

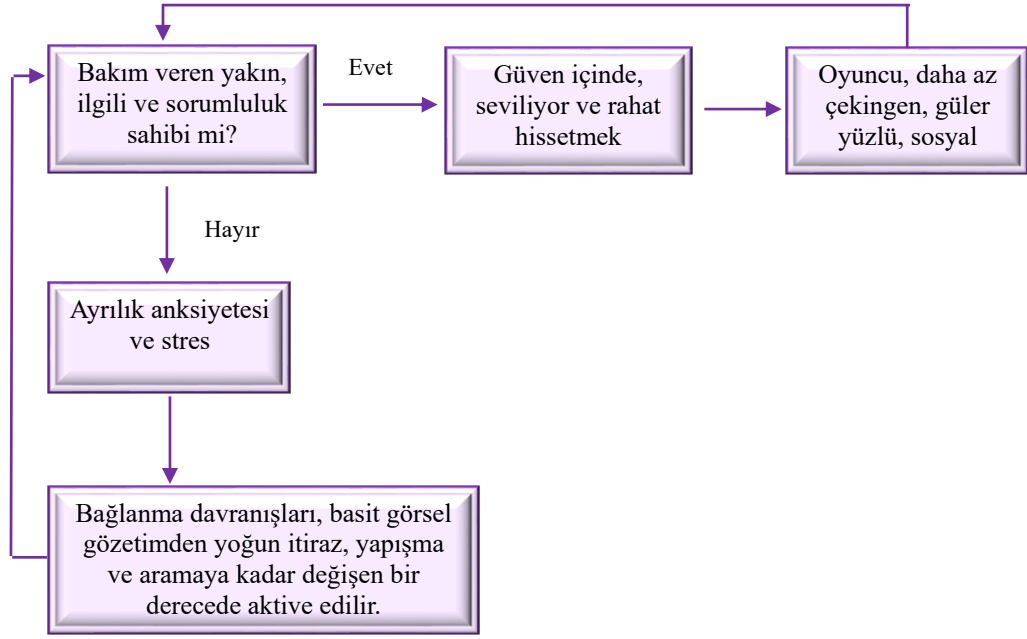
* Arş. Gör. Dr., Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0001-8140-141X, ayseseyma.turgut@kocaeli.edu.tr.

olaylara iyimser ya da kötümser yaklaşımını etkilemektedir (Ulusoy-Gökçek, 2020: 7-21). Dolayısıyla bağlanma olgusu, kişinin hem düşünce hem de davranış örüntülerini kendisini bir ömür boyu etkileyebilecek derecede şekillendirmesi açısından önem arz etmektedir.

İngiliz psikolog, psikiyatrist ve psikanalist olan ve bağlanma kuramının kurucusu John Bowlby, bağlanmanın temellerinin kişinin beyninde oluştuğunu hem çocukluğunu hem de yetişkinliğini benzer şekilde etkilediğini belirtmiştir (akt. Singh, 1998: 721; akt. Sullivan, 2012: 1560). Hazan ve Shaver (1987) tarafından yapılan bir araştırma ergenlerin ve yetişkinlerin de çocuklarda görülen stillerine sahip olduğunu ortaya koymuştur (akt. Levine & Heller, 2019: 15). Yani bağlanma örüntüleri farklı yaşam dönemleri içerisinde, farklı olaylar neticesinde değişiklik gösterebilmekte ve yeni bağlanma örüntüleri de oluşabilmekte, yaşanan deneyimler ile bağlanma türünün değişebildiği bilinmektedir (Ulusoy-Gökçek, 2020: 36).

Bowlby bağlanmanın köklerine de değinip, insanın evrimsel olarak bazı kişileri diğerlerinden ayrı tutup daha fazla yakınlık kurmaya planlı olduğunu belirtmiştir. Buna göre, tarih öncesi zamanlarda yalnız başına yaşayan ve kendilerini koruyacak kimsesi olmayan insanların av olma olasılığı daha yüksek iken kendini koruyacak kimsesi olanların ise hayatta kalma olasılığı daha yüksekti. Bu nedenle tarihsel süreçte insanın bağlanma sistemi ve yakın ilişkileri bir gereklilik olarak kabul edecek şekilde gelişmiştir. Yakınlık kurma ihtiyacı kişide doğumla başlamakta, ölümle son bulmaktadır (Levine & Heller, 2019: 19-20). Bowlby, insan yavrusunun kendisine bakım verenden ayrılınca verdiği ağlama, bırakmak istememe, sürekli arama davranışının memeli hayvanlarda da olduğunu, dolayısıyla bağlanma davranışının evrimsel bir kökeni olduğunu savunmuştur (Fraleay, 2023). Çünkü insanlarda olduğu gibi memelilerde de yavrular her zaman kendisinden güçlü ve deneyimli bir yetişkinin bakımına muhtaçtır.

Bowlby'ye göre bağlanma davranışı, bağlanma nesnesini düzenlemek amacıyla doğal seleksiyon tarafından dizayn edilmiştir. Şekil 1'de de görüldüğü üzere, Bowlby'nin bağlanma sistemi şu temel soruyu içermektedir: Bağlanma figürü yakın, ulaşılabilir ve ilgili midir? Buna verilen cevap "evet" ise kişi sevildiğini, kabul gördüğünü ve önemsendiğini hissetmektedir. Cevabın "hayır" olması durumunda ise kişi anksiyete, değersizlik, yoğun şüphe ve depresyon deneyimleyebilmektedir (Fraleay, 2023).

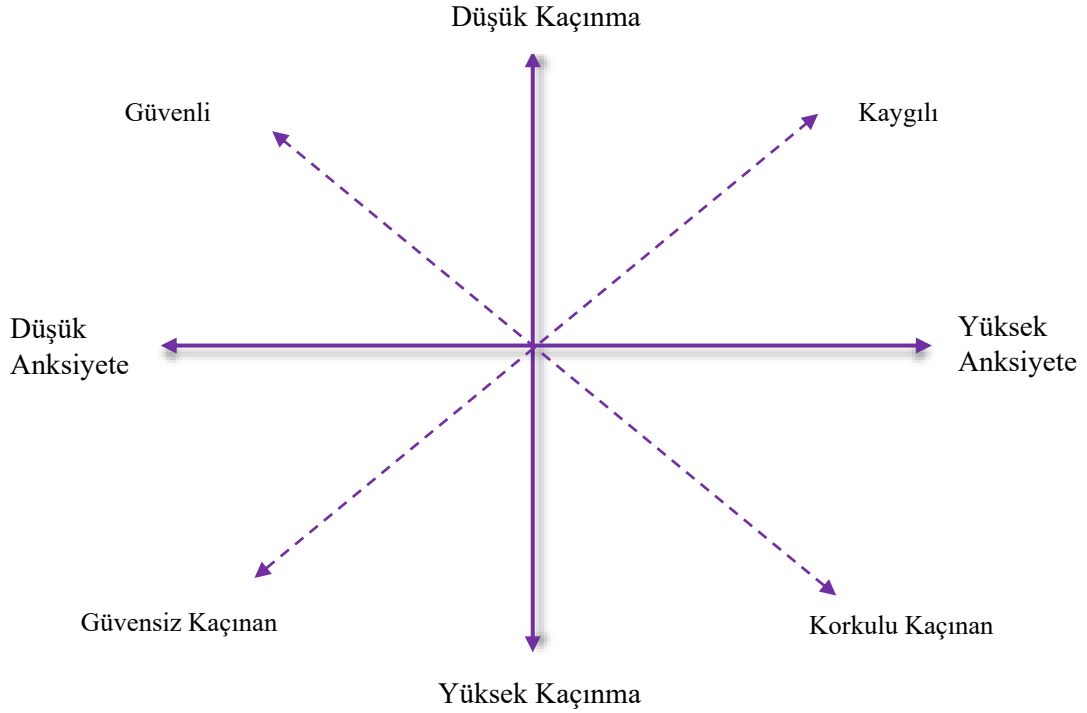
Şekil 1. Bağlanma Davranışı Gelişim Sistemi

Kaynak: Fraley & Shaver, 1998.

Bağlanmanın temelde üç türü bulunmaktadır: Güvenli, kaygılı ve kaçınan. Bebeklerin veya küçük çocukların davranışları üzerinden ele alınan Şekil 1'e bakıldığında, bakım verenin ilgili ve sorumluluk sahibi olmasının bağlanma türlerinden biri olan güvenli bağlanmanın temel kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Güvenli bağlanan çocuk, sevgi ve ilgi gösteren bir bakım veren ile büyümüştür. Güvenli bağlanan çocuk kendisi ile barışıktır, kendi hakkında olumlu değerlendirmelere sahiptir, genel olarak huzurludur, terk edilme korkusu yoktur, diğer insanlarla empati kurabilmektedir. Kaygılı-kararsız bağlanan çocukta yetersizlik inancı mevcuttur, güvenli bağlanan bir çocuğa göre herhangi bir tehdit aldığında sakinleşmesi daha uzun sürmekte, genellikle huzursuz olabilmekte ve kendini sevmeye layık bulmayabilmektedir. Kaçınan bağlanan çocuklar ise ebeveynlerinin yardımı olmaksızın kendi başlarının çaresine bakabilirler, duygularını paylaşmakta zorlanırlar, empati yetenekleri daha sınırlıdır, başkalarına karşı ilgisiz ve mesafelidirler, problemleri görmezden gelirler (Ulusoy-Gökçek, 2020: 25-30).

Şekil 2'de anksiyete düzeyinin bağlanma türleri ile ilişkisi gösterilmiştir. Buna göre güvenli bağlanan bireylerin anksiyete düzeyi diğerlerine göre düşük olup, yakınlıktan kaçınma davranışları da görece azdır. Kaygılı bağlananların ise anksiyetesi yüksektir fakat yakın ilişkilerden kaçınma davranışı azdır. Kaçınan bağlanma stillerinin her ikisinde de yakınlıktan kaçınma düzeyi yüksek olup; güvensiz kaçınanların anksiyetesi düşük, korkulu kaçınanların anksiyetesi yüksektir. Bahsi geçen yakın ilişkilerden en önemlisi romantik ilişkilerdir.

Şekil 2. Anksiyete Düzeyi ve Bağlanma Türleri İlişkisi

Kaynak: Fraley, 2018.

Bir yetişkinin kurduğu romantik ilişkinin, çocukluğunda annesi ile kurduğu ilişkiye benzediği bilinmektedir. Yani anne ile çocuk arasında kurulan bağın niteliği, çocuk tarafından yetişkinliğindeki romantik ilişkilere de yansıtılmaktadır. Anne-çocuk bağlanmasını romantik ilişkilerdeki bağlanmadan ayıran bazı farklar bulunmaktadır. Birincisi eşler karşılıklı olarak daha fazla ilgi alma ve ilgi verme arzusu taşımaktadır. İkincisi ise romantik ilişkiler cinsellik barındırmaktadır (Ulusoy-Gökçek, 2020: 42-43). Cinsellik ve ilgi alma-ilgi verme dengesi, anne-çocuk bağlanması ile eşler arası bağlanmayı birbirinden ayırmaktadır. Fakat yine de bu bağ, üç ana bağlanma stiliyle gerçekleşmektedir. Bu bağlanma stilleri yetişkinlik döneminde de güvenli, kaygılı ve kaçingandır. Güvenli bağlanan insanlar sevgi doludur, başkaları ile yakınlık kurma konusunda rahattır. Kaygılı insanlar ise çoğunlukla ilişkileri ile meşguldür ve yakınlık ihtiyacı içerisindedir. Kaçingan insanlara göre biriyle yakınlık kurmak, özerkliğin kaybı anlamına geldiğinden kaçingan bağlanan insanlar yakınlığı en az düzeyde tutma eğilimindedir (Levine & Heller, 2019: 15).

Güvenli bağlanan yetişkinler biri ile ilişki kurmaya istekli, ilişkide kendini rahat açabilen, eşinin talebini anlayışla karşılayan kişilerdir. Bu kişiler, partnerleri kendileri için ulaşılabilir ve destekleyici olduğunda kendilerini güvende hissetmektedir. Saplantılı (kaygılı) bağlananların kendileri ile ilgili olumsuz, başkaları ile ilgili olumlu değerlendirmeleri vardır. Kaygılı-dirençli bağlananlar partnerlerinin kendilerini tamamen sevmediğinden endişe duyabilmekte, ilişki içindeki ihtiyaçları karşılanmadığında kolaylıkla hayal kırıklığı ve öfke yaşayabilmektedir. Korkulu (kaçingan) bağlananlar ise hem kendileri hem de diğerleri ile ilgili olumsuz inançlara sahiptir. Dünyayı tehlikelerden ve acıdan ibaret bir yer olarak görürler. İlişkilerinde kendilerini rahat bırakmaktan korkarlar. Genellikle ilişkileri huzursuzdur. Kaçingan bağlananlar ise, yakın ilişkiyi çok fazla önemsemiyor ya da partnerinin kendisine çok bağımlı olmasını istemiyor olabilir. Yetişkinlikteki bu bağlanma stiline ise kişilerin çocuklukta geliştirdikleri bağlanma stillerinin bir uzantısı olduğu düşünülmektedir (Ulusoy-Gökçek, 2020; Fraley, 2023).

Zeifman ve Hazan (1997), uzun süreli romantik ilişki arayan yetişkinlerin potansiyel partnerleri ile olan ilişkide ilgililik, sıcaklık ve duyarlılık gibi bakım verme kalitesini de aradıklarını belirtmiştir. Partnerlerine güvenli bağlanan yetişkinlerin güvensiz bağlananlara göre duygusal açıdan daha tatmin edici ilişki yaşadıkları bilinmekle birlikte ilişkilerinde güven, bağlılık ve bağımsızlığın ana unsurlar olduğu (Feeney, Noller & Callan, 1994), romantik partnerlerini dünyayı anlamlandırmak için kullandıkları (Fraleay & Davis, 1997) bilinmektedir. Hazan ve Shaver'a (1987) göre çocuklukta bakım veren ile kurulan bağlanma stili, yetişkinlikte romantik ilişkilerde de etkin rol oynamakta ve şu benzerlikleri taşımaktadır:

- ✓ Her iki romantik partner de diğeri yakında olduğunda ve gösterilen ilgiye/sevgiye karşılık verdiğinde kendisini güvende hissetmektedir,
- ✓ Her iki romantik partner de birbirleriyle bedensel (cinsel) yakınlık kurmaktadır,
- ✓ Her iki romantik partner de diğeri ulaşamaz olduğunda kendini güvende hissetmemektedir,
- ✓ Her iki romantik partner de birbirleriyle yeni şeyler keşfetmektedir,
- ✓ Her iki romantik partner de birbirinin yüz hatları ile oynamaktadır ve ortak merak ve meşgalelere sahiptir,
- ✓ Her iki romantik partner de çocuksu konuşma ile birbirlerine şirinlik yapmaktadır.

2. Bir İstismar Türü Olarak Duygusal Ensest

İstismarın fiziksel, psikolojik ve cinsel olmak üzere çeşitli biçimleri bulunmaktadır. Cinsel istismar türlerinden ensest, istismar türleri içerisinde sosyokültürel ve dini nedenlerle bir tabu hâline gelmiştir. Ensestin aleni [overt incest] ve örtülü [covert incest] olmak üzere iki çeşidi vardır (Adams, 1991: 11-18). Aleni ensest, kan bağı bulunan kişiler arasında yaşanan cinsel davranışları (dokunma, okşama, penetrasyon vb.) ifade ederken, örtülü ensest aleni ensestin dinamiklerinin cinsel boyutta değil fakat duygusal boyutta gerçekleşen şeklidir. Aleni ve örtük ensest kurban üzerinde iki farklı etkiye yol açmaktadır. Aleni ensest suistimal edilmiş hissettirirken, örtük ensest idealize edilmiş ve ayrıcalıklı hissettirmektedir. Fakat bu iki ensest tipinin de kurbanda oluşturduğu duygular aynıdır: şiddet, öfke, utanç ve suçluluk. Kurban yetişkinlik döneminde dahi ebeveynini mutlu etmek zorunda hissedebilmekte, çocukluğunu yaşayamadığı gerçeğini inkar edebilmekte, ebeveynini idealize edebilmekte, sağlıklı ilişki kurmakta zorlanabilmektedir (Adams, 1991: 7).

Duygusal ensest, bir çocuğun yalnız olan ve ihtiyaç içindeki bir ebeveynin eşinin yerine geçmiş olması durumunda ortaya çıkmaktadır (Adams, 1991: 11). Duygusal ensest, açık cinsel istismardan farklı olarak doğrudan fiziksel veya cinsel istismar içermese de ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki aşırı erotik bir atmosferle doludur (Adams, 2003: 4). Literatürde "sinsi baştan çıkartma" ya da "ebeveynleştirme" olarak da geçen duygusal ensestin on temel karakteristiği bulunmaktadır. Bunlar (Adams, 1991: 8-9):

- Aşk/Nefret İlişkisi: Kişi karşıt cinsiyetteki ebeveynine karşı sıklıkla ya nefret ya da yoğun sevgi hisseder. Kişi bu ebeveyni ile olan ilişkisinden bazen çok fazla tatmin ve şanslı, bazen ise ona asla yetemediğini hissedebilir. Duygular ile ilgili bu çatışma nadiren doğrudan ifade edilse de genellikle kişide öfke ve suçluluk duyguları ile kendini göstermektedir.
- Aynı Cinsiyetteki Ebeveyn Den Duygusal Uzaklaşma: Karşı cinsten ebeveynle olan aşk/nefret ilişkisinin aksine kişi hemcinsi olan ebeveyni tarafından terk edilmiş hissedebilir. Hemcins ebeveyn ile ilişki genellikle rekabet doludur ve bu ebeveyn düşman olarak görülebilir. Bu ebeveynin hemcinsi evladı tarafından aşağılanması sık karşılaşılan bir durumdur.

- Kişisel İhtiyaçlara Yönelik Suçluluk ve Karmaşa: Kişi kendi kişisel ihtiyaçlarının neler olduğuna yönelik bir karışıklık ve bu ihtiyaçları karşılama gerektiğinde suçluluk hissedebilir ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak yerine ebeveynine bakım veren, her ihtiyacına koşan bir rolde kalmaya devam edebilir.
- Yetersizlik Hissi: Kişi kronik bir şekilde yetersizlik ve değersizlik hissine sahip olabilir, değerinin nasıl bir insan olduğu ile ilgili değil de ebeveyni için neler yaptığı ile ilgili olduğu düşüncesini benimseyebilir.
- Çoklu İlişki: Kişi romantik hayatında aynı anda birkaç kişi ile asla tatmin olmadığı ilişkiler yaşayabilir. Kişinin her zaman mükemmel bir partnere ya da ilişkiye sahip olma ideali olabilir, yakınlık kurmakta zorlanabilir.
- Bağlanma ile İlgili Zorluk: Kişi genellikle ilişkilerinde bağlanmaya yönelik ambivalans duygulara sahip olabilir. Her zaman ilişkinin ya biraz içinde ya da biraz dışında bulunarak mevcut pozisyonunu korumaya çalışır.
- Aceleyle Kurulan Bağlar: Kişi ileride pişman olacağı ilişkilere düşüncesizce atılabilir ve ayrılık söz konusu olduğunda yoğun pişmanlık yaşayabilir.
- Geçmiş İlişkilere İlişkin Pişmanlık: Kişi geçmiş ilişkilerine “acaba bitirmeseydim devam eder miydi” düşüncesi ile saplanıp kalabilir.
- Cinsel İşlev Bozukluğu: Cinsel birlikteliğin bir zafer olması ve hazzın çok yoğun olması idealinden dolayı, kişi cinsel olarak uyarılamama, cinsel isteksizlik yaşayabilir ve cinsel birlikteliğe bağımlı hale gelebilir.
- Dürtüler ve Bağımlılıklar: Kişinin işinde çok başarılı olma gibi dürtüleri ya da bir yiyeceğe bağımlı olma gibi davranışları bulunabilir.

Anne ve oğul arasındaki duygusal ensest en ünlü örneklerinden biri İngiliz roman yazarı David Herbert Richards Lawrence'ın 1913 yılında yazdığı *Oğullar ve Sevgililer* isimli ünlü romandır. Kitapta Kuzey İngiltere'de bir madenci kasabasında yaşayan “Morel” ailesinin ve başkarakter olan oğulları Paul Morel'in hikâyesi anlatılmıştır. Hikâye, Paul ile annesi Gertrude Morel arasındaki karmaşık ilişki üzerine odaklanmıştır. Bayan Morel, kaba ve içkiye düşkün kocasında aradığı sevgiyi bulamayınca umutlarını oğullarına, özellikle de Paul'a yönlendirmiş, bu baskın annenin sahiplenme duygusu, Paul'un yaşamını babasıyla olan ilişkisinin yanı sıra âşık olduğu iki kadınla olan ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir.

Ebevenleşme [parentification] kavramı duygusal ensest kavramına benzer şekilde, ailede ebeveyn ve çocuk rollerinin tersine döndüğü kuşaklarla ilgili sınırların bozulması süreci olarak tanımlanmaktadır (Boszormenyi-Nagy vd., 1983; akt. Wells ve Johns, 1998). Ancak ebeveynleştirme kavramının yerine literatürde zaman zaman “rolü tersine çevirme” ve “sınırların çözülmesi” kavramları da kullanılmaktadır (Macfie vd., 2005: 551). Ebeveynleştirmenin mazoşistik ve narsistik olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Mazoşist ebeveynleştirme fenomenine ebeveynlerin çocuğa doğrudan ebeveynin duygusal veya fiziksel ihtiyaçlarıyla ilgilenmesi yükünü yüklemesi örnek verilebilir. Söz gelimi; iyi bir dinleyici, “annenin küçük yardımcısı” veya “ailedeki küçük adam” olmak. Buna karşılık, ebeveynler çocuğa narsistik ebeveynleştirme yoluyla da ihtiyaç duyabilirler, yani çocuğun ebeveynin idealize edilmiş öz yansıması olmasını isteyebilirler. Örneğin; ebeveyn büyük bir müzisyen, deha profesör, başarılı bir girişimci olma hayalini çocuğuna dayatarak gerçekleştirebilir. Tabii ki, bazı ailelerde her iki ebeveynleştirme süreci de bir çocuğu etkileyebilir ve bu nedenle ebeveynleştirilmiş kişiler hem mazoşist hem de narsistik kişilik tarzlarının özelliklerini gösterebilirler (Johns ve Wells, 1996).

Ebeveynleştirilen çocuklar, ebeveynlerine bakım vermek, onların her sorununu dinlemek, onları duygusal açıdan rahatlatmak ve ebeveynlerinin istekleri doğrultusunda kendi isteklerinden vazgeçmek yoluyla ebeveynlerinin özgüvenlerini geliştirmekle yükümlü olup, ebeveynlerinin duygularına ilişkin olağan dışı bir duyarlılığa sahiptirler (Karpel, 1976; Johns ve Wells, 1996). Bir başka deyişle ebeveynleştirilmiş çocuk, ebeveyninin duygularının kaynağı olarak kendini sorumlu tutma ve ebeveynini mutlu etme açısından yükümlülük hissetme eğilimindedir. West ve Keller (1991), çocuklardaki bu zorunlu bakım verme davranışının

ebeveynlere yakınlık sağlamak için en iyi olasılığı sunan bir uyum şekli olduğunu belirtmiştir. Yani ebeveynlere duygusal bakım verme davranışı, çocuk açısından ebeveyn tarafından sevilme ve kabul görmesinin bir ön koşuludur.

Erkek çocuğuna kaygılı bağlanan ve kaçınan bağlanma stiline sahip ve duygusal olarak ulaşılamaz olan bir erkek ile evli olan anne, eşinden göremediği ilgiyi, duygusal etkileşim ve paylaşımı erkek evladı aracılığıyla tazmin etmek isteyebilmektedir. Romantik ilişkilerde duygusal olarak ulaşılamazlık [emotionally unavailable] kavramı, kişinin partnerinin duygularını ve ihtiyaçlarını anlamaması, bunlara gerekli karşılığı vermemesi, duygusal yakınlık ve etkili iletişim kurmakta zorluk yaşaması, duygularını ifade etmekten kaçınması anlamına gelmektedir. Yetişilen kültürel ve sosyal çevre, çocukluk çağı travmaları, dissosiyasyon¹, travmatik ilişki geçmişi gibi sebepler kişinin duygusal açıdan ulaşılamaz olmasına sebebiyet verebilmekte, bu durum kişi kadar partnerini de olumsuz etkileyebilmektedir. Duygusal ulaşılamazlık bazı açılardan kaçınan bağlanma stili ile benzerlik göstermektedir. Her iki durumda da partner ile sınırlı yakınlık kurma, paylaşımları olabildiğince asgari düzeyde tutma, partnerin taleplerine uyum sağlayamama hâli vardır. Evliliğinde mutsuz olan anneler, oğulları ile özel bir duygusal bağ geliştirebilmekte, oğulları olumsuz duygularını dile getirdiğinde anneler de benzer şekilde karşılık verebilmektedir. Bu annelerin oğullarının zamanla "olumsuz karşılık" geliştirdiğini belirten Kerig (2014), eşleriyle de sorun yaşadıklarını ve anne-oğul arasındaki bu özel bağın erkek çocukların yetişkinlikteki evliliklerine zarar verebildiğini belirtmiştir.

Duygusal ensest uygulayan anne kronik bir şekilde kötü giden evliliğinin veya ilişkisinin yol açtığı yalnızlık ve boşluk hissi sebebiyle çocuğunu sevgi, şefkat ve meşgale objesi olarak kullanmaktadır. Bir nevi, çocuğunu duygusal açıdan istismar eden anne, kötü giden evliliğinin verdiği acıdan kaçınmak için çocuğunu manipüle etmektedir. Duygusal ensestin sonucu, çocuğun bir süre sonra kendisini istismar eden ebeveyninin eşiymiş gibi davranmasıdır (Adams, 1991). Bu durum çocuğa yaşının üstünde sorumluluk yüklemekte ve çocuğun erken erişkin olmasına yol açabilmektedir.

Johns ve Wells (1996) çocukların ebeveynleştirilmesinin yetişkinlikteki mazoşist ve narsist kişilik özellikleri ile alakalı olduğunu belirtmiştir. Onlara göre; özellikle kendi çocukluklarında ihtiyaçları karşılanmayan ebeveynler, çocuklarından birine odaklanarak bu durumu telafi etmek isteyebilmektedir. Ebeveynleştirilmek üzere seçilen çocuk, genellikle aile hesabını dengelemek, ailesine maddi gelir ve geçim kaynağı sağlamak, aile adaletini tesis etmek üzere görevlendirilmektedir. Bir bakıma geleneksel ve toplumsal cinsiyet normlarına göre babanın görevleri erkek çocuğun omuzlarına yüklenmektedir.

Duygusal ensest ya da ebeveynleştirme söz konusu olduğunda üçgenleme [triangulation] kavramına değinmekte fayda vardır. Toksik davranış türlerinden biri olan üçgenleme, bir kişinin istediğini elde etmek veya ilişkide daha güvende hissetmek için dışlama veya manipülasyon tehditlerini kullanan bir tür kötüye kullanma davranışıdır. Genellikle üçgenleme yapılan iki kişi arasında iletişim yoktur. Bunun yerine iletişim, üçüncü bir kişi üzerinden yani manipülasyonu yapan kişinin üzerinden yürütülmektedir. Manipülatif kişi, insanları birbirine karşı kıskırtmaya çalışarak kendi pozisyonunu veya ilişkilerini daha iyi sağlamaya çalışmaktadır. Bu durum aileler arasında, bir ebeveynin yalan söylemesi veya gerçeği manipüle etmesi anlamına gelebilmektedir. Böylece çocuk diğer ebeveyn veya aile üyesi hakkında bir yalana inanmaktadır. Bir ebeveynin çocuğuna, diğer ebeveynin koyduğu kurallara uymayı reddetmesi ve bunu çocuğun kendi tercihiymiş gibi sunması da bu manipülasyona örnektir. Manipüle edilenlerde bu durum zamanla artan bir güvensizlik, kendine şüphe, hatta kendi kendini sorgulama duygusuna yol açabilmektedir (Gifford, 2022).

Ebeveynler arasında yaşanan aile içi çatışmalar, ebeveynlerden birinin üçgenleme yoluyla çocuğu ile kendisi arasında bir rol karmaşası oluşturmasına sebebiyet verebilmektedir.

¹ Çözülme olarak da adlandırılmakla birlikte, iki veya daha fazla zihinsel sürecin veya içeriğin ilişkilendirilememesi veya bütünleştirilememesi anlamına gelmektedir. Bkz. Cardefia, Etzel. "The domain of dissociation." Dissociation: Clinical and theoretical perspectives (1994): 5.

Başka bir deyişle, ebeveyn çocuğundan destek arayabilmekte ve/veya çocuk çatışmayı çözmeye çalışabilmektedir. Kesitsel çalışmalarda, annelerin bildirdiği düşük evlilik memnuniyeti, çocuğun kontrol edici rol karışıklığı (çocuk olarak ebeveyn) gözlemleri ile ilişkilendirilmiştir (Moss vd., 2004). Ebeveynler çatışmaya girdiğinde, birinin veya her ikisinin de duygusal yakınlık ve destek sağlamak için çocuğa başvurma olasılığı artmaktadır (Macfie vd., 2015: 43). Bu durumda çocuktan, tartışılan eşten beklenen ilgi ve şefkatin ikamesini sunması ve ebeveynini rahatlatması beklenmektedir.

Bir çocuk ebeveynleştirildiğinde, ebeveynin ideal egosunu erken çocukluk döneminde bir şekilde içselleştirilebilmekte ve çocuk kendi gerçek isteklerini, ihtiyaçlarını ve hedeflerini terk edebilmektedir. Ebeveynleştirilmiş bir çocuğun geliştirdiği sahte benlik, bu nedenle ebeveyn beklentilerinin bir görüntüsü olarak oluşabilir. Çocuğun ya da ileriki yaşam döneminde ebeveynleştirilmiş yetişkinin kendisini ebeveynlerine feda etmesi mazoşizme, olağanüstü olmak ve büyük başarılar elde etmeyi amaçlayan bir benlik geliştirmesi narsisizme örnektir (Wells ve Johns, 1998). Jurkovic vd. (1991), ebeveynleştirilmiş ailelerde, çocuğun ebeveynle bağlantıyı sürdürmek için, gerçek benliğini feda ederek ebeveynin ihtiyaçlarına uyum sağladığını, bunun başkalarına yönelik ve aşırı uyma olarak tanımlanan uyarlanmış, bağımlı bir benlik yaratımına yol açabildiğini belirtmiştir. Çocukluğunda ebeveynleştirilmiş birçok yetişkin, ebeveynlerine bakım verme rolünden çıkamayarak kök ailelerine bağımlı yaşayabilmektedir (Wells vd., 1999). Wolkin (1984), çocukluğunda anne-babasına ebeveynlik yapmak zorunda kalmış kişilerin depresyona ve bağımsızlığa yönelik ambivalans duygulara daha yatkın olduğunu; Goglia (1982) ise çocukluğunda ebeveynleştirilmiş kişilerin, kuşaklarla ilgili rollerin bozulmamış olduğu hanede yetişen kişilerle kıyaslandığında normal dışı (sapkın) sosyalleşme kalıplarının olduğunu ortaya koymuştur.

Ebeveyn ve çocuk arasındaki rol karışıklığı, çocukta çeşitli psikolojik süreçlere yol açabilmektedir. İlk olarak, rol karışıklığı yaşayan bir çocuğun ebeveyni, ebeveynin düzenleyici rolünden çekilmekte ve çocuğa koruma hissi sağlamamaktadır. Bu da çocuğu uyarımı düzenleme ve rahatlık bulma konusunda güvencesiz ve temelsiz bırakmaktadır. İkinci olarak, ebeveyni denetleme ve onunla ilişkiye girme konusundaki yaşa uygun olmayan sorumluluğun ağırlığı; çaresizlik, öfke ve aşırı suçluluk duygularını tetikleme olasılığı taşımaktadır. Bazı durumlarda, kardeşlere karşı erken sorumluluk da çocuğun yeterli koruma hissedemediğinden korku, çaresizlik ve suçluluk duyguları yaşamasına yol açabilmektedir. Üçüncü olarak çocuk, ebeveynin duygularını düzenleme ve davranışlarını bastırma girişimleri sebebiyle kendi isteklerini bastırabilmekte, kaynaklarını kendi gelişimi için daha az kullanabilmektedir. Son olarak, çocuk, aile dışındaki ortamlarda uyumsuz olabilecek çarpık ve dengesiz ilişki modelleri edinebilmektedir. Bu çarpık modeller, sadece belirli bir ebeveyni gereğinden fazla destekleme değil, aynı zamanda aile sistemini genel olarak üçgenleme de içerebilir ve bunun sonucunda diğer ebeveyn ve kardeşlerle ilişkilerde çatışmalar yaşanabilmektedir (Macfie vd., 2015: 41).

Cinsel ilişki bağımlılığı ile duygusal ensest arasında bağ bulunmaktadır (Adams, 2003: 3). Carnes (1983; akt. Adams, 2003) cinsel ilişki bağımlılığını bir yakınlık bozukluğu olarak kavramsallaştırmıştır. Bu bozukluk, takıntı, ritüelleştirme, cinsel davranış ve umutsuzluk şeklinde kompulsif bir döngü olarak ortaya çıkmaktadır. Bozukluğun merkezinde, bireyin yakın ilişkilerde yeterince bağlanma ve bağ kurma yeteneğinin olmaması, ilk bakım verenlerle erken gelişimsel bağlanma başarısızlığı bulunmaktadır (Carnes 1983, 1991; Schwartz, 1996). Çocuk ile ebeveyni arasında yaşanan rol karışıklığı, romantik ilişkilerin kalitesini de etkileyebilmektedir. Obsuth vd. (2014) ebeveynleştirilmiş genç yetişkinlerin romantik partnerlerine daha fazla fiziksel ve duygusal istismar davranışı sergilediğini ortaya koymuştur. Macfie vd. (2015: 49), anneleri tarafından ebeveynleştirilmiş ve rol karmaşası yaşamış yetişkin erkeklerin, evlendikleri kadınlarda aynı davranış kalıbının olduğunu, kendi oğullarıyla rol karışıklığı yaşayacak kadınlarla evlendiklerini öne sürmüştür. Dolayısıyla duygusal enseste maruz kalan çocuklar bu kalıbı (örüntüyü) yetişkinlikte evlilik yaşamlarına taşıyıp devam ettirme eğilimindedir.

Sonuç Ve Öneriler

Çocukluk yıllarındaki deneyimler, ebeveyn-çocuk ilişkisinin niteliği ve çocukluk döneminde yaşanan ihmal ya da istismar gibi olaylar, bir yetişkinin hayatını gölgeleyen unsurlar olarak varlığını sürdürme ve kişinin ilerleyen yaşamında iz bırakarak, kişinin hayatını etkileyen bir belirleyici hâline gelme eğilimindedir. Bu deneyimlerden ilki ve en önemlisi bebek ile bakım veren arasında özel bir bağ olarak ortaya çıkan bağlanma serüvenidir. Bağlanmanın niteliği çocuğun kendisi ve diğerleri hakkındaki inançlarını, düşüncelerini ve davranışlarını yansıtmaktadır. İlk yıllarda kurulan ilişkiler, yetişkinlik dönemindeki sosyal etkileşimleri ve bireyin olaylara nasıl yaklaştığını belirleyerek, kişinin genel dünya görüşünü etkilemektedir. Bu nedenle bağlanma olgusu, bireyin düşünce ve davranış kalıplarını ömür boyu etkileyebilecek kadar önemlidir.

Bir yetişkinin romantik ilişkilerinde, çocukluk döneminde annesiyle kurduğu ilişkiyle benzerlik gösterdiği bilinmektedir. Yani, çocuğun annesiyle kurduğu bağın niteliği, yetişkinlik dönemindeki romantik ilişkilere yansımaktadır. Annesine ya da bakım verenine güvenli bağlanan bireyler, sevgi dolu ve başkalarıyla yakın olmaktan rahatken kaygılı bireyler ise genellikle ilişkileriyle meşguldür ve yakınlık ihtiyacı içindedir. Kaçınan bağlanan bireyler ise yakınlığı en aza indirmeye eğilimlidir, çünkü onlar için yakınlık, özerkliğin kaybı anlamına gelmektedir. Bu çalışmanın konusu olan duygusal ensest açısından ise anne-çocuk (erkek çocuk) arasında kaygılı bağlanma, anne-baba arasında ise kaçınan bağlanma söz konusudur.

Duygusal ensest (ebeveynleştirme, sinsi baştan çıkarma vb.), bir çocuğun yalnız ve ihtiyaç içinde olan bir ebeveynin tüm duygusal sorumluluklarını üstlendiği, onu rahatlatmak ve duygusal olarak ulaşılamaz olan eşinin yani kendi babasının/annesinin görevlerini üstlendiği bir istismar hâlini ifade etmektedir. "Duygusal olarak ulaşılamazlık" romantik ilişkilerde, kişinin partnerinin duygu ve ihtiyaçlarını anlamaması, gerekli karşılığı vermemesi, duygusal yakınlık ve etkili iletişim kurmakta zorlanması, duygularını ifade etmekten kaçınması anlamına gelmektedir. Bu durumda, açık cinsel istismardan farklı olarak doğrudan fiziksel veya cinsel istismar bulunmasa da ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki duygusal örselenmeler ve çocuk açısından aşırı fedakârlık ile doludur.

Mutsuz bir evliliği olan annelerin özellikle erkek çocuklarına uyguladıkları duygusal ensest olgusu, erkek çocuklarının yetişkinlikte uyumsuz davranışlara, cinsel ilişki bağımlılığına, romantik ilişkilerde bağlanma sorunlarına, boşanmaya sebebiyet verebilmektedir. Bu bağlamda, evliliğin beraberinde getirdiği ve yalnızca yetişkinleri ilgilendiren sorumlulukların çocuklara yansıtılmaması, ebeveynlerin hatalı davranışlarının ve duygusal yüklerinin sorumluluklarını çocuklarına yüklememesi, anne-çocuk arasındaki bağlanmanın sağlıklı olması çocuğun psikososyal ve bedensel sağlığı açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Adams, K. M. (1991). *Silently seduced, when the parent makes their children their partners. Understanding covert incest*. Deerfield Beach, Fla: Flealth Communications, Inc.
- Adams, W. C. (2003). *Emotional incest as a contributor to sexual addiction*. The University of Texas at Arlington.
- Boszormenyi-Nagy, I., Spark, G. M., & Paldal, I. (1983). *Lealtades invisibles* (No. 155.924 B6). Buenos Aires: Amorrortu.
- Bowlby, J. (1969). Attachment. Attachment and loss: Vol. 1. Loss. New York: Basic Books.
- Carnes, P. (1983). *Out of the shadows: Understanding sexual addiction*. Minneapolis, MN: Compcare.
- Carnes, P. (1991). *Don't Call It Love*. New York: Bantam Books.
- Feeney, J., Noller, P., & Callan, V. J. (1994). Attachment style, communication and satisfaction in the early years of marriage. In K. Bartholomew & D. Perlman (Eds.), *Advances in personal relationships*, Vol. 5: Attachment processes in adulthood (pp. 269-308). London: Jessica Kingsley.
- Fraley, C. (2023). A Brief Overview of Adult Attachment Theory and Research. Erişim tarihi: 21 Ekim 2023, Erişim adresi: <http://labs.psychology.illinois.edu/~rcfraley/attachment.htm>.
- Fraley, R. C. (2018). Adult Attachment Theory and Research. Erişim tarihi: 16 Ekim 2023, Erişim adresi: <http://labs.psychology.illinois.edu/~rcfraley/attachment.htm>.
- Fraley, R. C., & Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal relationships*, 4(2), 131-144.
- Fraley, R. C., & Shaver, P. R. (1998). Airport separations: A naturalistic study of adult attachment dynamics in separating couples. *Journal of personality and Social Psychology*, 75(5), 1198.
- Gifford, B.E. (2022). Triangulation in psychology: How does it affect our relationships? Erişim tarihi: 30 Kasım 2023, Erişim adresi: <https://www.counselling-directory.org.uk/blog/2022/03/25/triangulation-in-psychology-what-is-it-how-does-it-affect-relationships-and-how-to-respond>.
- Goglia, L. R. (1982). *An exploration of the long-term effects of parentification*. Unpublished master's thesis, Georgia State university.
- Hazan, C., & Shaver, P. R (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 511-524.
- Jones, R., & Wells, M. (1996). An empirical study of parentification and personality. *American Journal of Family Therapy*, 24, 145-152.
- Jurkovic, G. J., Goglia, L. R., & Jesse, E. H. (1991). Treatment of parental children and their families: Conceptual and technical issues. *American Journal of Family Therapy*, 19, 302-314.
- Karpel, M. (1976). Individuation: From fusion to dialogue. *Family process*, 15(1), 65-82.
- Kerig, P. K. (2014). Revisiting the construct of boundary dissolution: A multidimensional perspective. In *Implications of parent-child boundary dissolution for developmental psychopathology* (pp. 5-42). Routledge.
- Lawrence, D. H. (2008). *Oğullar ve sevgililer*. [Çev. Tülin Nutku]. Can Yayınları
- Levine, A. & Heller, R. (2019). *Bağlanma: Aşk bulmanın ve korumanın bilimsel yolları*. (4. Baskı) İstanbul: Aganta Kitap.

- Macfie, J., Brumariu, L. E., & Lyons-Ruth, K. (2015). Parent–child role-confusion: A critical review of an emerging concept. *Developmental Review, 36*, 34–57.
- Macfie, J., Houts, R. M., McElwain, N. L., & Cox, M. J. (2005). The effect of father–toddler and mother–toddler role reversal on the development of behavior problems in kindergarten. *Social Development, 14*(3), 514-531.
- Moss, E., Cyr, C., & Dubois-Comtois, K. (2004). Attachment at early school age and developmental risk: examining family contexts and behavior problems of controlling-caregiving, controlling-punitive, and behaviorally disorganized children. *Developmental psychology, 40*(4), 519.
- Obsuth, I., Hennighausen, K., Brumariu, L. E., & Lyons-Ruth, K. (2014). Disorganized behavior in adolescent–parent interaction: Relations to attachment state of mind, partner abuse, and psychopathology. *Child development, 85*(1), 370-387.
- Schwartz, M. F. (1996). Reenactments related to bonding and hypersexuality. *Sexual Addiction and Compulsivity: The Journal of Treatment and Prevention, (3)*, 195- 212.
- Shaver, P., & Hazan, C. (1987). Being lonely, falling in love. *Journal of Social Behavior and Personality, 2*(2), 105.
- Singh, N. (1988). *A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory*. By John Bowlby. London: Routledge. 1988. *The British Journal of Psychiatry, 153*(5), 721-721.
- Sullivan, R. M. (2012). The neurobiology of attachment to nurturing and abusive caregivers. *The Hastings law journal, 63*(6), 1553.
- Ulusoy-Gökçek, V. (2020). *Bağlanma Serüveni*. Ankara: Nobel Akademi Yayınları.
- Wells, M., & Jones, R. (1998). Relationship among childhood parentification, splitting, and dissociation: Preliminary findings. *American Journal of Family Therapy, 26*(4), 331-339.
- Wells, M., Glickauf-Hughes, C., & Jones, R. (1999). Codependency: A grass roots construct's relationship to shame-proneness, low self-esteem, and childhood parentification. *American Journal of Family Therapy, 27*(1), 63-71.
- West, M. L., & Keller, A. E. R. (1991). Parentification of the child: A case stud of Bowlby's compulsive care-giving attachment pattern. *American Journal of Psycxoltherapy, 45*, 425-431.
- Wolkin, J. R. (1984). *Childhood parentification: An exploration of long-term effects*. Dissertation Abstracts International, 45, 2707. (University Microfilms No. 84-24601)
- Zeifman, D., & Hazan, C. (1997). A process model of adult attachment formation. In S. Duck (Ed.), *Handbook of personal relationships* (pp. 179-195). Chichester, England: Wiley.

Sinemadan Örneklerle Anne Ve Oğul İlişkilerinin İncelenmesi

Hakan Uşaklı*

*Annen yok, kimsen yok...
Doğan Cüceloğlu*

Anneme

İnsanlar (Homo sapiens) primatların en bol ve yaygın türüdür. Onlar, büyük ve karmaşık bir beyin nedeniyle iki ayaklılık ve olağanüstü bilişsel becerilerle karakterize edilen bir tür büyük sosyal varlıklardır. İnsanlar son derece toplumsal varlıklardır ve ailelerden ve akrabalık ağlarından siyasi devletlere kadar iş birliği yapan bununla birlikte rekabet eden birçok gruptan oluşan karmaşık sosyal yapılar içinde yaşama eğilimindedir. Bu nedenle, insanlar arasındaki sosyal etkileşimler, her biri insan toplumunu destekleyen çok çeşitli değerleri, sosyal normları, dili ve ritüelleri oluşturmuştur. Fenomenleri anlama ve etkileme arzusu, insanlığın bilim, teknoloji, felsefe, mitoloji, din ve diğer çalışma alanlarındaki gelişimini motive etmiştir.

İletişim tüm canlılar için önemli bir olgudur. Defoe (1985)'nin gerçek olaylardan etkilenecek 1719'da yazdığı, "Robinson Crusoe" adlı romanında anlatılan insanın insanlarla ilişki, iletişim ve etkileşim süreçleri olmaksızın tabiata ve yalnızlığına karşı verdiği mücadeleler, insanların ilgisini uzun zamandır çekmektedir. Toplumda sağlıklı ilişkilerden uzak insanlar için "Robinson gibi" benzetmesi de olasılıkla bu romandan etkilenecek söylenmiştir. İnsanın varlığına ilişkin saptamalar onun "biyo-psikososyal bir varlık" olduğu üzerine bütünleşmektedir (Kılıç, 2003: 142). Craig ve Baucum (2002) insan gelişiminin fiziksel, bilişsel, kişilik ve sosyokültürel olmak üzere dört alanda incelenebileceğini belirtmektedirler. İnsan varlığına ilişkin olarak; davranış, düşünce ve duyu yapıları döngüsel bir şekilde birbirlerini etkilemektedir (Corey, 2000: 16). İnsana ait bu özelliklerin onun diğer insanlarla olan ilişkilerinde etkili olduğu düşünülebilir. Ne güzel anlatmıştır insanı Orhan Gencebay (1981): "Ben toprağın sinesinde insan denilen bir canım/ Hem düşünür, hem severim budur taştan farklı yanımda/ Her maddenin zerresini bedenimde taşıyorsam/ Ben ne bir taş ne bir ağaç insanlığımla insanım" sözleriyle.

Latince'de "*familia*" olarak ifade edilen aile; doğum yoluyla yahut evlilik ve başka bir ilişki yoluyla birbirine bağlı bir grup insanı ifade eder. Ailenin amacı, üyelerinin ve toplumun refahını korumaktır. İdeal olarak, üyeler olgunlaştıkça ve topluluğa katılmayı öğrendikçe aileler öngörülebilirlik, yapı ve güvenlik sunar. Tarihsel olarak, çoğu insan topluluğu aileyi birincil bağlanma, bakım ve sosyalleşme yeri olarak kullanır. Antropologlara göre çoğu aile organizasyonu; ana odaklı (bir anne ve çocukları), baba odaklı (bir baba ve çocukları), evli (bir eş, kocası ve çocukları) şeklindedir ve bu yapı aynı zamanda çekirdek aile olarak nitelendirilir. Akraha ise bir erkek kardeşi, kız kardeşi ve çocukları veya genişletilmiş olarak çocuklara ek bir

* Prof. Dr. Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi husakli@sinop.edu.tr <https://orcid.org/0000-0003-4307-2226>

şekilde büyükanne ve büyükbaba, teyze, amca veya kuzenleri içerebilir. Duygular, düşünceler ve davranışlar birbirlerini etkiler. Bazı durumlarda neden, nasıl davrandığımız konusunda açıklama yapmakta güçlük çekebiliriz (Uşaklı, 2022: 2). Şecere alanı, tarih boyunca aile soylarının izini sürmeyi amaçlar. Aile aynı zamanda aile ekonomisinde incelenen önemli bir ekonomik birimdir. "Aileler" kelimesi mecazî olarak topluluk, ulus ve küresel köy gibi daha kapsayıcı kategoriler oluşturmak için de kullanılabilir.

Ailenin birincil işlevlerinden biri, biyolojik ve toplumsal olarak kişilerin üretimi ve yeniden üretimi için bir çerçeve sağlamayı içerir. Bu durum, yiyecek gibi maddelerin paylaşılması yoluyla, bakım ve bakım verme ve alma (akrabalık beslemek); yasal haklar ve yükümlülükler ve ahlakî ve duygusal bağlar şeklinde düşünülebilir. Bu nedenle, kişinin ailesiyle ilgili deneyimi zamanla değişir. Çocukların bakış açısına göre, aile bir "oryantasyon ailesi"dir. Yani aile, çocukları sosyal olarak konumlandırmaya hizmet eder ve onların kültürlenmesinde olduğu kadar sosyalleşmesinde de önemli bir rol oynar. Ebeveynlerin bakış açısından aile, amacı çocukları üretmek, kültürlendirmek ve sosyalleştirmek olan bir yapıdır.

Harris ve diğerleri (1988), kelimenin kullanıldığı farklı bağlamlarda ortaya çıktığı gibi, Batı'daki aile kavramının belirsiz olduğunu ve hane halkı ile karıştırıldığını belirtir. Olivia Harris, bu kafa karışıklığının tesadüfi olmadığını, bu durumun çekirdek bir ailenin üyelerinin birlikte yaşaması konusunda ısrar eden ancak pek akraba olmayanların birlikte yaşamaması konusunu savunan kapitalist Batılı ülkelerin ailevi ideolojisinin bir göstergesi olduğunu belirtiyor. Ancak ideolojik ve yasal baskılara rağmen, ailelerin büyük bir yüzdesi ideal çekirdek aile tipine uymamaktadır.

Kısaca anne baba ve çocuklardan oluşan ailede anne-oğul ilişkileri önemli bir yere sahiptir ve bu ilişkiye yakından bakabiliriz. Anne oğul ilişkilerine yönelik pek çok bilimsel çalışmadan söz etmek mümkündür. Örneğin gelişen anlayışlar, değişen değerlendirmeler duygusal tepkileri etkiler; bu da gelişimin belirli noktalarında, örneğin 4 yaşındaki çocuklarda Freud'un Oidipus kompleksinde açıkladığı duygusal tepkilere ve önemli sonuçlara yol açar. Dolayısıyla duygular, dinamik yapısal kavramların ve farklı bileşenlerin gelişimi sağlamak için birlikte nasıl çalıştığını analiz etme yöntemlerinin yararlılığının en iyi örneğini oluşturur (Thelen & Smith, 2006: 382). Melanie Klein, bir bebeğin yaşamının ilk yılında annesiyle kurduğu ilişkiler sonucunda nasıl "şizoid" bir kişilik geliştirebileceğine odaklansa da, çoğu insanın zamanla kendisiyle ve dünyayla sağlıklı ilişkiler kurduğunu belirtiyor (Butler-Bowdon, 2007).

Yavru ördeklerin annelerini takip etmesi gibi, duygularınız da düşüncelerinizi takip eder. Cialdini (1984), hindilerin annelik içgüdüsünü tartışarak başlıyor. Anne hindiler çok korumacıdır, iyi annelerdir, ancak annelik içgüdülerinin tek bir şey tarafından tetiklendiği bulunmuştur: civcivlerinin "civıl civıl" sesi. Sansar, hindinin doğal düşmanıdır ve anne hindi onu görünce hemen saldırıya geçer; bunu bir sansarın doldurulmuş hâlini gördüğünde bile yapacaktır. Bütün bunlar doğadaki bütün canlıların onu dünyaya getirenle karmaşık ve göz ardı edilemez bir ilişki hâlinde olduğunu gösterir. Öte yandan birçok yaratıcı, başarılı kişi ya öksüz kalmıştır ya da babalarıyla çok az teması vardır. Ancak genellikle onlardan çok şey bekleyen ilgili ve sevgi dolu bir anneleri vardır. Annenin kaybı ise bireyin yaşamında pek çok zorluğu beraberinde getirir. Çünkü bir çocuğun ebeveynini ayrılık veya boşanma nedeniyle kaybetmesi için hiçbir zaman iyi bir zaman değildir ancak böyle bir değişikliğin meydana geldiği dönem, çocuğun yaşıyla ilişkili olarak sonuçlarda önemli bir fark yaratabilir. Tek ebeveynli bir hane halkının etkisini ele almak için Kerin ve Beller (1988), Ulusal Boylamsal Araştırmalar'dan alınan anne-kız ve anne-oğul örneklerini eşleştirerek üç ilgili hipotezi araştırmışlardır. Tek ebeveynli olmaktan en çok okul öncesi çocuklar olumsuz etkilenmektedir. Ayrıca ikamet süresi, sosyal kaynakları azaltarak çocuğun eğitim başarısını azaltır üstelik modelleme süreçleri nedeniyle erkek çocukların değişimden kızlardan daha fazla etkilenmesi muhtemeldir (ayrıca bkz. McLanahan & Sandefur, 1994). Kerin ve Beller (1988), bir çocuğun tek ebeveynli bir evde yaşadığı yaş ve sürenin kesin ölçümlerini tasarlamış olsalar da aile yapısı raporları geriye

dönüktür çünkü annelerle 30 ila 44 yaşları arasında görüşülmüştür. Aslında istenilen ölçümler 14 ila 24 yaşları arasındadır ancak, bu tür geriye dönük raporlar makul ölçüde doğru kabul edilebilir.

Bir başka çalışmada (Moilanen, Shaw & Fitzpatrick 2010), erken ergenlik döneminde erkeklerin öz düzenlemesi ile ilgili olarak annenin düzenleyici desteği, anne düşmanlığı ve anne-oğul ilişki kalitesi arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmıştır. 263 düşük gelirlili, etnik açıdan farklı erkek çocuk üzerinde yapılan daha geniş bir boylamsal çalışmanın parçası olarak, 10 ve 11 yaşlarındaki erkek çocukların öz düzenlemesi ile ilgili olarak ebeveynlik uygulamaları ve anne-oğul ilişki kalitesi arasındaki ilişkileri incelemek için birden fazla bilgi kaynağı ve yöntem kullanılmıştır. Analizler, yüksek düzeyde düzenleyici destekleyici ebeveynlik ve ilişki kalitesi ile düşük düzeyde düşmanca ebeveynliğin bağımsız olarak erkeklerin 10 yaşındaki yüksek öz düzenleme düzeylerini yordadığını göstermiştir. Önceki öz düzenlemeyi hesaba kattıktan sonra bulgular, ebeveynliğin ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin bağlamının erken ergenlik döneminde öz düzenleme ile bağlantılı olduğunu göstermektedir; bununla birlikte, annenin düzenleyici destekleyici ebeveynliği değil, ebeveyn düşmanlığı ve ilişki kalitesinin, öz düzenleme becerilerindeki sıralama değişikliğine katkıda bulunduğu görülmektedir. Araştırma ve uygulama için bu sonuçların çıkarımları tartışılmıştır.

Başka bir çalışmanın amacı ise Criss, Shaw & Ingoldsby, 2003), anne-oğul pozitif senkronizasyonunu ve bunun orta çocukluk döneminde çocuk ve en iyi arkadaşın anti-sosyal davranışıyla bağlantısını incelemektir. Ev değerlendirmeleri sırasında 10 yaşında çocuğu olan 122 aileden veri toplanmıştır. Bir ebeveyn-çocuk tartışma görevi sırasında pozitif senkronizasyon derecelendirilmiştir. Ebeveyn-çocuk açıklığı ve çatışması, sert disiplin, ebeveyn gözetimi ve çocuğun sosyal bilgi işlemesi hakkında da veriler toplanmıştır. Çocuk uyumunun dört alanı değerlendirilmiştir: anti-sosyal davranış (8 ve 10 yaş), en iyi arkadaş, sosyal beceriler (10 yaş) ve kaygı/depresyon (10 yaş). Sonuçlar, gözlemlenen pozitif senkronizasyonun, ebeveynlik, ebeveyn-çocuk çatışması ve çocuğun sosyal bilgi işlemesinin yanı sıra gençlerin ve en iyi arkadaşların anti-sosyal davranışlarının ölçülmesiyle önemli ölçüde ilişkili olduğunu göstermiştir. Eşzamanlılık ve anti-sosyal davranış arasındaki ilişkiler, önceki gençlik uyumu ve diğer çocuk ve ebeveynlik faktörleri kontrol edildikten sonra önemli olmaya devam etmiştir. Gelecekteki araştırmalar için gelişimsel çıkarımlar ve öneriler tartışılmaktadır.

Bir deneysel çalışmada ise Henggeler ve diğerleri (1985) babası olmayan ailelerden 67 anne-oğul ikilisi şiddetli suçlu, şiddet içermeyen suçlu ve normal kontrol şeklinde üç gruba ayrılmıştır. Araştırılan erkek çocukların ortalama yaşı 14,5 iken, annelerin ortalama yaşı 39,3'tür. Değerlendirme oturumu sırasında, anneler ve oğullar öz bildirim envanterlerini tamamlamış ve ses kaydına alınan bir etkileşim görevine katılmışlardır. Önceki araştırmalarla uyumlu olarak, çocuk suçluların olduğu ailelerdeki anne-oğul ilişkileri daha az sıcak, suç işlememiş ailelerinkine göre daha az olumlu iletişim ve daha fazla olumsuz iletişim kanıtlama eğilimindedir. Marjinal olarak önemli sonuçlar, 16 şiddet yanlısı çocuk suçlunun anneleriyle şiddet içermeyen 15 suçludan bile daha zayıf ilişkilere sahip olduğunu göstermiştir.

Morman ve Whitely (2012) çalışmalarında da tarihsel olarak yeterince incelenmemiş anne-oğul ilişkisi içindeki yakınlığı etkileyen kritik anları araştırmak amaçlanmıştır. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin kişilerarası nitelikleri üzerine önemli miktarda araştırma yapılmıştır. Bununla birlikte, karşı cinsten ebeveyn-çocuk ilişkilerine ilişkin bilgi eksikliği devam etmektedir. Ayrıca projenin amacı, anne-oğul ilişkisinde yakınlığı artıran ya da azaltan, böylece ikilinin ilişki kalitesini değiştiren önemli yaşam olaylarını belirlemektir. Kritik bir olay metodolojisi kullanılarak, çalışmaya 138 oğul ve 57 anne (akraba değil) katıldı. Oğullar annesiyle yakınlığını etkileyen 130 kritik olay bildirdi ve bu da altı ana olay kategorisiyle sonuçlandı. Anneler ise oğluyla yakınlığını etkileyen 72 kritik olay bildirdi ve bu, yedi ana olay kategorisiyle sonuçlandı. Hem anneler hem de oğullar, yakınlık algılarını etkileyen anlar konusunda önemli ölçüde

hemfikir oldular. Neticede sosyal destek, aile krizi, mesafe ve çatışma konuları, anne-oğul yakınlığının sürdürüldüğü veya engellendiği önemli deneyimler olarak ortaya çıkmıştır.

Freud'a dönecek olursak kişiliğimizi ve davranışlarımızı şekillendirmede erken çocukluk deneyimlerinin öneminin sıklıkla vurgulandığıyla karşılaşırız. Doğal halimizde hepimiz biyolojik varlıklarız. Öncelikle içgüdülerimiz tarafından yönlendiriliyoruz. Ancak çocukluk döneminde, içgüdülerimizi nasıl yöneteceğimizi ve onları sosyal olarak kabul edilebilir davranışlara nasıl dönüştüreceğimizi öğrendiğimizde sosyal varlıklar olmaya başlarız. Çocuğun aldığı ebeveynlik türü, çocuğun kişilik gelişimi üzerinde çok güçlü bir etkiye sahiptir. Bu fikri psikoseksüel gelişim tartışmamızda daha ayrıntılı inceleyeceğiz, ancak önce, Freud'un modelindeki benliğin bölümlerini veya başka bir deyişle, bir kişinin kişiliğini oluşturan ve bizi biz yapan şeyleri tanımlamalıyız. Freud'a göre, bir çocuğun sağlıklı cinsel istek ve davranışlar geliştirebilmesi için cinsel evrelerin her birindeki çatışmaların üstesinden gelmesi gerekir. Oidipus kompleksi, fallik evrede başarılı bir şekilde çözülmediğinde, sağlıklı bir saplantı gelişebilir ve devam edebilir. Bu, erkek çocukların annelerine, kızların ise babalarına odaklanmasına yol açarak yetişkinliklerinde karşı cinsten ebeveynlerine benzeyen romantik partnerler seçmelerine neden olur (Jordan vd., 2018).

İnsan ihtiyaçları hiyerarşisinin kurucusu Abraham Harold Maslow'un (1908-1970) annesiyle olan olumsuz ilişkileri belki de evrensel bir teori kuramcısı olmasında etkili olmuştur. Bir keresinde, genç Maslow eve iki sokak kedisi getirdi ve onları bodrumda saklamaya çalıştı. Kedileri evde beslemesine izin vermeyenin annesinin gözleri önünde küçük Maslow, onları bodrumun duvarlarına çarparak öldürdü. Maslow'un annesine derin nefret beslemesinin temellerinde bunun olduğu düşünülmektedir. Daha sonraki yıllarda ailesini "sefil bir aile" ve annesini "korkunç bir yaratık" olarak tanımladı. Ona bir çocuk gibi davrandığı için onu asla affetmedi. Evden ayrıldıktan sonra onu çok az gördü ve ölümü üzerine cenazesine katılmayı reddetti (Schultz & Schultz, 2016). Bunun aksine annesiyle olumlu ilişkileri olan Ulu Önder Atatürk'ün İzmir'de vefat eden annesinin cenazesine katılamaması içinde kalan bir acı olmuştur (Sönmez, 1997).

Anne-oğul ilişkilerini örneklendirmek adına önemli bir metin olarak değerlendirilebilecek Langston Hughes'un 1922'de "Mother to Son" başlıklı şiirinde bir anne oğluna şöyle seslenir:

Anneden Oğula
Bak, benim bebeğim
Sana her şeyi söyleyeceğim
Hayat sana görüldüğü gibi değil,
Sonu görünen camdan bir basamak değil.
Üzerinde her zaman pürüzler var,
Ufak tefek kıymıklar her yerine batar.
Birden ters döner tahtalar,
Öyle halı kilim de arama
Her yer çıplak,
Söylemesi kolay ama
Sürekli tırmanacaksın.
Duracağın yerler var,
Döneceğin köşeler,
Bazen gece ilerleyeceksin,
Hiç ışık göremeyeceksin.
Bazen her şeyin çok zor
Olduğunu düşüneceksin.
Fakat oğlum
Asla geri dönme,
Hiç basamaklarda eğleşme

Böylece hiç düşmeyeceksin
 Bana baksana,
 Hala tırmanıyorum canım
 Hayat benim için
 Hiç de cam gibi değildi
 Apaçık berrak değildi.

Edebiyatta ve sanatta olduğu gibi sinemada da anne-oğul temalı filmlere oldukça sık rastlanmaktadır. Bu filmlerde genellikle yalnız annelerin yaşadığı çaresizlikler öne çıkar. Ölüm, boşanma, terk edilme gibi olaylarla yalnız kalan kadınlar, dayanak noktası olarak gördükleri oğullarına sıkı sıkı sarılmaktadır. Dünya sinemasından bu ilişkiyi farklı açılardan inceleyen bazı filmlerden bahsetmek mümkündür.

1997 Alman-Rus ortak yapımı “*Ana Oğul*” adlı filmde Sokurov, Demirkalp Pay’a göre (2005) “Filmsel görüntüyü resim sanatını örtüştüren bir üslup denemiştir. Filmin vurgusu daha çok biçimsel özellikler üzerinden seyrederken unsurlar, manalar söylemin içinde kendini çok da belli etmez. Hâkim anlatımı birkaç tema üzerinde derinleşen ve başka şeylere dokunmayan, farklı açılımlara da pek yönelmeyen bir yalınlıktadır”. Filmde adından da anlaşılacağı üzere oğullar annelerine son derece düşkündür. İçli bir resme bakar gibi hüznlenir insan bu filmi izlerken. Özellikle de son sahnelerde oğulun merdivenlerden çıkışı izleyenleri gözyaşlarına bırakır. Bir başka anne-oğul ilişkisinin irdelendiği film Léonor Serraille tarafından yönetilen, Annabelle Lengronne, Stéphane Bak, Kenzo Sambin, Ahmed Sylla, Sidy Fofana ve Milan Doucansi'nin oynadığı “*Anne ve Oğul*” 2022 (Un Petit frère), Fransız drama filmidir. The Guardian'dan Peter Bradshaw filme 5 yıldız vermiş, Slant Magazine'den Diego Semerene filme 4 üzerinden 3 yıldız vermiş ve filmi “anneliği yüceltmeyi de reddeden kadın gücü hakkında güzel bir film” olarak nitelendirmiştir. Fildişi Sahili'nden Fransa'ya yerleşen (ya da yerleşmeyen) bekâr bir anne ve iki savunmasız oğlunu anlatan filmde, göçmen deneyiminin ebeveyn ve çocuk arasındaki düğümü nasıl eşit derecede sıkılaştırabileceğini veya kalıcı olarak çözebileceği gösterilmiştir.” TheWrap'tan Ben Croll, Deadline Hollywood'dan Stephanie Bunbury film hakkında olumlu bir eleştiri yazmıştır. Screen Daily'den Wendy Ide ise film üzerine “Anne ve Oğul ortaya çıktıkça enerjisinin bir kısmını kaybetse de, göçmen bir ailede değişen gerilimlerin hâlâ hassas ve karmaşık bir incelemesi” diye yazmıştır. Film hareketli sahneler içerse de kalıcı bir duygusal iz bırakmaya çalışmaktadır.

John P. McCarthy yönettiği 1931 yılı yapımı “*Anne ve Oğul*” filminde ise bir kadın 1929 borsa çöküşünde tüm parasını kaybeder ve ailesini geçindirmek için önceki mesleğine, oğlunun şiddetle karşı çıktığı bir kumarhane işletmecisine geri döner. Bu filmde anne ve oğul arasındaki ilişki çatışmalı gerilimli ve duygusal sahnelerle ortaya konmuştur.

George Miller'in yönetmenliğini yaptığı, Nick Nolte, Susan Sarandon, Peter Ustinov gibi usta oyuncuların yer aldığı 1992 yapımı yarı belgesel dram filmi olan “*Lorenzo'nun Yağı*” filmi tüm izleyenlerini gözyaşlarına boğmuştur. Gerçek bir hikâyeden esinlenen Lorenzo'nun Yağı, 7 yaşına kadar herhangi bir rahatsızlık belirtisi göstermeyen normal bir çocuk olan Lorenzo Odone'nin bir gün aniden tuhaf bir hastalığın pençesine düşmesiyle gelişen olaylar ve ailenin mücadele azmi konu edilir. Film oğullarını kurtarmak için her türlü yolu deneyen ve buldukları tedavi tıp literatürüne giren Lorenzo Odone ve ailesinin gerçek yaşam hikâyesini anlatıyor (Miller, 1992). Lorenzo, ADL adı verilen tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanmıştır. Küçük çocuk, hastalığın ilerlemesi ile ani bayılmalar ve hafıza kayıplarıyla karşı karşıya kalacaktır. Çocuk için doktorlar da en fazla birkaç yıl ömür biçerler. Herhangi bir tıp bilgisi olmayan Augusto ve Michaela çifti çocuklarını kurtarmak için tüm zamanlarını tedavi konusunda bir umut bulmak için harcarlar. Yaptıkları araştırmalar sonucu hastalığın kandaki zararlı yağ asitlerinden olduğunu öğrenen çift, bir tedavi geliştirebilmek için her yolu denemeye başlar. *Lorenzo'nun Yağı* filmi, reddin, çatışmanın, çaresizliğin, umudun ve duygusal patlamaların yer

aldığı anne-oğul ilişkisinin gücünü açıkça ortaya koyan sanatsal ve bilimsel değeri olan oldukça etkili bir filmidir.

“*Elveda Lenin!*” (Good Bye Lenin!) ise yine bu konuda bahsedilebilecek Alman yapımı filmidir. Avrupa film akademisi tarafından verilen 16. Avrupa film Ödülleri'nde “En iyi Avrupa filmi ödülünü alan Wolfgang Becker tarafından 2003 yılında çekilmiş olan bu film, Doğu Almanya'nın son yıllarında sosyalizme inanmış bir anne (Katrin Saß) ile oğlu (Daniel Brühl) arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır. Doğu Almanya yıkılmadan önce kalp krizi geçiren ve 8 ay komada kalan anne, dışarıda olup bitenlerden habersizdir. Doktor en ufak bir şokta annenin ölebileceğini söyler. Bunun üzerine oğlu ona yapay bir dünya oluşturur. Hatta bunun için arkadaşıyla birlikte çektiği haber bültenlerini annesine izletir, annesinin istediği Doğu Alman üretimi turşuları bulur buluşturur. Doğu Almanya'nın yıkılması ile sosyalizme inanan insanların hayallerinin yıkılışına dikkat çeken film, dünyadaki politik sistemleri de eleştirmektedir. Film seyrettikten sonra bir oğul, annesi için daha fazla ne yapabilir ki zaten, diye düşündürür. Anne gerçeği öğrenmesine rağmen, böylesine düşünceli bir oğula sahip olduğu için mutlu mesut hayata gözlerini yummuştur.

2015 yapımı “*Room*” (Gizli Dünya) filminde de yine anne-oğul ilişkisinin yoğun olarak işlendiği görülür. Yedi yıl önce kaçırılan genç bir kadın, artık anaokulu çağındaki oğluyla birlikte banliyöde seyrek döşenmiş ve sıkışık bir bahçe barakasında esir tutulur. Defalarca tecavüze uğrayan ve düzensiz alımlı köhne bir televizyon dışında dış dünyaya erişimi olmayan kadın, onları hapseden canavardan kaçış planları yapmaktadır. Bu, yoğun bir şekilde hissedilen sinematik bir deneyim olan “Oda”da ortaya çıkanların yalnızca temel bir taslağıdır. İrlandalı-Kanadalı yazar Emma Donoghue'nun gerçek hayattaki benzer suçlardan esinlenen 2010'da yayımlanan ödüllü romanına dayanan bu yalın ama duygusal açıdan gösterişli drama, basit bir terör hikâyesi ya da şüpheli bir hayatta kalma destanı olan herhangi bir senaryo değildir. Bunun yerine bu film, bir ebeveyn ile bir çocuk arasındaki en dayanılmaz koşullar altında bile devam eden aşılmaz bağın ruhları yıpratıcı bir kutlamasıdır. Gizli Dünya filminin yönetmeni Lenny Abrahamson'dur.

Tom Hanks'in Oscar ödülü aldığı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin 40 ve 50'li yıllarını ironiyle anlatır nitelikteki filmini ise şöyle değerlendirebiliriz: 1994'te yayımlanan “*Forrest Gump*”, En İyi Görüntü, Aktör, Yönetmen, Görsel Efekt, Uyarlanmış Senaryo ve En İyi Düzenleme dallarında 67. Akademi Ödülleri'ni kazanmıştır. Yedi dalda Altın Küre Ödüllerine aday gösterilen film, 1986 yılında Winston Groom tarafından aynı adla yayımlanan romandan esinlenerek çekilmiştir. “Annem her zaman, hayat bir kutu çikolata gibidir Forrest; şansına ne çıkacağını asla bilemezsin, derdi.” repliği de; 100 Yıl...100 Replik listesinde 40'inci olmuştur. Film, tüm zamanların En İyi 500 Filmi listesinde 240'inci sırada yer almıştır. Bu film yaşamımızda karşımıza çıkan engelleri pes etmeden mücadele ederek aşabileceğimizi gösteren bir filmidir; aynı zamanda anne-oğul ilişkisine de vurgu yapar. Hayatta yaşanan zorluklarla başa çıkmak için insan, çok zaman birilerinin desteğini arar çünkü böylece yaşanan zorluklar daha kolay aşılabılır hale gelecektir. Filmdeki Forrest karakterinin annesi de oğlunun her zaman yanında olmuş, yanında olamadığı zamanlarda kendini yanında gibi hissettirmiştir. Bunu filmdeki şu diyalogdan anlayabiliriz: “Annem her zaman hayata devam edebilmek için geçmişi geride bırakmam gerekir derdi ben de galiba bunun için koşmuştum.” Annesi her zaman oğluna hayata pozitif bakmasını sağlayıcı mesajlar verir. Oğlunun diğer çocuklardan farklı olmadığını her seferinde ona söylemektedir. Bazı zamanlarda Forrest'ın farklı olduğunu söyleyenlere “Hiçbimiz birbirimizin aynısı değiliz” sözlerini söylemektedir. Belki de filmdeki en etkileyici sözlerden biri budur. Bir annenin çocuğu için her şeyi yapacağı temasındaki bu film, “sevgi her şeydir” sözcükleriyle özetlenebilir.

2016 yapımı “*Lion*” filmi Hindistan ve Avusturalya'da geçmektedir. Filmin konusu 5 yaşına kadar Hindistan'da büyüyen bir çocuğun kaybolmasıyla Avusturalya'da bir aileye evlatlık verilmesidir. Küçük yaşta evlatlık verilen çocuk büyüünce annesini ve erkek kardeşini

düşünmeye başlar. Ailesiyle yaşadıkları gözünün önünde canlanmaktadır. Bir zaman sonra kendi ailesini aramaya karar verir ve günlerce çocukluğunun geçtiği yerleri hatırlamak için çabalar, kaybolduğu tren istasyonunun adını hatırlayarak geniş çaplı bir araştırmaya girişir. Aslında aradığı hayatının çok kısa bir zamanını birlikte geçirdiği biyolojik annesidir. Uzun zaman sonra eski mahallesini, evini bulur böylece anneyi bulma umutları da artar. Artık bir yetişkin olan Lion, sonunda annesini bulmuştur karşıdan gelen annesini görünce ona sımsıkı sarılır. Evlatlık verilen aileye yazdığı mektupta bundan sonra annesinin yanında kalacağını ve onlara her şey için teşekkür ettiğini yazar. Lion filminin yönetmeni Garth Davis'dir.

Altın Ayı, En İyi İstikbali Film ve Barış Film Ödülü, Berlin Uluslararası Film Festivali, 2005. 'Golden Seashell', En İyi Film, San Sebastián Uluslararası Film Festivali gibi pek çok uluslararası platformda ödüle layık görülmüş Bahman Gubadi tarafından yönetilen *Kaplumbağalar da Uçar* (2004) filmi de bu açıdan incelenebilir. Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra Irak sınırındaki mülteci çocukların mayın toplayarak yaşamlarını devam ettirmelerini anlatan bir film. Filmin başında üç kardeş olarak düşünülen ve başkaları tarafından öyle bilinmesi istenen üç küçük çocuğun en küçüğünün aslında annesinin ablası olduğudur. Küçük yaşta tecavüze uğrayan kızın oğlundan kurtulma isteği filmin çoğu sahnesinde dile getirilmektedir. Kızın adı Agrin'dir. O sırada Agrin'e âşık olan Soran adındaki çocuk onun için her şeyi yapmaya hazırdır. Agrin oğlundan kurtulmak için çocuğu mayınlarla dolu bir ağaca bağlamıştır. Soran'ın bundan haberi olduğu an yardım etmeye gittiyse de mayına basıp sakat kalmıştır. Agrin son çare olarak oğlunu ayağını bir ağırlıkla bağlayıp göle atmıştır. Kendisini de bir uçuruma bırakmıştır. Burada ise daha öncekilerden farklı bir anne-oğul ilişkisi göze çarpar.

Anne-oğul arasındaki ilişki yalnızca dünya sinemasının değil Türk sinemasının da önemli temalarından biri olmuştur. Bu ilişkinin öne çıktığı filmlerden biri Türk kült filmi olan *Toprak Ana*'dır. 1973 yapımı fillimde ana – oğul ilişkisinin yoğun olarak ele alındığı görülmektedir. Genel olarak filmde köyün ağasına borçlanan ailenin hayat mücadelesini anlatır. Oğlunu evlendirmek için toprak ağasına borçlanan ananın ailesinin peşini o günden sonra bela bırakmaz. Borç yüzünden oğlu kendini sorumlu tutar. Borcunu ödemek için çalışmaya başlar. Durumlar tam düzelmeye başlarken ortalık yine karışır. Baba iki kolunu kaybeder. Evin babası Ali yaşananlara dayanamayıp evi terk edince eşi iki oğlanla bir başına açlık sınırında zorlu bir yaşam sürer. Bu kez çocukları aç kalmasın diye elindeki bilezikleri Kazım Ağa'ya satar. Zeliş ananın oğlu uzun bir zaman sonra ağanın anneden aldığı bilezikleri almaya çalışır. *Toprak Ana* bu tür konulu filmlerde bir milat niteliğindedir. Öyle ki Küçük Emrah olarak yıldızı parlayan Emrah İpek'in filmlerinin genel konusu *Toprak Ana*'dan esinlenmiştir.

Anne oğul filmlerine Türkiye'den verilebilecek bir diğer örnek "*Uçurtmayı Vurmasınlar*"dır. 1984 basımı Feride Çiçekoğlu'nun aynı adlı romanından uyarlanan ve Tunç Başaran tarafından yönetilen filmin oyuncularları arasında Ayla Aslanca, Nur Sürer, Ozan Bilen yer alır. 1989 yapımı duygusal bir film olan "*Uçurtmayı Vurmasınlar*"da annesinin hapis cezası yüzünden hapisanede büyümek zorunda kalan Barış, bütün mahkumların neşe kaynağıdır. Siyasi mahkumlardan biri olan İnci ile arasındaki yakınlık diğer bütün mahkumlarla olandan çok daha farklıdır. Küçük Barış ile İnci arasında gelişen bu sevgi dolu dostluk bir anne-oğul ilişkisine benzemektedir. Bu dostluk hapisane duvarlarını bile delen koskoca bir dünya yaratmalarını sağlayacaktır.

"*Annemin Yarısı*" (2015) adlı filmde de yine bu ilişkinin irdelendiği görülür. Film 22. Sadri Alishık Tiyatro ve Sinema Oyuncu Ödülleri Ayhan Işık Özel Ödülü (Okan Yalabık) kazanmıştır. "*Annemin Yarısı*" filmi Bosna savaşı sırasında Sırlı bir komutanın tecavüzüne uğrayan Müslüman bir kadından olan çocuğun yetiştirme yurdundan ayrılıp ailesini aramasını ele alan bir film. Salih annesine yapılanları yaşamı boyunca unutmamış ve bunu ona yapan babasından intikam almak için babasını aramaya koyulmuştur. Filmde en dikkat çekici ve acıklı anlar akıl ve ruh sağlığı bozuk olan annenin yaşadıklarını hatırlamamasına ve çocuğunu

tanımamasına rağmen Salih'i yani oğlunu ilk gördüğü anda derin bir duygu beslemiş olmasıdır. Filmin yönetmenliğini Ozan Açıktan tarafından yapılmıştır.

Onlarca anne oğul arasındaki ilişkinin temele alındığı bu filmlerin çıkış kaynağı ne olabilir? Milyonlarca Ortodoks dünyası Meryem Ana'ya dua eder. Örnek bir dua şu şekildedir: "Ey Kutsal Hanımefendi, ey Tanrı-doğuran, bizler seni samimi aracı, yıkılmaz sağlam bir kale, merhamet pınarı ve herkesin sığınağı bilerek, sürekli imân ile yalvarıyoruz: sürekli bizi koruyabilen sen, her zaman bizlerin yardımına yetiş ve bizleri her türlü tehlikeden kurtar" (Diaxeiristis, 2022). Eggerichs (2016) çok satılan çalışması olan Anneden Oğula (From Mother to Son) kitabında anne ve oğulları arasındaki karşılıklı saygının önemini vurgular. Bu çalışma Aile Bakanlığınca da incelenmiş ve değerlendirmeler ortaya konulmuştur. Dr. Emerson Eggerich çok ihtiyaç duyulan bir kitap daha yazıyor. Dr. Eggerich, önceki kitaplarından konuyla ilgili mesajı alır ve bunları bir anne ile oğul arasındaki ilişkiye uygular. Önceki kitapları gibi, bu kitap da bu çok önemli aile ilişkisine sağlam, kutsal kitaplara dayalı bir bakış açısı getirmiştir. Bu kitap bir anne için özel değil annelerle ilgili tüm alanlar için tavsiye edilmektedir. Kitaba göre erkekler açısından saygı şu şekilde açıklanıyor:

"Oğlunuz da saygı görmek istiyor. Oğlunuz saygıyı hak ediyor. Saygının basit tanımı, bir annenin oğlu ne yaparsa yapsın ona karşı olumlu bir saygı duymasındır. Bir anne için bariz amaç, saygının kazanılması gerektiğidir. Bir oğul saygı görmüyorsa, bir anne ona saygı göstermeme hakkına sahipmiş gibi hisseder. Anneler, oğullarının yaptığı yanlışla yüzleşirken iki şeyden birini yapacaklardır: Ya oğluna olumsuz bir saygı gösterecek ya da ruhunu ve bedenini anlayarak onunla yüzleşerek ona saygı gösterecektir (Eggerichs, 2016: 21)."

Erkek çocukların doğasında saygı-algıları; saygı-düşünceleri, saygı-ahlak, saygı-duygular, saygı-etkileşimler ve saygı-ruh şeklindedir. Oğlanlar büyüdükçe, dünyalarını saygı ızgarasından geçirirler. Aile içi ilişkilerde de saygı ön planda olmalıdır. Tanrı'nın bir anneden beklentisi nedir? Mukaddes Kitap onun oğluyla ilişkisi hakkında ne der? Allah anneye 6 bölümlük bir "rehber" verir. 1.) Verin ki bir çocuğun temel ihtiyaçları karşılansın. 2.) Anlayın, böylece bir çocuk kıskırılmaz veya çileden çıkmaz. 3.) Çocuğunuzun Tanrı'nın bilgeliğini bilmesi ve uygulaması için talimat verin. 4.) Disiplin, böylece çocuğunuzun kötü seçimlerini düzeltebilir. 5.) Teşvik edin, böylece çocuğunuz cesurca Tanrı vergisi hediyeler geliştirebilsin. 6.) Dua edin ki çocuğunuz Allah'ın dokunuşunu ve hakikati deneyimleyebilsin Eggerichs, 2016: 22).

Kitap içinde bir başka bölümde, annelerin oğullarına saygı gösterme kavramını uygularken karşılaşılabilecekleri itirazların veya endişelerin birçoğunu kapsamlı bir şekilde ve Mukaddes Kitap çerçevesinde ele alınmıştır. Yazar, anne-oğul arasındaki ilişkideki saygı meselesinin derinlemesine bir açıklamasını yapar. Diğer bölüm ise anneleri oğullarına ebeveynlik yaparken bağışlamayı bulmaları, hissetmeleri ve bilmeleri için bir teşviktir.

Bu çalışmada genel olarak anne-oğul ilişkilerinin ele alındığı filmler irdelenmiştir. Anne-oğul arasında sonsuz bir sevginin, saygının olduğu şüphesizdir. Davranışları ne olursa olsun anneler oğullarını koşulsuz kabul ederler. Anne-oğul ilişkisi çocuk büyüdükçe gelişir. Oğul asla annesiz bir hayat düşünemezken, annenin oğluna olan sevgisi ve ilgisi sonsuzdur. Ancak zamanla bu ilişkide bazı değişiklikler olabilir. Bu, oğlunun annesini sevmeyi bıraktığı anlamına gelmez, ancak öncelikler değişebilir. Bu nedenle, ne olursa olsun birbirlerine tutunmaları gerekir. Bu ilişkiyi sonsuza kadar sürdürmenin neden önemli olduğunu ve bunun nasıl yapılacağını öğrenmek için filmlere yakından bakmak önemlidir. "Erkekler, annelerinin onları yarattığı şeydir" der Emerson. Anneler, oğulları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir, o kadar ki, ileriki yıllardaki davranışları anneleriyle olan ilişkilerine atfedilir. Başka hiç kimse bir çocuğu bir anneden daha iyi anlayamaz. Bir erkek çocuk, doğduğu andan yetişkinlik yıllarına kadar annesiyle arasında köklü bir bağ kurar ve bu ilişki, çocuğun genel gelişimi ve duygusal sağlığı

için zorunludur. Bir annenin oğlunu nasıl etkilediğinin kanıtı olarak filmlerden şu sonuçları çıkarabiliriz: duygusal zekâ, duygusal sağlamlık ve bağımsızlık, akademik beceri, davranış kontrolü, kadınlara saygı, daha az riskli davranış, başarı yönelimi, etkileyici iletişim ki bunlar daha biz doğduğumuzda başlar ve güzel hatıralarla ölümümüze kadar devam eder.

Bu bölümü İngiliz yazar Ursula Bloom'un oğluna yazdığı yüz yıl öncesinden bir mektupla bitirelim:

OĞLUM, HAYATI YAŞAMAK

Frinton-on-Sea.

Eylül1922.

Bazı arkadaşlarımla uzun bir konuşma yaptım ve kötülerin her zaman başarılı olduğu ve iyi insanların hayatta kötü bir şekilde kırıldığı sonucuna vardılar. Onlar çok genç arkadaşlar. Bir gün hemen hemen aynı şeyi hissediyor olabilirsiniz ve bu sonuca vardığınızı ve içinde yaşadığınız dünyaya küstüğünüzü ve size adil bir anlaşma yapmadığı için ona kızdığınızı düşünmekten nefret ederim. Çünkü kötülerin başarılı olduğunu düşünmüyorum.

Doğru koşullar altında doğru şeyi yaptığınız ve toplumun ölçülü, dürüst, mantıklı bir üyesi olduğunuz gerçeğinden muazzam bir rahatlık ve muazzam bir teşvik aldığınıza inanıyorum. Vicdan, her birimizin içinde olan bir şeydir. Bir insanın vicdanı olmadığını söyleyebilirsin ama bu doğru değil. Biriyle doğar ve ölene kadar çalışmaya devam eder; muhtemelen o öldükten sonra iki kat hızla çalışıyor ama kesin olan bir şey var ki o da oradadır. Bir insanın vicdanının sesini duymazdan geldiğini düşünebilirsiniz, ama ben bunun böyle olmadığına inanıyorum, çünkü ses hayatı boyunca konuşmaya devam eder ve bu dünyada hiçbir şey onu susturamaz. Buna karşı çıkarsan, asla iç huzurun olmaz.

İç huzurdan bahsederken kulağa çok yaşlı, asık suratlı ve kasvetli geliyor ama bu onsu mutlu olamayacağınız bir şey. Yanlış şeyi yapmakta ısrar edersen, gizlice tedirgin olacaksın ve bu, kötülerin kendilerini içinde buldukları karmaşadır. Bir süre için geliştikleri oldukça doğrudur. Görünüşte hayatı bira ve kuka yapmışlardır, ama bir insanı dış görünüşünden yargılayamazsınız. Tıpkı zamanımızın çok daha fazlasını alacak bir ahiret varken, hayatı burada olup bitenlere göre yargılayamayacağınız gibi. Bu hayata baktığımızda dokuma bir kumaşın sadece bir yüzünü görüyoruz; diğer taraf olabilir tamamen farklı bir model sunar. Her iki tarafı da gördüğünüzde, kötülerin başarılı olup olmadığına karar verebilirsiniz. Ne de olsa, arkadaşlarınız da sizin iyi bir adam mı yoksa kötü mü olduğunuzu bilir. İyi noktalarınızı araştırırlar. Muazzam şatolarda yaşayan, bir sürü hizmetkâr besleyen ve görünüşe göre hayatlarının en güzel zamanlarını geçiren birçok kötü adam tanıdım. Başkaları onlar hakkında ne dedi? "Yaşlı filanca ne alçak bir şey!" Şemsiyemi yarım dakika tutması için ona güvenmezdim".

İtibarınız sizden önce gelir. Bu sizin kendi yaptığınız bir şeydir, bu yüzden kulaktan dolma bilgilerden kurtulamayacağınız düşüncesiyle kaçmayın. Hayatınızın her günü itibarınıza, sağlam yapınıza veya dayanıksız saçmalıklarınıza tuğlalar ekler. Hangisi olacağını seçmek size kalmış. Bugünün bir önemi olmadığını ya da parmak boğumuna oldukça yaklaşan bu küçük numaranın asla geçerli olmayacağını varsaymak akıllıca olmaz. İşler kayıp gidiyor. Söylenti akıllı bir yeşim taşıdır ve yankıları çınlatır. Hayatı bu şekilde cezasız yaşayamazsın, çünkü sana geri dönecek. En temel değerine koyarak, biraz kendinizi düşünün.

Savaştan bu yana yaşam standartları korkunç bir şekilde değişti ve eminim ki insanlar temelde daha nazik olsalar da çok daha vicdansızdırlar. Birçoğu argo konuşma şekliyle ilgili. Bu bana dar görüşlüymüşüm gibi geliyor ama bunun dar görüşlülük olmadığını göreceksiniz. Mal çalan bir insandan bahsediyorsunuz ve bu kulağa çıplak, kaba ve korkunç geliyor. Birinin "bunun, şu ve diğerinin sessiz bir tutamını" yaşadığından bahsediyorsunuz ve bu oldukça komik hale geliyor. Oldukça eğlenceli. Yine de onlar bir ve aynı şeydir. Herhangi biri standartları toza indirebilir ve bunun oldukça komik olduğunu düşünebilir; bu standartları cesurca uçurmak için gerçek erkekler ve kadınlar gerekir.

Gölgeli şeyleri cezasız kalarak yapabileceğinizi ve yakalanmayacağınızı düşünebilirsiniz. Gençlik her zaman kimsenin fark edemeyeceği kadar zeki olduğu inancından mustarıptir ve çoğu zaman kötü bir düşüş yaşar. Dünyada daha uzun yaşamış insanlar o dünya hakkında biraz daha bilgi sahibi olmalıdır. Baştan çıkarmaların farkındalar ve muhtemelen yapacağınız hataları biliyorlar. Biraz mantıklı oldukları için onlara kredi verin.

Mutlu olmak istiyorsan dar yolu seç çünkü o zaman ve sadece vicdan seni rahat bırakacaktır.

Vicdanınız size geldiğinde hayat eğlenceli değildir. Bunu benden al. Küçük bir kızken, Agathos veya Rocky Adası adında aydınlatıcı bir kitap okurdum. Hâlâ o civarda bir yerde ve okumanızın size pek bir zararı olmaz. Bu bir alegoriler koleksiyonudur Agathos Vicdan hakkında size söyleyebileceğim sizi hayrete düşürecek. Kötüler çılgınca gelişir Agathos, bir süre için, ama yalnızca bir süre için.

Bütün bunlara gülebilirsin ama gazete haberlerini incelersen, dünya haberleri, hayatınızın her haftasında kötünün avaz avaz bağırdığını göreceksiniz. 'Evet, ama görkemli giden başkalarını da biliyorum' diyeceksiniz, cüret ediyorum. Onlara yeterince uzun bir ip verin, kendilerini assınlar. Hayattan alabildiği her şeyi aldıkları inancıyla kaçmayın, çünkü öyle değiller.

Önümüzdeki yirmi yıl içinde dünya oldukça değişecek ve gülmesi çok kolay olan etiğe sadık kalmak zor olacak. Ama her seferinde buna değer. İnsanları kuşatan pek çok zorluktan argonun sorumlu olmadığından emin değilim. Argo sözcükler, kulağa sıradan İngilizcenin sert, katı sözcüklerinden çok daha tercih edilir geliyor. Seni yanıltıyorlar. Herkes hayatının bir döneminde, 'komik oynamanın' mı yoksa 'doğrudan ilerlemenin' mi değerli olduğu tartışmalı bir noktaya karşı karşıya gelir. Komik oynamak her zaman daha çekicidir ve görünüşe göre onu övmek için çok daha fazlası vardır; ama hayat ciddi bir iştir ve bu riskleri alırsak çok fazla şans kaçırabiliriz, çok fazla kırıcı olabiliriz. En alt noktadan söylüyorum. Ben şahsen her zaman bir idealist oldum ve bu nedenle düz gitmeyi tercih ederim çünkü bu konuda daha mutlu olmalıyım. Ancak bir idealist çıkmayabilirsiniz ve bu nedenle bu argümanlar size çekici gelmeyecektir.

"Mutlu olmak istiyorsan, iyi ol" eski etiketi, onu övecek çok şey var. Yerinde olsam büyük harflerle yazdırır ve yatağımın üzerine asardım.

Her zaman senin aşkın

Anne. (Bloom, 2019: 53-55).

Kaynakça

- Abrahamson, L. (2015). *Room*. Filmnation Entertainment.
- Açıktan, O. (2015). *Annemin Yarası*. BKM Film.
- Başaran, T. (1989). *Uçurtmayı Vurmasınlar*. Magnum Film.
- Becker, W. (2003). *Good bye Lenin!*. X-Filme Creative Pool
- Bloom, U. (2019). *Letters to My Son*. London: Wyndham.
- Bunbury, S. (2022) Cannes review: Leonor Serraille's 'mother and son', Deadline. Available at: <https://deadline.com/2022/05/cannes-mother-and-son-review-leonor-serraille-director-1235034654/> (17 Eylül 2022).
- Butler-Bowdon, T. (2007). *50 Psychology classics: Who we are, how we think, what we do: Insight and inspiration from 50 key books*. London: Nicholas Brealey Publishing.
- Cialdini, R. (1984). *Influence: The Psychology of Persuasion*, New York, NY: William Morrow,
- Çiçekoğlu, F. (1984). *Uçurtmayı Vurmasınlar*. İstanbul: Can Yayınları.
- Corey, G. (2000). *Theory and Practice of Group Counseling (5th Ed.)*. California: Brooks/Cole Thomson Learning.
- Craig, G. C., Baucum, D. (2002). *Human development (9th Ed.)*. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Criss, M.M., Shaw, D.S. & Ingoldsby, E.M. (2003), Mother–Son Positive Synchrony in Middle Childhood: Relation to Antisocial Behavior. *Social Development*, 12: 379-400. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00239>
- Davis, G. (2016). *Lion*. See-Saw Films.
- Defoe, D. (1985). *Robinson Crusoe*. New York: Penguin Classics.
- Demirkalp Pay, A. (2005) Ana ve Oğul S A M Film Değerlendirme, Bilim ve Sanat Vakfı. Available at: https://bisav.org.tr/Bulten/3/11/ana_ve_ogul (Accessed: February 2, 2023).
- Diaxeiristis. (2022, July 31). Meryem Ana'ya Yakarmalar ve Dilek Duaları. Ortodokslar Topluluğu. Retrieved March 18, 2023, from <https://www.ortodokslartoplulugu.org/kutsalların-kutsali/kutsalların-kutsali-ozgu-agustos-orucu-boyunca-aksam-duasında-okunan-dilek-duaları/>
- Eggerichs, E. (2016) *Mother and son: The respect effect*. Nashville, US: Harpercollins Religious.
- Elder Jr. G.H. & Shanahan, M. J. (2006) "The Life Course and Human Development," in *Handbook of Child Psychology*. Hoboken (Damon, W. and Lerner, R.), NJ: John Wiley & Sons, pp. 668–702.
- Gencebay, O. (1981). *Ben Topraktan Bir Canım*. İstanbul: Kervan Plakçılık.
- Gobadi, B. (2004). *Kaplumbağalar da Uçar*. IFC Films.
- Henggeler, S. W., Hanson, C. L., Borduin, C. M., Watson, S. M., & Brunk, M. A. (1985). Mother–son relationships of juvenile felons. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 53(6), 942–943. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.53.6.942>
- Hughes, L. (1922). *Mother to Son*. (Çeviri: Ceyhan, E.). <https://www.antoloji.com/ceviri-siirler-langston-hughes-anneden-ogula-siiri/> (30 Ocak 2023).
- Ide, W. (2022) 'mother and son': Cannes Review, Screen. Available at: <https://www.screendaily.com/reviews/mother-and-son-cannes-review/5170311.article> (17 Eylül 2022).

- Jordan, R. G., Engstrom, J. L., J. A., Marfell, & Farley. C. L. (2018). *Prenatal and postnatal care: A woman-centered approach*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Krein, S. F., & Beller, A. H. (1988). Educational attainment of children from single-parent families: Differences by exposure, gender, and race. *Demography*, 25(2), 221–234.
- Mark T. Morman & Marianna Whitely (2012) An Exploratory Analysis of Critical Incidents of Closeness in the Mother/Son Relationship, *Journal of Family Communication*, 12:1, 22-39, DOI: 10.1080/15267431.2011.629969
- McCarthy, J. P. (1931). *Mother and Son*. Trem Carr Pictures
- McLanahan, S. S., & Sandefur, G. (1994). *Growing up with a single parent: What hurts, what helps*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Miller, G. (1992) *Lorenzo'nun Yağı*, Beyazperde. Available at: <https://www.beyazperde.com/filmler/film-35570/> (Accessed: February 2, 2023).
- Miller, G. (1992). *Lorenzo's Oil*. Kennedy Miller
- Moilanen, K.L., Shaw, D.S. & Fitzpatrick, A. (2010). Self-Regulation in Early Adolescence: Relations with Mother–Son Relationship Quality and Maternal Regulatory Support and Antagonism. *Journal of Youth Adolescence* 39, 1357–1367 <https://doi.org/10.1007/s10964-009-9485-x>
- Morman, M. T. & Whitely, M. (2012) An Exploratory Analysis of Critical Incidents of Closeness in the Mother/Son Relationship, *Journal of Family Communication*, 12:1, 22-39, DOI: 10.1080/15267431.2011.629969
- Mother and son (1970) MUBI. Available at: <https://mubi.com/tr/films/mother-and-son-1931> (Accessed: February 2, 2023).
- Schultz, D. P. & Schultz, S. E. (2016). *A History of Modern Psychology*. Boston, MA: Cengage Learning.
- Serraille, L. (2022). *Un petit frere*. Blue Monday Productions France 3 Cinéma
- Sokurov, A. (1997). *Mat i Syn*. Roskomkino.
- Sönmez, C. (1997). Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım, Cemil Sönmez, Ankara AKDITYK Yayını.
- Thelen, E. & Smith, L. (2006). Dynamic Development of Action and Thought Dynamic Systems Theories. In *Handbook of Child Psychology*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Ün, M. (1973). *Toprak Ana*. Uğur Film.
- Uşaklı, H. (2022). Bireyi tanımada çağdaş bir yaklaşım: Psikodrama ve sosyometri. *Journal of Research in Education and Teaching* 11 (4), 64-70.
- Zemeckis, R. (1994). *Forrest Gump*. Paramount Pictures.

Tanzimat Dönemi Romanlarında Anneler ve Oğulları

Burcu Çakın Erdağ*

Osmanlı toplumunda kadına aile içerisindeki yerini kazandıran esas, onun gelecek nesillerin yetiştiricisi olarak görülmesidir. Anne, çocuğu karnında besleyip büyüten, doğumundan itibaren onun ihtiyaçlarıyla ilgilenen başlıca sorumludur. Tanzimat Dönemi'nin hem öğretici hem de edebî eserleriyle ön plana çıkan ismi Ahmet Mithat Efendi, pedagojik kaygılarla kaleme aldığı *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi* adlı eserinde çocuğun ihtiyaçlarını maddî ve manevî ihtiyaçlar olmak üzere ikiye ayırmış, çocuğun fizikî ve ruhî ihtiyaçlarının karşılanmasında anne babanın sorumluluklarına yer vermiştir. Osmanlı toplumunda ataerkil bir aile yapısı söz konusudur ve kadının ekonomik özgürlüğü bulunmamaktadır. Kadın, yaşantısının büyük bir bölümünü evin sınırları içerisinde geçirdiği için yazarın “devamlı bir gençlik hâli” olarak nitelediği (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 19) bir tecrübesizlik içerisinde. Bu koşullarda anne, çocuğun maddî ihtiyaçlarını karşılamak hususunda babaya bağımlıdır. Ancak Ahmet Mithat'a göre annelerin esas kıymeti ve önemi, evlatlarının ruhlarına kattıkları manevi zenginliklerle onları kendi ayakları üzerinde durabilecek yaşlara kadar yetiştirmelerinden kaynaklanmaktadır (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 19). Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat'la başlayan modernleşme sürecinde kadınların ve kız çocuklarının iyi bir eğitim alması, mümkün olan her öğrenme fırsatını değerlendirerek bilgi ve beceri sahibi olması hususunda ısrar etmiş isimlerin başında gelir. Ona göre kadın okumalı yazmalı, enstrüman çalmalı, sanata ve edebiyata ilgi duymalı, yabancı dil bilmelidir. 1891 yılında *Diplomalı Kız* romanını yazarak modern eğitim almış bir genç kızın ailesinin geçimini sağladığını Türk okurlarına çarpıcı bir örnek olarak sunana kadar, Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında terbiyeleri, yetişmeleri ve eğitimleri üzerinde durduğu kadınların etki alanı evlerinin içidir (Enginün, 2012: 55). Dolayısıyla yazarda kadının ekonomik olarak aileye katkı sağlayabileceği düşüncesi uyanıncaya kadar kadın eğitimiyle ilgili görülen hassasiyetin temelinde aile içerisinde üstlendiği eş ve özellikle anne görevlerini iyi bir biçimde yerine getirebilmesi yatmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi'nin çok sayıdaki romanı gelenekselden moderne uzanan süreçte hızlı bir değişime uğrayan aile kurumunu ve bu kurumu oluşturan fertleri olumlu ve olumsuz yönleriyle ele almaktadır. Aile kurumu romanlar içerisinde irdelenirken annelerin erkek evlatlarına karşı tutumları, otoriteleri, bilgi ve kültür birikimleri, çağın gereklerine uyum gösterebilmeleri, evlatlarının ihtiyaçlarını anlayabilmelerine dair meseleler çeşitli örneklerle tartışılmıştır. Ahmet Mithat da dönemin diğer yazarları gibi temelde çocuğun yetişmesinde birincil sorumluluğu babaya verir. Çocuğun özellikle ilk üç yaşına kadar anne kucağında terbiye edilmesi gerektiğini söylerken bu kucağın üzerinde zeki ve bilgili bir babanın gözünün daima bulunmasının şart olduğunu öne sürer (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 56). Romanlarında idealize ettiği erkek kişilerin birçoğu annesiz büyümüş veya yaşı çok ilerlemeden anneyi kaybetmiş, ancak bundan olumsuz şekilde etkilenmemiştir. *Firka'te Memduh*, *Felatun Bey ile Rakım*

* Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Ortak Zorunlu Dersler Bölüm Başkanlığı, burcucakin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9575-4539.

Efendî'de Rakım, *Paris'te Bir Türk'te Nasuh*, *Süleyman Muslî*'de Süleyman, *Yeryüzünde Bir Melek'te Şefik*, *Jön Türk'te Nurullah Bey*, annesiz yetişmelerine rağmen olumlu özellikleriyle ön plana çıkar, hatta yazar tarafından iyi örnekler olarak desteklenirler.

Don Kişot'u Türkçeye uyarlamak amacıyla yazdığı *Çengi* romanında Ahmet Mithat, annenin erkek çocuğu yetiştirmesi ve eğitmesi hususunda çok ilginç iki örneğe yer verir. Bunlardan ilki romanın baş kişisi olan Daniş Çelebi ve annesinin ilişkisidir. Karikatürize bir tip olan Daniş Çelebi, geçimini efsunculukla sağlayan Saliha Hanım'ın hayattaki tek varlığıdır. Saliha Hanım, bir kundak içerisinde Anadolu'dan getirdiği oğlunu büyücülükten kazandığı servetlerle büyük bir zenginlik içerisinde büyütülmüştür. Daniş Bey henüz bebekken annesinden içinde "tılsım, sihir, büyü, cin, peri" lafları geçen ninniler dinler. İlk terbiyeyi bu şekilde almanın bir sonucu olarak ergenlik çağına geldiğinde gündüz evlerinin sokak kapısından, gece kendi odasının kapısından adım atamayacak derecede korkulara kapılır, bu korkuları bertaraf etmek için de yine annesinden öğrendiği efsunları okuyarak kendisini korumaya çalışır. Saliha Hanım, oğluna okuma yazma da öğretmiştir ancak okusun diye çocuğun eline geçen kitaplar yine sihir, büyü, simya, cin, peri hikâyeleriyle doludur. Annenin verdiği ilk terbiye bu kitaplardaki anlatılarla birleşince Daniş Çelebi, hayalle gerçeği ayıramayan, ayıramadıkça cinnete düşen genç bir meczuba dönüşür. Oğlunun hâlini fark eden kadın, bu sefer de bir mühür yaptırıp Süleyman'ın mührüdür diye onu kandırır ve bu mühür onda oldukça hiçbir doğaüstü gücün kendisine dokunamayacağına inandırır. Bütün kişiliğini ve ruh hâlini inşa ettiği oğlunu komşu evin cariyesiyle evlendiren Saliha Hanım, kısa bir süre sonra ardında büyük bir servet bırakarak ölür. Saliha Hanım, oğlunun her şeyiyle ilgilenen, onu koruyan, maddî anlamda hayatını garanti altına alan ve öğreten bir anne modelidir. Ancak maddî ve manevî açılardan tüm gücünü hurafelerden alan bu kadın, oğlunu yetiştirirken onun zihni bulanık, sağlıksız korkuların esiri olmuş bir adama dönüşmesine yol açmıştır. Annesi ile dadısının ölümleri ve ardından karısının da kaçıp gitmesinden sonra Daniş Çelebi tamamen aklını kaçırmış, ömrünün on bir yılını evinden hiç çıkmadan geçirdikten sonra da ölüp gitmiştir.

Romandaki bir diğer çarpıcı anne modeli Daniş Çelebi'nin evlendiği Peri'dir. Peri, kocasını bırakıp kaçmadan önce Cemal adında bir oğulları olmuştur. Meczup bir babanın elinde annesiz büyüyen Cemal Bey, on sekiz yaşlarına geldiğinde annesi Peri, "Sünbül" namında bir çengi olarak İstanbul'da şöhret kazanır. Daniş Çelebi'nin ölümüyle yüklü bir mirasa konan Cemal Bey, annesi olduğunu bilmediği Sünbül'ün peşine düşer, servetinin bir kısmını bu uğurda harcamasına rağmen kadından yüz bulamaz. Sünbül en sonunda Cemal'i kendine bir dost olarak kabul ettiğini söyleyerek genç adama kiskanç bir baba tarafından sokağa adım attırılmadan büyütülmüş bir genç kız olan Melek'i haber verir. Sünbül'ün hazırladığı oyuna göre Melek onun öz kızıdır, babası tarafından kaçırılmıştır. Sünbül, iki genci birbirine âşık etmeyi başarır ve Cemal'in Melek'i kaçırıp getirmesini sağlar. Ancak oyun daha bitmemiştir. Annesi sıfatıyla Cemal'in Melek'i görebilmesi için elinde avucunda ne varsa alır. Melek gebe kaldığı hâlde iki genci kavuşturamaz. Parası biten Cemal'i konağından kovar. Kendisini kamayla tehdit edince tutuklatıp hapse attırır. Hapisten çıkan Cemal, cami avlularında yatmaya, aşevlerinde karnını doyurmaya başlar. En sonunda bir sandalcı onu bir kahveye çırak eder. Burada bir süre çalıştıktan sonra da uşak olmak üzere bir konağa götürülür. Bu konak Sünbül'ün konağıdır. Sünbül oğluna tüm gerçekleri anlatır. Melek'e ve artık doğmuş olan oğluna kavuşmasını sağlar. Cemal'in başına gelen tüm felaketler bizzat annesi tarafından tertip edilmiştir. Sünbül'ün amacı delirmiş bir babanın elinde hiçbir terbiye görmeden büyümüş oğluna malın, mülkün, ailenin kıymetini bilmeyi, akli başında bir adam olarak hareket etmeyi, hayatın zor taraflarını da tecrübe etmeyi öğretmektir. Tanzimat romanlarının başlıca aktörleri olan alafranga, genç, mirasyedi tiplerinin aslında ailelerin verdiği veyahut veremediği terbiyenin bir ürünü olduğunu Sünbül'ün sarf ettiği sözler açıkça ortaya koymaktadır:

– *Oğlum, evlâdım, çocuğuna külliyetli mal bırakan babalar, ekseriya çocuğuna insaniyet âleminde ömrünü şan ile geçirebilmesine medar olacak terbiyeyi vermeyenlerdir. Ben vakıa, pederinin mecnunluğu üzerine hanemi kendi elimle yıkarak başımı alıp çıktıktan*

sonra senin ahvalini daima tahkik eylerdim. Fakat terbiyesiz büyüdüğünden dolayı teessüften başka elimden hiçbir şey gelmezdi. Nihayet, pederin kendi kendisini salb ederek sen on yedi, on sekiz yaşında bir mirasyedi olmak üzere meydana çıktın. Elindeki servet ü sâ mânâ mutlaka telef edecektin. O zaman seni evlendirmiş barklandırmış olsalardı bile hiç bir faydası olamazdı. Vur patlasın, çal oynasın âlemine girmek ve olanca varını orada telef ettikten sonra sürünmek, mirasyedilerden ağlebinin alınına yazılmış bir yazıdır. Bundan müstesna olanları ol nevâdirdendir ki ma'dûm hükmündedirler. Analığımın icbarıyla senin malını kendi vasıtamla telef ettirmeyi senin hakkında dostluk addeyledim. (...) Senden her ne almış isem, bir habbesi zati olmaksızın mevcuttur. Mal yine senindir. Bundan sonra aklını başına alacağın hakkında emniyet-i kâmile hâsıl eylediğim için işte bu esrar ve hakayıkı sana ifşa ediyorum. (Ahmet Mithat Efendi, 2000a: 148)

Sünbül, Cemal Bey'in geçmişte sattığı baba evini geri aldırır. Zeki kadın, Daniş Çelebi'nin *Hatem-i Tay* hikâyesinden öğrendiği bir metotla servetini saklamaya çalıştığını ve bunun denemelerini yaparken kendini öldürdüğünü anlamıştır. Çocuklarını bu konağa yerleştirip saklanan serveti de onlara verdikten sonra uygunsuz şöhretiyle onlarla yaşayamayacağını bildiği için kendi hayatına geri döner. Kırk yaşını geçip gözden düşünce de kendini öldürür. Sünbül, ahlakî açıdan düşmüş, çıkarıcı, kötücül, kendi hazlarının peşinde evini ve ailesini terk etmiş bir kadındır. Ancak bir anne olarak uzaktan da olsa oğlunu hep takip etmiş, ilerleyen yaşlarında hayatına farklı bir biçimde dâhil olmuştur. Tasvip edilmesi mümkün olmayan yollardan gitmekle birlikte oğlunun malını mülkünü kaybetmesini önlemiş, ona büyük bir hayat tecrübesi kazandırmış, en sonunda da mutlu bir aile yuvasına kavuşup zenginlik içerisinde yaşamasını sağlamıştır. Tanzimat romanlarında mirasyedi gençlerle birlikte yoğun olarak eleştirilen pasif annelerin aksine Sünbül, oynadığı oyunlarla kendi otoritesini oğluna bilmeden kabul ettirmiş, ömrünün sonuna kadar refah içerisinde yaşaması için gerekli gördüğü tüm tedbirlere başvurmuştur. Sünbül'ün metodu yanlış ancak yaklaşımı gerçekçidir. Oğlunun içerisine girmekte olduğu dünyayı iyi tanıyan bir anne olarak inisiyatifi eline almış ve onu mutlu bir hayata kavuşturmuştur. Bu tutumuyla Sünbül, dönem romanlarındaki en orijinal anne tiplerinden biridir.

Ahmet Mithat'ın *Bahtiyarlık* romanında, Türk romanında züppelikten hainliğe doğru uzanan tip evriminin (Moran, 2004: 259) ilk örneğini teşkil eden Senai'nin yetişmesinde annesinin rolü ve emeği çok büyüktür. Senai Felatunlar, Bihruzlar gibi aptal, cahil ve gülünç değildir; zekidir, annesi sayesinde iyi bir eğitim almıştır ve tehlikelidir (Gökçek, 2012: 28). Annesi oğlunun iyi bir eğitim alması için titizlenen ve onun peşinden şehir şehir dolaşan bir kadın olarak kocasının ikinci bir evlilik yapmasıyla yuvasından umudunu tamamen keser ve tüm dikkatini Senai'nin tahsiline verir. Onca gayretine ve oğlunun çok iyi bir eğitim almasına ön ayak olmasına rağmen bu anne yeterince alafranga olmadığı için beğenilmez, sözü dinlenilmez hatta hakaret ve tehditlere uğrar:

“Vakıa dünyada oğullarına nasihat veren kadınlar dahi nadir değil iseler de onlar sizin gibi henüz çarşamba karısına inanan Türk kadınlarından değildirler. Avrupa'nın maarif-i cedide içinde yetişmiş olan nisvan-ı fazılasıdır. Onların oğulları bir Avrupa seyahati için kendilerinden ruhsat ve para istemiş olsalar tek oğulları dünyayı gezsinler, görsünler diye ne ruhsatlarını ne akçelerini diriğ etmezler.” (Ahmet Mithat Efendi, 2001a: 305)

Anne, doğduğu andan itibaren her ihtiyacında oğlunun yanındadır. Babasının ölümünden sonra yaptığı borçları ödemesine yardımcı olur, malına mülküne sahip çıkması için

nasihat vermeye çalışır ancak oğlu üzerinde hiçbir otoritesi yoktur. Senai, tek bir sözünü dinlemediği ancak bir para kaynağı olarak kullandığı bu kadına haber bile vermeden Avrupa'ya gider. Her şeyini kaybedip İzmir limanına sığındığında ise yine onun gönderdiği paralarla kendisini toparlar. Senai, kendisi gibi alafranga meraklısı bir genç kızla evlenir. Gelinini ve gelininin ailesi, gerçekte hepsi satılıp gitmiş olan geniş topraklarını görmek istediğinde Senai'nin annesi, oğlunun söylediği yalanların ortaya çıkmasından çekinerek memleketlerine yapılacak bir geziye karşı çıkar. Ancak Senai savurduğu tehditlerle annesini susturur. Doğduğu andan itibaren üzerine titrediği bu evlattan hiçbir hayır ve saygılı davranış göremeyen bu kadın en sonunda, romanın olumlu başkişisi Şinasi'nin yanına ikinci bir anne sıfatıyla yerleşerek memleketinde kalır. Oğlu ise herkesi kandırarak bir kez daha Avrupa'ya kaçır. Senai'nin annesi oğlunun talim ve terbiyesi için, özellikle de kitabî eğitimi için hep doğru adımlar atmış, onu iyi yetiştirmek için ömrünü vakfetmiş bir kadın olmasına rağmen Tanzimat romanlarının en çok eleştirilen anne tipine bir örnektir. Şefkat ve koruma duygusuyla başı her sıkıştığında yardımına koştuğu oğlu üzerinde hiçbir otoritesi yoktur. Senai'de anneye karşı duyulması gereken sevgi ve saygının hiçbir izine rastlanmamaktadır. Ahmet Mithat, bu anneyi oğlunun maddî ihtiyaçlarını karşılamak konusunda başarılı olsa dahi manevî anlamda onu yetiştirememiş, ayrıca Senai'nin ailelerini mahvetmesi sürecinde pasif kalmış bir figür olarak tasvir etmiş, bu yüzden romanda önemli bir yeri olmasına rağmen kendisine bir isim dahi vermemiştir. Burada, roman kişisini isimsiz bırakmanın tipi genelleştirme amacına da hizmet ettiğini söylemek mümkündür. Senai'nin annesi otorite yoksunluğu bakımından *Araba Sevdası*'nda Bihruz Bey'in annesine çok yakın bir tiptir ve Rezaizade'nin de bu anneye yaklaşımı benzerdir.

Rezaizade Mahmut Ekrem'in eserinde pasif karakteriyle oğluna sadece şefkat ve maddî yardım sunan, onun maddî sıkıntılarını para vermek yoluyla çözerken manevî dünyasına hiçbir etki edemeyen Bihruz'un annesi de silik kişiliğiyle isimsiz bırakılan annelerden biridir. Bihruz'un çocukluğundan itibaren yetişmesi, eğitimi, görgüsü, kültürüyle ilgili her şey babasının güdümünde olmuş, baba öldükten sonra bu yetkiler dadısı ve özel ders hocası Mösyö Piyer'e devrolmuştur. Bihruz anne şefkatini dadısında, öğretici alakayı da hocasında bulur (Kaplan, 2018: 137). Babanın ölümünden sonra otorite boşluğu içerisine düşen Bihruz'u dengede tutmak için annenin devreye girmesi gerekir ancak oğluna hiçbir hükmü geçmemektedir. Oğluna yol gösterici olması umuduyla akrabalarından kişileri devreye sokmaya çalışır ancak bunlardan da bir sonuç alınmaz. Oğlunun servetini yönetebilmesini hiçbir şekilde sağlayamayacağını kabullenince evin tüm masraflarını da üzerine alarak onu kendi hâline bırakma zaafını gösterir. Bunun sonucunda Bihruz, etrafındaki herkes tarafından kolayca kandırılan, bir hayal âleminde yaşayan, alafranga giyim kuşam ve araba peşinde parasını çarçur eden saf bir züppeye dönüşür. Bihruz ne sıkıntıya düşse annesinin ona sunabildiği tek çözüm para desteği vermek olur. Karar mercii olarak kocasının sorumluluğunda dadılar ve özel ders hocaları elinde büyümüş oğlunu çekip çevirebilecek, ona hayat tecrübesi kazandırabilecek, doğru yolu kabul ettirebilecek kudretten yoksundur. Öyle ki Bihruz'un kendisiyle Fransızca karışık sözlerle konuşmasından rahatsız olmasına, rahatsızlığını dile getirmesine rağmen bu davranışı dahi değiştirmeyi başaramaz.

Bu örneklerde annenin isimsiz bırakılacak derece silik kalmasına, otoritesini tam ve yetkin biçimde kuramamasına sebep olan en önemli etken babanın hayatta olduğu müddet boyunca anneye zaten böyle bir rol biçilmemiş olmasıdır (Şen Sönmez, 2013: 1457). *Bahtiyarlık*'ta anne oğlunun eğitim hayatını yönlendirir ancak sonuç olarak son karar ve özellikle de paranın kontrolü hayatta olduğu sürece babaya aittir. Bihruz'un terbiyesi de tamamen babanın verdiği kararlar doğrultusunda şekillenmiştir. Erkek evladın doğumundan itibaren kenarda kalan, onun karakter gelişiminde, eğitiminde, hayatıyla ilgili alınan kararlarda herhangi bir sorumluluk üstlenmeyen anne çocuğun gözünde bir otorite figürüne dönüşemez. Tanzimat romancıları ilerleyen yıllarda baba vefat ettikten sonra rehbersiz kalan oğulun kumar, içki ve cinsellik gibi şehvanî hazların pençesine düşmekten korunması için anneden onun boşluğunu doldurmasını bekler (Parla, 2016: 75). Ancak annenin ne çocuğun gözündeki imajı ne de ebeveynlik tecrübesi bunun için yeterli değildir. Bu durum bazı romanlarda iyi niyetli, gayretli, titiz bir tutum sergileyen anne tiplerinin dahi oğullarının felaketinin önüne

geçememesine sebep olur. Bu anne tiplerinin ilk örneği *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*'ta Talat'ı yetiştiren Saliha Hanım'dır. Çağının koşullarına uygun düşecek biçimde iyi eğitim almış, eşiyile sevgi dolu bir aile kurmuş ve bu aile içerisinde oğlu Talat'ı babasını kaybettikten sonra dahi ahlaklı, ailesine bağlı, çalışkan ve terbiyeli bir genç olarak büyötmeyi başarmıştır. Modern bir dünya görüşüne sahip olan kadın, oğlunun tahsiline önem verir, onun kendi seçtiği bir genç kızla mutlu bir evlilik yapmasını ister. Ancak Saliha Hanım'ın zayıf kaldığı nokta bir melek suretinde yetiştirmeye çalıştığı Talat'ı hayatın gerçeklerine karşı hazırlayamaması olmuştur. İyilikle sarmalanmış, şefkatten ve sevgiden başka duyguyu tanımayan, kötölükle, acıyla tecrübesi olmamış Talat, Fitnat'a duyduğun aşkın peşinde tükenmiştir. Bu tükenişte annesi Saliha Hanım, onu koruyamamış, oğlunun mahvının önüne geçememiştir.

Saliha Hanım'la benzer bir annelik yaklaşımı sergileyen başka bir roman kişisi Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadara*'nda Mukaddem'i yetiştiren Münevver Hanım'dır. Oğlunu tek başına büyüten Münevver Hanım, onun tahsilini özenle seçtiği özel hocalara teslim ederken terbiyesini de kendisi üstlenmiştir. Mukaddem'e sürekli iyi insanlardan övgüyle bahsetmek vesilesiyle iyiliği ve insaniyeti zihnine sağlam bir biçimde yerleştirme yoluna gitmiştir. Annesinin tüm bu emekleri karşılığında Mukaddem de merhametli, iyi niyetli, dürüst, ahlaklı, annesine karşı sadık ve itaatkâr bir genç olarak yetişmiştir. Münevver Hanım, modern ve bilinçli bir kadındır. Batılı usullerin aile ve evlilik hayatına getirdiklerinin farkındadır. Romanın başkışisi Fazıla'yı çocukluklarından beri kendine gelin seçmiş olmakla birlikte evlilik için her iki gencin de gereken olgunluğa ulaşmalarını ister. Oğlunun çok sevdiği Fazıla'yla mutlu bir evlilik yapması için destek olur. Ancak Münevver Hanım da tıpkı Saliha Hanım gibi oğlunu dış dünyaya kapalı, titiz ve hayatın gerçeklerinden uzak yetiştirmiştir. Onun dünyayı iyilikle dolu sanmasına, hayatın getirebileceği sert tecrübelerle karşı direncinin zayıf olmasına neden olmuştur. Dünyayı ve insanları sadece iyi yönleriyle tanıyan Mukaddem, Calibe ve Süha'nın kendine kurduğu tuzaklara kolaylıkla düşmüş, Fazıla'dan ayrılmak zorunda kalmış, vereme yakalanarak ölümden zor kurtulmuş ve şiddetli bir depresyona sürüklenmiştir. Akıbeti Talat kadar feci olmasa da toparlanması annesinin değil ona dostluk gösteren Fazıla'nın destekleri sayesinde olmuştur.

Bu örneklere bakıldığında her iki annenin de aslında bilinçli, akli başında, evlatları üzerinde belli bir otoriteye sahip kişiler oldukları görölmektedir. Yetiştirdikleri oğullar da karakter bakımından olumludur. Ancak bu oğulların hayat karşısındaki duruşları sağlam değildir. Annelerin korumacı zırları içerisinde gerçek hayat tecrübelerinden yoksun, dünyayı tanımadan, kendi başlarına olumsuzluklara karşı ayakta kalabilecek güce ulaşmadan olayların içine sürüklenmiş, büyük acılar yaşamışlardır. Bu örneklerde annenin başarısız olması, aşırı şefkatle evladı şımartma, otorite boşluğu yaratma, cehaletin getirdiği öngörüsüzlük gibi sebeplerden değil, annenin de aslında evin dışındaki dünyayı, ailenin dışındaki insanları, kendi yaşantısının sınırları dışında kalan hayatı tanıma fırsatına sahip olmamasından kaynaklanır.

Tanzimat dönemi roman yazarlarının anne tiplerine yaklaşımı incelendiğinde anneden beklenen bir muallime edasıyla oğluna kitabî bir eğitim vermesi değildir. Yazarlar kadın eğitimini teşvik ederek bu bakımdan da donanımlı anneler yetiştirmeyi umut etmekle birlikte mevcut toplumsal yapı içerisinde bir çocuğu evde öğretmen gibi okutabilecek annelerin henüz bulunamayacağını bilincindedirler. Romanlarda erkek çocukların yetişme süreçleri tasvir edilirken öğretim cephesi baba, akrabalar ya da komşular arasından bir hami, özel ders hocaları veya okullarla inşa edilmiştir. Anneden beklenen çocuğunu psikolojik ve ahlakî olarak hayata hazırlamasıdır. Bunu başaramayan anne tipleri her zaman evladın felaketiyle cezalandırılmış, birçok örnekte kendileri de feci sonlara uğramıştır. Namık Kemal'in *İntibah*'ında Fatma Hanım, kendisine çok geç verilen ebeveynlik sorumluluğunu taşıyamayan ve kimsesiz bir ölümlle cezalandırılan bir anne tipidir.

İntibah'ın başkışısı Ali Bey, çocukluğundan beri saplantılı bir kişiliği olup babası tarafından dikkat ve titizlikle yönlendirilerek yetiştirilen bir gençtir. Ali Bey, küçük yaşlarından itibaren istediğini elde edebilmek için her şeyi göze alabilecek, bir emelini gerçekleştirmediği zaman günlerce hastalanıp gizli gizli ağlayabilecek, merak ettiği bir şeyi dünyanın geri kalanını unutacak derecede saplantılı hâline getirebilecek bir karakterdedir. Babası bu hastalıklı kişiliği oğlu için bir fayda unsuru hâline getirmek ister ve onu ders çalışmaya yönlendirir. Bunun sonucunda Ali Bey'in hayatı tamamen bir konak içerisine kapanmış şekilde dersleriyle meşgul olarak geçer. Gönülündeki tüm sevgi ve saygı da babasının etrafında toplanır. Ancak hayatının merkezindeki baba vefat edince Ali Bey, şiddetle sarsılır. Jale Parla'ya göre bu ölüm aynı zamanda Ali Bey'in iradesinin ölümüdür. Babasını ve onun terbiyesinin üzerinde yarattığı kontrolü kaybeden Ali Bey artık hayatın getireceği olumsuzluklara açık hale gelmiştir (Parla, 2016: 86).

Namık Kemal, bu aşamaya kadar hiçbir sorumluluk vermediği, Ali Bey'in hayatında adeta bir dekor mahiyetinde olan annesi Fatma Hanım'ı devreye sokar. Fatma Hanım, babasının acısıyla içine kapanan oğlunu ferahlaması için Çamlıca'ya yönlendirir ve Ali Bey'in burada Mahpeyker'le karşılaşmasıyla aile için büyük bir trajedi başlar. Babası Ali Bey'in kişiliğindeki zaafı iyileştirmemiş sadece mecrasını değiştirmiştir. Dolayısıyla Ali Bey'in yol göstericisiz kalan zihni Mahpeyker'e saplanır ve onun kurduğu tuzakların hepsine bir bir düşer. Fatma Hanım, kendisinin de yabancı olduğu dış dünyadan oğluna uzanan tehlikelerle savaşmaya çalışır. Ali Bey'in tanıdıklarından aldığı akıllarla eve Dilaşub'u getirir. Bir müddet Ali Bey'i Mahpeyker'den uzaklaştırmayı başarsa da Dilaşub kendisi dışında sürüp giden çekişmenin kurbanı olarak ölür. Ali Bey, yaşanan her şeyden dolayı annesini suçlar. Onu cezalandırmak için cenazesine dahi gitmez. Sefih bir hayat yaşadıktan sonra en sonunda hapiste ölür.

Fatma Hanım da değinilen diğer örneklerde görülen otorite yoksunu annelerden biridir. Oğluna söz geçiremez ancak onun hayatını mahvetmesine de seyirci kalmak istemez. Otoritesini kuramamakla birlikte pasif de kalmaz ve olaylar bir müddet sonra Mahpeyker ve Fatma Hanım'ın karşılıklı hamleleriyle şekillenmeye başlar (Finn, 2003: 38). Ancak Fatma Hanım'ın dış dünyayla ilişkisi, bilgisi ve görgüsü de tıpkı oğlu gibi evin babasının çizdiği sınırlar içerisinde kalmıştır. Eğitim görmüş bir kadın olmaması hatalarının başlıca sebebidir (Karaca,2012: 4). Zeki bir kadın olarak yirmi beş sene boyunca kocasından aldığı terbiyeyi güzel kavramış, işittiği hadiselerden kocasının yol göstermesi sayesinde gerçeklere dayanan çıkarımlar yapmayı öğrenmiştir ancak yine de bu annenin hayat tecrübesi kısıtlıdır ve içinde bulunduğu çağı anlamaktan uzaktır. Anne evin içindeyken oğulun yaşadığı sıkıntıların kaynağı evin dışındadır. Üstelik oğlu genç bir adam olup hayatını tamamen evin dışında yaşamaya başlayana kadar da bir ebeveyn olarak kendisine hiçbir sorumluluk yüklenmemiştir (Şen Sönmez, 2013:1457). Bu yüzden Ali Bey'in babası öldükten sonra arka arkaya yanlış kararlar vermiş, oğlunu yanlış yönlendirmiş ve en sonunda sefalet ve üzüntü içerisinde vefat etmiştir.

Namık Kemal ikinci romanı *Cezmi*'de anne ve babanın çocuk yetiştirmede takındığı tavrın ayrılığını şu şekilde ifade etmiştir:

Bu cihetle cennet validelerin ayağı altında bulunduğu gibi pederlerin koltuğu veya kılıcı sayesinde bulunur. Bir valide çocuğunu ifrat-i şefkatle şımartabilir. Fakat elbette maksadı şımartmak değil, terbiye etmektir. Bir peder evladını şiddetle yıldırabilir. Fakat elbette maksadı yıldırma değil, terbiye etmektir (Namık Kemal, 2014: 39).

Bu sözlerden yazarın koruyucu ve doğru yöne sevk eden bir babanın sert tutumunu aşırı şefkat gösteren ve evladı üzerinde otorite kuramayan bir annenin tutumuna tercih ettiğini çıkarmak mümkündür. Romanlarında çizdiği genç adam portreleri de bu düşüncüyü destekler. Yazara göre Cezmi, henüz iki yaşında annesini kaybetmesine rağmen bir annenin şefkatinden

ve terbiyesinden yoksun olmanın kalbinden alıp götürüleceği gizli kabiliyetlerin hiçbirini yitirmemiştir. Düşüğünde onunla birlikte ağlayacak, onu bağına basıp avutacak bir annesi yoktur ancak düşüp kalktığını takip eden, düşüğünde gülümseyerek onu kalkmaya teşvik eden bir babası vardır. Babasının terbiyesiyle Cezmi, sağlam karakterli, iradeli, serbest ruhlu, rindane tavırlı, kuvvetli, korkusuz ve güçlüklerden yılmayan bir askere dönüşmüştür. Namık Kemal'in her iki romanında da erkek çocuğun talim ve terbiyesinde esas sorumluluk babaya aittir.

Fatma Hanım'ın tecrübesizlik ve insan doğasını doğru tahlil edememekten kaynaklanan hatalarının benzerini Nabizade Nazım'ın *Zehra*'sında Suphi'nin annesi Münire Hanım'ın yaptığı görülmektedir. Münire Hanım da oğlunun yetişme çağı boyunca geleneksel aile yapısının getirisi olarak babanın gölgesinde kalmıştır. Nabizade onu "eski kafalı" bir kadın olarak tasvir etmiştir (Nabizade Nazım, 2015:45). Suphi, hastalık derecesinde kıskanç bir kadın olan Zehra'yla evlendikten sonra Münire Hanım, oğlu ve geliniyle yaşamaya başlar. Zehra'nın haşin karakterine rağmen yolunda giden evlilikleri Münire Hanım'ın ev işlerine yardımcı olmak üzere Sırrıccemal adındaki son derece güzel ve genç bir cariyeyi eve getirmesiyle yıkılır. Suphi önce Sırrıccemal'in, ardından da Zehra'nın kurduğu tuzaklara düşerek Ürani'nin peşinde hayatını mahveder. İradesiz bir genç olan Suphi'nin düşebileceği zaafılar, Zehra'nın kıskanç karakterinin yaratabileceği sorunlar, Sırrıccemal'in girişebileceği ikbal arayışları Münire Hanım tarafından kesinlikle öngörülmemiştir. Bunun sebebi annenin kendisinden beklenen tecrübeye ve görgüde olmamasıdır. Kadın erkek ilişkilerini, oğlunun ve gelininin ilişkisindeki hassas dengeleri, ev içerisinde olup bitenlerin doğurabileceği feci sonuçları kestiremez. Münire Hanım'ın iyi niyetle fakat bilinçsizce atılmış bu adımı, romanın tüm şahıs kadrosuna felaket getirir. Oğlu Suphi, eski sevgilisi Ürani'yi öldürür. Azılı bir suçluya dönüşen Suphi, en sonunda İstanbul'dan sürgün edilir. Sırrıccemal, Suphi'nin Ürani için kendisini terk etmesinin ardından intihar eder. Ömrü boyunca Suphi'den intikam almak için yaşayan Zehra, en sonunda yaptığı her şeyden pişman olarak kendini adeta bilinçli bir ölüme terk eder. Münire Hanım ise oğlunun Sırrıccemal'in peşinden gitmesinin ardından bir süre Zehra'yla kalır. Zehra yeniden evlenince sokaklara düşer. Kimsesiz bir dilenci olarak sokak ortasında ölüp gider. Tanzimat romanları içerisinde yazarı tarafından en hor görülen ve feci sona mahkûm edilen anne, Münire Hanım'dır (Kesebir, 2011: 72).

Oğulun psikolojisini anlamayan, onun duygularını hiçe sayan, hayatı ve evliliği konularında ona güvenmeyen ve dedikodu çekincesi veya statü kaygısı gibi sebeplerle onun isteklerini göz ardı eden anneler de romanlarda eleştirilen ve pişmanlıkla cezalandırılan anne tipleridir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Çingene* romanında eski bir cariyeye olup zengin bir tüccarla evlenen Ferazende Hanım, babalarının ölümünden sonra oğlu Şems Hikmet Bey ve kızı Münevver Hanım'ı tek başına büyütüştür. Tedbirli bir kadın olan Ferazende Hanım çocuklarının evde eğitim görmelerini sağlamış, ayrıca babalarından kalan servetlerini de kuruşu kuruşuna korumuştur. Buraya kadar olumlu bir anne profili çizen Ferazende Hanım'ın eksikliği oğlunu yetiştirmekte gösterdiği titizliğe rağmen onu anlamaktan uzak oluşu ve çevresindeki insanların görüşüne fazlasıyla önem vermesidir. Şems Hikmet, Ziba adında bir çingene kızına âşık olur ve onu özenle yetiştirerek bir hanımefendiye dönüştürür. Ferazende Hanım, damadının da etkisinde kalarak, oğlunun böyle bir kızla evlenmesini kabul edemez. Başka bir kızla evlenmesi için Hikmet'e yoğun bir baskı yapar. Dedikodular arttıkça annenin baskısının şiddeti de artar. Baskılara dayanamayan Şems Hikmet, kendini bahçedeki bir kuyuya atarak intihar etmeye kalkar. Ölmese de aklını yitirmiştir. Ferazende Hanım yaptıklarından pişman olur, iyi gelir umuduyla Ziba'yı konağa getirtir ancak oğlunun ölümüne engel olamaz. Ziba'yı tanıdıkça Hikmet'in haklı olduğu anlayan kadın, onu kızı gibi kabul eder ve yanına alır. Şems Hikmet'in tuttuğu özel hocalar genç kızı yetiştirmek hususunda başarılı olmuş, Şems Hikmet ölmesine rağmen Ziba ona olan sadakatini daima koruyan erdemli bir kadına dönüşmüştür (Çağın, 2021: 145). Ferazende Hanım, özenle yetiştirdiği oğlunun kendi hayatıyla ilgili yaptığı tercihlere güven duymamış, toplumsal baskıyı ve kendi beklentilerini ön plana çıkarmış ve sonuçta onun ölümüne sebep olmuştur.

Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeş*'inde de Zehra Hanım, oğlunun aşkını reddeden ve onu ölüme sürükleyen bir anne olarak okuyucunun karşısına çıkar. Asaf Paşa konağının ressam oğlu Celal Bey, eve hizmetçi olarak alınan küçük köle kız Dilber'e aşık olur. Paşa baba böyle bir birlikteliği kesinlikle kabul etmez. Anne de eşini destekler ve oğlunu bu aşktan kurtaracağını sanarak Dilber'i satar. Ancak sevgilisini kaybeden Celal Bey şiddetli bir hastalığa tutulur. Oğlunu kaybetmekten korkan Zehra Hanım, pişman olup Dilber'i geri getirmeyi düşünse de hem eşinin inatçı otoritesine karşı çıkabilecek güce sahip değildir hem de Dilber çoktan uzaklara gönderilmiştir. Sonuçta Zehra Hanım ne kadar pişman olsa da oğlunun ölümüne engel olamaz ve yazar tarafından bu acı ve vicdan azabıyla cezalandırılmış olur.

Tanzimat Dönemi'nin sanat anlayışıyla yetişen romancıların son temsilcilerinden biri olan Fatma Aliye Hanım'ın, Ahmet Mithat'ın desteğiyle yazdığı eserlerinin sonuncusu olan *Enin* romanında eserin başkişisi Sabahat'ın kuzeni Rifat ile ailesi arasında da evlilik hususunda böyle bir çekişme yaşanmaktadır. Rifat, iyi yetişmiş, musikiye meraklı, son derece çalışkan bir çocuktur. Bilinçli ve modern bir genç olarak evleneceği kızı görmek, tanımak istemektedir. Evleneceği kadınla hem karakterlerinin hem hoşlandıkları şeylerin aynı olmasını ister. Oysaki anne ve babası -özellikle de annesi- onu evin küçüklükten beri beraber yetiştirildiği cariyesi Piraye ile evlendirmek istemektedir. Bu konu Rifat'a açıldığında genç adam ne kadar karşı çıksa da itirazını kabul ettiremez. O Piraye'ye alıcı gözülle bakmamıştır ve bu vesileyle baktığında da dış görünüşü başta olmak üzere hiçbir şekilde beğenilerine uygun olmadığını fark etmiştir. Evlenirlerse Piraye'yi mutsuz edecektir ve bu sorumluluğu almak istememektedir. Üstelik Rifat yan yalılarına taşınan ailenin kızı Fehame'ye aşık olmuştur. Rifat'ın itirazı anne ve baba tarafından anlayışla karşılanmaz. Ebeveynlik haklarının helal edilmeyeceğine kadar giden bir baskı başlar. Rifat da eğer Fehame için görücü gidilmezse evi terk edeceği tehdidinde bulunur. Sonuç olarak Fehame, Rifat'a istenir ancak olumlu cevap alınamaz. Evlilik hususunda istediğini yapmadığı için oğluna zaten içermiş olan annesi, bu haberi acımasız bir sertlikle Rifat'a iletince genç adam sinir krizi geçirir, düşer bayılır. Anne ve oğulun ilişkisi öyle gerilimli bir hâl almıştır ki Sabahat bir müddet teyzesinin oğlunu görmesine izin vermez. Bir süre sonra toparlanan Rifat, Fehame'nin başkasıyla evlendirilmesinin ardından her şeyden uzaklaşmak için bir seyahate çıkar. Geri döndüğünde Piraye'yi kendisi tarafından reddedildiği için üzüntüsünden sararıp solmuş bulur. Fehame'yi unutamamış olan Rifat, ailesinin isteklerine rağmen ona haksızlık etmemek için Piraye'yle evlenmeyi hâlâ kabul etmemektedir. En sonunda Piraye ölür. Bu ölümden kendini sorumlu tutan Rifat'ın sağlığı yeniden tehlikeye girmiştir. Anne ve baba daha önce gösterdikleri baskıcı tutumdan pişman olurlar. Onunla konuşarak biricik oğullarını da Piraye gibi kaybetmek istemediklerini, onu evlendirerek bu kara sevdadan kurtarmak istediklerini söylerler. Rifat fiziken sağlıklı olduğu halde ruhen hasta olduğunu, bu illetten kurtulmadan evlenemeyeceğini söyler. Uzun tartışmaların ardından Rifat annesinden tıpa tıpa Fehame'ye benzeyen bir kız bulmasını ister. Kendisi Avrupa'ya doğru bir seyahate çıkarken annesi de kız aramaya başlar. Oğul ve aile arasındaki fırtına dinmiştir ancak anne, gösterdiği ısrarla, kendi isteğinin olması için uzun süre devam ettirdiği dayatmayla ve amacına ulaşamayınca gösterdiği hırçınlıkla oğlunun sağlığının tehlikeye girmesine, seyahatlere çıkarak aileden uzaklaşmasına ve kızı gibi sevdiği cariyesinin de ölmesine sebep olmuştur.

Bu romanlarda anne, oğlun kendisine duyduğu sevgiyi, saygıyı veya oğul üzerindeki otoritesini yanlış amaçlar doğrultusunda zorlamaktadır. Sosyal meselelere parmak basan Tanzimat yazarlarının en çok eleştirdiği ve aile kurumuna zarar verdiğini öne sürdüğu görücü usulü evlilik, gençlerin eşlerini ailelerinin seçmesi ve birbirlerini tanıma fırsatı verilmeden evliliğin gerçekleştirilmesi, ailenin inşasında ekonomik veya statü tabanlı kaygıların ön plana çıkması gibi olumsuzlukların oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu sebeple aile ve evlilik kurumuna dair geleneksel yanılırları devam ettiren, modern çağın gereklerine ayak uyduramayan, oğlun psikolojisini ve ihtiyaçlarını gözlemleyemeyen, onun kişiliğine ve tercihlerine saygı duymayan anneler eleştirilmış ve evladın mutsuzluğu, hastalığı veya kaybıyla şiddetlenen bir pişmanlık ve vicdan azabına uğramışlardır.

Annenin erkek çocuğu yetiştirmesi, otoritesini kurması ve kullanması, yönlendirmesi, bilinçlendirmesi açısından Tanzimat romanlarında karşılaşılan en olumlu anne tipi Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* romanında Recep Köso'yu yetiştiren Çelebi Molla'dır. Yazar, bu Rumeli kadınına idealize eder ve oğlunun mükemmel bir adam olmasında bütün payeyi ona verir. Çelebi Molla bilinçli ve becerikli bir kadındır. Küçük yaşta babasız kalan oğlunu kendi başına büyütmüş, sahip oldukları geniş çiftlikleri idare edebilecek yeterliliğe ulaşması için başarıyla yol göstermiştir. Oğlu üzerinde karşılıklı bir saygıya dayanan kuvvetli bir nüfuzu vardır. Recep annesinin sözünden çıkmayarak kısa sürede çok iyi bir çiftlik yöneticisi olmuştur. Ahmet Mithat'ın Çelebi Molla'yla ilgili en çok üzerinde durduğu ve onu yücelttiği husus, Recep'i yetiştirirken oğlunun yaşının ve ilgi duyduğu konuların gereği olan davranışlarını zorla engellemeye çalışmak yerine desteklemesidir. Çelebi Molla, aşırı korumacılık, şefkat veya kaybetme korkusuyla oğlunu dış dünyaya kapalı bir ortamda yetiştirmek ve onu kısıtlamak yerine sağlıklı olabilecek meraklarını anlayışla karşılamıştır. Silah kullanmaya, ava gitmeye ve ata binmeye meraklı olan Recep, bu heveslerinde hiçbir zaman annesi tarafından engellenmemiştir. Çelebi Molla bu merakların oğlunu iner biner, cesur, çevik ve çabuk bir kahraman yapacağına inanmaktadır ve faydalı bulduğu bu hobileri destekler.

Çelebi Molla'ya göre hayatta hiçbir genç hevesiz, meraksız kalmaz. Recep'in kumar ve içki gibi muzır ve tehlikeli alışkanlıklar peşinde malını, vücudunu ve namusunu tehlikeye atmasındansa yiğitçe meraklara düşerek kahramanlığını artırmasını yerinde bulur. Ahmet Mithat'a göre "Terbiye-i etfâl emrinde bu dakika-i mühimmeye vasıl olmuş bulunan bir âkile validenin oğlu mükemmel bir adam çıkmamak kabil" olmaz (Ahmet Mithat Efendi, 2000b: 230). Bu anneyi böyle bilinçli kılan temel ise çağının ve yaşadığı yörenin imkânları dâhilinde mümkün olduğunca okumuş bir kadın olmasıdır:

Eski usulün müsaadesi derecesinde Rumeli'nde dahi maarif-i nisvaniyyeye ehemmiyet verilir. Kızlardan pek çokları hıfzını dinletirler. Bunlardan daha çokları "Huda Rabbim" ve "Muhammediye ve Ahmediye ve Menkıbe-i Mevlid-i Şerif ve İlmihâl" vesaireyi pek güzel okurlar. İşte böyle okumuş olan kadınlara da velev genç olsunlar "molla" unvanını verirler. Hakikaten kibardan olmamakla beraber okumak dahi bilmeyen kadınlara Yenişehir'de alelumum "dudu" derler ki Deliorman ve Tuna ve Balkan taraflarında da bunlara "kadış" lakabını verirler (Ahmet Mithat Efendi, 2000b: 230-231).

Çelebi Molla'nın okumuşluğu ve bilgisi bu derslerle de sınırlı değildir. Bilgiye son derece merakı vardır. Oğlunun abone olup getirttiği gazeteleri okur. Dünyada neler olup bittiğinden haberdardır. Bu gazetelerden İstanbul'da kızlara yazı yazdırıldığını öğrenince, kendisi de gayret edip bazı fıkraları taklit ederek biraz yazı yazmayı dahi öğrenmiştir. Bir anne olarak yukarıda da belirtildiği gibi oğluna anlayışlı davranır ancak otoritesini ve oğlunun kendisine duyduğu saygıyı zedeleyecek bir zaaf göstermez. Recep'in yaşı ilerleyip de Filomene ile evlenmek isteyince farklı dinlerden ailelere mensup bu iki gencin birlikteliğinin yaratabileceği sıkıntıları önce bir düşünmek ister. Kendi kafasında doğabilecek her ihtimale çözümler ürettikten sonra oğlunun seçimine saygı gösterir ve evliliğe onay verir. Fakat Filomene'nin babası bu evliliğe karşıdır ve kızını kaçırıp bir manastıra kapatır. Bu manastırda Filomene'yi bulan Recep, yirmi beş gün ortalıktan kaybolarak Filomene'nin yanında kalır. Geri döndüğünde Çelebi Molla'nın saçları kaygı ve merakından yarı yarıya beyazlamıştır ancak yine de oğluna karşı zayıflık göstermez ve yeni bir hayat kurmak üzere ailesini zaten boşaltılacak olan Yenişehir'den Serfiçe'ye taşır.

Çelebi Molla, çağına göre iyi eğitim almış, kendini yetiştirmiş, mantıklı ve oğlunun kişiliğine karşı saygılı bir annedir. Oğlunu anlamak ve ona anlayış göstermekle birlikte, hayatta bir tek evladiyla baş başa kalmış olmanın yarattığı psikolojiyi, dönemin diğer romanlarında benzer durumdaki anne tiplerinde görüldüğü gibi kontrolsüz bir şefkate dönüştürmez. Görgüsü

ve bilgisi sayesinde kontrolü her zaman elinde tutar. Kendisi evin içerisinde olsa dahi dışarıdaki hayatı gazetelerden takip eder, oğlunun yaşadığı dñnyadan tamamen uzak dñşmez. Evlilik konusunda yaptığı zor tercihte dahi onun kararlarına saygı duyar. Oğlunu hayata, hayatın getirebileceği zorluklara, kendisini bekleyen geleceğe iyi hazırlar. Sonuç olarak Recep de yoresinde sevilen ve saygı duyulan bir genç olmanın yanı sıra Osmanlı ordusuna büyük faydalar sağlamış bir adam olarak yıllar önce kaybettiği Filomene'ye ve oğluna sahip çıkar.

Etkin ve ön plana çıkan bir anne figürü olmamakla birlikte, babasız büyüyen erkek çocuğun geleceğine olumlu etki etmek bakımından Mizancı Mehmet Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* romanında Mansur'un annesi örnek olarak verilebilir. Romanda Mansur Türkçeyi annesinden öğrenir. Arapça bilmeyen anne, doğduğu andan itibaren oğluyla hep Türkçe konuşmuştur. Bu sayede Mansur, zaten akıcı biçimde konuşabildiği Türkçeyi henüz altı yaşındayken okumaya da başlamıştır. Annesi eski bir erkes cariyedir ve babanın ölümünden sonra oğluyla birlikte nefret ettiği kayınbiraderinin yanına sığınmak zorunda kalmıştır. Tek isteği Mansur'un İstanbul'da yaşayan diğer amcasının yanına gitmektir. Bu hayalini oğluna da aşılar ancak gerçekleştiremez. Annesi öldükten sonra Avrupa'da iyi bir eğitim alan Mansur, onun büyüttüğu bu hayali gerçekleştirir ve İstanbul'a gelip yerleşir. Anne hem Mansur'un İstanbul'da rahatlıkla yaşamasını ve devlet kurumlarında iş güç sahibi olmasını sağlayacak bir dili öğrenmesini sağlamış hem de ona bir ideal vererek faydalı bir amaç uğruna abalamasına ön ayak olmuştur.

Mansur'un annesi ve elebi Molla örnekleri oğullarını yetiştirirken bilgilerine, görgülerine ve kişiliklerine kattıklarıyla, onlara duydukları saygı ve gösterdikleri anlayışla, tahakküm etmeden sağladıkları otoriteleriyle dönemin roman yazarlarının istedik anne modelini örneklendirirler. Dolayısıyla onlar toplumun kadından beklediği başlıca sorumluluğu yerine getirmiş ve çevresine, devletine, milletine faydalı yeni nesli yetiştirmişlerdir.

Sonuç

Osmanlı toplumunda anne çocuğun hayata başlangıcında her türlü ihtiyacıyla ilgilenen, sürekli onun yanında olan ve kişiliğinin ilk tohumları atılırken onu şekillendiren başlıca aile üyesidir. Dolayısıyla gelecek neslin fiziken ve ruhen sağlıklı bir biçimde yetişmesi, ahlaki açıdan olgunlaşması, ailesine ve milletine yararlı bir fert hâline gelmesi için ruhuna ekilecek ilk tohumlar annenin elinden gelecektir. Toplum yapısının iyileştirilmesi, halkın bilinçlendirilmesi hedefleriyle eserlerini sosyal bir sorumluluk duyarak yazan Tanzimat dönemi roman yazarları da annenin rolü ve sorumlulukları üzerinde durmuşlardır. Geleneksel aile yapısının olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyan eserlerinde annenin yanlış ve doğru tutumlarını eleştiren veya yücelten vakalar kurgulamışlardır.

Tanzimat romanlarının önemli bir kısmında anne, içinde yaşadığı toplumsal ortamın sınırladığı bir bakış açısıyla sorumluluklarını yerine getirmektedir. Geleneksel yapı içerisinde genellikle fazla bir eğitim görmemiş, hayatını evin sınırları içerisinde geçiren, değişen dñnyadan haberdar olmayan ve ona ayak uyduramayan, oğulun yetiştirilmesinde babanın gölgesinde kalan bir figürdür. Dolayısıyla oğul üzerinde başlangıçtan itibaren saygıyla tesis edilmiş bir otoritesi, ona hayatın gerçekleriyle ilgili sunabilecek bir hayat tecrübesi, oğulun evin dışında yaşadıklarını anlayıp ihtiyaç duyduğunda onu doğru yola sevk edecek bilgisi ve görgüsü yoktur. Bu durumdaki anneler, baba sahneden çekildikten sonra almak zorunda kaldıkları ebeveynlik sorumluluğunun gereklerini yerine getiremezler. Kimisi oğlundan başka kimsesi olmadığı için onu sınırsızca şımartır, kimisi lafını dinletemediği için kendi hâline bırakır, kimisi maddi gücü elverdikçe para kanalıyla problemleri çözmeye çalışır. Bu tip anneler olaylar karşısında pasiftir ve en sonunda oğullarıyla birlikte her şeylerini kaybederler. Senai ve Bihruz'un anneleri bu tip annelerdir.

Pasif kalmayıp inisiyatif almaya çalışan, olayların gidişini kendilerine göre doğru olabilecek hamlelerle değiştirmeye çalışan anneler ise yine tecrübesizliğin ve insan psikolojisine ait bilgilerinin sınırlılığından dolayı yanlış adımlar atarak çocuklarının felaketlerine sebep olurlar. Ali Bey'in annesi Fatma Hanım, Şems Hikmet'in annesi Ferazende Hanım, Celal Bey'in annesi, Suphi'nin annesi Münire Hanım, aldıkları yanlış kararlar ve oğullarının hayatına yönelik hatalı müdahaleleriyle hem ailelerinin hem kendilerinin hayatlarını feci sonlarla biten trajedilere dönüştürmüşlerdir. Talat ve Mukaddem örneklerinde de anneler, oğullarını disiplinli bir şekilde yetiştirecek inisiyatife sahiptir, hayatlarında aktif birer figür olarak yer alırlar. Ancak kendi dünyalarının içe kapanıklığından dolayı, oğullarını da son derece korumacı ve kapalı bir terbiyeyle yetiştirmeleri, onların hayat karşısında kuvvetsiz kalmalarına sebep olmuştur.

Oysaki bu dönem yazarlarının anneden beklediği Batılılaşma temayülleriyle birlikte değişen toplum yapısının oluşturduğu sosyal ortamın bilincinde olmaları, bilgi ve görgüleriyle oğullarında saygı uyandırmaları, babanın boşluğunu güçlü bir iradeyle doldurmaları ve evladın başına gelebilecek felaketlerden onları çekip çıkarabilmeleridir. Bunun yanı sıra modern çağın pedagojik yaklaşımlarına uygun, oğulun kişiliğine saygılı, onun kararlarını destekleyen, onu sağlıklı bir geleceğe ve huzurlu bir aile hayatına taşıyacak tedbirleri alabilmeleridir. Ahmet Mithat bu anneyi *Gönüllü* romanında Recep Köso'nun annesi Çelebi Molla'da tasvir eder. Bu annenin en önemli özelliği eğitilmiş, görgülü bir kadın olması ve evin sınırları dışındaki dünyada da neler olup bittiğine dair zihnini sürekli açık tutmasıdır. Bu sayede Çelebi Molla oğlunun sağlığı ve mutluluğu karşısında bir engel değil, onun başarılarının arkasındaki güç olarak ortaya çıkar. Bu örnek ve diğerlerinde görülen başarısızlıklardan anlaşılmaktadır ki Tanzimat yazarları; kadının eğitilmesi, görgüsünün artırılması, dış dünyayı tanıması ile annelikteki başarısının artacağı düşüncesini savunurlar.

Kaynakça

- Ahmet Mithat Efendi (2000a). *engi*. [Haz. Erol lgen]. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi (2000b). *Gönüllü*. [Haz. Erol lgen]. Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi (2001a). *Bahtiyarlık: Letaif-i Rivayat 11*. [Haz. Sabahattin ağın-Fazıl Gökçek]. İstanbul: ağrı Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi (2001b). *ingene: Letaif-i Rivayat 15*. [Haz. Sabahattin ağın-Fazıl Gökçek]. İstanbul: ağrı Yayınları.
- Ahmet Mithat Efendi (2013). *Ana Babanın Evlat zerindeki Hukuk ve Vezaifi* [Haz. Gizem Akyol]. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ağın, S. (2021). Efsaneden Edebiyata: Kadınların Yeniden İnşası, Şerife ağın-zlem Nemutlu (Ed.). *ingeneler Edebiyata Girince* içinde (s. 127-148) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2012). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 2*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fatma Aliye Hanım (2014). *Muhadarat*. [Haz. Fazıl Gökçek]. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Fatma Aliye Hanım (2015). *Enin*. [Haz. Tülay Gençtürk Demircioğlu]. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Finn, R. (2003). *Türk Romanı, İlk Dönem, 1872-1900*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Gökçek, F. (2012). *Küllerinden Doğan Anka*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, Z. (2018). Geleneksel ve Modern Kıskacında Annelik: 19. Yüzyıl Türk Romanında Aile Dinamiklerinin Anne Aleyhine Dönüşümü. *Uluslararası Beşer Bilimler ve Eğitim Dergisi*. C. 4, S. 8, s. 131-148.
- Karaca, ř. (2012). İlk Dönem Türk Romanlarında Anne Kimliği. *Akademik Bakış Dergisi*. S. 33, Makale No: 22.
- Kesebir, E. (2011). Tanzimat Romanında İradesiz Anne Tipi. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*. C. 1, S. 2, s. 69-73.
- Mizancı Mehmet Murat (2008). *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* [Haz. Sabahattin ağın]. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Moran, B. (2004). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İstanbul: İletifşim Yayınları.
- Nabizade Nazım (2015). *Zehra* [Haz. Nedret Kurudere]. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Namık Kemal (2002). *İntibah* [Haz. Ahmet Soygür]. İstanbul: şle Yayınları.
- Namık Kemal (2014), *Cezmi* (Haz. Orhan Oğuz), İstanbul: Özgür Yayınları.
- Parla, J. (2016). *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletifşim Yayınları.
- Recaizade Mahmut Ekrem (t.y.). *Araba Sevdası*. İstanbul: İnkılp Kitapevi.
- Samipaşazade Sezai (2002). *Sergüzeşt* [Haz. Muhsin Sırdan]. İstanbul: şule Yayınları.
- şemsettin Sami (1996). *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat* [Haz. N. Ahmet zalp]. İstanbul: Oğlak Yayınları.
- şen Sönmez, . (2013). Tanzimat Romanında Anne. *Turkish Studies*. C. 8, S. 13, s. 1451-1461.

Orta Anadolu'nun Yoksul Bir Köyünden İstanbul'a Uzanan Yazgılarında Anne ile Oğlunun Trajik Yaşam Mücadelesi: *Küçük Paşa*

Gaye Belkız Yeter Şahin*

Kim egemen olabilir ki yazgisına?
(Shakespeare, 1994: 211).

II. Meşrutiyet'in ardından edebî metinlerde sosyal tenkitlere yaygın bir şekilde yer verilmiştir. Bunlardan biri de Ebubekir Hazım Tepeyran'ın 1910'da yayımlanan köy ve köylü sorunlarını işlediği *Küçük Paşa* romanıdır. Romanda köylerdeki ekonomik sıkıntılar, işsizlik, aydın-köylü çatışması, uyumsuz evlilikler, cehalet, eğitimin yetersizliği, siyasi meseleler gibi köylünün içinde bulunduğu şartlar işlenmiştir. II. Meşrutiyet'in ilânından iki yıl sonra yazılan romanda yazar, "Anadolu'nun geriliği, okulların durumu, hekimler ve köylüler (...) yol sorunu, yakacak sorunu, askere alınanların çoluk-çocuğu için tayin edilen 'mûin' sorunu, vergi sorununa" dikkat çeker (Fethi Naci, 2017: 6). Görüldüğü üzere Ebubekir Hazım Tepeyran, romanda dönemin pek çok sorununa yer verir ve bu sorunlara ilişkin önerilerde bulunur:

Tepeyran, romanın kendiliğinden akışına sürekli karışır, günümüzde bile çözümlenmemiş olan ve hele o dönemde çok daha büyük olan sağlık, eğitim, ulaştırma, orman yakımı, eski yapıtların yurt dışına kaçıırılması, vb., sorunlarına değinerek kendince çözümler önerir, tavsiyelerde bulunur (Çankaya, 2013: 92).

Anadolu insanının yaşam koşulları hakkında bilgilerin yer aldığı roman *Karabibik*'ten sonra köylünün hayatı ve problemlerini anlatan ikinci önemli eser olarak kabul edilebilir (Kaplan, 1997: 33). Romanda anlatılan olaylar 1312/1896 yılında başlarken bir anda geriye dönüş tekniğiyle dokuz yıl önceki olayların anlatımıyla devam eder.

Romanda köylü olarak tanıtılan Selime'nin İstanbul Nişantaşı'nda Dilaver Paşa'nın konağına sütanne olarak gidişi öne çıkar: "Orta Anadolu'nun (belki Niğde'nin) yoksul köylerinden birinin yaşam koşulları, bir ana ile oğulun başından geçenlerin çevresinde verilmiştir" (Kudret, 2016: 311). Selime, oğlu Salih kırk günlükken onunla beraber çıkmıştı bu yolculuğa. *Küçük Paşa*'da dikkat çeken önemli hususlardan biri de Selime'nin görevini yapmak için İstanbul'a giden "bir yayla ineği"ne benzetilmesidir.

Romanda şehir ve köy hayatı ayırımından faydalanılarak Selime ile oğlu Salih'in dramatik sonla biten maceraları, anne şefkatinin yoksunluğu ve küçük çocuğun trajik alın yazısında ailesi/ebeveyninin ihmal ve istismarı anlatılır. Benlik gelişimini tamamlamasına imkân tanınmayan bir ortamda yaşamak zorunda kalan Salih'in dramı anne ve anne figürleri ile olan kopuk ilişkisi üzerinden işlenir. Salih'in maruz kaldığı sevgisizlik ve anne yoksunluğu

* Doç. Dr. Öğretim Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gayeyeter@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4290-9920>

duygusal ihtiyaçlarını karşılayamamasına, acıklı bir hayatı tek başına göğüslemesine ve dramatik bir şekilde ölmesine sebep olur.

Salih'in kırk günlükken annesiyle İstanbul'daki konağa gelişi, babasının askerde oluşu, annesinin ise Haldun'un sütanneliğini yapması nedeniyle Salih, hayata korumasız ve birçok haktan mahrum bırakılarak başlamıştır. İstanbul'da "Küçük Paşa" olarak anılan konağın küçük beyi Salih'in, Naime Hanım tarafından kovulması ile köyüne geri gönderilmesi, öz annesi Selime'nin ona sahip çıkmaması, köye uyum sağlayamayarak yalnızlığa ve çaresizliğe mahkûm edilmesi romanın konuları arasındadır. Roman üvey anne Haçca'nın zalimliği neticesinde Salih'in kurtlar tarafından bir gece yarısı öldürülmesi konuları etrafında ilerler. Biz bu çalışmada annelik figürü üzerinden Küçük Paşa'nın yaşadıklarına yer verileceğiz.

1. Küçük Paşa Salih'in Ebeveynleriyle Olan İlişkisi

Bir köylü çocuğunun muhayyel sergüzeşti
(Tepeyran, 1910: 8).

1.1. Anne, Baba ve Oğul Kopukluğu

Salih'in daha kırk günlükken ailesinin bakımından mahrum kalması, ilgisiz, sevgisiz bırakılması ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyen istismara maruz kalmasına, önemsenmemesine, geri planda bırakılmasına, aşağılanmasına, yalnız bırakılmasına sebebiyet verir. Çocuk istismarı ve ihmaliyle açıklayabileceğimiz bu psikik durum romanın en dikkat çeken yönüdür. Özellikle annesiyle birlikte kırk günlükken İstanbul'a gelmek zorunda kalan küçük çocuğun süt kardeşi Haldun'un beslenebilmesi için -kendi hakkı olan- süttan kesilmesi, annesini süt kardeşiyle paylaşması, öz anne ve öz babasının ilgi ve şefkatinden yoksun kalması hem anne-oğul hem de baba-oğul arasındaki bağın güçlenmesini engellemiştir. Aidiyet duygusunun eksikliğine de zemin hazırlayan aile bireyleri arasındaki çatışma çocuk istismarı açısından önemli bir örnektir. Anne şefkatinden yoksun kalması ve bunun sonucunda yaşadığı ikilemler Salih'in dokuz yaşında yaşayacağı hazin sona zemin hazırlamıştır. Aile sevgisinden özellikle de anne sevgisinden mahrum kalan Salih, annesinin ve babasının köye geri dönmesiyle iyice korumasız kalır.

Hikâyede Sadrazam Dilaver Bey ve Nüzhet Hanım, Haldun'un doğumuyla birlikte oğulları için sütanne arayışına girerler. Henüz kırk günlükken köyünden çıkmak zorunda kalan Salih'in hazin hikâyesi romanda 'bir yayla ineği'ne benzetilen annesinin sütanne olmak için geldiği İstanbul'daki konakta devam eder. Selime "soluyan bir bohça gibi birçok bezlere sarılmış" (Tepeyran, 1946: 15) oğluyla birlikte İstanbul Nişantaşı'ndaki konağa gelir. Anne-oğulun çıktığı bu yolculuk her ikisi için başlangıçta olumlu bir durum iken küçük Salih'in kısacık hayatında yaşayacağı sıkıntıların, ihmallerin, yalnızlığının ve ötekileştirilmesinin ilk eşliğidir. Haldun'un doğumu ile Salih, kendi hakkı olan sütü onunla paylaşmak zorunda kalır. Salih annesinin sütünü başlarda günde sadece iki defa içebilecek, ilerleyen günlerde ise Nüzhet Hanım'ın isteği ile Salih, dadıların verdiği inek ve keçi sütüyle beslenecek annesinin sütünü ise sadece Haldun içecektir. Böylelikle anne ile çocuk arasındaki bağlardan biri olan annenin evladını emzirme hadisesinden alıkonulmuştur. Selime ise konak hayatından kopamayacağı için bu isteğe uymak zorunda kalmıştır. Burada hem çocuk hem de kadın istismarından söz etmek mümkündür:

Sadece köy-büyük şehir zıtlığı değil, esaret konusu da işlenir. Yazar kendi hayatlarına sahip olamayan konaktaki hizmetlilerin, görünüşte rahat, fakat iç dünyalarının yok farz edilişleri üzerinde durur ve onları seçimini kendi yapabilen mürebbiye Aleksandirin ile karşılaştırır (Enginün, 2015: 393).

Ebûbekir Hâzım Tepeyran romanda daha çok Salih'in çektiği acılara ve maruz bırakıldığı kötü yaşama dikkat çeker. Salih hem anne sütünden hem de anne şefkati ve sıcaklığından mahrum bırakılmıştır. Onun bu acı yazgısı daha hayatının ilk aylarında başlamış olsa da bazen bozuk sütlerle beslenmiş, kendisine sunulanlardan faydalanması engellenmiş olmasına rağmen Haldun'dan daha sağlıklı büyüdüğüne özellikle dikkat çekilmiştir. Süt kardeşi Haldun ile birlikte konakta yaşayan Salih, annesini Haldun'la paylaşmak zorunda kalmıştır. Hatta annesi Haldun ile daha çok ilgilenmek mecburiyetinde kalmıştır: "Annesi tarafından karnı doyurulmak dışında pek de fazla ilgilenilmeyen bu çocuk..." anne sevgisinden mahrum kalmıştır (Kayar Muslu, 2023: 21). Haldun sütannesi Selime'ye o kadar çok alışmıştır ki iki yaşında süttten kesilmiş olsa da Selime konakta yaşamaya devam etmiştir.

Dilaver Paşa'nın ağabeyi Suat Paşa/Büyük Paşa, Haldun'un ve Salih'in seslendiği şekilde "Paşa Baba" konakta eşiyile beraber yaşamaktadır. Dilaver Paşa'nın abisi Suat Paşa'nın iki karısından da çocuğu olmamıştır. Suat Paşa çocuk özlemine Haldun'la gidermeye çalışırken bir akşam Salih tıpkı Haldun gibi sevilme için Paşa'nın kucağına atlar. Paşa hemen çocuğu kucağından alınmasını ister; lakin çocuk sürekli ağlayınca daha fazla dayanamaz ve bütün konak ahalisinin önünde Salih'i evlat edindiğini ifade eder. Artık ona kendi oğluymuş gibi muamele edilmesini emreder. O günden sonra Salih'in kendisine baba demesine de müsaade eden Suat Paşa korumasız, ötekileştirilmiş, anne ve baba şefkatinden mahrum büyüyen küçük çocuğa yeni bir hayat bahşeder. Naime Hanım istemeyerek dudakları titrercesine Suat Paşa'ya yaranmak için kendisinin de Salih'i evladı yerine koyduğunu, ona sevgi ve şefkat göstereceğini söyler. O akşamdan sonra Suat Paşa'nın isteği üzerine başta öz annesi Selime olmak üzere cariyeler, uşaklar ve tüm ev halkı köylü Selime ve asker Ali'nin oğlu küçük Salih'e "Küçük Bey" şeklinde hitap etmeye başlar:

Anadolu'nun en kötü, en küçük bir köyünde Selime gibi bir kadından doğup da böyle büyük bir konağın 'Küçük Bey'i olmak, Rumeli'nin küçük bir kasabasında dünyaya gelip de Mısır'a hidiv olmak kadar nadir bir talih lütfudur (Tepeyran, 1946: 25).

Küçük Paşa artık süt kardeşi Haldun gibi konakta eşit haklara sahip olmaya başlayacaktır. Lakin Naime Hanım bu durumdan hiç memnun değildir. Paşa'nın çocuğunun olmayışının kendisiyle ilgisi olmadığını, aslında sorunun Paşa'dan kaynaklandığını bilen Naime Hanım, tüm bunlara rağmen Paşa'nın gururunu korumak için "kısır Naime" olarak anılmayı kabul etmiştir. Ancak Salih'in evlatlık kabul edilmesi onu oldukça endişelendirmiştir. Salih'i uğursuz bir çocuk olarak gören Naime Hanım, içten içe onu sevmemekte hatta Suat Paşa'nın Salih'i varis gösterme ihtimali onun çocuğa karşı kızgınlığını artırmaktadır. Salih'i "Yün kumaş içine sokulan güve gibi" (27) görmeye başlayan Naime Hanım'ın kıskançlığı Salih'in ileride yaşayacağı acıların da bir hazırlayıcısıdır. Suat Paşa'nın sevgi ve merhametinin aksine Naime Hanım'ın bir o kadar merhametsiz oluşu romanda yazar tarafından sıklıkla eleştirilir. Hatta yazar anlatıcı arada bir söze dahil olarak Salih'in Küçük Paşalık yolundaki engelinin Naime Hanım olup olmadığını sorgular:

Adını daima hürmetle andıracak surette vatanperverane, hamiyetkârane teberruları unutmamış olan merhum paşanın Salih'in istikbalini hiç düşünmemiş olması hakikaten inanılmaz bir ihtimal olacağından yazılmış bir vasiyetname Naime tarafından çalınarak yakılmış olması muhtemeldir (Tepeyran, 1946: 44).

Dilaver Bey'in tayini Edirne'ye çıktığında Haldun iki yaşındadır. Dilaver Bey, Selime'nin öz oğlu Salih'i bırakmak istemeyeceğini düşünerek Selime'yi Edirne'ye götürmek istemez:

Dilaver Paşa ile oğlu Haldun Edirne'ye gidince konakta Küçük Paşalık makamının boş kalması Büyük Paşa'nın büyüklüğü için bir nakısa gibi

görüldüğünden umumi arzuya binaen Küçük Paşalık Salih Bey'e tevcih edilir (Tepeyran, 1946: 29).

Dilaver Paşa'nın Edirne'ye tayininin çıkmasıyla birlikte askerden terhis edilen Ali, Selime'yi de alarak köyüne döner:

Davranışları ve konuşmalarıyla cahil bir köylü kadının tipik örneği olan Selime, konaktaki rahat yaşayışına rağmen bir an önce köye dönmeyi tasarlar. Kocasını 'köy kohusu söğürme (külbasdı) dumanı gibi burnumda tütüyor' dediği zaman; Selime'nin karşılığı 'benim burnumda da öyle tütüyor. Bana da Nev-nihal Kalfa 'köyde ne yapacaksın, oğlunun yanından ayrılma' diyor emme burada ben de edemem' olur. Selime'nin köye ait köklü alışkanlıklarının olması, yeni bir çevreye uyumunu güçleştiren faktörlerin başında yer alır. Konaktaki rahat hayat, onu bu yeni çevreye bağlamaya yetmez (Kaplan, 1997: 40-41).

Öz anne ve babasıyla bağ kuramayan, ailesi tarafından ihmal edilen Salih'in hayatındaki en büyük eksikliği babası asker Ali Bey'i neredeyse hiç görmemiş olmasıdır (Özlük, 2013: 504).

Küçük Paşa'nın anne ve babasından ayrılması zor olmamıştır. Küçük Paşa'nın babasını neredeyse hiç görmemesi, dışarıda onu sıradan bir asker olarak görmesinin yanı sıra ebeveynin de çocuklarına karşı ilgisizliği ve sevgisizliği Salih'in de onlara karşı hissiz davranışı aile bağlarının oluşmadığını göstermektedir. Selime ve Ali için oğullarından ayrılmak üzüntüye neden olmamıştır. Oğulları ile manevi ve duygusal bağları olmadığı anlaşılan ebeveynin Salih'i konakta bırakıp köye dönmeleri romanda doğal bir süreç gibi anlatılmıştır. Selime'nin oğluna hiç vakit ayırmayı, ona karşı ilgisizliği bu ayrılığı kolaylaştırmış gözükmektedir: "Selime'nin daima Haldun'la iştigal etmesi haset saikasıyla bir soğukluk peyda edebilirdi" (Tepeyran, 1946: 34). Ali ve Selime köye döndükten altı ay sonra Selime'ye atılan bir iftira nedeniyle boşanırlar. Ali'ye gelen isimsiz mektupta Selime'nin arabacı küçük Osman ile gayrimeşru bir ilişkisi olduğu ve adamın bu ayrılığa dayanamayarak öldüğü yazmaktadır. Boşanma hadisesinden sonra her ikisi de başkalarıyla evlenir. Ancak Ali Bey, boşanma öncesinde Selime'nin İstanbul'da kazandığı bütün parayı elinden almıştır. Hâlbuki Selime bu para uğruna çocuğu Salih'i koca konakta yalnız, sevgisiz ve ilgisiz bırakmak zorunda kalmıştır. Belki de Selime bir annenin yapacağı en büyük hatanın bedelini hem eşinden ayrılarak hem de yakın köylerden birinin muhtarı Kanber Ağa'yla evlenmek zorunda kalarak öder.

Öte yandan Suat Paşa, öz babası Ali'nin aksine küçük Salih'in eğitimine önem vermektedir. Onun Fransızca öğrenebilmesi için Matmazel Aleksandirin Bujiye'yi tutar. Suat Paşa evlat edindiği Salih'e karşı ne kadar ilgiliyse Naime Hanım bir o kadar Suat'ın eğitim alıp kendini yetiştirmesine engel olmaya çalışmaktadır. Suat Paşa'nın taşrada görevlendirilmesi üzerine konaktan ayrılmasının ardından Naime Hanım, Matmazel Aleksandirin Bujiye'yi kendi işlerini yapmaya mecbur eder. Böylelikle çocuğun iyi bir eğitim almasına engel olur. Yazar burada kötü niyetli üvey anne figürünü gözler önüne sermektedir. Hatta Naime Hanım, Salih için tutulan özel hoca Matmazel Aleksandirin Bujiye'den Fransızca öğrenmeye başlar. İki yıl sonra Suat Paşa konağa geri döndüğünde Salih'in aldığı eğitimi test etmek için ona sorular sorar ancak Salih'in beklentisinin çok altında bir bilgiye sahip olduğunu fark eder. Matmazel Aleksandirin Bujiye'nin Salih'in eğitimine dikkat etmediğini düşünen Suat Paşa bu duruma sinirlenir. Naime Hanım ise Suat Paşa'ya Salih'in bir köylü çocuğu olduğunu bu sebeple zaten hiçbir şey öğrenemeyeceğini onu aşağılayıcı bir şekilde söyler: "Allah'ı eyi bildiğini fakat göremediğini söyleyen, Peygamber'i Allah'ın torunu bilen ahmak Selime'nin çocuğu ancak bu kadar öğrenebilir" (Tepeyran, 1946: 36). Naime Hanım bu sözleriyle hem Selime'yi hem de Salih'i aşağılar. Salih mürebbiyesinin ona ısrarla Fransızca öğretme isteğine karşı ilgisizlikle yaklaşması ve "Ben yurt sınırlarında kan, köy tarlalarında ter dökmek için yaratıldım"

(Tepeyran, 1946: 36) şeklindeki ifadeleri de Salih'in okumaya pek de fazla gönüllü olmadığını göstermektedir:

Aleksandırin Salih'in anasını, babasını görmemişse de onların olduklarını işitmemiş olsaydı bile Salih'in en ziyade toprakla, bahçıvan alat ve edevatıyla oynamaktan, yazın bahçede, kışın limonlukta bahçıvanlara yardım etmekten, kendi kendine 'Has dur, selam dur!' diye askerlik talimlerine olanca ihtimamıyla devamından bunun en ziyade çiftçi ve asker hisleri tevaürüs etmiş olduğunu hükümde tereddüt etmeyeceğini iddia eder (Tepeyran, 1946: 36).

Naime Hanım, Salih'i bir türlü sevip benimseyememiş ve Suat Paşa'nın ölümünün ardından Salih'i köyüne geri yollamaya kesin olarak karar vermiştir: "İlk alışkanlıklarını kazandığı İstanbul'dan -hele bir paşa konağından- köye dönmek, felâketinin başlangıcı olur" (Kaplan, 1997: 41). Adeta konaktan kovulan Salih kırk günlükken annesinin kucağında çıktığı köyüne yalnız başına geri dönmek zorunda kalır. Köye geri dönüş onun için hiç alışık olmadığı yeni bir hayatın başlangıcı anlamına gelir:

Köyünü, köylüsünü yadırgar; hep bir cennet gibi anımsadığı konak yaşamını özler, düşler. Üvey ana etkeni de eklenince yaşam taşınmaz bir yük olur Salih'in omuzlarında (Fethi Naci, 2017: 7).

Salih'in dramı Suat Paşa'nın onu korumayı bıraktığı zaman daha da artar. Öz anne babası sağken onların ihmalleri nedeniyle sanki yetimmiş gibi konağın paşası Suat Paşa tarafından evlat edinilmesi, Suat Paşa'nın karısı Naime Hanım'ın Salih'e yönelik olumsuz yaklaşımları küçük çocuğun dramını artırır.

Salih köye döndükten sonra anne ve babasının ayrıldığını ve başkalarıyla evlendiklerini öğrenince hayal kırıklığına uğrar. Annesini görmesi pek mümkün olmaz ve babasının evinde yaşamak mecburiyetinde kalır. Ali, oğlu Salih'in köye gelişinden memnun olmaz ve Suat Paşa'nın ölümünden kısa bir süre sonra oğlunun köye gönderilişini Salih'in haylazlığına bağlar. Bu nedenle Salih'e gösterdiği özenle ikinci karısı Haçca'dan dünyaya gelen çocukları Mevlüt ve Güssün'e gösterdiği özen aynı olmaz. Bir çocuk için ne denli zor bir durum olacağını tahmin edebileceğimiz bu yeni yaşam şeklinde küçük Salih, her zamanki gibi yalnızlığa ve kimsesizliğe mahkûm edilecektir. Salih'in trajik ölümüne kadar gidecek bu olaylar zincirinde aile fertlerinin ve çevresindeki insanların rolü büyüktür. Ebûbekir Hâzım Tepeyran romanda, Salih'i bu sona iten suçluları bulmak yerine daha çok onların yol açtıkları sorunlara yer verir (Özlük, 2013: 504).

Romanın sonunda Naime Hanım, karabasan görmeye başlar ve Salih'i tekrar konağa geri getirmek için uğraşır. Romanda Naime Hanım'ın rüyasında karnındaki yedi aylık bebeğinin kolları kesilip, başı ezilerek çıkartıldığını görmesi üzerine delirmesi de anlatılır. Naime Hanım bu rüyayı gördüğü gün kendine gelen telgrafı okuyunca şok geçirir ve roman bu şekilde son bulur:

Küçük Paşa'da Salih'in kırk günlük iken başlayan ve dokuz buçuk senenin sonunda ancak ölümü ile nihayetlenen ihmal ve istismara uğramasının müsebbipleri kasıtlı ya da kasıtsız ona bakmakla mükellef olan bütün yetişkinlerdir (Özlük, 2013: 506).

Romanda genel itibariyle küçük Salih'e bakmakla yükümlü olan başta anne ve babası olmak üzere etrafındaki tüm yetişkinlerin ihmali ve sevgisizliği göze çarpar.

2. Küçük Paşa'nın Anneleri

Romanda Salih'in öz annesi Selime'nin, onu evlat edinen merhametsiz annesi Naime Hanım ve üvey annesi, Salih'in benlik, bilişsel ve toplumsal gelişimine katkı sunduklarını söylemek mümkün değildir. Anne figürünün bu kadar geniş ve karmaşık oluşu Salih'in yaşamında bir dezavantaja dönüşmüştür. Yaşamındaki üç anne de Salih'e annelik yapmamıştır. Salih'in başta öz annesi olmak üzere üvey annesi ve onu evlat edinen annesiyle annelik bağı çok zayıftır.

2.1. Öz Anne: Biçare Selime

Para kazanmak için kırk günlük bebeğiyle köyden İstanbul'a giden Selime edilgen ve pasif bir kadındır. Yazarın ifadesiyle *biçare Selime*'nin kendisine söylenenlere itaat etme zorunluluğu, hem bir kadın hem de anne olma vasfının ötelenmesiyle kendisini ve çocuğunu koruyup kollayamadığını göstermektedir:

Romanda asli tip Salih kırk günlük bir bebek olarak geldiği konakta yedi yıldan fazla kaldıktan sonra köye döner. Selime'nin kişiliğinin köyde teşekkül etmesine karşılık oğlu Salih'in gözünü açar açmaz konağı tanıması, anne ile çocuğu arasında önemli bir ayrılıktır. Zaten konaktaki görevine bağlı olarak Selime oğlu ile gereği kadar ilgilenemez ve ilgilenmesine gerek de kalmaz. Selime, Haldun ile ilgilenmek zorundadır. Bunlara bağlı olarak Salih, babasına ve annesine yabancı kimseler olarak bakar (Hayber, 1988: 60-61).

Öz anne ve babasına herhangi bir yakınlık duymadığı anlaşılan Salih'in anne ve babasıyla bağı zayıftır. Hatta öz annesi Selime'yi bazen konaktaki dadılardan biri sanmaktadır. Salih'in köye gönderilme süreci kesinleştiğinde Nazikter onu ürkütmemek ve korkutmamak için Salih'e sütünesi ve onun kocasına gideceğini söyler. Çünkü Salih'in kalbinde ve zihninde anne, baba figürü mevcuttur. Selime ile Salih arasındaki kopukluk Salih'in köye geri gönderilmesiyle de son bulmamıştır. Toplumsal baskı nedeniyle Selime, oğlu Salih ile çok fazla ilgilenememiştir. Selime de köye geri döndüğünde köye tekrar ayak uyduramamış hatta köy halkının da olumsuz yaklaşımıyla yuvası yıkılmıştır: "(...) Köylülerin kendilerinden daha farklı olanları yadırgamaları, kıskanmaları ve zulümleri çok iyi verilmiştir" (Enginün, 2015: 394).

Selime gibi Salih de köye döndüğünde büyük bir hayal kırıklığına uğrar. Geldiği köy ve babası Ali'nin evi hayallerinin çok dışında sefil ve bir o kadar da kötüdür. Salih, Ali'ye sütünesi olarak bildiği aslında öz annesi olan ama öz annesi olduğu için değil de çok sık ismini duyduğu ve neredeyse hiç hatırlamadığı bir kadın olduğu için Selime'yi sorar. Ali'nin ona cevabı ise çocuğun üzülmeye sebep olur:

O bizi birahtı gitti, başka kocaya vardı, başka çocuklar doğurdu, şimdi onların anasıdır. Zaten o seni sevmiyordu. Burada analığın var, bu daha çok sever seni. Sen de onu seveceksin değil mü? (Tepeyran, 1946: 66).

Bu arada Selime, Salih'in köye gönderildiğini bir gün sonra öğrenir. Selime'nin oğlu Salih ile görüşme isteğini kocası Kanber Ağa hoş karşılamaz. Çünkü ona göre köylük yere gelen bu çocuk Selime'nin "eski bir dostundan, kırığından haber gelmiş kadar kötü tesir" eder kendisine (Tepeyran, 1946: 80). Selime Kanber Ağa'nın ikna olmasını bekleyene kadar on beş gün geçer. Selime Salih'i görmek için onu kardeşi İbrahim'in evine getirtir. Selime oğlunu karşısında görünce ona sarılır, onu öper. O güne kadar anne sevgi ve korumasından mahrum olan Salih ise sütünesi olarak bildiği Selime'ye karşı sevgi beslemeye başlar, ona içi kaynar, onu sever ve içinden keşke oturduğu evde Haçça'nın yerine bu kadın olsaydı diye geçirir:

O evde Haçça'nın yerine Selime'yi bulsa ara sıra yüzüne böyle bir çift şefkat kaynağından fışkıran damlalarla ıslak yüzler dokunsa bu sefil köy hayatından belki bu derece çabuk soğuyup nefret etmeyecekti. Korkunç bir uçurumun dibindeki bu kötü köyden, bu karanlık evden kaçmak, kurtulmak istediği zamanlar 'canım, ciğerim, yavrum' diyen ana kollarıyla kucaklansa kendisini bu kadar yalnız bulmaz, yüreğini yeis ve fütura bu kadar çabuk teslim etmezdi (Tepeyran, 1946: 84).

Bir gün Ali vicdan yapar ve Salih'i özenle hazırlayarak kendi elleriyle Selime'ye götürür. Orada Kanber Ağa'dan olan üvey kardeşi Memiş'in onu ve kıyafetini kıskanmasıyla başlayan gün her iki çocuğun kavgasıyla son bulur. Memiş sürekli Salih'i kıskanır. Kanber Ağa ise oğlunun Salih ile kavgaya ettiğini görünce Selime ile Salih'in görüşmesini yasaklar:

Anne ve Selime anne baba olarak asla bir araya gelmeyen iki kişi olmanın yanında artık üvey anne, üvey baba ve üvey kardeş faktörü devreye girmiştir. Dolayısıyla Salih ne babasının evinde ne de annesinin yanında istenmemektedir. Roman boyunca Salih, annesinin evine yalnız bir kere girebilmiştir (Kayar Muslu, 2023: 21-22).

Anne ile oğlunun kısa süreli bu birlikteliği maalesef ki yine Selime'nin pasifliği ve etrafındaki insanların onun üzerindeki baskısı nedeniyle engellenir. Anne ile oğlu arasındaki bağ kurulamadan biter.

2.2. Evlat Edinen Anne: Merhametsiz Naime Hanım

Suat Paşa'nın evlatlık edindiği Salih'ten rahatsızlık duyan eşi Naime Hanım, en başından beri Salih'ten nefret eder, onu önemsemez, hor görür, köylü çocuğu olduğunu söyleyerek ötekileştirip değersizleştirir, aşağılar ve onunla alay eder. Suat Paşa'nın vefatından sonra Naime Hanım Salih'ten kurtulmak ister. Bu sebeple onu köyüne göndermeye karar verir. Naime Hanım her daim Salih'e karşı aşağılayıcı, merhametsiz ve sevgisiz bir tutum içinde olmuştur:

Suat Paşa'nın eşi Naime Hanım, roman boyunca köyü ve köylüyü küçümseyen bir tip olarak kurgulanmıştır. Selime'yi ve oğlunu her fırsatta eleştiren Naime Hanım, Küçük Paşa'yı köyüne göndererek onun felaketine sebep olur. Romanın sonunda köye ve köylüye olumsuz bir tavır takınan bu roman kişisi, cezalandırılmış ve vicdan azaplarının sonucunda çıldırmıştır (Tonga, 2013: 127).

Naime Hanım'ın Salih'i konaktan kovduğu zaman da ona karşı acımasızlığı devam eder. İnci Enginün'ün de dikkat çektiği üzere Ebûbekir Hazım Tepeyran, Naime Hanım'ın Salih'e yönelik olumsuz yaklaşımını romanda Naime Hanım'ın kötü bir anne figürü sergilemesi noktasında sıklıkla eleştirir:

Suat Paşa'nın yumuşak, hasta çehresi yanında Naime Hanım, masalların kötülük timsali kadınları gibi anlatılmıştır. Salih'i kurtların parçaladığı gece, rüyasında gördüğü Suat Paşa kendisine 'Küçük Paşa'ya' yaptığını gördün mü?' diye sorunca, kapıldığı korku ile çocuğun getirilmesi için yalvarsa da artık Küçük Paşa yoktur. Naime Hanım'ın çıldırarak ölmesi de masalların sonunda kötülerin cezalandırılmasını andırır (Enginün, 2015: 394).

Suat Paşa'nın ilerleyen zamanlarda Salih'e duyduğu ilgi azalmış, evlatlığa kabul ettiği çocuğa sahip çıkmayarak yasal haklarını da vermeyi ihmal etmiştir. Evlatlık verildiği ailenin

hanımı Naime Hanım ise Salih'i hakir görmekte, onun köylü olduğunu söylemekte ve onun eğitimini engellemek için elinden geleni yapmaktadır.

Suat Paşa'nın İstanbul'a dönüşünden birkaç ay sonra verem olduğunun anlaşılması ve kısa zamanda vefatı Salih'in "Küçük Paşa"lığının sonunu hazırlar. Suat Paşa verem olduğu için yanına çoğu kimse yaklaşmazken ölümü konakta büyük bir üzüntüyle karşılanmaz ve ilk olarak Nazikter Kalfa'nın itirazlarına rağmen zalimce sözleriyle Naime Hanım, Salih'i köye göndermek için harekete geçer:

Böyle tünediği ağaç dallarını kurutan, bacasına konduğu ocağı söndüren baykuş gibi Paşa'nın başını yiyen bu uğursuz piç kurusunu bundan sonra görmek istemem, sinirlerime dokunuyor, bir an önce defediniz, işte bu kadar (Tepeyran, 1946: 62).

Nevnihal Salih'in anne ve babası olsa da onları neredeyse hiç tanımadığı ve bu küçük çocuğa acınması gerektiğini söylese de Salih'e karşı acımasız ve hissiz tavırlarıyla Naime Hanım, küçük Salih'i tanıyıp bilmediği, tamamen yabancı olduğu köye göndermekte kararlıdır. Küçük Paşa'yı anneli babalı bir öksüz olarak nitelendiren Nevnihal haklı çıkmıştır. Köy Salih için çok yabancı bir ortamdır. O daha öz anne ve babasını tam anlamıyla tanımazken bir de üvey anne ve üvey babayla karşılaşacaktır:

Gerek Salih'le annesinin İstanbul'da, gerekse yalnızca Salih'in köydeki yaşayışları, insanların farklı çevrelerdeki uyum ve uyumsuzluklarını daha iyi gösterebilmek içindir. İstanbul Selime'ye geriliğini hatırlatır. Konaktan köye dönmek zorunda bırakılan Salih, köyde bocalar. Köylülerden birinin çocuğu olmasına rağmen hiç de köylü çocuğu gibi değildir (Kaplan, 1997: 40).

Salih Haydarpaşa'dan kalkacak olan şimendifer katarına bindirilip köye gönderilmek için konaktan ayrıldığı gün yanında Kartopu'nu da götürmek ister. Konakta çalışanlar küçük Salih'in bu isteğini Naime Hanım'a söylerler. Naime Hanım bu istek karşısında -Salih'in de duyduğu ve çok üzüldüğü- şu aşağılayıcı cevabı verir: "Şımarık piç, aklına geleni istiyor..." (Tepeyran, 1946: 48).

Salih tüm bu ağır sözlere rağmen konaktan ayrılmadan önce hanımının eteğini öpmek istediğinde Naime Hanım'ın ona söylediği sözler küçük çocuğun kalbini ikinci kez kırar:

Haydi, Rabb'im selamet versin fakat ileride köyden usanıp da eski çarıklarını sürüyerek sakın bir daha buraya geleyim deme, bu konağı unut. Baban, anan gibi köylü olmaya çalış (Tepeyran, 1946: 49).

Küçük Paşa'nın köye gönderilmesine karar verilmesiyle birlikte onun bu durumdan olumsuz yönde etkilenmesini istemeyen Nazikter, Aleksandirin ve Nevnihal köye anne ve babasının yanına gitse mutlu olup olmayacağını hanımlarına sorarlar. Ancak Naime Hanım kimseyi dinlemez Salih'i konaktan göndermek için uğraşır. Ancak Salih anne ve babasının varlığını unutmuş ve onların gideceği yerde olmadığını düşünür. Bunu fark eden Nazikter, Salih'i az da olsa sakinleştirmek için gideceği bu köyde "sütüne ile kocası"nın onu bekleyeceğini ve himaye edeceklerini söyler. Salih için anne ve baba kavramlarının içi boşaltılmış olsa da sütüne ve onun kocası denilince kimlerden bahsedildiğini rahatlıkla anlamaktadır. Salih sütünesini ve onun kocasını sevmediğini söylese de köye gönderileceğinin farkındadır.

Salih, İstanbul'dan ayrılırken trende ne kadar yalnız ve çaresiz olduğunu düşünür. Özellikle de Suat Paşa'nın ölümünün ardından kalbini kırarak onu köye yollayan Naime Hanım'a kırgındır. Bu kırgınlıkla etrafındaki insanlar tarafından önemsenmemesine içerler:

Bir evcil hayvan kadar değerinin olmaması, bebekken geldiği ve evlat edinildiği evden kovulması, hiç hatırlamadığı anne ve babasının yanına gönderilmesi henüz köye gitmeden, hiç bilmediği yeni hayatının başlangıcında Salih'i duygusal bakımdan sarsar (Özlük, 2013: 513).

Kamil'in onu trene bindirdikten sonra Naime Hanım'ın Salih'i istemediğini ve bir daha İstanbul'a dönerse sokakta kalacağını söylemesi üzerine Salih'in evsizliği, kimsesizliği ve küçük yaşında yapayalnız bırakılışına dair bu acı gerçekler çocuğu derinden sarsar. Uzun ve meşakkatli bu yolculuğa tıpkı hayatının hemen her aşamasında olduğu gibi tek başına katlanmaya çalışan çocuğun artık tek hayali ona anlatılan ve hiç görmediği sadece hayalini kurduğu köye varmaktır:

Tepeleri bulutlara erişen dağların eteklerinde başlayıp göz görebildiği kadar uzayan yeşil tarlaların kıyılarında, ulu ağaçların altında; beyaz köpüklü, berrak sulu çayların kenarlarında gezecek; zıp zıp sıçrayan, arka ayakları üstüne kalkıp birbirleriyle oynaşan uzun kulaklı keçi yavrularını temaşa edecek, ürkütecek, çiçekten çiçeğe konup uçan beyaz, kırmızı, sarı kelebekleri kovalayacak (Tepeyran, 1946: 51).

Romanın sonunda alıştığı ortamdaki koparıldığı için trajik bir sonla bu dünyadan ayrılan Küçük Paşa'nın kötü yazgısının hazırlanışında acımasız ve merhametsiz tavırlarıyla Salih'i evlat edinen Naime Hanım'ın büyük rolü vardır:

Yazar, çocuğun ölmeden önceki son tasvirini eseflenerek yaparken alıştığı hayattan onu kopararak bu belalara dūçar eden Naime Hanım'ı önce müthiş şekilde korkutur/sarsar, sonra pişman ettirir, ardından bebeğini feci şekilde kaybetmesini sağlar; sonunda da delirterek korkunç bir sonla cezalandırır (Özlük, 2013: 519).

Salih'i konaktan köye yollayarak korumasız bir çocuğu daha bedbaht bir hâle sokan Naime Hanım'ın romanın sonunda bebeğini kaybetmesi, kâbuslar görmesi, Salih'i köye gönderdiği için pişman olması ve sonunda delirerek cezalandırılması trajik bir sondur. Suat Paşa'yı rüyasında görmesi ve ona söylediklerinin gerçekliği ise ayrı bir vicdan muhasebesine girmesine neden olur: "Melun, merhametsiz! Bak, Salih'e ne yaptığını görüyor musun?" (Tepeyran, 1946: 133-134). Naime Hanım gördüğü tüm bu rüyalardan ve başına gelen kötü olaylardan etkilenerek ikinci kocası Zari'e Salih'ten bahseder. O da Salih'i İstanbul'a ve oturdukları bu konağa geri getirtmeyi teklif eder. Naime Hanım bu teklife çok sevinir: "Salih artık Selime'nin çocuğu, merhum Paşa'nın evlatlığı değil Naime'nin pek sevgili oğlu idi" (Tepeyran, 1946: 136). Bir gün geçmeden yedi aylık hamile olan Naime'nin sancıları başlar, otuz altı saat boyunca sancı çeker. Hemen telgraf çekilip Salih'in konağa getirilmesini ister. Lakin otuz altı saatin sonunda bebek kolları kesilerek, başı ezilerek alınır. Salih'i sayıklayarak Küçük Paşa, 'zavallı yavrucak' diyerek delirir. Naime'ye deli gömleği giydirileceği zaman köyden telgraf gelir. Telgrafta Salih'in üç gün önce köyde geceleyin köpekler tarafından parçalandığı yazmaktadır: Yazar anlatıcının romanda sürekli acıyarak bahsettiği "Zavallı Küçük Paşa, Suat Paşa konağında küçük bir köpek kadar olsun bir yer tutamadığı gibi, köy mezarlığında da iki arşınlık bir çukur işgal" (1946: 138) eder.

2.3. Üvey Anne: Acımasız ve Sevgisiz Haçca

Salih'in varlığı, kötü ve zalim üvey anne Haçca için katlanılmazdır. Haçca kocası Ali'nin Selime'den olma çocuğunun varlığından haberdardır. Lakin Salih'in İstanbul'da oluşu onun için bir tesellidir. Tesellidir, ta ki Salih, Naime Hanım tarafından apar topar köye gönderilene kadar. Salih'in köye gelişiyle Haçca için Salih büyük bir bela olur:

Üvey anne Haçca, zihnini zaman zaman kurcalayan Küçük Paşa'dan haberdardır. Varlığından rahatsız olmakla birlikte bir gün gelip de çocukları Mevlüt ve Güssün'ü himaye eder ümidiyle Salih'in bu koca dünyanın bir köşesinde Küçük Paşa olarak yaşamasına gönlü razıdır. Ancak İstanbul'dan kovulduktan ve oraya bir daha gitme ihtimali bulunmadığından Haçca için Salih, Selime'nin bir parçası evde dolaşıp duracak, Mevlüt ve Güssün'e mahsus baba sevgisine ortak olacak zararlı bir mahlûk, 'yeni bir müstehlik; şehirlere, bütün köylere musallat olan paşaların yalnız bu eve saldırılmış bir küçüğü, hülâsa çocuk şeklinde küçük, paşa isminde bir büyük bela'dır (Özlük, 2013: 514).

Salih'in köydeki aile çevresinde onu çekemeyen, önemsemeyen, onun varlığından rahatsızlık duyan üvey annesi Haçca, Mehmet Kaplan'ın da dikkat çektiği üzere Küçük Paşa'nın köye alışmasına engel olmuş ve onu hiç sevememiştir:

Haçca, Küçük Paşa'nın yeni bir çevreye alışmasını engelleyen bir rol oynamıştır. Bir köylü kadın için övülecek meziyetleri de bulunan Haçca, bu evde baba sevgisinden her şeye varıncaya kadar çocuklarının ortağı olacak Salih'in varlığına tahammül edemeyen bir üvey annedir. Onun sert ve acımasız davranışları, zaten büsbütün yalnız olduğu çevrede Salih'i daha da yalnız bırakmış ve ölüme sürüklemiştir (Kaplan, 1997: 43).

Haçca, Salih'e karşı hiçbir sevgi beslememekle birlikte anne sevgisine muhtaç olan Salih'in öz annesi Selime ile görüşmesini de istememektedir. Haçca ne Salih'in öz annesinin yanına gitmesini ister ne de Selime'nin Salih'i görmeye gelmesini arzu eder:

Salih'in köydeki hayatı şehirdekinden çok farklıdır. Hele babası yeniden askere alınıp Yemen'e gidince üvey ana çocuğa çok zulmeder. Köy çocuklarının yapageldikleri işlerin hiçbirini Salih bilmemektedir. O bir şehir çocuğu olarak nazlı büyütülmüştür (Enginün, 2015: 393).

Küçük çocuğa hiçbir zaman merhamet etmeyen, güler yüz göstermeyen, üzerinde otorite kurmaya çalışan Haçca, Salih'e evde rahat yüzü göstermediği gibi ona hemen her gün yeni eziyetler uygulamaktadır. Salih'i pireli yataklarda yatırır, sandığındaki kıyafetlerini dağıtır, onun yaşından büyük işler yapmasını bekler ve ona fiziksel şiddet uygular:

Romanın ikinci kısmında Salih zor da olsa köy hayatına alışmaya başlar. Babası askere giden Küçük Paşa, üvey annesi tarafından diğer köy çocukları gibi mayıs (hayvan pisliği) toplamaya zorlanır. Romanın bu bölümünde köy çocukları, köy sefaletinin bir parçası olarak bütün çarpıcılığıyla tasvir edilmiştir (Tonga, 2013: 128).

Ali'nin Yemen'e asker olarak gönderilmesinin ardından Haçca'nın Salih üzerindeki zulmü iyice artar. Çocuğa eziyet etmekten zevk alan Haçca çocuğa sadece psikolojik istismar uygulamaz fiziksel şiddet de uygular:

Üvey annesinin bu garip itiyadı Salih'i şaşırıyordu. Bir tokattan 'Aman' diye bağırmazsa ikincisi yetişiyor, bağıırır ağlarsa iki tokat indiriyordu. Tecrübelerle öğrenmişti ki bir tokatla ağlamak, bir yumruktan şikâyet etmek, bir çimdikle of demek daha iki tokada hak kazanmak, üç yumruğa iştah göstermek bir tarafının derisi kıvrıla kıvrıla çürütülmeye müstahak olmaktı. Binaenaleyh susmak, her şeye sabırla tahammül etmek şerhlerin ehveni idi (Tepeyran, 1946: 109).

Evdeki hemen her işi Salih'e yaptıran Haçca ona zerre acımaz ve sevgi göstermez. Köydeki diğer çocuklardan daha fazla çalışın, sadece kuru ekmeğe talim eden Salih'in bünyesi ve psikolojisi zamanla bu kadar yükü kaldıramaz:

Bütün zahmet ve meşakkatten ibaret olan köy hayatına tamamıyla alışkın olanların bile zor katlanacakları kış meşakkatlerine, pencereleri çifte camlı, çini sobalarla ısınan, kadife gibi Uşak, İran halıları serilmiş odalar içinde büyüyen Salih, bu altı üstü çamur, her tarafından rüzgâr işleyen karanlık dam içinde nasıl yaşayabilirdi? (Tepeyran, 1946: 102).

Ali'nin Yemen'e gitmesi, öz annesi Selime'nin oğluyula görüşmesinin üzerine Salih'in bu işkencelere direnme gücü artar. Çünkü onun hayalleri vardır. Bunun için bütün işkencelere katlanması gerekir:

Ne Haçca'nın yumrukları altında ezilecek, ne açlıktan ölecek, ne soğuktan donacaktı. Bunlara dayanacak, büyüyecek, İstanbul'a asker olarak gidecek, muharebelerde hiç kimsenin yapamayacağı kadar büyük kahramanlıklar gösterecek, zabıt daha sonra gerçekten paşa olacak. Fakat paşa oluncaya kadar beklemeyecek, zabıt olur olmaz kılıcını taktığı gün yeni ve parlak bir çizme giyerek konağa gidecek. Naime Hanımefendi'yi bulacak: 'Bak geldim, eski çarıklarımı değil, parlak çizme ile kılıcı sürükleyerek (Tepeyran, 1946: 111).

Salih, bir türlü ısınamadığı pis kokan karanlık bir mezara benzettiği babasının evinde ikinci soğuk kışını geçirmektedir. Küçük bedeniyile ağır şartlarda çalışması nedeniyle Salih'i soğuktan öksürük tutar. Öksürük sesi duyulmasın diye yorganın içine saklanan Salih'in öksürük sesini duyan üvey anne Haçca çocuğa bir tekme atarak gecenin bir yarısı, soğuğa aldırış etmeden küçük çocuğu sokağa atar. Salih gecenin bir yarısında yalın ayak sokaklarda dolaşırken bu hayatta tutunacağı hiç kimse olmadığını düşünür ve Paşa babasının ölümüne üzülür:

Ah, Paşa Baba niçin ölmüş, kendisini de birlikte götürmemiştir. Ya o sağ olsa ya güzel hanımefendi, kara Haçca gibi kötü huylu, merhametsiz olmasa, şimdi böyle gece yarılarında, kar tipileri içinde çıplak ayaklarıyla karlar üstünde yürüyerek, zedelenmiş beliyle sürünerek, emekleyerek, korkusuzca öksürmek için imamın ahırına gideceği yerde İstanbul konağında olacaktı. Beyaz çini sobalı sıcak yatak odasında; beyaz boyalı, iki başlarında bir çift yumurta üzerinde oturan, diğeri iki yavrusuna yem veren iki beyaz güvercin resimleri bulunan yanları tel kafesli, kar kokusu gibi tertemiz yatağında bulunacak, mışıl mışıl uyumuş olacaktı. Yazık... yazık... (Tepeyran, 1946: 128).

Salih'in tüm yaşadıkları onun öz annesi ile olan bağının zayıflığından kaynaklanmaktadır. Selime oğlunun yaşamında annelik vasfına sahip olamadığı için Salih sürekli anne şefkatini aramıştır.

Sonuç

Bu çalışmada öz annesinin ilgi ve şefkatinden yoksun kalan Salih'in yaşadıklarından hareketle romanda çocuk istismarı, kadınların dönem içindeki fonksiyonları ve aile içi ilişkilere yer verilmiştir. İlgisiz anne ve merhametsiz üvey anne karakterlerine dikkat çekilen romanda kadınlık ve annelik olgusunun yanı sıra baba ve üvey baba figürü de olumsuz örnekleriyle işlenmiştir. Romanda öz annesi Selime, onu evlat edinen merhametsiz annesi Naime Hanım, acımasız ve sevgisiz üvey annesi Haçca, öz babası asker Ali, kendisini evlatlık edinen babası Suat Paşa, üvey babası Kanber Ağa, dadılar, cariyeler arasında büyümek zorunda kalan Salih'in yaşadığı duygu karmaşası ve bunun doğurduğu sonuçlar tıpkı hayatına dokunan yetişkinlerin vasıfları kadar dramatik ve karmaşıktır.

Bu çalışmada Salih'in asker babası Ali'nin ikinci karısı yani üvey annesi Haçca'nın Salih'e karşı olumsuz davranışları da üvey anne-çocuk ilişkisi bağlamında incelenmiştir. Annesi ve babası tarafından ihmal edilen, üvey annesi Haçca tarafından ötelenen, evlatlık edinen annesi Naime Hanım ve üvey babası Kanber Ağa tarafından istenmeyen, kardeşleri arasında kıskanılan, onlarla eşit haklara sahip olmayan Salih, görünüşte koskoca bir aileye sahipken aslında yapayalnız ve korumasızdır. Yedi yaşında tutunacak tek dalı olarak görmeye başladığı annesi Selime'yle ilk defa bir araya gelebildikleri köyde ona kanı kaynayan Salih'in annesiyle olan mutluluğu uzun sürmez, anne-oğul arasındaki görüşmeler üvey baba Kanber Ağa tarafından yasaklanır. Bu ayrılıktan sonra kendisine sürekli işkence yapan Haçca ile yaşamak mecburiyetinde kalan Salih'in korumasız bir çocuk oluşunu gösteren olaylar köyde birbirini takip eder. Özellikle de üvey anne Haçca, Salih'i sık sık duygusal ve fiziksel istismara maruz bırakmıştır.

Romanda Salih'in yetiştirilmesiyle doğrudan ilişkili olan anne, baba, paşa, evlat edinen anne, üvey anne, cariyeye, mürebbiye gibi kişilerin Küçük Paşa'ya karşı acımasız ve ilgisiz oldukları gözlemlenmektedir. Ebeveynleri tarafından istismara ve ihmale maruz kalan küçük çocuğun dramatik bir şekilde ölümü romanda özellikle de anne sevgisi ve ilgisinden mahrum kalmasıyla açıklanabilir. Neticede Salih hem annesi Selime'den, hem Suat Paşa'nın eşi Naime Hanım'dan, hem de babası Ali'nin ikinci eşi olan üvey annesi Haçca'dan ilgi ve şefkat görmemiştir.

Kaynakça

- Çankaya, E. (2013). Türkiye’de Siyasal-Toplumsal Değişmeler Bağlamında Modern Edebiyatın Doğuşu ve Anadolu’ya Açılma Süreci-Kökenleri ve Etkileri. *Turkish Studies*, S. 8/3, ss. 83-99.
- Enginün, İ. (2015). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*. Dergâh Yayınları, 10. bs., İstanbul.
- Fethi Naci. (2017). *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*. Türkiye İş Bankası Yayınları, 8. bs., İstanbul.
- Hayber, A. (1988). *Ebûbekir Hâzım Tepeyran*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Akçağ Yayınları, 3. bs., Ankara.
- Kayar Muslu, A. (2023). Ebubekir Hazım Tepeyran’ın Küçük Paşa Romanında Mekân. *İnsan Hakları Eğitim ve Kültür Araştırmaları Dergisi (İEKD)*, C.1, S. 1, ss. 12-28.
- Kudret, C. (2016). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*. Kapı Yayınları, İstanbul.
- Özlük, N. (2013). Yazarın Niyeti-Okurun Beklentisi Çatışmasından Doğan İhmale ve İstismara Maruz Kalan Bir Çocuğun Romanı: Küçük Paşa. *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 6, S. XV, ss. 499-525.
- Shakespeare, W. (1994). *Othello*. (çev. Özdemir Nutku), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tepeyran, E. H. (1326/1910). *Yeni Şeyler Birinci Cilt Küçük Paşa*. Ahmet İhsan Şürekâsı Neşriyat. İstanbul.
- Tepeyran, E. H. (1946). *Küçük Paşa*. İnkilâb Kitabevi, İstanbul.
- Tonga, N. (2013). Ebubekir Hâzım Tepeyran’ın Küçük Paşa Romanına Yansıyan Köy Hayatı. *Gazi Türkiyat*, S. 13, ss. 121-132.

Sabahattin Ali, Orhan Kemal ve Fûruzan'ın Öykülerinde Sınıfsal Konunun Ürettiği Annelik İcraları

Pelin Aslan Ayar*

Sabahattin Ali 1920'lerin sonlarından 1940'ların, Orhan Kemal 1949'dan 1960'ların, Fûruzan da 1970'li yıllardan 1990'ların sonuna dek yazdıkları öykülerde belirgin bir tema olarak yoksulluğu, üst ve alt sınıflar arasındaki farkları ve bu farkların açtığı yaraları işlemişlerdir. Birbirini takip eden yıllarda, aradan geçen zamana rağmen sosyoekonomik eşitsizlik azalmamış aksine kapitalist sistemin iyice palazlanmasıyla beraber sermaye sahipleri ile yoksullar arasındaki gelir dağılımı çok daha belirgin hâle gelmeye başlamıştır. Üst sınıflar, sınıfsal konumlarını korumak ve daha da yükseltmek gayesindelerken temel haklardan bile mahrum kalan yoksullar hayatta kalmanın mücadelesi içindedirler. Söz konusu yazarlar edebiyat aracılığıyla bu durumu, giderek daha da uçurumlaşan toplumsal refah adaletsizliğini yazdıklarıyla görünür kılmayı amaçlarlar. Onlar, yoksulların acı dolu yaşam koşullarını, nelere maruz kalıp nasıl dışlandıklarını, zenginlerin yoksulları aşağılayan bakışını, damgalayan ve ötekileştiren tutumunu anlatarak okurda farkındalık yaratmayı arzularlar. Yazarların söz konusu tavrı, meseleleri ele alış biçimi, aileleri konu edinen öykülerinde belirgin bir şekilde varlığını duyurur. Bu makalede bu tavrın izi Sabahattin Ali, Orhan Kemal ve Fûruzan'ın seçili öyküleri eşliğinde anne-oğul ilişkileri üzerinden sürülecek ve anneliğin sınıfsal koşullarla şekillenen bir icra süreci olduğu ortaya konacaktır. Bu bağlamda önce annelerin kendileri de herhangi bir sosyal güvenceden mahrumken onların bakımına muhtaç küçük oğullarıyla kurdukları ilişkilere, sonrasında da oğullar büyüdüklerinde onlara yüklenen beklentilerle şekillenen anneliğe yakından bakılacaktır.

1. Çaresiz Anneler, Çoğu Zaman Öfkenin Bazen Umudun Muhatabı Sessiz Oğullar

30'lu yıllardan 70'li yıllara yoksulluk söz konusu olduğunda Fûruzan, Orhan Kemal ve Sabahattin Ali, çoğu zaman, aynı oğulları resmederler. Bu çocuklar; sağlıksız koşullarda yetiştiklerinden, yeterli beslenemediklerinden yaşitlarına göre gelişimleri geriden gelen, zayıf ve çelimsiz bedenleriyle yoksulluklarını daha en baştan diğerlerine ilan etmek durumunda kalmışlardır. Sadece maddi yoksunluk değil, sevgi, ilgi ve şefkat yoksunluğu da onları birbirine benzer kılmış, sessiz ve içine kapanık çocuklar hâline getirmiştir. Oğullar çoğu zaman yoksulluk ortak paydasına alınabilirse de annelerin söz konusu yoksullukla başa çıkma yolları farklılaşır ve bu farklılık anne-oğul ilişkisinde kendini gösterir. Bu çerçevede değerlendirilebilecek Sabahattin Ali'nin "Arabalar Beş Kuruşa" öyküsü ile Orhan Kemal'in "Küçükler ve Büyükler" öyküsü benzer bir konuyu ele alırlar ve farklı sınıfsal konumlardaki çocuklar ve anneleri karşı karşıya getirirler.

Sınıfsallık her iki öyküde de daha en baştan mekân üzerinden kurulur. "Arabalar Beş Kuruşa" öyküsünde sekiz yaşında olmasına rağmen altı yaşında gösteren erkek çocuğun annesiyle beraber saatlerce dikilerek oyuncak araba sattığı mekân, sınıflar arası farkı ifşa

* Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
e-posta: aslan.pelin@gmail.com ORCID: 0000-0001-8877-1739.

etmek için kurgulanmış gibidir. Şüphesiz, satış yapabilmek için kalabalık yer seçilmesi elzemdir ama bu kalabalık mekânın lüks bir mağaza olması ve müşterilerinin varlıklı hâli sınıfsal farkları açık etmesi bakımından anne-oğulun yoksulluğunu daha da somut kılar. Bu parlak vitrinli tuhafiyi mağazasına anne-oğul başlarını çevirip bakmamaya çaba sarf ederler; her ikisi de hep önlere bakar ve başlarını kaldırmazlar. Bu bağlamda Erdoğan'ın sözünü ettiği bakış hiyerarşisinin onlar için de işlediğini görürüz. Toplumsal hiyerarşide aşağıda olarak konumlandırılan yoksullar, kendilerine bu aşağıda olma durumundan hareketle bakarlar, zengine ait bu yapay kurguyu içselleştirerek kendiliklerini de bu kurgu üzerinden kurarlar ve kendilerine layık görülme, dışlandıkları mekânlara bakma hakkına sahip olmadıklarını düşünürler (Erdoğan, 2007: 51-55). Öyküde oğul, kendisini altta/aşağı konumda hisseden, bu yüzden de başını hiç kaldırmayan annesini model aldığı, onunla büyüdüğü, böyle bir yoksulluğun içine doğduğu için kendiliğini annesininkiyle benzer bir biçimde kurmuştur. Diğer yandan sesi bile çıkmayan annesine kıyasla insanların dudak kıvrımına rağmen bağırpılmadan tahta arabalarını satmaya devam eder. Ne de olsa o, daha bir çocuktur; yoksullukla çevreli hayatın henüz başında bulunduğundan, annesi kadar horlanmadığından onun daha cesur olduğu düşünülebilir. Aslında bunun sadece bir çocuk cesareti değil de bir çeşit zorunluluk olduğu da hesaba katılmalıdır. Suskun ve hep önüne bakan bir annenin yanında para kazanmak için bağırmak görevi mecburen çocuğun üzerindedir. Onların arasındaki bu sessiz anlaşma bazı öykülerde zaten açıkça anne tarafından dile getirilir. Orhan Kemal'in "Çocuk" öyküsü bu noktada anılabilir. Öyküde anne, kartpostal satan oğlundan evin geçimine katkı sağlamasını, onun üzerinde psikolojik bir baskı da oluşturarak, açıkça talep eder: " 'Ölüyorum,' diyordu, 'bana acı oğlum,' diyordu, 'bırak mektebi de yardım et bana,' diyordu. 'Sabahın yedisinden, akşamın beşine kadar ayakta dikilmekten bitiyorum, acı bana yavrum,' diyordu." (Kemal, 2010c: 29). Kısacası bu çocuklar, kendilerini aşağıda hissederken hep önlere bakan suskun hâllerine rağmen hayat mücadelesi ile erken tanışmak zorunda kalmış, bu mücadelede tutunabilmek adına çabalayan çocuklardır. Ancak Sabahattin Ali, öyküsünde eşitsiz ve adaletsiz bir toplumsal yapı içinde bu çocukların tutunabilmesinin pek de mümkün olmadığını ima eder. Yazar, çocuğun da ileride annesi gibi yoksulları yığın olarak gören muktedirlerin karşısında sessizleşeceğini göstermek ister gibidir. Zira "büyücek bir otomobilden" inen "süslü ve şişmanca" bir kadınla sekiz dokuz yaşlarında, "beyaz bereli ve tozluklu, yumuşak lacivert paltolu bir çocuk" (Ali, 1997: 203) şeklinde sınıflarının göstergeleriyle tasvir edilen, daha en baştan üst sınıftan olduklarını ötekilere ilan eden anne-oğulun varlığı ve annenin sözleri yoksul çocuğun kendine yönelik öz bakışını yerle bir eder:

"Kimlerle konuşuyorsun?" Ve öteki elindeki şemsiyeyi, elini hâlâ unutarak arkadaşının avucunda bırakan küçük satıcının omuzuna vurdu. Sonra haykırdı: "Pis, baksana, senin konuşabileceğin insan mı bu?" (...) "Anneciğim", dedi, "o benim mektep arkadaşım!" Kadın, yüzü kıpkırmızı kesilerek, oğlunun sözünü kesti: "Ben yarın mektebinize de telefon edeceğim. Seni kendi seviyende olmayanlarla temas ettirmeyi gösteririm!.." (Ali, 1997: 205).

Yoksul anne-oğul maruz kaldıkları aşağılanma ve hakaret karşısında hiçbir şey söyleyemez sadece beden dilleriyle ne denli utanç duyduklarını ve üzüldüklerini gösterirler. Üst sınıf mensubu, zengin kadın kibirli, üstten bakışını tüm acımasızlığıyla çocuk ve annesine yöneltmiş, çocuğu hem ruhsal hem fiziksel hırpalamaktan hiç çekinmemiştir. Zengin anne, yoksul çocuğu dilediği gibi aşağılayıp küçümserken yoksul anne, duvarın dibine "büzülür" (Ali, 1997: 205). Oğlunun aşağılanmış, küçük düşürülmüş, horlanmış üstüne tartaklanmış olmasına, duygusal ve fiziksel şiddete uğramasına rağmen anne ses çıkaramayıp adeta ezilip küçülmüştür. Öykü anne-oğulun neler hissettiğini vermez, onların iç dünyalarına açılmaz ama kadının büzülmesi, oğlanın gözlerinin yaşla dolması madunluğun, aşağılanmanın onların benliklerine nasıl işlediğini, onları nasıl çaresiz, ürkek ve savunmasız bıraktığını net bir biçimde ortaya koyar. Yine de anne-oğul yaşadıkları bu ötekileştirici tecrübeye rağmen birbirleriyle sözlü ya da fiziksel temasa girmezler çünkü onların yaralanmış benliklerini sarmaktan daha öncelikli bir dertleri vardır: Hayatta kalmak. Bu yüzden de anne-oğul bu acı tecrübenin karşısında sarılmak, birbirlerini teselli etmek gibi eylemlerde bulunamazlar. Bunun yerine

çocuk kaldığı yerden, o ince ve titrek sesiyle devam eder: “Beş kuruşa... Arabalar beş kuruşa!...” (Ali, 1997: 205).

Orhan Kemal’in “Küçükler ve Büyükler” öyküsünde ise altı yaşındaki çocuk, sigara kutularıyla oyun oynarken kör annesi dilenir. Mekân, tıpkı “Arabalar Beş Kuruşa”daki gibi sınıfsal farkları görünür kılmak işlevi görür: Yoksul anne-oğul, zengin bir konağın önünde dilenirler. Zengin çocuk da “*tertemiz üst başı, pırl pırl iskarpinleri, taralı saçları ve kırmızı üç tekerlekli bisikletli*”yle (Kemal, 2010: 41-42) öyküdeki yerini alır. Yine aşağıda/alta konumlanan alt sınıf anne ve oğula konağın “üst” katından üst tabakanın kibirli ve küçümseyen sesi kendisini duyurur: “A, at bakım onları! Aynur gözlerin kör olsun inşallah e mi? Koş! Çocuk pis şeylerle oynuyor!” (Kemal, 2010: 44). Gördüğü muamele karşısında ağlayan çocukla annesi arasında geçen diyalog “Arabalar Beş Kuruşa”da açıkça verilmese de sezdirilen, sessiz ama sevgi dolu bir anne-oğul ilişkisinin bu öyküde geçerli olmadığına işaret eder. “Arabalar Beş Kuruşa”daki endişeli annenin yerine “Küçükler ve Büyükler” öyküsünde daha umursamaz bir anne vardır. Anne oğluna omuz silkerek “*Sus haydi sus, telin dökülmedi ya! Ağladığını duyarlarsa bizi buradan kovarlar... Sus!*” (Kemal, 2010: 44) der. Şüphesiz bu, sevgisizlikten ziyade çaresizliğin göstergesi olarak yorumlanmalıdır. “Arabalar Beş Kuruşa”da anne-oğul yoksuldurlar ama dilenmezler; oyuncak araba satarak geçimlerini sağlamaya çalışırlar. “Küçükler ve Büyükler”de ise anne hem kördür hem de dilenerek geçimini sağlar. “Arabalar Beş Kuruşa” 1936’da, “Küçükler ve Büyükler” 1949’da yazılmıştır. Görünen o ki toplumsal refahın dağılımında eşitsizlik büyümüş, durum daha da kötüye gitmiş, sınıflar arası uçurum daha da açılmıştır. Bu da Sabahattin Ali’ninkine çok benzer bir konunun Orhan Kemal’in kaleminden daha sert koşullar üzerinden aktarılmasına yol açmıştır. Zaten yıllar ilerledikçe yoksulların şartlarının değişmeyip kötüye gitmesiyle yazarlar, okur açısından tanık olması son derece zorlayıcı, dayanılması çok güçleşen koşulları gözler önüne serecek, öykülerdeki sertleşme dozu artarak devam edecektir.

Öykülerin ortaya koyduğu üzere yoksulun aşağılanmayla başa çıkışı, ona yönelik tepkisizliği gibi sınıfsal olarak üst tabakada bulunanların yoksula bakışa da sabit kalır. Ama öykülerde değişmeyen bir başka nokta daha vardır ki çocukların dünyasının büyüklerin koyduğu yapay ayrımları anlamaktan uzak olduğudur. Her iki öyküde de çocuklar arasında sınıf farkı onların birbirlerine yakınlık duymalarına hatta birbirleriyle oynamalarına engel teşkil etmez. Büyüklerin yargılayıcı ve ayrıştırıcı bakış açılarının uzağında oyuna ve paylaşmaya açık benlikleri, söz konusu yargılamanın ve ayrıştırmanın hedefi olduğunda ise incinir, aşağılanmanın getirdiği utançla gururları kırılır. Bu noktada yoksulluktan iyice sessizleşen, çaresizleşen veyahut horlana horlana bunu kanıksayan anneleri onları teselli etmekten uzaktır. Ama yazarlar okurlardan bu anneleri anlamalarını beklerler. Yine epey zorlu koşulları konu edinen bir öykü olan, büyük çocuk Hasan’ın kurtlara ve biri iki, diğeri beş yaşındaki kardeşlerinin de açlığa yenik düşerek öleceği sezdirilen “Ayran”da Sabahattin Ali’nin yaptığı budur. İki kardeşini beslemek vazifesini küçük yaşına rağmen üstlenmek zorunda kalan Hasan, yatılı hizmetçilik yapan, haftada bir kere, birkaç saat için basık tavanlı bir damdan ibaret olan evlerine gelip getirdiği az yiyeceklerle çocuklarını sadece çok kısa bir süreliğine doyurabilen annesini anlar ve onun anlayışı okura da geçer. “*Kadıncağız, getirdiği bulgurdan yağsız bir çorba yaparken, kuru kuru hiçkırıklarla iktifa eder, evi bir parça düzeltmeye çalışır, akşama kadar kaldıktan sonra, bazen bir kelime bile konuşmadan çıkar giderdi.*” (Ali, 2017: 37). Kadın her ne kadar acısını içine atmaktan katılmışsa da kuru hiçkırıklarıyla kendisini ele veren çaresizliği ve ağlamaklı yüzü Hasan’da ve olayları onun odağından takip eden okurda kadına karşı merhamet uyandırır. Görünen odur ki kadın sadece hizmetçilik yapmaz: “*Hasan onun ağzından babasına veya herhangi bir akrabaya dair bir kelime bile duymamıştı. (...) bir tek korkusu vardı: Ya anam yine günün birinde eve gelip birkaç gün yatar, iniltiler içinde ve kendi kendine bir çocuk daha doğurur, beş on gün sonra onu da başıma bırakarak giderse, diyordu... Bu yeni misafiri de doyurmak kendisine düşecekti. Köylü de onların evinden nedense uzak kalmayı tercih ediyordu. Kapılarını bir gün bir insanın açtığı görülmemişti.*” (Ali, 2017: 37). Kadının bedensel olarak sömürüldüğü açıktır, üstelik bu kadın durumun farkında olan köylüler tarafından dışlanmıştı. Emeği ve bedeni sömürülen, kimsesiz ve yapayalnız bu kadının da

doğal olarak temel derdi kendisini ve çocuklarını hayatta tutmayı başarabilmektir. En temel hak olan yaşama hakkından mahrumken, açlıkla mücadele ederken anne için sevgi ihtiyaç listesinde çok lüktür. Hasan, onların ölmemesi için annesinin verdiği mücadeleyi sezse de ondan hiç sevgi ve şefkat görmemiş ve doğal olarak kardeşlerine de sevgi besleyememiştir. Hepsini kuşatan açlıktan, bu açlığın varabileceği noktaları düşünmekten duyduğu endişe onun en baskın duygusudur: *“Onu asıl dehşete düşüren, kardeşlerinin bu kuyu gibi daima yutan ve hiç doymayan mideleri değildi; eli boş olarak eve döndüğü zaman, bu iki sıska mahlukun kendisine nasıl parlak ve büyümüş gözlerle ve nasıl sonsuz bir kinle baktığını hatırlayınca tüyleri ürperiyordu.”* (Ali, 2017: 35). Yoksulluk, öyle yaşamsal dertleri anne-oğulun üzerine boca eder ki böyle bir ortamda ne annenin annelik yapmaya ne oğulun bunu talep etmeye mecali kalır.

İhmal edilen, ilgiden, şefkatten uzak, yetersiz beslenmeden yaşitlarına göre daha ufak, ince yapılı olan bir erkek çocuğuna da Füzuran'ın “Çocuk” adlı öyküsünde rastlanır.¹ Annesiyle nadir paylaştığı anlardan birinde kentte gezerlerken düzgün giyimli bir adamın çocuğun eline para sıkıştırması ve annesinin de *“Dilenci misin niye aldın?”* (Füzuran, 2009: 697) diye oğluna kızması onun henüz küçük yaşta acıyan bakışlara maruz kalmanın, aşağılanmanın, horlanmanın ne demek olduğunu anlaması demektir. Yine de o bir çocuktur ve diğer öykülerde olduğu gibi en temel ihtiyacı sevgi, ilgi, şefkat görmek ve akranlarıyla oynamaktır ancak bunların karşılanmadığı yapayalnız bir çocukluk geçirir. O, yoksulluğun şiddetini tüm boyutlarıyla kavrayabilecek bir olgunlukta değildir ama annesinin onu hiç anlamadığının, onu hiç görmediğinin farkındadır. Gülmeyen, az konuşan, sinirli ve hep yorgun olan annesinin sevgisizliğiyle onu üzmesinin yanı sıra gelişim geriliği için *“Sen ya sağır olacaksın, ya kötürüm olacaksın yahut da aptal (...) başka türlü olamaz. Ah buna aldırır mıyım sanıyorlar, umurumda değil hiçbir şey, senin baban var ya o da umurumda değil anlıyor musun? Sen ne anlarsın ya, o da umurumda değil...”* (Füzuran, 2009: 689) şeklindeki söylemleri onun ruhunu iyice yaralar. Annenin bu yargılayıcı, olumsuz, umursamaz yaklaşımının küçük çocuğun henüz şekillenmekte olan kendilik inşasına kalıcı hasarlar vereceği açıktır. Çocuk bu psikolojik şiddetin yanı sıra fiziksel şiddete de maruz kalır. Annesinin evden çıkarken onun ellerini ve kollarını bağlaması, çiş ve dışkısının içinde saatlerce kıpırtısız bir şekilde kalması, şüphesiz, onun yetişkinliğine taşıyacağı ağır travmalar olarak zihnine kazınır.

Çocuğun ağır travmalarından biri diğeri de annesinin cinsel hayatına tanık olmasıdır. Bu çocuğun annesi de tıpkı “Ayran”daki Hasan'ın annesi gibi bedenini satmak, hem de bunu oğlunun gözü önünde yapmak zorunda kalmış bir kadındır: *“Bu gece biri gelecek, dedi annesi. Bunu tanımıyorsun, bu öteki değil. (...) Annesiyle eski adam onu uyudu, sanıp yatağa girdiklerinde, uyur gibi davranmasını öğrendiğinden bu yana ne çok zaman geçmişti. (...) Annesinin yeni erkekle yatakta kendini bırakışını apaçık gördü karanlığın içinde. Çünkü biliyordu. Gözlerini kapasa da sesleri işitirdi.”* (Füzuran, 2009: 699-703). Mahremiyeti hiçe sayılarak gerçekleştirilen bu eylemle, hakkında henüz bilgi sahibi olmadığı cinsellikle bu denli uygunsuz ve hasar bırakıcı bir biçimde tanışması, annesinin eski müşterisinden *“Senin annen orospu (...) Daha çok para veren buldu. Üstelik annen verem, işe de almazlar artık. (...) Ben onu bu gece öldüreceğim.”* (Füzuran, 2009: 706) gibi laflar duyması, bu çocuğu belki de bu yazıda ele alınan öyküler içinde her türlü şiddete maruz kalmış, en travmatize olmuş çocuk kılar. Yine de öykü, çocuğun benliğini bu dereceye sakatlayan, ruhsal ve fiziksel gelişimine bu denli zarar veren anneyi anlamamızı ister. Kadın işsiz kalmıştır, güvencesiz ve kimsesiz bir hayatın içinde üstelik veremlidir de. Onu böyle bir yaşama şiddetli bir yoksulluğun sürüklediği açıktır. Çocuğunun ve kendisinin karnını doyurmak için eve müşteri aldığı gecelerin sabahında oğluna daha da uzak ve acımasız davranması, hatta bazen onu öfkeyle dövmesi annenin de istismara uğramış hissetmesinden kaynaklıdır. Buna duyduğu suçluluk, çektiği vicdan azabı

¹ Bu makalede ele alınan Füzuran'ın öyküleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Aslan Ayar, P. (2016). *Yoksulluk ve Yoksunluk Halleri: Füzuran'ın Öykülerinde Mekân, Beden, Özne*. İstanbul: Simurg Yayınları.

da eklenir ve kadın bu duygularıyla baş edemez, acısını oğlundan çıkarır hâle gelir.² Yine de oğluna karşı her ne kadar ilgisiz davranırsa, ona kötü muamelede bulınsa da oğlunu sevdiğini bazı anlar ele verir. Dışarıda nadiren oynadığı zamanlarda annesinin diğer çocukların kendisine vurup vurmadıklarını sorduğu anlar mesela, çocuk için eşsiz güzelliğindedir; annesinin kendisi için endişelendiğini düşünerek sevinir. Ölüm tehdidinden ve kadının yaralanmasından sonra da sarıldıkları, beraber yatağa uzandıkları, annenin şefkat gösterdiği ve masal anlattığı anlar çocuğun yaşadığı “*en inanılmaz*” (Füruzan, 708), annenin de çocuğa karşı en gerçek hâlini ortaya koyduğu anlardır. Kadın, başına gelen korkunç, dayanılması zor durumlar sonucu çocuğuna sığınmış, duygusal yalnızlıklarını birbirlerine destek olarak azaltabileceklerini anlamıştır. Ayrıca çocuğun odağından anlatılan öyküde çocuğun annesi için “*Belki o da kendisi gibi sözsüz, gülmesiz, güneşsiz bir yerlerde büyümüş; onun da babası kendi babası gibi sadece bir resime ve hep bir duvara asılı durmuştu.*” (Füruzan, 2009: 699) şeklinde düşünmesi de kadının geçmişinden zaten bir sürü yarayla, yükü bugüne geldiğini, bugün ise babasının terk ettiği bir çocukla her türlü sosyal güvenceden mahrum bir hayat içinde mücadele etmek durumunda olduğunu ortaya koyar. Tüm bu koşulların içinde sağlıklı bir anne-oğul ilişkisi kurmaksa, açıkça görüldüğü üzere, mümkün değildir. Tıpkı Orhan Kemal’in “Yağmur Yüklü Bulutlar”ında dilencilikle babasız çocuğunu geçindirmeye çalışan, kimsesiz kadının oğlunun gözü önünde bir adama bedenini satmasındaki gibi:

“Çocuk?” “Alişgındır, oynar şorda...” (...) “Bir yere sürünüp kayma ha Mistik, emi?” Çocuk anladı mı, anlamadı mı... Başını salladı mı, sallamadı mı? Anasının başından, çıkarıp verdiği saç tokasını ağzına soktu. Birden diş etine batmıştı demir toka. (...) diş eti acıyordu. Ağlayacaktı, kalın alt dudağı büzüldü. Kendini tutuyor, ağlamamaya çalışıyordu. Birinde ağlamıştı, anası hırsıyla gelmiş, yerden yere çalmıştı. (Kemal, 2010b: 10-12).

O yaşlarda hayattan henüz sadece anne sevgisini talep eden bu çocuklar, bu yaralayıcı, telafisi onulmaz sahnelere tanık ola ola sessizleşip içine gömülen çocuklara dönüşürler. Duydukları korku onları çekingen ve sessiz kılarken hayatta kalma mücadelesinde sosyal güvenceden mahrum, gidecek, başvuracak kimseleri, sığınabilecekleri bir kurum bulunmaması da anneleri çaresizlikten kaynaklanan, şefkati öteleyen, sevgi göstermeyi unutturan bir öfkeyle sarar.

Öykülerdeki anneleri çocuklarına karşı ilgisiz, sevgisiz, şefkatsiz bırakan, öfkeli kılan hatta zaman zaman kötücül eylemlere sürükleyen temel nedenin yoksulluk olduğu aşikârdır. Sözü edilen annelerin tamamı çocuklarıyla tek başlarına kalmışlardır, babalar ya ölmüş ya da evlerini terk etmişlerdir. Anneler ekonomik özgürlükleri olmayan kadınlardır ve görünen o ki kocalarından onlara kalan bir maaş da yoktur. Başka bir deyişle, kendilerinin ve çocuklarının yaşamlarını koruyup kollayacak sosyal bir yapıdan mahrumdurlar. Bu bağlamda Orhan Kemal’in “Katil” öyküsündeki kadının yargılanan kocası için “*Ya onu asarlarsa? Ne yaparım ben beş çocukla? (...) Çocuklarımı elimden alır, birer, ikişer bölüşürler. Beni de kapı dışarı ederler. Çocuklarım olmadan nasıl yaşarım ben?*” (Kemal, 2008: 25) şeklinde yansıtılan endişesi anlam kazanır. Kocasız kaldığında, üstelik beş çocukla, ne yapacağını bilmemek, belirsiz ve güvencesiz bir gelecek fikri kadınları çok tedirgin ve kaygılı kılıp psikolojik olarak altüst eder. Sosyal haklarını bilmezler, kendilerini savunabilecek, haklarını garanti altına alıp koruyacak bir sistem olduğuna dair inançları yoktur. Bu da onların annelikle, evlatlarıyla kurdukları ilişkileri zedeler. Bu durumda anneler endişelerinin, emniyetsiz hissetme hâlinin acısını çocuklarından çıkarırlar. Bu açıdan düşünüldüğünde Orhan Kemal’in “Celfin Eti” öyküsünde horozlu şeker alsın diye eteğini çekiştiren oğlunu tekmeyle yere iten annenin bu davranışının nedeni anlaşılır hâle gelir ki kadının zaten “*Soyka! diye bağırdı, dert ye! Yarın babasız kalırsan görürsün gününü.*” (Kemal, 2010: 29) demesi bu öfkesinin sebebini açık eder.

² İstismara uğrayan kadınların çocuklarıyla kurdukları ilişkiler hakkında bkz: Kahraman, M. S. ve Çokamay, G. (2016). Aile İçi Şiddet ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri: Temel Kavramlar, Güvenlik Planı Hazırlama ve Alternatif Tedavi Model Örnekleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 8(4), 321-336.

Kadın elinden zehir bile içecek kadar çok sevdiği kocasının ölümcül hastalığına şahittir. “*Sen iyi ol. Sen iyi olmadıktan sonra, altını da kendinin olsun, gümüşü de... Sen iyi ol yeter ki... Benim altınım da sensin, gümüşüm de...*” (Kemal, 2010: 32) diyen kadın için kocasız kalmak o derece yıkıcıdır ki gözü çocuklarını bile görmez. Öyküde kocasına duyduğu sevgi açısından bu kaybın büyüklüğü onu çok sarsacak gibi dursa da, kadın her ne kadar çocukları için “*Bir para kıymetleri kalmadı gözümde... Herif elden gidiyor...*” (Kemal, 2010: 29) dese de artık deneyimli Orhan Kemal okurları bilirler ki kadın sadece sevdiği birinden olmayacak, yoksulluğun ortasında çocuklarıyla yapayalnız kalacaktır. Bu yüzden kaybın yaratacağı keder çok daha baş edilmez olacaktır; kadının oğluna yönelttiği öfke, duyulan bu büyük kaybının bir sonucudur.

Diğer yandan, anne baba bir aradaysa ve aralarında sevgi temelli bir ilişki varsa, tüm yoksulluğa rağmen evlerini aileleri için bir yuvaya dönüştürebilmişlerse işte o zaman anneler de oğullarına karşı şefkatli, sevgi dolu ve ilgili olurlar. Yuvayı bağlanılan, huzur bulunan mekân; toprağıyla, komşularıyla benimsenen, bunun sonucunda da kişiyi kendisine bağlayan bir yer olarak kabul edersek (Tuan, 1977: 3-4) Orhan Kemal’in “Can Sıkıntısı” öyküsündeki ev, yuvaya dönüşebilmiş bir yerdir. Annenin “*Kocam da benim gibi. Anasını satmışız dünyanın. Az bulur az yeriz, çok bulur çok. Çok bulduğumuz yok ya, sözün gelişi... Ekmeğimizi tuza banıp yediğimiz çok olur. Lâkin can sıkıntısı, keder, yüz eğrisi, tasa filan girmez kapımızdan içeri. Sokmayız ki girsin!*” (Kemal, 2010: 61) diye anlattığı ev, ailenin gözünde maddi refahtan bağımsız olarak mutluluğun ve neşenin yeşerdiği bir mekândır. Öyküde anne de baba da yaşama aynı yerden baktıklarından, birbirlerinin varlığından destek aldıklarından, birbirlerine sevgilerini cömertçe sunduklarından onların evi ailece keyif içinde yemeklerin yendiği, dışarıda olanların bir an evvel dönmek istediği, evdekilerin dışarıdakileri sabırsızlıkla beklediği sıcak bir yuvadır. Böyle bir yuvada her çocuk kıymetlidir, onlar hem anne babası arasındaki sevgiyi daha da pekiştirir hem de anne ve babaları için yoksulluğa katlanmadaki en büyük dayanak olurlar. “*Kocacığım, canım kocacığım benim!*” “*Şeker karıcığım.*” “*Sen dünyanın en mükemmel erkeğisin!*” “*Sen, sen ya?*” “*Ben mi? Ben senin yanında...*” “*Sus, iftira etme kendine! Evin içinde pırl pırl bir şeyler uçuyor, dört küçük el ele vermiş, babalarıyla annelerinin etraflarında dönüyorlardı.*” (Kemal, 2010: 66). Öyküdeki bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, evin yuvaya dönüşmesinde sadece anne ve babanın hayatta ve bir arada bulunmaları yetmez; birbirlerine aşkla bağlı olmaları, bu aşka çocukları da dahil etmeleri gerekir. Öyle ki Orhan Kemal’in “Teber Çelik’in Karısı” öyküsünde anne ve baba bir aradadır ama aralarında sevgi ve sadakat olmadığı için mutsuzdurlar ve bu mutsuzluk kadının anneliğine sirayet eder, oğlunun tüm gün perişan hâlde dilenmesi bile annede merhamet uyandırmaz: “*Bu çocuk her gün erken erken evden çıkar, akşamın geç saatlerinde dönerdi. Bütün gün şehrin her tarafında yalınayak ve yan beline kadar ıslak dolaşır, dilenirdi. Anasını görünce, ‘Anam anam, kurban anam...’ dedi, ‘bi kirtik epmek vey!’ Kadın, ‘Dert!’ dedi, ‘dert soyka dölü. Geberecen tekmi!... Çık yukarı hadi!’” (Kemal, 2013: 45). Yoksul yaşama bir de kendisine kaba ve kötü davranan bir koca eklenince kadın, diğer çaresiz annelerde görüldüğü üzere, öfkesini çocuğundan çıkarır.*

“Can Sıkıntısı” öyküsündeki birbirinden birer, ikişer yaş farklı altı oğlanın annesi olan, evini yuva kılabilmiş kadın ise, örneklerini gördüğümüz annelerin aksine, çocuklarına sevgisini büyük bir şevkle gösterir çünkü çocukları onun için yaşam kaynağıdır, yaşamaya duyduğu tutkuyu onlardan alır, onların varlığı kadını hayata bağlar; o, dertlerini en azından çocuklarının yanındayken unuttur:

Bu kadar iştahlı, tosun gibi bir oğlanın anası olmaktan koltuklan kabardı adeta. Birden kanı kaynayarak, oğlunu bağrına bastı: “Yavrum, Hüseynim, canım, elmasım!” Öptü, öptü, öptü... (...) Birini bırakıp birini öpüyor, öperken kendinden geçiyor, gözleri hazla yumuluyordu. Öyle hayat dolu, öyle kudretli bir şeydi ki bu, romatizmalılar romatizmalarını unuttular, bel ağrılılar bel ağrılarını. Kira derdi, kömürsüzlük, arteriyoz kloroz filan unutulmuş, dünya gailelerinden sıyrılmıştı. (Kemal, 2010: 60-61).

Çocuklarıyla gurur da duyar: “(...) bir oğlum daha var, ilkim, Ayhan. Altı tane. Altı asker demek. Hani fakir olmasak, bir bu kadar daha doğururdum!” (Kemal, 2012: 60). Kadının oğullarını, hem de sayısı altı olan oğullarını, hiçbir şekilde külfet olarak görmediği, annelikten büyük haz duyduğu açıktır. Ayrıca oğullarını “asker” olarak nitelendirmesi sadece vatani koruyacak evlatlar yetiştirdiğine işaret etmez; görünen odur ki kadın onları geleceği için güvenli ve koruyucu, güçlü dayanaklar olarak görmektedir. Çocukları bu şekilde güvence olarak gören, onlara umut bağlayan anneler için evlat sevgisi beraberinde büyük bir gurur getirir. Bu bağlamda Orhan Kemal’in “Dilekçe” öyküsünde üç yıl sonra oğlunun Kuleli’den mezun olup üniformalı bir kumandan olduğunda maddi açıdan refaha ereceklerine inanan anne büyük bir gururla ifade eder: “Ben de anası olurum Mehmet’in, duyuyon mu?” (Kemal, 2010b: 102). Okuyup meslek sahibi olmasalar bile büyüdüklerinde maddi açıdan tatmin edici bir evlilik yapma ihtimalleri dahi annelerin oğulları adına her türlü fedakârlığı yapmaları, geleceğe dair besledikleri umuda tutunmaları için yeterlidir. Bu noktada yine Orhan Kemal’in “Gece Yarısı” öyküsündeki anne hatırlanabilir: “(...) yanı başındaki çulu altında tesbih böceği gibi yusuvarlak yatan en küçük oğluna baktı, güldü. Yirmi ikisinde ha? Kim bilir, belki de Allah yüzün bakacak okuyacak, okumasa bile, Hediye'nin Erol'u gibi bir Nurten de o uyduracaktı. (...) Bir Nurten, bir Ayten, bir ne karın ağrısıysa, bulsa, kayınbabası el l erini tutsa, bir dükkân açsa, kum kireç dükkânı...” (Kemal, 2010b: 290-291). Peki bu oğullar büyüdüklerinde annelerin beklentilerini karşılayıp onlar için gerçek bir güvenceye dönüşürler mi? Yazının bundan sonraki kısmında bu soruya cevap aranacaktır.

2. Önce Kendisini Düşünen/Düşünmek Zorunda Kalan Anneler; “Kaptırılan”, Gözden Çıkarılan, Yitirilen, Oğullar

Büyüyüp yetişkin bir erkek olmuş oğula Füzûzan’ın “Bir Evin Dıştan Görünüşü” adlı öyküsünde rastlarız. Bu öyküde anne ne açlık sınırında yaşar ne de o çok sahip olmak istediği görkemli, zengin hayatı sürer. Evlenip anne-baba evinden ayrılacağı zaman yeni kuracağı yaşamında her isteğinin gerçekleşeceğine dair inançla memur bir koca seçtiğini ifade eden ve otuz yıl geçmesine rağmen eşinin beklentilerini karşılayamamış olmasından memnuniyetsiz bulunan Fitnat Hanım, eviyle, eşyalarıyla, kısacası malı mülküyle Sennett’in (2011: 103) işaret ettiği tarzda, servetle elde edilebilecek bir itibar peşindedir. Kendi varlığını diğerlerine bir tek servet yoluyla duyurabileceğini, zengin olduğuna dair bir görüntü sunabilirse toplumsal hiyerarşide o denli yükselebileceğini düşünür. Kocasını, bu anlamda, ilk gençlik yıllarında ona arzulan hayata kavuşmanın kestirme bir yolu olarak görmüştür: Yükselme ihtimali olan bir memur. Ancak Rahmi Bey birçok arkadaşının aksine “yerinde sayan” bir memur olmuş, hiçbir zaman Fitnat Hanım’ın arzularını yerine getirememiştir:

Yıllarca Anadolu’da gezdik, üç kuruş sahibi olmadık. Oğlum bilir neyle adam olacağını. Öyle ‘namus rüşvet falan efendim almam’ diyerekten olmuyor. Değil mi, Rahmi Bey?.. Namusla olaydı sen yükselir başmüdür, başmüfettiş olurdu değil mi Rahmi Bey?.. Nerde birilerini aşip da kendini öne sürdün ki? Bugünümüzde Sedat bize barınacak bir yer verdi. Yoksa kira köşelerinde sürünürdük. (Füzûzan, 2009: 517).

İşte bu noktada alıntının da gösterdiği üzere, Fitnat’ın yarım kalan hayallerini tamamlayabilecek, geç de olsa ona arzulan hayata yaşatabilecek yeni bir çıkış yolu doğmuştur: Erkek evlat. Fitnat, kızını hiç beğenmezken hırslarıyla kendisine benzeyen oğluna hayrandır çünkü onu kendi biçimlendirmek istediği gibi yetiştirebilmiştir. Kadınlar baba, koca gibi erkeklerle girdikleri iktidar ilişkilerinde daha edilgen kalıp kurban görünümü sergilerken erkeğin oluşumunda belirleyici olduklarında kendilerini nispeten güçlü özneler olarak kurma imkânı yakalarlar (Akt. Onur ve Koyuncu, 2001: 43). Bu anlamda, oğlunun gönlünce olması demek Fitnat’ın kocasını üzerinden elde edemediklerine oğlu sayesinde kavuşabileceği umudunu diri tutması, kendisini güçlü kılması demektir. Toplumsal statüde yükselemekten cinsel tatminsizliğe kocaman bir hayal kırıklığı olan evliliğinin yaralarını oğlu Sedat’ın onun

istediği gibi bir evlat olmasıyla sarabileceğini düşünür. Kocasını onu zayıflatmışken oğlu güçlendirecektir çünkü oğlu kendisinin şekil verebildiği bir “eser” gibidir. Bir “erkek” olarak kocasında eksik gördüğü ne varsa oğluna/eserine onları yüklemek ister:

Sedat oğlum, büyü, açığız ol, oku, bari sen anneni rahat ettir. Sedat oğlum, baban rahatını bozup bizi varlıklı yaşatacak kişi değil. ... Bir memur karısı olmanın da gerekleri var. Büyü, daha iyi anlarsın. Giyimdi kuşamdı, konuk günlerinde en azından değişmelik birkaç roptu. Herkesler saçlarını permat yaptırdı Sedat oğlum, ben hâlâ elektrik tellerine sarıp kıvırıyorum. Sedat oğlum, bizler her yere yakışırız, salonlara da, sinemalara da, balolara da, pastanelere de. Ama gel gör ki babanda hiç yükselme, aşma hırsı yok. Sedat oğlum, sen benim yüzümü güldür e mi?... Bizim de taklit olmayan mobilyalarımız olsun Sedat'ım. Büfemizin içi, yanları kontraplaktan. (...) Elalemin burada kimler oturuyor acaba, diyecekleri bir yerimiz olsun. Dışarıdan bakan, içindekilerin, bizim, benim değerimi bir çırpıda anlansın. (Füruzan, 2009: 540-41).

Görüldüğü üzere Sedat, babasının aksine hırslı, yükselme fırsatlarını kollayan, onlardan yararlanmasını bilen bir erkek olarak yetişmelidir, yetişir de. Böylece oğlu sayesinde Fitnat da kendi özneliğini güçlendirmiş olur. Oğlu üzerinden sahip olacaklarıyla kendisini var etme, diğerlerine onaylatma çabası Sedat'ın mühendis olmasıyla bir nebze karşılanırsa da Fitnat kendi yarattığı eserin tüm haklarını elinde bulundurmadan mahrum kalır. Eseri Sedat tam da annesinin istediği gibi toplumsal hiyerarşide yükselmek için her şeyi göze alır ama varlıklı bir kızla annesine bile haber vermeden evlilik hazırlığına girişmesi aslında Fitnat'ın bir kadın olarak kendisine değil de önce kocasına, sonra da oğluna yatırım yapmasının ne denli yanlış olduğunu gösterir niteliktedir. Oğlunun evlenmesi, kendi hakkı olarak gördüğü refahın yabancı bir kadının yararlanması anlamına gelir. Anne, oğlunu bir el kızına “kaptırmıştır”: “Ne oğlum, ne kızım var yapayalnızım. Artık çocuk yapmam, yalnız benim olacak bir çocuk yapmam.” (Füruzan, 2009: 553) diyen Fitnat, hâlâ öz eleştiri yapmaktan uzaktır. Çocuğu, özellikle de erkek çocuğunu hayatında yoksunluğunu çektiği her şeyi telafi edebilecek tek güç olarak görmesi, anneliği bile fayda/çıkartı üzerinden yorumlaması ve bunu ancak kendisine iktidar alanı sağladığı takdirde severek yapması “kutsal” anneliğin toplumsal bir inşa olduğunu gösterip herkes için anneliğin farklı anlamlara gelebileceğini, anneliği icra etmenin tek bir modeli olmadığını ortaya koyar. Ayrıca belirtmek gerekir ki oğlunun kendisine haber vermeden nişanlanması ve bunu bir mektupla bildirmesi tüm duygusal yatırımını oğluna yapan Fitnat için son derece yıkıcıdır. Sedat'ın ağlayan annesini “(...) anne, öyle bir aileye girebilmek için nasıl uğraştığımı bilemezsin. Kız he dediğinde fırsatı kaçırmamak gerekiyordu. Sen de buna sevineceksin, iyice düşün. Öyle bir gelinin kaynanası olmanın gururunu. Apartmana yerleş, gelip elini öpecek. Âşık bana. Oğlunun bir dediğini iki etmiyor. Biraz nazlı, hoş göreceğiz o kadarını. Ne de olsa zengin kızı. Şımartılmış. Bu huyları bizim işimize yaradı. Çünkü her istediğini yaptırıyor.” (Füruzan, 2009: 553-554) sözleriyle teselli etmesinden anlaşıldığı üzere, bu evliliğin Fitnat'ın sınıfsal itibarını yükseltecek olması, başka bir deyişle çıkarına denk düşmesi uğradığı hayal kırıklığını ona bir nebze de olsa unutturur ve Fitnat, oğlu üzerinden kendi benliğini arzuladığı yönde oluşturup sunmak yolunda çeşitli stratejilerle yaşamına devam eder. Sonuç olarak denebilir ki, Fitnat için annelik, koca üzerinden kuramadığı başkalarında hayranlık uyandıracak görkemli bir hayata erkek evlat sayesinde kavuşulabilecek bir kariyer planı gibi icra edilir.

Ama oğullar annelerinin menfaatlerini koruyamadıkları, onlara iyi bir yaşam bileti olamadıkları takdirde hemen gözden çıkarılabilirler. Bu noktada Orhan Kemal'in Orta Anadolu'nun bir ilinde geçen “Sıtma (Hacet Kapısı)” öyküsü hatırlanabilir. Öyküde, kocasını zehirli sıtmadan kaybeden kadın artık geçinemeyecek hâle gelince oğluyla şehre göç eder. Tek umut oğlunun dokuma fabrikasına girip aileyi yoksulluktan kurtarmasıdır. “Aman Tohtur Bey, gurbannarın oluyum. Babası giden kış vefat etti de... Sığırı sıpayı satıp geldik tüm... Elimizde avucumuzda ne varsa bir yıldır yedik tükettik tekmi. Bura bizim için son bir hacet gapısı

vallaha...” (Kemal, 2007: 206). Oğluna da sıtma teşhisi konup işe alınmaması üzerine kadın, hasta oğluna üzölmek yerine sanki olanlar onun suçuymuş gibi sertçe çekıştirdiği oğluna çıkışır: “*Yörü lan yörü... Palikelerine ötürüyüm.*” (Kemal, 2007: 206). Yoksulluk, açlık o denli şiddetlidir ki kadının tek emeli önce hayatta kalmayı başarabilmektir. Bu yüzden de oğlunun elinin ekmek tutamayacak olması şefkatin de sevginin de önünü keser. Yazarın bir diğer öyküsü “Streptomycine”de anne daha da acımasız bir tavır sergileyerek, “kutsal annelik” algısına büyük bir darbe indirir. Kadının oğlu hegemonik erkeklikten uzaktır, üstelik veremlidir de. Dernekten haftalık ilacını almayı başaramayan oğluna “*sünepe*” (Kemal, 2007: 12) diye hitap eden annenin “*Senin gibi aptalları öyle aldatıp sepetlerler. Ben sana bağır çağır, söv say, dayat demedim mi?*” (Kemal, 2007: 12) şeklindeki söylemleri oğlundan beklentisinin –hasta olmasına rağmen– tuttuğunu koparan, agresif bir erkeklik olduğunu ortaya koyar. Oğlunun beceremediğini “*Veremle savaşmaksa, benim oğlum verem, niye savaşmıyorsunuz da ikide bir de başınızdan atıyorsunuz? İki haftadır geliyor, atıyorsunuz. Türklükse biz de Türküz, vatan milletse bizim kocamız da zamanında düşmana kurşun salladı, yaralar aldı. Dul bir kadını. Hiçbir yerden on para gelirim yok. Yirmi beş yaşında aslan gibi oğlum gözümün önünde ölüp gidiyor! Burayı, milleti avutmak için mi açtınız? Ya vurun öldürün, ya da...*” (Kemal, 2007: 13) diyerek elde eden kadının oğlundan beklediği ancak onun başaramadığı “erkekliği” kendisinin sergilediği göröölür. Ancak aldığı ilacı hasta oğluna götürmek yerine verem dispanserinin önündeki bir hastaya yarı fiyatına satması ve bu davranışını üzerine hiçbir vicdan azabı duymayıp aksine anlatıcının deyimiyile “*sanki on yaş gençleşmesi*”, “*tüy kadar hafiflemesi*” (Kemal, 2007: 13), pırzoladan üzöme birçok çeşit yiyecek alarak kabaran iştahiyla mutlu olması ve bir kez bile veremli oğlunu düşünmemesi okur açısından yadırgatıcıdır. Bu, ilk bakışta hasta ve ilaca ihtiyaç duyan bir evladı görmezden gelen annenin bencilliğine/kötücüllüğüne yorulabilirse de bu bencilliği/kötücüllüğü yaratının şiddetli bir yoksulluk olduğu aşıkârdır. Dul ve gelersiz bir kadın olarak hayatını idame ettiren anne, kendisine sahip çıkacak, sosyal haklarını koruyacak bir yapıdan mahrumdur. Oğlu da bireysel olarak ona bunları sağlamaktan uzak üstelik annesine “yük”tür. Kadının ilacı satarak aldığı yiyecekler yıllarca doymamış, doyurulmamış bir iştiha, vitrinlerin önünde gördüğü pırıl pırıl gaz ocakları, renk renk, çeşit çeşit bardaklar, kadehler, fincanlar, porselenler ve hevesle aldığı kahvedanlık geleneksel kadınlık inşasında ev ve ev eşyasının önemi hatırlandığında tamamlanmamış bir kadınlığa işaret eder. Bu bağlamda Füzuzan’ın Fitnat’ı aslında Orhan Kemal’in resmettiği kadın kadar yoksul olmadığı, memur kocası sayesinde yetersiz de olsa sabit bir geliri bulunduğu, üstelik oğlu da toplumun erkeklikten beklentilerini yerine getirebilen, “sünepe” değil, “yırtık” bir erkek olduğu için nispeten “iyi” kalabilmiş, kötücöl bir annelik sergilememiştir.

Sonuçta yoksul ya da değil her kadın anneliği aynı biçimde icra etmez. Edebiyatın en güçlü şekilde yapmayı başardığı şey tam da budur: Bizlere çeşitliliği, hiçbir deneyimin tek bir biçimde yaşanamayacağını, her birey tekinin farklı öznellikler inşa ettiğini göstermek. Bu noktada besleme olarak girdiği konakta emeğinden bedenine tüm varlığıyla sömürölen, Füzuzan’ın “Haraç”ının Servet’ini anmak yerinde olur. Servet egemenler tarafından köleleştirilmiştir ve bunun farkında olmadan, olmasına izin verilmeden bir ömür geçirir. Servet, köklerinden henüz bir çocukken koparılmıştır. Onun fiziksel güç isteyen işlerden başını kaldırmasına, herhangi bir arzu beslemesine hiç müsaade edilmemiştir: “*Bir şey iste deselerdi, hani var ya o masallardaki gibi, periler, cinler çıkıp dilek sorduklarında (...) ‘Ne istiyorsun?’ deseydiler... Ben bu dünyaya geldiğimden beri istemeyi hiç düşünmedim.*” (Füzuzan, 2009: 168). Evin beyi tarafından yıllarca tecavüze uğramayı da içeren çile dolu hayatında tanımadan evlendirildiği yaşlı, kaba ve kötücöl kocası tarafından da aşığılanan Servet, sevgi nedir, sevmek nedir, hiç bilmemiştir. O, bir kadın olarak hakarete uğrarken, horlanıp insan yerine konmazken kısacası hiçleştirilirken ve tüm bunları tevekkülle kabul ederken aslında tek bir şeyin eksikliğini duymuştur; köken ihtiyacını karşılayabileceği, onaylanacağı, göröleceği, sevgi üzerinden bağlanabileceği bir varlık. Bu noktada evlat devreye girer. Servet için bir evlat sahibi olmak çok şey ifade eder; kendisinden esirgenen sevgiyi evladı sayesinde tadacak, hiç bilmediği ama hep özlemine çektiği aileye kavuşacaktır: “*Kendimi yıllarca sıcak tutup yakılar yapmıştım. Horhor’daki konağın soğuk almaları gidip ana olmam geri gelsin diye. Bana yakın*

birileri olsun diye. Beni sevecek, hoş tutacak...” (Füruzan, 2009: 166). Oğlunun mevcudiyeti ona sahipsiz olmadığını hissettirir, sığınabileceği, derdini anlatabileceği, onu düşünüp ona iyi davranabilecek birisi vardır artık: *“Ah benim canım evladım. Neyi sevdiğimi hayatta bilen tek kişiydi.”* (Füruzan, 2009: 143). Ancak yoksulluk Servet’in oğlunu da elinden alır: (...) *Buradaki hayatımız sürünmek. Sabahın köründen akşamın karanlığına çalış, aldığın parayla ekmeğine katık edeme. Yaşıtlarınla Beyoğlu’na çıkıp iki bira içeme... (...) Sana anlatamam anne. Anlamazsın, sen dünyayı bilmiyorsun. Bu dünya her koyunun kendi bacağından asılma dünyası. Kimsenin kimseyi gördüğü yok.”* (Füruzan, 2009: 142).

Yukarıdaki bir alıntıda Servet’in hiçbir dileğinin olmadığı, dilemek gibi bir hakkı olabileceğini düşünmediği belirtilmişti ama tek bir şey istisnadır: *“(...) okumayı yazmayı sökeyim isterdim. Oğluma iki satırcık yollamak için.”* (Füruzan, 2009: 168). Servet, *“Hayat bana zulüm oldu.”* (Füruzan, 2009: 163) derken yaşamında onu mutlu kılan tek şeyi de bu itirafından sonra anar: *“Bir oğlum vardı,”* ama hemen akabinde ekler: *“o da uzaklara gitti.”* (Füruzan, 2009: 164). Servet, hem kendisini böyle bir yaşama mahkûm bırakan hem de oğlunu elinden alan yoksulluğa ve sahip olduğu koşullara hiçbir zaman isyan etmez. Tüm duygusal yatırımını oğlu üzerine yapmış, üzülse de başına gelen her şeyi olduğu gibi oğlunun gidişini de sessizce kabullenmiş, her zaman sevecen bir annelik sergilemiştir.

Servet’in tevekkül üzerine bina ettiği annelik icrasının aksine, Füruzan, oğullarını yolundan döndürmeyi amaçlayan anneler de çizer. Servet’in oğlu yoksulluk karşısında bireysel bir motivasyonla, kendini kurtarmak için harekete geçerken “Su Ustası Miraç”taki oğul daha adil, daha eşit bir düzen talebiyle eyleme geçmiştir. Mağdurun ezilmesine, yok sayılmasına karşı çıkmaya evindeki hizmetçiyi koruyarak başlayan Vedat *“Hepsini kurtarmaya hazırlıktır bu.”* (Füruzan, 2009: 60) derken yoksulluktan kurtulma gayesiyle genç yaşına rağmen babası yaşında bir ağa ile sırf varlıklı olduğu için evlenen annesi oğlunu anlamaktan çok uzaktır. Vedat’ın annesi *“İnsanı erkenden kocatan ve dünyasından geçiren yoksulluğu. Korkudan içini katıltan yoksulluğu”* (Füruzan, 2009: 67) bildiğini söylese de evliliği sayesinde sınıf atladıktan sonra yoksullara karşı hiçbir merhamet beslemez, onlarla empati kurmaz. Malını mülkünü koruma ve çoğaltma hırsı onu çok sevdiğini ifade ettiği oğlunu bile anlamaktan alıkoyar. *“Mallı mülklü bir ailenin çocuğu gibi olmayı bilmeyen”* (Füruzan, 2009: 62) diye nitelediği Vedat için *“Niçin ona bizim gibi olmayı öğretemedik.”* (Füruzan, 2009: 64) şeklinde düşünür. Masalları, ağaçları, türküleri seven, “iyi bir insan” olmak için çabalayan, mücadeleyi, dayanışmayı önemseyen ve bir eyleme karıştığı için hapse giren Vedat, aslında sınıfsal ayrıcalıklarını sürdürmek uğruna her şeyi göze alan diğer üç erkek kardeşinin aksine annesinin gerçek ve samimi sevgiyi hissettiği tek evladıdır. Maddî imkânlar kadına konforlu bir yaşam, sınıfsal üstünlük sayesinde bir iktidar getirmiştir getirmesine ama onu cimri, sevilmeyen, huysuz bir kadına dönüştürmüştür. Anne, Vedat’ın hapse girmesiyle bir nebze insanlaşsa da gerçek bir yüzleşme yaşamaz. Bu bağlamda annelik, sınıfsal ayrıcalıklar karşısında feda edilebilecek, yapay bir kurguya dönüşür.

Füruzan, anneliğin yapay bir kurguya dönüştüğünü en çok üst sınıf kadınlarını anlatırken ortaya koyar. Bu anlamda “Gül Mevsimidir” böyle bir öyküdür. Öyküdeki anne Mesaadet, Vedat’ın annesinin yaşlı, ağa koca üzerinden elde ettiği imtiyazlara doğuştan sahip olmuştur. Ama o imtiyazların bir bedeli vardır; Füruzan’ın öykülerinde sınıfsal ayrıcalıkları korumak ve sürdürmek, zengin tabaka kadınları için göstergeleri hâline geldikleri sınıfların ince hesaplanmış davranışlarıyla sürdürülen bir hayatın içinde yaşamalarını gerektirir. Mesaadet’in *“Kadından da hadım mı olur deme, şaşkın. Büyük bir aile için, bir hanımefendiliğin savunulması için yaparlar.”* (Füruzan, 2009: 369) sözleri bu durumu özetlemek için yeterlidir; Mesaadet hiçbir zaman kendisi olamamış, tüm ömrünü sınıfına yaraşır bir kadın olarak yaşamaya adanmış, arzularını, kadınlığını bastırılmış ve kendisine yaptırılanlarla, kendisinin uyum sağladıklarıyla hakiki bir yüzleşmeyi hiçbir zaman göze alamamıştır. O, gerçek sevgiyi yalnızca on altı yaşındayken sınıfsal açıdan denk olmadığı Rüştü Şahin’le tatmış, Rüştü Şahin’in savaşta ölümüyle içtenlik, sahicilik, güven, dürüstlük ve samimiyet üzerinden kurulan sevgi, yaşamından bir daha geri gelmemecesine çıkmıştır. Füruzan’ın üst sınıf kadınının nasıl bir

tasarım ürünü olduğunu gösteren Mesaadet, sınıfsal menfaatlerini korumak ve genişletmek için evlenmiş ve anneliğini de yine aynı öğretilerle icra etmiştir: “*Evlilikteki paylaşımlarımızı Batılı bir iş kafasıyla anlaşip yapmıştık. ... Evliliğimizin kuralları bunlardı. Uygun evlilik dedikleri, annemle babamın yaşadığı ve benim oğullarıma öğrettiğim.*” (368). Sınıf kuramcılarının altını çizdiği üzere, çocuk, toplumsal sınıfları yeniden üretmesi bakımından oldukça merkezi bir rol üstlenir (Hawes ve Hiner, 1991: 2). Bu anlamda Mesaadet’in anneliği de mekaniktir, görev gibi yerine getirilir. “*Onları ister istemez herkesten üstün tutarım. Bunun sevgi olduğunu bilirler elbette.*” (Füruzan, 2009: 406) diyen Mesaadet için sevgi böyle bir şeydir, bencil bir ayrımcılıkla çocuklarını diğerlerinden “üstün tutmak”, böylece onlara sınıfsal kibri daha en baştan aşılacak. Bu tarz bir yaklaşımın samimi bir sevgi içermediği açıktır. Bir anne olarak onun amacı sınıfsal öğretileri çocuklarına aktararak sınıfsal çıkarların korunması ve genişletilmesini sağlamaktır:

Çocuklarımı, annem beni nasıl sevmişse, öyle sevdim, korudum. Büyük, soylu bir aileye yaraşır çocuklar olmalarına çalıştım. Yaşım yetmiş geçti. (...) Mirasın hepsi benden kalacak bunlara. (...) Büyük oğlum bir halletmez. Küçük daha kavrulup pişmedi. Yaşı bir otuzuna varsa! İkinci oğluma gebe kaldığımda ne kadar şaşmıştım. Yıllarca sonra gebe kalmak, hem de hiç tat alınmayan bir adamdan. (Füruzan, 2009: 388).

Bu sevgisizliğin bir nedeni de görüldüğü üzere –ki bu da yine aşk ve tutku içeren, karşılıklı anlayışla şekillenen bir evlilik değil, sınıfsal denklik açısından yapılan bir evliliğin sonucudur– sevmediği, hatta aldatıldığında dahi mal mülk menfaatleri uğruna sesini çıkarmadığı bir adamdan çocuk yapmasında aramak gerekir. Bu bağlamda Mesaadet, Beauvoir’ın işaret ettiği (1978: 47), sınıfsal tasarımın nesnesi hâline gelerek özne olamamış, cinsellik de dahil olmak üzere yoksunluklarla çevrilmiş, bu yüzden de doyumsuzluğunu gidermek için bütün ilgisini kendi “ben”leri üzerine toplayan kadınlardan birine dönüşmüştür. Kendi beden güzelliğine yaptığı yatırım ise yaşlılıkla birlikte çöker. Her gösterişli eşyasını kendisinin seçtiği büyük bir konağın hanımı da değildir artık. Hem fiziksel güzelliğini yitirmiş hem de hükmettiği, iktidarı elinde bulundurduğu zamanlar geride kalmıştır. Şimdilerde bir apartman dairesinde oğlu, gelini ve torunlarıyla yaşar ki bu da onun için ayrı bir başarısızlık demektir. Bu noktada annelik onun öfkesini daha da artıran bir deneyime dönüşür. Büyük oğlunun eşini ailelerine yakıştırmaz: “*Oğlumun kanına pis kan katıldı gelininin yolundan.*” (Füruzan, 2009: 356). Aileye yakışmayacak bir evlilik yapması, zenginliğin, soyluluğun gerektirdiği davranışları bilen, üst sınıf görgüsüne sahip bir kadını kendisine gelin olarak getirmemesi Mesaadet adına hayal kırıklığıdır çünkü bu durum ona ebeveynlerinden öğrendiği sınıf bilincini ve kurallarını kendi çocuklarına aktarmakla yükümlüken bunu tam olarak başaramadığını gösterir. Başarısızlığını gelinine yöneltir, ondan nefretle bahseder. Kendisi yaşlanıp bir odada yalnızlığa mahkûmken güzel ve görgülü bulmadığı gelininin evin hanımı olmak, süslenip davetlere gitmek gibi önceden onun kimliğinin parçaları olan faaliyetleri hem de oğlu sayesinde elde etmesi Mesaadet için bir kadın, bir anne olarak büyük bir yenilgidir. Bu yenilgi onu yumuşatmaz; o, uzlaşmacı bir tavır takınmak yerine daha da kötücülleşir. Öyle ki ev halkıyla barışmak ya da onları anlamak şöyle dursun içten içe varacakları noktanın kendi mutsuzluğu olacağını bilmek onu rahatlatır. Öykü boyunca Mesaadet’in sınıfının konforu adına kendisine ait olmayan, sahte bir hayat yaşadığını, hakiki sevgi ve mutluluktan mahrum kaldığını hatta bunlarla yüzleşmemek için sınıfsal konumuna daha da sıkı tutunduğunu anlarız. Kendisine huzur ve mutluluk getirmeyen bu yaşam oğullarına da getirmeyecektir: “*Şimdi odama uğrayıp ilgisiz bakışlarıyla çıkışmalarını dinlerken, aynı yıllardan, aynı koşullardan geçip benim olduğum noktaya varacaklarını daha henüz bilmediklerindendir öfkeleri.*” (406). Bu gerçeği idrak etmesine rağmen onlarla dürüst bir yerden iletişim kurup toplumsal statü uğruna kendiliklerinden feragat etmemelerini öğütlemeyen, sınıfsal çıkarlar uğruna yaşamının sahte bir yaşama hapsolmek demek olduğunu anlatmaz. Daha doğrusu anlatamaz çünkü bunlar hakkında konuşmak, yüzleşmek, öz eleştiri yapmak demek, efendisi olduğunu sandığı hayatta aslında kurban olduğunu anlamak, kendisi adına kurgulanmış böyle bir hayatta hep rol yapmış olduğunu, hep kendisini kandırdığını kabullenmek demektir ki bu da onun

kaldıramayacağı kadar ağır bir gerçektir. Bu gerçeğin karşısında ezilmek yerine yaşlılığında sahte hayatına daha da sahip çıkar çünkü benliğini en azından bu yolla korur. Annesinin kendisi için mutsuz bir ömre mal olmuş yetiştirme biçimini, çocukluğunun ruhsuz düzenini, kendisine aktarılanları, gördüğü köklü terbiyeyi yerinde ve gerekli şeyler olarak değerlendirip onlara daha çok sahip çıkarken kendisi nasıl annesini şimdi anlayıp ona hak veriyorsa oğullarından da bunu bekler:

Çünkü ben, Rüştü Şahin'e deliler gibi tutkunken, annemle babamın arasındaki tartışmasız, ruhsuz düzenden sıkılırdım. Oysa o düzenin ne denli sağlam olduğunu, neleri koruduğunu biliyorum şimdi. Bize, aktarma görevimizi eksiksiz yapacak soğukkanlılığı, bilgiyi verene kadar az çabalamadılar. Benim mirasım, Dürrüzâdelerin mülkleri. Bankadaki paraları, sağlam, bilen ellere bırakılmıştır, gene öyle olacak. Yüz elli yılı aşkındır bu kalıtımın gelişi. Onu perçinleyen şeylerden biri olabilmem az onur verici değildir. Evet beni sürdüler bu odaya. Ama hep düşünüyorlar. Gece kulüplerinde en içkili durumdayken, hesabı öderlerken, kürkleri satın alırken, her yıl değiştirilen otomobillerin radyolarını açarlarken, adadaki köşklere yeni ekler yaparken ben varım kafalarında. (Füruzan, 2009: 406-407).

Görüldüğü üzere yaşlılıkla beraber mülkü koruyup emin ellere bırakma isteği daha da artar. Kalan günlerini oğullarıyla yakınlaşarak, huzurlu geçirmeyi dilemez. Amacı yaşlılıkla birlikte kaybettiği iktidarı mal varlığı üzerinden yeniden kazanmaktır. Oğullarının, gelinlerinin ve torunlarının ona serveti sayesinde boyun eğebileceğini düşünür. Bu anlamda onun anneliği de metalaşmıştır, sevgi ve saygıyı ancak para sayesinde satın alabileceğini, ki bunun da gerçek bir sevgi ve saygı değil sadece bir çıkar meselesi olduğunu içten içe fark etmesine rağmen kendisini kandırmaya devam eder. Bu da onu çok daha öfkeli ve kötücül yapar: *"Bu evin oğlummuş, torunummuş, gelinimmiş diye bana yakın sayılanlarını üzmemek, bunaltmak için yaşayacağım."* (389). Onu bu kadar bencil ve kötü yapan ise yine kendi itirafında açıktır; sınıfsal konfor uğruna hiçleştirilmiş olduğunu içten içe gayet iyi bilir: *"Zenginliği sürdürmenin, soylu ve varlıklı gibi davranmanın zorlukları, gündelik ekmek, iki parça çul düşünmekten kat kat güçtür. Hayır, kolay değildir! Kurallarımızın sayısı binleri aşar bizim. Bunları titizce uygulamayı becermek, her davranışında kişinin kendini gözetmesi, acımasız savunması kolay değildir. Benim gencecik yaşımın kaynağını kurutmam kolay mıydı?"* (Füruzan, 2009: 389). Oysa Füruzan'ın "Temizlik Kolu" öyküsünde seksen yaşında hâlâ çorap örerek ailesine katkı sağlayan Adile Nine gibi, göçmen kadınlar üretkendirler, emekçidirler, oğullarına, gelinlerine, torunlarına sahip çıkarlar. Yaşlanmak onlar için güzellik ve iktidar kaybı olarak yaşanmaz, onlar deneyimlerini sonraki kuşaklara aktaran bilge anneler/babaannelerdir. Öfkeden değil dayanışmadan güç alırlar. Göç ettikleri büyük şehrin zorlu koşullarında birbirlerine daha çok tutunan göçmen ailelerde anneler, oğulları ve gelinleriyle birlikte hayat mücadelesine katılan güçlü öznelerdir. Adile Nine dört oğlunun üçünü göç ettikleri şehrin ağır çalışma koşullarında yitirmiştir: *"Hepsi de namuslu adamlardı. Kimseye el avuç açmadan öldüler."* (Füruzan, 2009: 485). Oğullarının acısı içinde hep diri hâldeyken bile geride kalanlar için mücadeleyi savunur, onlara Mesaadet gibi çıkarlarını korumayı değil haklarını arayacakları, onurlu bir yaşam öğüdü verir: *"Paylaşırız işimizi dostlukla. Ah benim dördüncü oğlumun yetimi! Hiç değil bunca oturmamın, düşünüp kurmamın bir yararı olsun derim size. Sizler estirirsiniz artık her şeyi Hediye. Şimdiden olmayın boynu bükük."* (Füruzan, 2009: 487).

Füruzan, göçmen anneleri güçlü kılarken onların bu gücünü göç etmek zorunda kaldıkları kırsal topraklarda deneyimledikleri insani değerlere önem verilen, sahici ilişkilerden, dayanışma temelli bir geçmişten aldıklarını varsayar. Hâlbuki kırsal, her zaman dayanışmanın ve hakiki sevginin mekânı değildir. Füruzan'ın yüceltici ve romantik sayılabilecek bakışının aksine Sabahattin Ali, "Kağrı" adlı öyküsünde kırsaldaki ezen ezilen karşıtlığının ne denli acımasız olabileceğini ele alır. En yakın karakolun altı saat mesafede bulunduğu, bu bağlamda denetimden uzaklığı aşikâr olan bir köyde ağanın oğlu tarafından öldürülen Sarı Mehmet'in

ölümünün ardından imamın ağzından dökülen şu sözler eşitsiz ve adaletsiz toplumsal düzeni açıklamakla, sahipsiz ve kimsesiz bir kadının hesap sormaya, adalet talep etmeye hakkı olmadığını, bunu yapmaya kalkışsa da bir sonuç alamayacağını göstermekle kalmaz, anneliğin de en azından köylülerin gözünden fayda üzerinden icra edilmesi gereken bir hâl olduğunu ortaya koyar:

“Ülen kocakarı” diyordu. “Dava edersen ne kazanacaksın? Kim gider de Mevlüt Ağa’nın oğlu adam vurdu diye şahitlik eder? Etse bile sen ayda bir iki defa kasabaya gidip her seferde dört beş gününü gavur edersen tarlanı kim eker, işine kim bakar? Kasaba iki günlük yol, gidersen, şahitlerin gelmedi, haftaya uğra derler, mahkemen talik olur. Sen gününü şaşırıp gidemezsin, candarma seni alır götürür, gayrı kendin istesen bile yakarı sıyıramazsın, evin barkın yıkılır. İşte bir kazadır oldu. Cenabı Hak böyle istemiş, Allah’ın emrine mahkeme ile mi karşı koyacaksın? Ne yapsan oğlun geri gelmez. Gel bu işi kapatalım. Sarı Mehmet’in sana zaten bir faydası yoktu ki; düğünde seyranda gezer, sattığın iki şinik ekinin parasını avratlara yedirirdi. Bak Mevlüt Ağa bundan sonra seni hep kollayacağını söylüyor. Ne dersin?” (Ali, 1997: 149).

İmama göre annesine bir faydası olmadığı gibi zararı dokunan bir oğul için hak aramaya gerek yoktur. Bir din görevlisinin annenin duygularını hiçe sayan egemenden/güçlüden yana duran bu acımasız tavrı ve öykü boyunca cesedin gördüğü insanlık dışı muamele, sahipsiz ve kimsesiz bir anne olmanın zorluğunu okura çarpıcı bir biçimde duyurur. Oğlunun acısı en taze hâliyle henüz içindeyken bile kadın, bu acısını unutup kendisini düşünmek zorunda kalır. Annenin kimseden şikâyetçi olmamasının nedenleri öyküde şöyle verilir: *“(…) hükümet kapısına düşmek ona oğlunun ölümünden çok daha korkunç geliyordu. (...) Sonra Mehmet geri gelecek değildi, Mevlüt Ağa’yı düşman etmekten de hayır çıkmazdı; sonra köyde açıklıktan ölürdü.” (Ali, 1997: 151).* Oğlu cinayete kurban gitmiş bir anne, vatandaşlarının can güvenliğini sağlamakla, suçluları cezalandırarak adaleti tesis etmekle yükümlü hükûmete güvenemez. Ağa gibi bir muktedirin kendisine hayatı zindan edeceğinin, kendisi gibi bir madunun da bununla baş edemeyeceğinin, başvurabileceği hiçbir mercinin olmayacağını farkındadır. Anlatıcının deyişiyle onun payına *“bütün Anadolu kadınları gibi ses çıkarmadan ve pek az hıçkırarak ve çömelerek” (Ali, 1997: 152)* ağlamak, oğlunu tek başına gömmek ama bu acıya rağmen hayatta kalmanın yollarını gözeterek karar almak düşmüştür. Bütün Anadolu kadınları aynı tepkiyi verir, düşüncesi tartışmaya açık olmakla beraber görüldüğü üzere her durumda sınıfsal konum anneliğin icrasını belirleyen en temel etkidir.

Sonuç

Sabahattin Ali, Orhan Kemal ve Fûruzan öykülerinde ağır yaşam koşullarına babanın erken kaybının eklenmesiyle, güvencesiz bir dünyada çocuklarıyla yapayalnız kalan annelerin yoksulluğu en şiddetli hâliyle yaşadıklarını anlatmışlardır. Fiziksel, duygusal ve ahlaksal açıdan çok boyutlu acılara maruz kalmak öykülerdeki kadınların anneliklerini belirleyen temel etken olur. Bazı anneler çaresizlik ve umutsuzluktan, sahipsiz ve kimsesiz hissetmekten kaynaklanan yorgunluklarının, acılarının öfkesini oğullarından çıkarırlarken, bazılarıysa kendi sessiz dünyalarına gömülürler, yaralarını saklamak için uğraş verirler. Annelik icrasının öfke ya da sessizlik üzerinden gerçekleşmesi ise oğulları her durumda daha da kimsesiz hissettirir. Yaşı küçük oğulların ihtiyacı sevgi, ilgi, şefkat görmek, akranlarıyla oynamak ve çevrelerini keşfetmek için uygun bir ortamda yetişmekten bunlardan mahrum edilmeleri, duygusal açlığın yanında bir de fiziksel açlıkla, insanlık dışı yaşam koşullarıyla savaşmak zorunda kalmaları her üç yazarın da birbirilerine çok benzeyen çocuklar resmetmesine yol açmıştır. Öyle ki hem Orhan Kemal'in hem Fûruzan'ın aynı adı taşıyan öyküleri ("Çocuk") bile vardır. Orhan Kemal ve Sabahattin Ali okuru daha çok diyaloglarla baş başa bırakırken Fûruzan'ın karakterlerinin iç dünyalarını daha ayrıntılı bir şekilde yansıttığını hatırla tutarak denebilir ki konulardan başlıklara birçok ortak özellik gösteren bu öykülerin amacı, sessiz bir yığın olarak görülen yoksulları ve alt sınıfları temsil etmek, onların sesini duyurmak, hangi şartlarda yaşam mücadelesi vermek durumunda bırakıldıklarını görünür kılmak, toplumdaki eşitlik dışı düzene eleştirel bakılmasını sağlamaktır. Yoksulların yaşamlarını hüznü manzaralar olarak ele almayan, çok daha gerçekçi bir yerden, yoksulluğu oluşturan koşulları iyice belirgin kılarak anlatan Sabahattin Ali, Orhan Kemal ve Fûruzan'ın öykülerinde annelerin temel motivasyonları hayatta kalmayı başarabilmektir. Bu da onların sürdürdükleri mücadele içinde sevgiyi ihtiyaç piramidinde bir türlü sıra gelmeyen bir konuma yerleştirir. Bazen de gösterilen sevginin saf bir sevgiden ibaret olmadığı, oğula yüklenen anlamla, ondan beklenenlerle şekillendiği ortaya konur. Ancak hiçbir yazar okura bu anneleri yargılatmaz, aksine okurlardan onların tutumlarının nedenlerini anlamasını umarlar. Diğer yandan başta Fûruzan olmak üzere yazarlar okurdan üst sınıftan anneler söz konusu olduğunda başka bir tavır takınmalarını isterler. Salt sınıfsal çıkarlarını korumak adına kibirli ve üstten bakışlarıyla yoksulları aşağılayarak kendi çocuklarını ayrıcalıklı tutan annelere, onların anneliği bile sınıf göstergesi hâline getirip yapaylaştırmalarına eleştirel yaklaşımlarını beklerler. Birbirinden farklı biçimde icra ediliyor olsa da her durumda anneliğin icrasını belirleyen sınıfsal koşullar olduğunun altını çizen yazarlar, sınıflar arasındaki ayrım ve farkların ürettiği annelik hâllerini anlatırken sevgi ve dayanışma temelli bir anne çocuk ilişkisinin maddi yoksunlukları gidermese de duygusal yoksunlukları giderip dayanma gücü verebileceğini de vurgularlar.

Kaynakça

- Ali, S. (1997). *Bütün Öyküleri I: Değirmen, Kağrı, Ses*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____. (2009). *Yeni Dünya*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aslan Ayar, P. (2016). *Yoksulluk ve Yoksunluk Hâlleri: Fûruzan'ın Öykülerinde Mekân, Beden, Özne*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Beauvoir, Simone de. (1978). *Kadın: Bağımsızlığa Doğru*. Çev. B. Onaran. İstanbul: Payel Yayınları.
- Erdoğan, N. (2007). Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar. *Yoksulluk Hâlleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fûruzan. (2009). *Toplu Öyküler, Toplu Romanlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güz, H. O. ve B. Koyuncu. (2001). "Hegemonik" Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalleşme Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler. *Toplum ve Bilim* (101), 31-48.
- Kahraman, M. S. ve Çokamay, G. (2016). Aile İçi Şiddet ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri: Temel Kavramlar, Güvenlik Planı Hazırlama ve Alternatif Tedavi Model Örnekleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 8(4), 321-336.
- Hawes, J.M. ve N. R.(1991) Hiner. Standing on Common Ground: Reflections on the History of Children and Childhood. *Children in Historical and Comparative Perspective: An International Handbook and Research Guide*. Haz. J. M. Hawes, N. R. Hiner. New York: Greenwood Press.
- Kemal, O. (2007). *Grev*. İstanbul: Everest Yayınları.
- _____. (2010). *Sarhoşlar*. İstanbul: Everest Yayınları.
- _____. (2010b). *Yağmur Yüklü Bulutlar-Dünyada Harp Vardı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- _____. (2010c). *Kardeş Payı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- _____. (2013). *Ekmek Kavgası*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Sennett, R. (2011). *Otorite*. Çev. K. Durand. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tuan, Y. (1977). *Space and Place: The Perspective Of Experience*. Minneapolis: Edward Arnold.

Toplumcu Gerçekçi Türk Romanında Anne-Oğul İlişkisi*

Refiye Durmuş**

1.Toplumcu Gerçekçi Romanda, Kadın Ve Aile

19.yüzyılda Auguste Comte'un geliştirdiği pozitivizm ve bilimde baskın hâle gelen determinizm sayesinde gerçekçilik anlayışında değişimler görülür. Stendal, Balzac, Flaubert ve Zola gibi yazarlar; gözleme dayalı, nedenselliğin ve psikolojik gerçekçiliğin baskın olduğu eserler ortaya koyar. 20.yüzyılda, Marksist estetikten hareketle yeni bir gerçekçilik türü Rusya'da oluşmaya başlar. Toplumcu gerçekçi sanat, Karl Marx ve Frederich Engels'in kuramına göre şekillenir. 1934 yılında Sovyet Rusya'daki Yazarlar Birliği Kongresinde Gorki'nin okuduğu bildiriyle devletin resmi edebiyat anlayışı hâline gelir. Bu anlayış, başka ülkelerdeki sanatçıları da etkiler. Kacıroğlu bu anlayışla ilgili şu tespitte bulunur:

Kısa zamanda diğer milletlerin sanat ve edebiyat anlayışlarını etkileyen Toplumcu-gerçekçilik, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatı üzerinde de tesirlerini göstermiş, birçok yazar ve sanatçı bu anlayışa yönelmiştir (Kacıroğlu, 2016: s.28).

Endüstri devriminin sonuçları, sınıflar arasındaki farklılıkları derinleştirmiş ve bu yeni toplumsal hayatın bireyler ile toplum üzerinde yarattığı gerilim, bütünsel ve kapsayıcı bir bakış açısıyla Marksizm temel alınarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu anlayışa göre toplum altyapı ve üstyapıdan oluşur. Altyapı denilen ekonomik yapı, üstyapı olarak adlandırılan sanatı, ideolojiyi, dini etkiler, dönüştürür ve de destekler. Altyapı, üstyapıyı belirler ve sanat dolayısıyla edebiyat ideolojiyi yansıtır. Ancak bu ilişki çift yönlüdür. Sanat eseri de ideolojide değişiklik yapar. Edebiyat bir üstyapı unsuru olarak hem mevcut durumu hem de ideal olanı göstermelidir. Eserlerde; ideolojik amaç doğrultusunda, toplumsal gerçeklere, gelenek ve göreneklere, sınıf çatışmalarına, emekçilerin sorunlarına yer verilir. Zengin-fakir, köylü-toprak ağası, işveren-işçi mücadelelerine çözüm yolları gösterilmeye çalışılır. Amaç, toplumun aksayan yönlerini göz önüne serip olumlu kahramanlar sayesinde çözüm yollarını göstermektir. Romancının görevi olumlu tipi, yeni yurttaş modelini eserlerinde yaratmaktır. Gorki olumlu tipin özelliklerini şöyle açıklar:

Edebiyatta asıl aradığım, her şeyden önemli olarak, 'güçlü', 'eleştirel zekâya sahip bir kişiliği olan' bir 'kahraman'dı; oysa hep, Oblomov, Rudin ve benzeri tiplerle karşılaşıyordum. Kahramanın yüzü, iğneleyici bir alayla çarpıtılmıştı; Pomyalovski'nin yarattığı kahraman Çerevanin, kendi yolunda gidiyordu. Bazarov'la aynı yıl doğmasına karşın, bu, Turgenyev'in kitabındaki kahramanından çok da 'eksiksiz' bir nihilistti. Yazarların, aydınları neden irade

* Bu makale, Celal Bayar Ü. SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD'de Doç.Dr. Özlem Nemutlu danışmanlığında Refiye Durmuş tarafından hazırlanan " Toplumcu Gerçekçi Romanlarda Kadın" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

** Dr, Mili Eğitim Bakanlığında Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni. refiyedurmus81@gmail.com. Orcid:0000-0001-5631-3629.

ya da kişilikten yoksun tipler olarak canlandırdığını anlamak güçtü, çünkü yüzlerce aydın, 'halka gidiyor' ve çoğu hapis ya da sürgünü boyluyordu. Neden edebiyat, 193'ler davasında yargılananlar gibi fabrikalarda propaganda yapan, Narodnaya Volya hareketinde çalışanlara benzer kişileri yansıtmıyordu?(Gorki, 2007:s.195).

Gorki; güçlü, eleştirel bakış açısına sahip, kendi hayatını, çevreyi ve toplumu şekillendirmek için harekete geçip emek verebilecek roman karakterlerinin yaratılmasını savunur. Böylece gerçekçiliğe yeni bir boyut kazandırılarak devrimci romantizme uygun karakterler yaratılır. Toplumcu gerçekçiliğin bu özelliğiyle ilgili şu bir tespitite bulunulmuştur:

Toplumcu gerçekçilik, kendinden önceki eleştirel gerçeklikten farklı olarak sadece olanı anlamayı değil, olanlara çözüm bulmaya çalışan karakterler yaratılmasını savunur. Gerçekçilik anlayışıyla devrimci romantizm harmanlanmış ve gerçek hayatta var olmayan kişiler yaratmayı amaç edinmiştir. Yazarın bu görüşleri, devletin resmi edebiyat anlayışı hâline gelmiştir. Türkiye'de, toplumcu gerçekçi roman anlayışından etkilenen romancıların eserlerinde de karakterlerle ilgili böyle bir çaba görülür (Durmuş, 2023: 6).

Sosyalizm toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadın ve erkeğe eşit haklar sunulmasını savunur. Bu ideolojide kadın ve erkek aynı amaç için emek veren "yoldaş" olarak görülürler. Bu yolla kadınların üretim alanına ve toplumsal hayata etkili katılımı sağlanmaya çalışılır. Bu nedenledir ki ilk ücretsiz kreş Sovyet Rusya'da açılmış ve böylece kadınların çalışma hayatına daha erken katılması amaçlanmıştır. Kadınların toplumsal hayata, üretime katılmaları ve birey olmalarıyla ilgili birçok sorun vardır ve bu sorunlar silsilesi daha da karmaşık hâle gelmektedir. Aleksandra Kollontai kadın sorunlarıyla ilgili şu noktaları vurgular:

Kadın sorununun ortaya çıkışını, bir yandan, kadın emeğinin üretim açısından önemi ile diğer yandan kadının politik ve toplumsal hak yoksunluğu arasındaki çelişkiye ve aynı şekilde, onun geçimini sağlayan kişi olmaktan çoktan çıkmış kocası tarafından vesayet altında tutulmasına borçluyuz (Kollontai, 2000: 124).

Kollontai de diğer komünist siyasetçiler gibi kadın sorunlarına ekonomik temelli bir bakış açısıyla yaklaşır. Başka bir ütopyacı sosyalist Charles Fourier, kadınların cinsiyet rolleriyle ve bunların sebepleriyle ilgili tespitlerde bulunur. Ona göre bu sorunlar, kadınların doğuştan gelen zayıflıklarından değil; yeterince eğitim alamamasından, toplumsal baskıdan, çalışma hayatına katılamamalarından ve iktidar sahibi olmalarının engellenmesinden kaynaklanır. Toplumcu gerçekçi edebiyatın kadına bakışı Fourier'e göre şöyle açıklanır:

Fourier uygarlıkta kadınların durumu, özel ve kamusal alanda karşılaştıkları haksızlıklar ve toplumsal cinsiyet konusunda, belki de hiçbir erkek düşünürün yapmadığı gözlemlerde bulunmuş, mevcut durumu kıyasıya eleştirmiş, geleceğin toplumunda değiştirilmesi gereken başlıca konulardan biri olarak görmüştür. Uygarlıkta kadınların baskı altında tutulduğu, köleleştirildiği, doğal tutkulara uyulmadığı ve toplum tarafından kadına adil davranılmadığı Fourier tarafından açıkça dile getirilir (Akt. Yıldırım, 2016: 91).

Diğer önemli sosyalist araştırmacı August Bebel, kadın sorunlarını ve çözümlerini içeren eserinde, toplumun her kesimine cinsiyet ayrımı olmaksızın ideolojik misyon yükler ve şöyle tavsiyelerde bulunur:

Genelde kadına, özelde proleter kadına da, onun kurtuluşu için de mücadele edilen bu kavgada geri kalmama çağrısı yapılıyor. Hareketteki ve daha iyi bir gelecek için bugünkü mücadeledeki gerçek yerini kavradığını ve katılmaya

kararlı olduğunu kanıtlamak ona düşer. Erkeklerin işi onu, tüm ön yargıları sıyırıp atmada ve mücadeleye katılmada desteklemektir. Hiç kimse kendini küçümsemesin ve birey olarak kendisinin önemli olmadığına inanmasın (Bebel, 1996:507).

Kadınlarla ilgili bu tespitler ve yönelimler, bu anlayışa bağlı yazarlar tarafından yaratılan karakterlerde önemli bir çıkış noktasıdır. Toplumcu gerçekçi romanlarda olumlu kadın kahraman yaratma çabası görülür. Bu kadınlar, başlangıç olarak kendi özel alanlarını korumaya ve temel hak ve hürriyetlerini elde etmeye çalışırlar. Olumlu kadın kişilere bakıldığında aynı zamanda toplumcu gerçekçiliğe göre olumlu anne modeli oluşturulduğu görülür. Mücadeleci, haklarını savunan ve içinde buldukları şartları değiştirmeye çalışan bu anneler kendileri gibi oğullar yetiştirmeye çalışırlar.

Toplumun en küçük ve en temel birimi olan aile, toplumcu gerçekçilikte üzerinde özellikle düşünölmüş bir konu değildir. Ancak ailenin temel bileşenleri olan erkek ve kadından yola çıkılarak ailevi konulara dolaylı yoldan göndermelerde bulunulur. Her alanda olduğu gibi aile içinde de her bireyin eşit haklara sahip ve üretici, emekçi olması gerektiği savunulur. Aile de bir "komün" olduğundan anne baba tarafından ortaklaşa yönetilmeli, komünün üyeleri olan çocukların da doğru yetiştirilip emekçi olmaları ve sorumluluk almaları sağlanmalıdır. Çocuk bakımı ve yetiştirilmesi eşlerin ortak sorumluluğundadır. Kadının sosyal hayattan izole olmasının, üretime katılamamasının ve ikincil konuma gelmesinin sebebi, ev işleri ve çocuk bakımının sadece kadına yüklenmesidir. Bu yüzden kadının erkek ile eşit konuma gelebilmesi için aile içi sorumlulukların paylaşılması istenir.

2. Toplumcu Gerçekçi Romanlarda Anne-Oğul İlişkileri

Toplumcu gerçekçi eserlerde; ezilenler, dışlananlar, işçi-işveren ilişkileri, köyden kente göç, şehirlerin kenar mahallerinde ve köylerde yaşayanların sorunları gibi konular ele alınır. Bu anlayışa göre yazılmış romanların içeriğiyle ilgili şöyle bir tespitte bulunulur: *Toplumda ailenin dönüşümü, aile içi çatışmalar, göç, gecekondu olgusu, töre, kırsal yaşam ve kentsel yaşamda yoksulluk içindeki toplum kesimleri kadın ve erkek rolleriyle birlikte işlenmiştir (Şeker, 2017: 648).*

Toplumun en küçük ve temel birimi olan ailelerin durumu ve ilişkiler tüm bu sorunsalların merkezinde bulunur. Başkarakter erkeklerin anneleri veya başkarakter kadın karakterlerin oğulları olan birçok roman kişisi görölmektedir. Bu eserlerdeki anne-oğul ilişkilerini ilişkilerde baskın olan, ön plana çıkan kavramlar bakımından inceleyebiliriz. Bu kavramları şöyle sıralayabiliriz: Edilgenlik-ataerkilliğin hâkimiyeti, sevgi-şefkat, vesayet-aydınlatma-mücadele, özveri, toksik ilişki.

2.1. Edilgenlik-Ataerkilliğin Hâkimiyeti

Anne ile çocuk ve bu paralelde anne-oğul ilişkisinin çerçevesini belirleyen ataerkill toplumsal sistem, önemli bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu yapı aile içi ilişkileri düzenler ve cinsiyet hiyerarşine göre bireylerin rollerini belirler. Yaşar Çubukçu ataerkilliğin ve sanayileşmenin aile üzerindeki etkisiyle ilgili şöyle bir açıklamada bulunur:

ABD’de 19. yüzyılda babanın ailesiyle birlikte geçirdiği zaman azaldı ve anne, çocukların yetişmesinde öne çıkmaya başladı. Batıda 19. Yüzyılda çalışma hayatı ve kamusal hayat erkeğin, ev ve aile hayatı ise kadının alanı olarak inşa edilmekteydi... Erkeğin payına kişisel isteklerinin, arzularının parasal başarının peşinde koşmak düşerken kadının başkaları için (çocuklar vb.) yaşadıkları varsayılmaktaydı (Çubuklu, 2007: 102).

Burada bahsedilen çerçeve içerisinde gelişen anne-oğul ilişkisi, gençlik dönemine kadar şefkat ve sevgi temelli olsa da oğul, otorite ve dış dünya ile ilişkiler noktasında babayı model aldığından yetişkinlikte anneye arasına mesafe koymaya meyleder. Pervin Erbil bu durumu şöyle açıklar:

Öte yandan erkek egemen ideolojinin değersizleştirdiği kadının oğlu olması da onun için büyük bir açmazdır. Aşağı ve ikincil konumlarının hırçınlaştırdığı, komplekslerinin boğuntusundaki kadınların yetiştirdiği çocuklar, kendinden emin, güvenli, sevgi dolu, dengeli ve özgürlüklere ve haklara saygılı, barışçı kimseler olamazlar. Onların da kadınların sağlıklı dünyalarında esen fırtınalardan paylarını almaları kaçınılmazdır. Böylece sertlik, baskıcılık, kuşkuculuk, güvensizlik, sevgi yoksunluğu ve kavgacılık kader olur ve bu kişilik yapısı da, kadının aşağı konumunun erkek tarafından ödenen bir diğer bedeli olmaktadır (Erbil, 2007: 170).

Ataerkil yapının kadına bakışını benimseyen oğul, anneden uzaklaşır. Babasının ve toplumun anneye bakışını benimseyerek anneyi edilgen olarak görür. Annenin uyarı ve yönlendirmelerini dikkate almaz ve olaylara dâhil olmasını istemez hatta kimi zaman onu aşağılar. Bu sorun, romanın başlangıcından itibaren birçok anne-oğul ilişkisinde görülür. Batılılaşma döneminin başından itibaren değişim çabaları görülse de 1950'li yıllardan itibaren yenileştirilmeye çalışılan kadın modelinden vazgeçilerek kadının geleneksel ev içi rolüne dönüş yapılır. Ramazan Gülendam konuyla ilgili şu açıklamalarda bulunur:

Edebiyatta 1945'e kadar üzerinde durulan veya oluşturulmak istenen kadın imgesi ülkenin kuruluşuna katkıda bulunması açısından önemli toplumsal görevler yüklenirken, bu tarihten sonra geleneksel rolleri yoğun olarak vurgulanmaya başlanmıştır (Gülendam, 2006: 12).

Orhan Kemal'in *Baba Evi* ve *Avare Yıllar* romanında ismi bile verilmemiş olan Necati'nin annesi, hem kocasının ataerkil tavrına, hem de eşinin ailesinin aşağılamalarına sonrasında da oğlunun umursamazlığına maruz kalır. Aslında öğretmen olan evlendikten sonra çalışmayı bırakan anne ile oğlunun ilişkisi çocukluk döneminde sevgi ve şefkat temellidir. Anne, okulu ve ders çalışmayı sevmeyen oğlunu kitaplara yönlendirmeye çalışır. Babanın sert ve otoriter tavrına karşı oğlunu kollamaya çalışan anne, Necati üzerinde de etkili olamaz. Oğlu, babasının ve babaannesinin annesine karşı olumsuz tavrının farkındadır ve onun için üzülür. Ailesi Beyrut'ta yaşamaya çalışırken Necati, Türkiye'ye döner. Hem annesinden hem de ailenin sorumluluğunu üstlenmekten kaçır. Anne, oğlunun başıboş kalmaması için bir süre sonra Türkiye'ye gelip önce oğlunun okula devam etmesini sağlar. Ailenin bir türlü sahip çıkamadığı malları, işgalcilerden alıp hem oğluna hem de ailesine gelecek kurmaya çalışır. Ancak hiçbirini başaramaz. Oğlunu bir fabrikada işe yerleştirip Beyrut'a döner. Yıllarca baskı altında kalmış, hiçbir konuda söz hakkı tanınmamış bir kadın olarak, zor zamanlarda sorumluluk almaya çalıştıysa da etkili olamamış pasif kalmıştır. Beyrut'ta yaşadıkları dönemde, çocukluk dönemindeki içten, sevecen anne-oğul ilişkisi kopmuştur.

Edilgenliğin, ataerkilliğin ön plana çıktığı diğer bir anne-oğul ilişkisi Orhan Kemal'in *Vukuat Var* romanındadır. Genç oğul ile anne arasındaki ilişkiyle ilgili çok fazla detaya yer verilmediyse de ataerkil düşünce yapısının ilişkiyi şekillendirdiği bellidir. Anne, çok eşlilik ve kocasının çalışmaması gibi olumsuzluklara rağmen "Erkek kadının küçük tanrısıdır." diyerek onu yüceltir. Annenin bu bakış açısı ve babanın olumsuz bir model olması oğlu Hamza'nın da babasına benzer bir kişilikte olmasına yol açar. Anne, oğluna karşı sevgi ve saygı beslese de Hamza babası gibi onu hiç umursamaz. Anne oğlunun tüm gayriahlaki davranışlarını hoş görür. Hamza, kardeşi Güllü'nün babasının istediği Ramazan ile değil de sevdiği adamla evlenmek istemesi ve evden kaçması nedeniyle babasıyla birlikte hem annesine hem kardeşine fiziksel şiddet uygular. Ataerkilliğin yönlendirdiği oğul ve edilgen annenin olduğu bu ilişki olumsuz, kopuk ve sağlıksızdır.

Devlet Kuşu romanında da edilgenliğin ağır bastığı bir anne-oğul ilişki göze çarpar. Avare Mustafa, annesi tarafından sevgi ve şefkatle büyütölen bir gençtir. Ailesinin ihtiyacı olmasına rağmen çalışmaz, arkadaşlarıyla gezer ve sürekli alkol alır. Ailesinin bu durumla ilgili bir yönlendirmesi yoktur. Anne, oğlunu diğer çocuklarına göre el üstünde tutar. Bunda ailenin en büyük erkek evladı olmasının etkisi çoktur. Bu durum ataerkil aile yapısının göröldüğü bütün ailelerde mevcuttur. Necati Cumalı'nın *Zeliş* adlı romanındaki Cemal karakteri de en büyük erkek çocuk olduğu için herkesçe saygı ve sevgi görür. Zengin bir adamın kızı olan Hülya ile oğlunun evliliği söz konusu olduğunda oğlunu bu evliliğe razı etmeye çalışır. Annesinin isteği Mustafa için çok önemlidir. Anne, kendisinin ve ailesinin maddi çıkarları için oğlu üzerindeki sevgi ve şefkatten kaynaklanan etkisini kullanır.

Orhan Kemal'in *Eskici ve Oğulları* romanında da ataerkil bakış açısına sahip anne ile oğulları vardır. Baba; topal, sert mizaçlı, çabuk sinirlenen ve karısı ile kızına şiddet uygulayan biridir. Aile içi dinamikler, ekonomik sebepler ve çocukların yetişkin olma çabaları ile sarsılmış, çatışmalar artmıştır. Berna Moran romandaki aile içi dinamikleri şöyle değerlendirir:

Roman başladığı zaman, okur, sözünü ettiğimiz bozuk ilişkilerin ve bunların yarattığı çatışmanın ortasında bulur kendini. Bu gergin durum artacak, doruk noktasına varacak, sonra sağlıklı yeni ilişkiler düzeni kurulacaktır. Öyleyse olay örgüsünün de, bir ailenin ilk önce çözölüp dağılması sonra toplanıp kenetlenmesi şeklinde geliştiğini söyleyebiliriz. Temelde, metnin anlamını üreten de göreceğimiz gibi bir yapıdır (Moran, 2017: 84).

Aynı evde yaşayan on sekiz yaşındaki delikanlı, bu olaylara şahit olsa da müdahil olmaz. Sadece öfkelenip babasına olan nefretini onlarla aynı evde yaşamayan büyük ağabeyine anlatır. Anneleriyle olan bağları kuvvetlidir. Anne, oğullarına erkek oldukları için daha fazla değer verir, saygı gösterir. Evin kızı herkes tarafından görmezden gelinir, sınırlanır ve baskı altında tutulur. Fabrikada çalışmasına bile izin verilmez. Oysaki erkek kardeşleri babalarıyla birlikte olmadıklarında istedikleri gibi davranabilirler hatta babalarından ayrılıp iş kurmaya, bundan vazgeçip ırgatlık yapmaya karar verirler. Anne, oğullarının bu kararlarını olumlu karşılamasa da razı olur desteler. Hep beraber babayı ikna ederler.

2.2. Sevgi/ Şefkat

Anne-çocuk ilişkisinin en önemli duygusal boyutu sevgi ve şefkattir. Annenin çocuğa, çocuğun anneye duyduğu bu duygular farklılıklar gösterse de her daim mevcuttur. Bazı anne-oğul ilişkilerinde bu iki duygunun diğer her şeyin önüne geçtiği görülür. Şefkat ve merhamet, koruyup kollama olarak kendini gösteren bir duygu olduğundan daha çok annenin oğluna yönelttiği bir histir.

Orhan Kemal'in *Kaçak* romanında Hacer ile oğlu arasında böyle bir ilişki vardır. Kocası tarafından terk edilen genç kadın, kendi durumundan çok oğlunun babasız büyümesine üzölür. Kendisi de üvey evlat olarak büyüdüğünden onunla dalga geçmeleri anneyi çok üzer. Oğlu da annesi ağır işlerde çalıştığı için ona acır. Anne ile oğul arasında sevginin, şefkatin ve merhametin ön planda olduğu bu ilişki, evlerine sığınan kaçağın varlığıyla değişir. Kaçağı babası sanan çocuk, hayatlarındaki tüm olumsuzlukların düzeleceğini sanarak mutlu olur. Annesinin artık rahat edeceğini hayal eder. Anne-oğul arasında derin bir bağlılık vardır. Annesi de oğlunun mutluluğu için kaçağı saklar ve onunla bir hayat kurmayı planlar.

Rifat İlgaz'ın *Halime Kaptan* romanında da babanın uzakta olması dolayısıyla birbirine daha sıkı bağlarla bağlanmış anne-oğul vardır. Halime Kaptan, evin ihtiyaçlarını karşılamak için denize açılmaya başladığında oğlunu kimseye bırakamaz. Genç kadın, oğlunun annesiz kalınca çok zorlanacağını, kendisini kimsesiz hissedeceğini düşünür. Ancak uzun süreli

seferlere gitmesi gerekince ve Milli Mücadele'ye silah taşımaya başlayınca durumun tehlikesi nedeniyle oğlunu sevdiği bir komşusuna bırakır. Köye döndüğünde oğlunun okula başladığını görünce mutlu olur ancak yanında olamadığı için üzgündür. Anne-oğul arasında sevgi ve şefkat bağı, araya yıllar ve uzaklıklar girmesine rağmen hiç kopmaz. Annenin fedakârlıkları evladı tarafından hep takdir görmüştür. Oğlu, annesiyle gurur duymaktadır. Oğlunun hayali, annesinin denizden babasının da askerlikten dönüp köydeki diğer aileler gibi olmalarıdır.

Bu iki örnekten hareketle, babanın yokluğu nedeniyle anne-oğul arasındaki sevgi, şefkat, merhamet ve bağlılığın arttığı söylenebilir. Baba figürünün yokluğunda, ona yönelmesi gereken duygular, diğer bir ebeveyne yöneltilmektedir. Anne, aynı zamanda baba olarak da görülmektedir. Anneler, baba ile ilgili eksiklikleri tamamlar baba rolünü de üstlenir hem anne hem baba olurlar. Toplumcu gerçekçi romanlarda bu tip anne-oğul ilişkilerine sıklıkla yer verilir.

Rıfat Ilgaz'ın *Sarı Yazma* romanındaki Rıfat ve annesi arasında da sevgi dolu bir ilişki vardır. Annesi el işleri yaparak, terzilikle oğlunun okuması için para kazanmaya çalışır, ona destek olur. Sert mizaçlı biri olan baba ile oğlu arasında denge kurarak oğluna arka çıkar. Arkadaşlarıyla gezebilmesi için babasından gizli ona para verir. Hoşgörülü bir annedir. Rıfat da aileden en çok annesine bağlıdır, derin bir sevgi, minnet ve şefkat besler. Buradaki anne-oğul ilişkisi geleneksel modele daha yakındır.

İnce Memed romanında da anne Döne ile oğlu Memed birbirlerine sevgi ve şefkat ile bağlıdır. Döne genç yaşta kocasını kaybeder ve oğlunu tek başına büyütür. Abdi Ağa, tüm köylüye olduğu gibi bu anne-oğula da zulüm eder. Memed annesine, annesi ise küçük yaşına rağmen ağır işlerde çalıştırılan oğluna acır. Memed'in köyden kaçıışı ve geri getirilmesiyle yaşam koşulları daha da ağırlaşır. Ancak anne oğluna hiçbir zaman sitem etmez. Memed'in sevdiği kızla kaçmasından sonra Döne, ağa ve adamları tarafından feci şekilde dövülür ve hayatını kaybeder. Ömrünü adadığı oğlunun tercihlerinin bedelini hiç sitem etmeden öder. Annesinin öldürüldüğünü öğrenen İnce Memed'in ağaya olan öfkesi daha da büyür ve bir zaman sonra yerini intikam duygusuna bırakır.

Yaşar Kemal'in *Yılanı Öldürseler* romanında da sonucu cinayetle bitse de sevgi ve şefkatin ön planda olduğu bir anne-oğul ilişkisi görülür. Babası, annesini seven başka biri tarafından öldürülen Hasan, güzelliğinden dolayı da hayran olduğu annesine sevgi ve merhamet duyar. Anne Esme, onu yeniden hayata bağlayan oğluna çok düşkündür. Yaşama sebebi ve dünyada kendine en yakın bulduğu kişi, oğludur. Kaçırılıp evlenmek zorunda kalan Esme, bir yıl susar ve oğlunun doğumuyla konuşmaya başlar. Hapisten çıkan sevgilisi evine gelip kocasını öldürür, Esme'yi kaçırmaya çalışır. Oğlunu bırakıp gidemeyen genç kadın ölen kocasının kardeşlerince yakalanır ve dövülür. Bütün bu hengâme esnasında Hasan babasının ölüsüyle kalır. Henüz altı yaşındaki bir çocukken bunlara tanık olan Hasan içine kapanık durgun bir çocuk olur. Birbirlerine bağlı olan anne-oğulun arasına babaanne girer. Babaanne oğlunun, gelini yüzünden öldürüldüğünü düşündüğü için torununu annesini öldürmeye teşvik eder, durumu bir namus meselesine dönüştürür bunu kuvvetlendirmek için iftiralar atar. Hasan tüm bu baskılara dayanamayarak çok sevdiği ve hayran olduğu annesini vurur. Aralarındaki sevgi bağına rağmen katil olur.

2.3. Vesayet/ Aydınlatma/ Mücadele

Anne ve erkek evlat arasında kurulan bağlarda dikkati çeken bazı kavramlar arasında, annenin otoriter olması nedeniyle vesayet, aydınlatma ve mücadele vardır. Çocukluk döneminde annesine bağlı olan oğul, ergenlik dönemiyle birlikte anneden uzaklaşır ve özerklik kazanmaya çalışır. Bazı anneler ise oğullarının ergenlik ve yetişkinlikte de kendilerine bağımlı olmasını isterler. Bu mücadele, uzlaşmayla sonuçlanabileceği gibi ilişkinin kopmasıyla da sonuçlanabilir. Anne-oğul arasındaki ilişkiyi dansa benzeten Waltraut Barnowski-Geiser ve Maren Geiser- Heinrichs ilişkinin bu devresiyle ilgili şöyle tespitlerde bulunur:

Anne ile çocuk arasındaki alan da, savaş alanı haline gelebilir: Yüksek gerilim, mücadele, şiddet nöbetlerine varan saldırganlıklar burada dansı belirler. Bu dans çoğu zaman kapalı kepenklerin ve ses geçirmez pencerelerin arkasında gerçekleşir. İnsanlar aile içinde dans etmek istedikleri zaman, birçok kötü şey yaşarlar(Waltraut Barnowski-Geiser ve Maren Geiser- Heinrichs, 2019: 47).

Fakir Baykurt'un *Yılanların Öcü* romanında böyle gerilimli bir anne-oğul ilişkisi görülür. İnatçı, haksızlığa kim neden olursa olsun karşı çıkan, cesur, gözü kara bir aile reisi olan İrazca ile oğlu Bayram arasında hem yakın hem de gerilimli bir ilişki vardır. İrazca hem oğluyla gelini yönetir hem de torunu Ahmet'in yetişmesini sağlar. Kırsal kesimde aile büyüğü erkek yoksa bilgisine ve aklına güvenilen ailedeki yaşlı kadın otorite sahibi olabilir. Deniz Kandiyoti kadının aile içindeki hiyerarşideki yerini ve yükselişini şöyle ifade eder:

Hane içinde kesin bir hiyerarşi vardır- yeni gelin kaynanasına itaat eder ve tüm epleri ondan daha üstün konumdadır. Çocuk doğurmakla- özellikle de oğlan çocuk- gelin kocasının ailesi tarafından daha fazla kabul görür. Gelin ancak kayınpederi öldükten sonra ayrı bir çekirdek aile kurabilir. Ne var ki gücünün ve etkisinin doruğuna yetişkin oğulları ona gelin getirdiği zaman ulaşır. Bir kadının oğluyla ilişkisi bu nedenle hayati bir önem taşır (Kandiyoti, 1997: 26).

İrazca gücünün doruğunda bir anne, gelini ise erkek torun verdiği için daha da sevilen gelin konumundadır. Baba olmadığı için oğlunu, her konuda yönlendiren, ne yapması gerektiğini söyleyen anne, evlerinin önüne ev yapılmak istenmesiyle bu haksızlığa karşı durmak için öfkeyle davranır. Oğlunu bu mücadelenin dışında tutar ancak muhtar ve inşaat sahibi Haceli Bayram'ı muhatap alır. Bayram fiziksel şiddete maruz kalır, karısı saldırıya uğrayıp çocuk düşürür. İrazca ailesinin hakkını arama için kaymakama başvurur. Oğlu ise köyün önde gelen kişileri olan muhtar ve Haceli'ye karşı duramayacaklarını savunur. İrazca bu gerçeği kendisinin de bilmesine rağmen oğlunu korkaklıkla suçlar. Hakkını araması için onu cesaretlendirmeye çalışır. Mücadele etmeyi savunan İrazca ile ailesi tehdit altındaki Bayram arasındaki gerilim, Bayram'ın oğlunun taciz edilmesinden sonra köyden göç etmesiyle son bulur. Evini tarlasını bırakmak istemeyen İrazca köyde kalır. Anne-oğlun ilişkisi de böylece kopar. Oğlunu vesayet altında tutmak isteyen otoriter anne, oğlunu aydınlattığını düşünerek hareket etmiş; oğlu uzun bir süre buna izin verdikten sonra kendi ve ailesi için özerk davranmış ve köyü çekirdek ailesiyle terk etme kararı almıştır. Bu eserde kadın karakter, kadının geleneksel rollerinden olan baba olmadığına aile reisliğini üstlenme görevi ile karşımıza çıkar. Oğluyla arasındaki gerilimin sebebi, otoriteyi paylaşmak istememesidir. Ramazan Gülendir kadının bu misyonu ile ilgili şunları belirtir:

Edebiyatta 1945'e kadar üzerinde durulan veya oluşturulmak istenen kadın imgesi ülkenin kuruluşuna katkıda bulunması açısından önemli toplumsal görevler yüklenirken, bu tarihten sonra geleneksel rolleri yoğun olarak vurgulanmaya başlamıştır (Gülerdam,2006: s.12).

Oğlu ile iktidar mücadelesi eden başka bir anne de Yaşar Kemal'in *Ortadirek* romanında karşımıza çıkar. Ailesinin çıkarları icabı oğlunun Koca Halil'i ata bindirmesini istemeyen, kendisini dinlemeyen oğluna yolculuk boyunca küsen Meryemce ile oğlu Uzunca Ali arasında gerilimli bir ilişki vardır. Oğlu merhametinden ötürü yaşlı adamı ata bindirmeye karar verirken annesinin çok kızacağını bilir ancak yine de kendi tercihlerini yapmaya annesinin tahakkümünden çıkmaya çalışır. Dan Kindlon ve Michael Thompson, *Kâbil'i Yetiştirmek* adlı eserde anne ile oğul arasındaki kopuşu şöyle açıklar:

Toplumdaki yaygın inanış, annenin oğluyla kurduğu bağı sonlu olduğu yönündedir; oğlan, yetişkin bir erkek olmaya yaklaşırken bu bağı kaçınılmaz olarak kaybetmektedir. Bu inanışın hatalı olduğunu söyleyebiliriz. Elbette her oğlan bir noktada temel bağı annesinden babasına kaydırmak ve kendini

“yetişmekte olan bir erkek” olarak tanımlamaya başlamak durumundadır... Gelin görün ki birçok oğlan, anneye arasındaki yakın bağ kopmuş ve yeniden kurulmayacakmış gibi davranmaya başlar; annenin bir zamanlar temsil ettiği her şey-yakınlık, sıcaklık, sevgi, fiziksel ve duygusal bakım/destek- sanki artık yasak bölgedir(Dan Kindlon ve Michael Thompson, 2023: 157).

Anne-oğlun ilişkisi böyle bir gerilim sonucunda kopma noktasına gelse de devam eder. Bağ kuracak bir babanın olmaması da bunda etkilidir. Meryemce dediği yapılmadığında sert tavır gösteren, küsen bir kadındır. Üçlemenin ikinci kitabı *Yer Demir Gök Bakır*'da da düşman olarak gördüğü Koca Halil'e mevlit okuttukları ve ermiş olarak bilinen Taşbaş yerine Muhtar Sefer'in tarafını tuttukları için tüm köylüye küser. Bu özellikleri sadece aileyi değil köylüleri de yaşına ve tecrübesine dayanarak vesayet almaya çalıştığını gösterir. Bu kişilik özelliği nedeniyle ne oğluyla ne de diğer aile bireyleriyle içtenlikli, sevgi ve şefkat dolu bir ilişkisi yoktur.

Toplumsal dönüşümü tarihi perspektifle veren Kemal Tahir'in *Devlet Ana* romanında oğullarıyla ilişkisini otorite üzerine temellendirmiş Bacı Bey karakteri vardır. Romanda tarihî olaylar, savaşlar ön planda olsa da anne ile oğlu Kerim Çelebi'nin ilişkisi de göz önüne serilir. Bacı Bey, beylikte kadın savaşçıların başıdır. Kocasını öldükten sonra hem oğullarını yetiştirir hem de Bacıyan-ı Rumlara önderlik eder, beyliğin yönetiminde de söz sahibi olur. Savaşçı olan Demircan isimli oğluyla gurur duyar, onunla ilgili tek rahatsız olduğu nokta bir Rum kızıyla ilişkisinin olmasıdır. Evlenmelerine izin vermez. Demircan annesine saygısından dolayı evlenmez ama Rum kızıyla da görüşmeye devam eder. Bu buluşmalarından birinde öldürülür. Bacı Bey, savaşçı biri olarak oğlunun er meydanında değil de sevgilisiyle birlikte ölmesinden hicap duyar, ona ağıt yakmayı bile yasaklar. Roman boyunca ilim sahibi bir çelebi olmak isteyen, okumayı seven diğer oğlu Kerim Çelebi ile çatışır. Anne, abisinin ölümünden sonra oğlunun adını Kerimcan olarak değiştirir ve şiddet uygulayarak, kitaplarını parçalayarak onu savaşçı olmaya zorlar. Kerimcan acılı ve öfkeli annesini teskin etmek için dediklerini yapar. Anne-oğul arasındaki gerilim geçici olarak da olsa biter. Aralarındaki ilişki de ön planda olan kavram vesayet ve mücadeledir. Kerimcan, duruma göre hareket ederek annesinin otoritesine karşı gelmez. Hem abisinin katilini bulmaya hem de beyliğin düşmanlarına karşı diğer savaşçılarla mücadele etmeye çalışır. Tüm bu mücadeleler bittiğinde Kerimcan tüm gücüyle annesine karşı durur ve çelebiliğe döner. Annesinin üzerinde tahakküm kurmasına kendini kanıtladıktan sonra izin vermez. Anne oğlun güç savaşımı dışında ilişkileri yok gibidir. Anne ile oğul arasında beklentiler örtülü ve açık olarak iletilir. Genel olarak beklentilerin gerçekleşip gerçekleşmemesi iletişimin niteliklerine de bağlıdır. *Kâbil'i Yetiştirmek*' te bu durum şöyle açıklanır:

Her annenin oğluyla geçireceği yaşama ilişkin mutlaka belli korkuları ve beklentileri vardır. Bunlar açıkça konuşulsa da, konuşulmadan yalnızca düşünülse de, bir şekilde çocuğa iletilirler ve oğlanın kendiyile ilgili hislerini, ayrıca anne-oğul bağının niteliğini etkiler (Dan Kindlon ve Michael Thompson, 2023: 170).

Aile içi iletişim, duygu paylaşımı, sevgi ve şefkat gibi kavramlar vurgulanmamıştır. İki taraf da birbirini onaylamamaktadır. *Zor Anneler* adlı eserde bu tür ilişkilerle ilgili şöyle bir açıklama yapılır:

Anne ve çocukların birbirleriyle konuşamaması büyük bir yabancılaşmaya yol açabilir. Kimi zaman bu yabancılaşma o kadar büyüktür ki, ilişkinin sonu gelmiş gibidir. Bu ilişkiye son verme birçok durumda içeride gerçekleştirilir, buna karşılık görünüşte ilişki sürer. Kimi anneler ve çocuklar bu eziyet verici ilişki içerisinde on yıllar yaşar (Waltraut Barnowski Geiser ve Maren Geiser Heinrichs, 2019: 47).

Anneler; özellikle baba yoksunluğu içindeki oğullarını hayat, insanlar ve sistemle ilgili aydınlatmaya çalışırken; oğullar, bağımsızlık mücadelesi ve annenin otoritesinin vesayete dönüşmesi nedeniyle kopuş, mücadele yaşarlar. Anne-oğul arasındaki bu mücadele normaldir ancak vesayetin hâkim olduğu ilişkilerde kopuşların olması da görülmektedir.

2.4. Özveri

Toplumcu gerçekçi romanlarda, toplumun alt kesiminden insanların hayat mücadelesi ele alındığından zor koşullarda hayatta kalma mücadelesi veren anne-oğulların ilişkisinde özveri ön plana çıkan kavramdır. Ataerkil yapı ile kapitalizmin birleşmesiyle oluşan sistem çocuğıyla geçinmeye çalışan kadını her bakımdan zorlar. Kadın ve çocuğun bu durumu, Gülçin Oktay tarafından şöyle açıklanır:

Özellikle sosyalist feministlerin, Marksist ve radikal feminizmden hareketle oluşturdukları “ataerkil/patriyarkal kapitalizm” kavramı öncelenmiş ve bu kavramın izleri gündelik hayatın bir yansıması olan romanlar üzerinden incelenmiştir. Bu aşamada Heidi Hertman ve Juliet Mitchel’in savunduğı ikili sistem kuramı (dual-system theory) yani hem ataerkillik hem de kapitalizm birlikte ele alınmıştır (Oktay, 2018:206).

Hayati, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken bu insanlarda, fedakârlık bazen anne bazense oğul tarafından yapılır. Yoksulluk, sağlık hizmetlerine ücretsiz erişimin olmaması, eğitim hizmetlerine ulaşımın kısıtlılığı, çocuk işçiliğı gibi konu başlıkları dâhilinde anne veya oğullar özveride bulunur.

Afrodit Buhranında Bir Kadın işçilerin yaşamlarını sürdürmek için verdikleri maddi manevi yaşam mücadelesini, grevlerini, haksızlıklar ve kötü ahlaklı insanların tavırları sonucu oluşan kötü düzeni konu alan ilk eserlerdendir. Başkarakter olan kadın, hasta kocasına ve çocuğına bakmak için bu düzenle mücadele etmeye çalışır ama zamanla mecburiyet sonucu gayri ahlakî bir hayat yaşar. Kocasının iş kazası geçirmesi ile tekrar işe başlayan Yıldız, ustabaşı, patron gibi kişilerin gayri ahlakî isteklerine maruz kalır. İşsiz de kalınca randevu evinde çalışmaya başlar. Çocuğı da olunca, kocası ve bebeğıe bakıcı tutarak çalışmaya devam eder. Ancak bir türlü evi geçindiremez. Yaptığı işten ötürü sütünün bile kötü olduğunu düşünür, Ankara’ya gider. Yıllar sonra Yıldız ile oğlu Zonguldak’ta bir meyhanede tanışır. Anne-oğul olduklarından habersiz birlikte yaşamaya başlarlar. Kocasını Yıldız’ı tanır, olayın utancıyla madendeki grizu patlamasında baba-oğul ölür.

Yıldız ile oğlu arasında hiçbir zaman anne-oğul ilişkisi kurulamamış, genç kadın ailenin maddi ihtiyaçları için kendini feda ederek çaresizce fuhuşa yönelmiştir. Oğlu, annesi olduğunu bilmeden Yıldız ile ilişki kurar. Genç bir delikanlının kendisinden bu kadar büyük bir kadınla ilişki yaşaması da ilginçtir. Baba yoksunluğu yaşayan kadınların kendilerinden epey büyük erkeklere yönelmesi gibi bir durum anne yoksunluğu için de geçerli olabilir. Bu romanda Yıldız’ın çocuk yaşlardan itibaren namuslu kalma çabasını görülür, genç kadının direncini kocası ve oğlunun bakıcı masrafları kırar. Büyük bir fedakârlık yaparak kendini feda ederek, ailesini bir arada tutar, ailenin geçimini uzun bir süre sağlar.

Kadın yoksulluğunun ön plana çıktığı diğerk bir roman da Suat Derviş’in *İstanbul’un Bir Gecesi* romanıdır. Bu eserde geçim zorluluğına, sağlık sorunlarına karşı birlikte mücadele eden bir anne-oğul vardır. Memduh ile annesi arasında sevgi ve şefkat dolu güzel bir ilişki vardır. Annesinin en büyük amacı oğlunun okumasıdır. Bunun için bulduğu her işte çalışır. Zeliha’nın hastalanması ve uzun süre yatması nedeniyle Memduh, okulu bırakıp küfecilik yapmaya başlar. Zeliha bu durumdan hoşnut olmasa da doktor ilaç masrafları nedeniyle razı olur. Çocuğun, annesinin hastalıktan ölmesinden korktuğı ve bunu engellemek için elinden geleni yaptığı, yaşına göre büyük bir fedakârlık yaptığı görülür. Memduh bir akşam çalışırken trafik kazasına uğrayarak hastaneye kaldırılır. Tam iyileşmemiş olan Zeliha doktorun acil kan

istemesiyle arayışa geçer. Ancak kan veren kişiye verecek parası da yoktur. Zeliha ile ilgili şu tespitlerde bulunulur:

Oğlunu kurtarmak için her şeyi yapmaya hazır, cesur ve fedakâr bir annedir. Annelik duygusu kuvvetlidir, oğlunu her ne olursa olsun kurtarmak ister. Hiç gitmek istemediği muhitlere gidip yardım bulmaya çalışır. İnsanları kandırıp sahtekârlık yapmayı bile düşünür. Her şeyi göz aldığı için hedefi olan kan ve paraya odaklanır (Durmuş, 2023:117).

Tüm çareleri denedikten sonra fuhuşa yönelir ama yine de donör bulamaz. Tesadüfî bir şekilde kendisine acıyan bir adam hastaneye kan vermeye gelir ama Memduh ölmüştür. Anne ve oğulun birbirleri için fedakârlıklarına rağmen hayata bir türlü tutunamazlar ölüm nedeniyle ayrılmışlardır. Hayatlarındaki tüm olumsuzlara karşı birlikte mücadele edip yenik düşmüşlerdir.

2.5. Toksik İlişki

İlişki kurmaktaki asıl amaç; kendimizi iyi hissetmek, maddi ve manevi ihtiyaçlarımızı gidermektir. Anne-oğul ilişkisi başlangıcı itibari ile herhangi bir özel çaba sarf etmeksizin tek taraflı olarak başlar. Annenin kişilik özellikleri ve annelik anlayışıyla ile şekillenir. Ancak bazı anne-oğul ilişkileri farklı sebeplerden dolayı toksik yani zarar verici olarak adlandırılabilir. Toksik ilişki şöyle tanımlanmaktadır: “Uzun süre fark edilmeyen duygusal fiziksel zarar veren, çok fazla yıkıcı etkisi olan, kişinin kendini hiç iyi hissetmediği fakat bunlara rağmen de asla vazgeçemediği tabiri caiz ise sizi zehirleyen o ilişkiye verilen isimdir” (İdikut, 2022:4).

İlişkilerin toksik olabildiği gibi bireyler de toksik olabilir. Dolayısıyla anne babalar da toksik olabilir. Davranış ve düşünüş biçimiyle çocuklarını olumsuz etkileyen anneler de vardır. Baskıcı, olumsuz ve ters davranışlarıyla oğullarının gelişimine ket vururlar, onlara duygusal hasar verirler. Üstelik bunu yaparlarken de iyi bir ebeveyn oldukları iddia ederler. Toksik annelerin davranışları ve etkileri şöyle tespit edilmiştir: Çocukları için sağlıklı bir gelişim süreci amaçladıklarını söyledikleri halde, fark etmeden gelişimlerine zarar verir, onların iyiliklerini düşündükleri için böyle davrandıklarını öne sürerler. Çocuklarını devamlı eleştirip kısıtladıklarında, doğruyla yanlış öğretilmeye ya da kişiliklerini güçlendirmeye çalıştıklarını dile getirirler. Hâlbuki anne-babaların bu davranışları çocuklarının gelişmekte olan özsaygılarına büyük zarar verir. Bu tür anne-babalar ne kadar doğru davrandıklarını düşünseler de, ani çıkışları çocukların kafasını karıştırır, şiddetli ve olumsuz tavırları onları şaşırır (Susan Forward-Craig Buck: 2022: 28).

Toksik anne ile ve yetiştirdiği oğlun karakter olarak yer aldığı toplumcu gerçekçi roman, Orhan Kemal'in *Elkızı* adlı eseridir. Toksik annelerin özellikleri roman geleneği içinde “canavar kadın tipiyle” benzerlik gösterir. Berna Moran canavar kadın tipini şöyle açıklar: Tanzimat dönemi romancılarının işlediği karşı tip, ölümcül kadın ise, erkeğin egemen olduğu toplumda, otoriteye başkaldıran bağımsız kadını temsil ettiği için melek değil bir şeytan olarak sunulur okura. Hile, yalan entrika, cinayet onun silahlarıdır. İntibah'daki Mahpeyker'i, Nabizâde Nâzım'ın Zehra'sını, Yeryüzünde Bir Melek'deki Arife bu tipin örnekleri arasında sayabiliriz (Moran, 1991: 232).

Hacer Hanım, zevk ve eğlenceye düşkün oğlu üzerinde otorite kurmaya çalışan hırslı bir kadındır. Oğlu Mazhar onun karşı çıkmasına rağmen fakir bir kızla evlenir. Anne, bu evliliği içine bir türlü hazmedemez ve avukat oğluna böyle bir kadını yakıştıramaz, gelinini her fırsatta aşağılar. Oğlunun ortamda olmadığı zamanlarda gelinin küçümser, torunun da annesinden kopmasına uğraşır. Anne-oğul arasında mesafeli bir ilişki vardır. Hacer Hanım, oğlu üzerinde artık kuramadığı otoriteyi gelinine yöneltir. Zaman zaman gelinini pasaklı ve düzensiz olduğu gibi sebeplerle oğluna şikâyet eder veya kavga çıkarır. Karı koca arasında bir gölge gibidir. Mazhar, annesinin yaşına uygun olmayan süsünü, kaptırsı davranışlarını onaylamasa da sessiz kalır. Annesine karşı durmaktan çekinir. Annesinin de etkisi olan olaylar sonrasında

karısından uzaklaşır, annesine çok benzeyen bir pavyon kadını ile ilişkiye başlar. Karısından boşanıp hiç tasvip etmediği annesi gibi biriyle yeniden evlenmesi Mazhar'ın annesiyle olan toksik ilişkiyi başka bir şekilde devam ettirmek istediğini gösterir. Bu evlilikten sonra Hacer Hanım ile yeni gelini arasında sürekli çatışma olur. Mazhar annesinden iyice uzaklaşır ve hiçbir söylediğini dikkate almaz. Annesinin ne kadar sivri dilli, kendini beğenmiş olduğunu bilen oğlu, onu dikkate almaz. Mazharın ölümünden sonra Hacer Hanım, evden ayrılır ve kendinden epey küçük bir lokantacıyla birlikte yaşamaya başlar. İsteddiği gibi hareketin, coşkunun ve aşkın da olduğu bir hayata yönelir.

Sonuç

Geleneksel cinsiyet rollerinde kadının asli görevi anneliktir. Modernleşme ve sanayileşmeyle birlikte kadına kamusal alanda farklı roller verilse de hangi ideoloji hâkim olursa olsun annelik görevi öncelenmiştir. Kimi zaman evlatlarına kimi zaman topluma annelik yapması beklenen kadının hayatındaki en önemli varlık evlatlarıdır. Anne ile oğul arasında özel bir bağ vardır. Çocukluk ve yetişkinlik döneminde bu ilişkinin özellikleri farklılaşır. Çocukken anneye tam olarak bağımlı olan oğlan çocuğu ergenlikle birlikte babayı model alarak anneden uzaklaşır. Anne-oğul ilişkisinin derinliği uzaklaşmanın derecesinde etkilidir. Babanın olmaması durumunda ise anne babanın otorite ve aydınlatma rolünü de üstlenir.

Toplumcu gerçekçi roman anlayışı çoğunlukla toplumun alt kesiminden anne ve oğullara yer vermiştir. Bu anlayıştaki romanlara baktığımızda; geleneksel, emekçi, güçlü ve mücadeleciler annelere ağırlıklı olarak yer verildiği görülür. Annelerin bu özellikleri oğullarıyla ilişkisinde de belirleyicidir.

Roman türünün başlangıcından itibaren görülen ataerkil düzeni kabul edip devam ettiren anneler bu dönemde de vardır. Ataerkil düzene göre yetişmiş kadın, bu düzen nedeniyle mağdur olsa da çocuklarını yetiştirirken bile ataerkilliği yeniden üretir. Aile içinde birçok anne, farklı sebeplerle erkek çocuğunu kız çocuğundan üstün tutar. Böyle anneler oğullarını her türlü yanlışlarına rağmen onaylarlar.

Anneliğin temel duyguları olan sevgi ve şefkat duygusunun baskın olduğu ve ilişkiyi bu minvalde yürütenler de sayıca fazladır. Sevgi ve şefkat kavramlarının ön plana çıktığı anne-oğul ilişkileri bakımından, anne ile erkek çocuk ilişkileri verilir. Annenin sevgi ve şefkatinde sadece çocuklukta ihtiyaç duyulur gibi bir izlenim yaratılır.

Vesayet-aydınlatma-mücadele kavramlarının ön planda olduğu ilişkiler, toplumcu gerçekçi romanlara özgüdür. Güçlü, emekçi, mücadeleciler ve direnen karakterler yaratılmasını savunan bu anlayışta, oğulları üzerinde otorite kurmaya çalışan anneler de vardır. Babanın olmadığı bu ailelerde, anneler aynı zamanda aile reisidirler. Oğullar farklı sebeplerle de olsa annelerinden tavsiyeler alsalar da özerk olmaya, birey olmaya çalışırlar. Anneler; çevresel sorunlarının yanı sıra, vesayetlerini devam ettirmek istediklerinden, oğullarıyla da çatışırlar. Bu çatışma birçok ilişkiyi kopma noktasına getirir. Görüldüğü üzere toplumcu gerçekçi anlayış; kendi temel hareket noktaları olan "olumlu tipin" özelliklerinden -emekçi, mücadeleciler, iradeli, güçlü- hareketle hem anne hem de oğul ilişkilerine yeni bir boyut katmıştır. Geleneksel anne-oğul ilişkisine uygun kişilerin yanı sıra; bu anlayışa uygun Bacı Bey, Meryemce ve Irazca gibi karakterler ile oğullarını da ortaya koyarak karakter yaratmada getirdiği yeniliği kuvvetlendirmiştir.

Kaynakça

- Bebel, A. (1996). *Kadın ve Sosyalizm* (2.basım). İstanbul: İnter Yayınları.
- Çubuklu, Y. (2007). *Toplumsal Kurgular ve Cinsiyetçilik* (1.baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Dal İdikut, N. *Uzman Makaleleri-Toksik ilişki*. <https://madalyonklinik.com/toksik-iliski/> adresinden elde edildi. Erişim Tarihi:19.10.2023.
- Durmuş Özodoruk, M. (2019). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Romanında Kadın (1872-1936)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Durmuş, R. (2023). *Toplumcu Gerçekçi Romanda Kadın* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Erbil, P. (2007). *Kibele'den Pandora'ya Kadının Tarihsel Yenilgisi* (1.baskı). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Faroqhi, S. (2005). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam* (4.baskı). İstanbul: Tarih Vakfı.
- Forward, S. ve Buck, C. (2022). *Zor Bir Ailede Büyümek* (13.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Geiser, W. ve Heinrichs, M. (2019), *Zor Anneler* (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gorki, M. (2007).*Edebiyat Yaşamım* (3.baskı). İstanbul: Payel Yayınları.
- Gülendam, R. (2006). *Türk Romanında Kadın Kimliği 1946-1960* (1.baskı). Konya: Salkımsöğüt Yayınları.
- Kacıroğlu, M. (2016). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923-1940) Toplumcu Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları*, ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1/2, Temmuz 2016, Sayfa: 27-71
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* (1.baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kindlon, D. ve Thompson, M. (2023), *Kâbil'i Yetiştirmek* (11.baskı). Ankara: Görünmez Adam Yayıncılık.
- Kollontai, A. (2000).*Toplumsal Gelişmede Kadının Konumu* (1.baskı). İstanbul: İnter Yayınları,.
- Moran, B. (1991). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi* (8.baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Moran, B. (2017). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2* (21.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktay, G. (2018). *Türk Romanında Kadın ve Toplumsal Cinsiyet: Kimlik, Sınıf, Temsil (Kadın Yazarlar Örneğinde 1877-1938)*(Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Şeker, A. (2017). Türk Romanında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın Temsillerine Yönelik Sosyolojik Bir Çözümleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:10, Sayı:54, s.641-652.
- Yıldırım, Temizarabacı Y. (2016).*Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası* (2.baskı), İstanbul: Sel Yayıncılık.

Ataerkil Toplumda Anne-Oğul İlişkisinin Murathan Mungan'ın *Geyikler Lanetler* Adlı Oyunundaki Yansımaları

Banu Çakmak Duman*

Hepimiz dünyaya geldiğimiz ailede, kültürde, coğrafyada hüküm sürmekte olan belirli ideolojilerin içine doğar, o ideolojilerin öğretileriyle büyür, gelişiriz. Davranış ve tepkilerimizi çocukluğumuzdan itibaren ideolojiler belirler, biz de farkında olarak ya da olmayarak yaptığımız çoğu şeyle bu ideolojilerin yaşamasına hizmet ederiz. İdeolojiyi yaşam tarzı, hayata bakış ve düşünme biçimi olarak özetlersek, her konuda onun etkisinde kalmamız kaçınılmazdır. Sanat eserlerini üreten sanatçılar da herkes gibi ideolojilerin etkisi altındadırlar. Buna bağlı olarak sanatçıların kaleminden çıkmış metinler, onların üretildiği coğrafya ve toplumda hüküm süren ideolojilerden bağımsız düşünülemez. Daha açık bir ifadeyle sanatın yaşamla dolaysız bir bağı vardır. Çünkü sanat eserleri genellikle konusunu yaşamdan alır ve yaşayan sanatçılar tarafından üretilir. Bu nedenle yaşamı kuşatan her ideoloji, sanatçıdan dolayımla sanat eserine yansır.

İdeoloji insanların belirli bir zamanda ve yerdeki toplumsal ilişkilerinin ürünüdür. Sanatsal çalışmalar birer algılama biçimi ve belirli bir dünya görüşünü temsil ettiklerinden o çağın toplumsal zihniyeti ya da ideolojisi olan egemen dünya görüşü ile bağlantılıdır (Eagleton, 1999, 15).

Yaşamdan ve sanatçıdan dolayı, sanat eserlerinden biri olan oyun metinlerine en çok yansıyan ideolojilerin başında, cinsiyet olarak erkeğin üstünlüğüne dayanan ataerkil ideoloji gelir. Yansız olarak alınan her şey, felsefe, bilim ve sanat aslında cinsiyet temellidir (Sarup, 2004, 170). Ataerkil sistemin kadın ve erkek cinsine biçtiği toplumsal cinsiyet kimlikleri, sanat eserlerinden biri olarak oyun metinlerinde, kadın ve erkek kişileştirmeleri ile aralarında çizilen ilişkiler bağlamında kendini gösterir. Buradan hareketle, bu çalışmada Murathan Mungan'ın *Mezopotamya Üçlemesi*'nde yer alan üç oyundan sonuncusu olan *Geyikler Lanetler* oyunu ele alınacak, bu oyun, ataerkil sistemde kadının ve erkeğin yaşadığı sorunların yansımaları bakımından incelenecektir. Çalışmanın odağını ataerkil toplumdaki anneler ve annelerin oğullarıyla ilişkisi oluşturmaktadır. Bu nedenle özellikle bu sistemin yarattığı sorunların, bu topraklarda yaşayan anneler ve onların oğullarıyla olan ilişkisine ne ölçüde ve nasıl bağlı olduğu tartışılacaktır. Bir tragedya örneği olarak *Geyikler Lanetler*'de, eril düzenin yarattığı trajedi anneler ve oğullar bağlamında gösterilecektir. Bu amaçla öncelikle oyuna genel hatlarıyla bakmak gerekir.

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümü, bcakmak@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9634-530X

1. Murathan Mungan Ve Mezopotamya Üçlemesi

Mezopotamya Üçlemesi adını altında yazdığı üç oyunu Murathan Mungan, 1980 sonrası oyun yazarlığımızın önemli temsilcileri arasında yer alır. Bu oyunları kuşatan bir başlık olarak *Mezopotamya Üçlemesi*'nin seçilmesi, oyunların biçimi ve içeriğine yönelik önemli imalar taşımaktadır. Başlıkta Mezopotamya ile işaret edilen yer, güneydoğu coğrafyası ve genel olarak Anadolu'dur. *Mungan bu eserinde, kültür birikimimizin izini Anadolu gerçeğinde ve Anadolu topraklarında dile getirilmiş olan söylencelerde sürerken, bir yandan derinliğine bir hesaplasmaya girişmektedir* (Şener, 2007, 74). Yazar, bu üç oyunda doğup büyüdüğü Mardin'de bizzat yaşadığı, tanık olduğu, duyduğu olayları kaleme almıştır.

Güneydoğu'nun söylencelerinden yola çıkarak, insanoğlunun aşk, nefret, kin gibi doğal tutkularını ve toplumun bu insan gerçeğine temellendirilmiş törelerini bir masal atmosferinde dile ve görüntüye getiren Murathan Mungan, Mezopotamya Üçlemesi'yle oyun yazarlığımıza önemli bir katkıda bulunmuştur (Şener, 1999, 282).

Buradan hareketle üçlemedeki oyunların söz konusu coğrafyadaki gerçek yaşam ve ilişkilere ışık tuttuğu söylenebilir. Zira bu oyunlar aracılığıyla tartışmaya açılan sorunlar çok gerçektir. Bu nedenle oyunlar, toplumumuzda yaşanan gerçeklerin önemli yüzlerini göstermektedir. Oyunların merkezindeki konular kan davası, töre, aşiretler arası çekişmeler, ölümcül aşklar gibi yaygın temalardır (Pekman, 1996, 82). Bu temalar üçlemedeki oyunlarda, çarpıcı bir dille, farklı bir bakış açısıyla ve yeni denilebilecek bir biçimle ele alınıp başka bir görünüme kavuşur. İşlenen konular bunlarla sınırlı kalmaz, üç oyunda da tarımda makineleşme konusu üzerinden insanın doğa ile çatışması ve kapitalizmin hayatımıza girişinin yarattığı trajik sonuçlar göz önüne serilir. İnsanı mağdur eden ağalık düzeninin dinamikleri gösterilirken, ağalığın değişen daha kötücül bir yüzüne dikkat çekilir. Tarımda makineleşme ile beraber insana duyulan ihtiyacın azalması, insanların göç etmesi, ateşli silahların hayatın içerisinde büyük bir yer tutması ve feodalizmin kapitalizm ile kol kola girmesiyle ağalığın çok daha fazla şiddete dayalı bir hâle gelmiş olması, oyunlardaki sorunların temelini oluşturur.

Ağalığın hüküm sürdüğü feodal bir sistemde geçen oyunlarda, buna bağlı bir yaşam gerçeği olarak ataerkil düzen de merkezde yer alır. Ataerkil düzen bir yandan erkekleri şiddete zorlar öte yandan kadınları şiddetin önemli hedeflerinden biri hâline getirir. Yazarın oyunlarında herkes ama en çok da kadınlar, erkek egemen düzenin baskısı altındadır. Oyunlarda kadınların bu düzen dolayısıyla karşı karşıya kaldığı birçok güçlük vardır. Bu yolla yazarın oyunlarında, ülkemizin bir gerçeği olan ve ağalık deyince hemen akla gelen ataerkil düzenin türlü yansımaları ele alınmaktadır.

Oyunlardaki kadınların yaşadığı güçlüklerin başında kaynana baskısı, çocuğu olmayan kadının hor görülmesi, evli ve çocuklu kadınların üzerine kuma getirilmesi, aileler arasındaki kan davası yüzünden kızların, kadınların kurban edilmesi, yıkıma sürüklenmesi, kadına hiçbir söz hakkı tanınmaması gelir (Şener, 1993, 177-178).

Mungan'ın oyunlarının üçleme olarak başlıklandırılması ve üç oyundan oluşması, yazarın bu oyunlarında tür olarak tragedyayı benimsediği, ulusal bir tragedyaya yazmaya çalıştığı anlamını taşımaktadır. Gerçekten de oyunlar antik tragedyaları anımsatan ilkel bir dünyayı yansıtmaktadır (İpşiroğlu, 1995, 43). İşlenen konular, trajik karakterlerin başından geçen, sonu yıkımla biten acıklı olaylar etrafında şekillenir. Tıpkı tragedyalardaki gibi insanların doğa, düzen ve duygularıyla çatışması sergilenir. Çok boyutlu toplumsal sorunlara düğümlenen trajik olayların işleme biçimi ise oldukça farklıdır. Yazar biçimde kronolojik, klasik, dramatik bir anlatım değil daha çok sıçramalı, karmaşık ve çağdaş bir yapı kullanmıştır.

Geçmiş ve şimdiki zaman aynı anlatım süreci içinde yan yana gelirken gerçek olanla düş olan, aynı bağlam içinde ve aynı gerçeğin değişik yüzleri olarak düzenlenmiş, söylence ve masal anlatımına benzeyen, sinema dilini andıran bir anlatım ortaya çıkmıştır (Şener, 1993, 219).

Murathan Mungan'ın *Mezopotamya Üçlemesi*'nin son oyunu olan *Geyikler Lanetler*, bütün bu özellikleri barındıran önemli bir örnektir. Daha önemlisi, bu çalışmanın odağını oluşturan ataerkil sistemdeki anne kimliği ve annelerin oğullarıyla ilişkisi bakımından, gerçek yaşamı yansıtan çok fazla veri sunmaktadır. Ancak oyuna bu yönden yaklaşımadan önce *Geyikler Lanetler* oyununa kuş bakışı bakmak, oyunun bütününde anlatılan öykü ve iletileri kavramak yerinde olur.

2. *Geyikler Lanetler*'e Genel Bakış

Murathan Mungan'ın *Geyikler Lanetler* adlı oyunu oldukça hacimli bir eserdir ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Oyunda klasik sahne perde anlayışı görülmez. "Perde öncesi" denilen ilk bölüm ve "son deyiş" denilen son bölüm dışında bütün bölümler, kısa süren oyun arabaları sahneleri ve uzun süren yedi ayrı oyundan oluşur. Her oyun, o bölüme hâkim olan olay ya da motife göre adlandırılmıştır. Bu sıçramalı yapıda olayları birleştirmek ve anlamak seyirciye düşer. Neyin gerçek neyin oyun olduğu, izlenenin hangi zamanda geçtiği belirsizdir. Metin, oyun içinde oyun, anlatı, görsel öğeler ve dramatik kurgunun iç içe geçtiği, farklı biçimsel özellikleri bir arada barındırır, masalsı bir atmosfer içinde geçer. Bu yolla geçmiş, şimdi ve gelecek birbirine eşitlenir, zaman göreceli bir hâle gelir; rüya ve gerçek iç içe geçerek gerçeklik sorgulamaya açılır ve oyun, çağdaş bir yapıya bürünür.

Oyunun simgelerle örölü zamanlar ötesi yapısı insanı masalların dünyasına götürür ancak masalarda her şey iyi ve güzel sonuçlanırken burada ağır basan şiddet ve acıdır bu nedenle oyun tedirgin eder. Oyunun hem masalı hem de düş ve karabasanı andıran yapısı çizgisel bir zaman akışını tanımaz. Dün bugün ve yarının iç içeliği masala özgü buluşlar getirir. Aynı anda farklı zaman kesimlerindeki olaylar yaşanır ya da aynı kişinin farklı yaşlardaki kimlikleri aynı anda sahneye çıkar (İpşiroğlu, 2008, 120).

Bu karmaşık biçimine rağmen, oyunun bütününe hâkim olan ve bir ailenin dört neslini kuşatan güçlü bir öykü anlaşılmaktadır. Oyunda bir aşiretin oğlu olan Hazer Bey babasının sözüne uymamış, âşık olduğu bir başka aşiretin kızı Kureyşa ile evlenmiş, babasının ahını almıştır. Göçebe yaşam sürerken yerleşik hayata geçmiş, konmak için bir yeri yurt bellemiştir, burası geyiklerin su içmeye geldiği ormanlık bir alandır. Hazer Bey, yurt tutmanın simgesi olarak hamile bir geyiği öldürür, kanını bir şişeye doldurur. Mızrağa deve derisini geçirip mızrağı yere saplar, bayrağını diker. Kureyşa bu olayda bir uğursuzluk olduğunu hisseder, bu topraklara yerleşmeyi hiç istemez. Yerleştikten sonra uykuları hep geyik sesleriyle bölünmüş, hiç rahat edememiştir. Kureyşa bir türlü hamile kalamaz, eşine erkek evlat veremez. Bir gün bu lanetin geyikten kaynaklandığı düşüncesiyle, öldürülen geyiğin şişeye doldurulmuş olan kanını içip bu lanete kendiyile beraber bir son vermeyi düşünür. Ama bu kanı içer içmez oğlu Mustafa dünyaya gelir. Lanet ortadan kalkmadığı gibi, soydan soya geçme, kalıcı olma özelliği kazanmıştır.

Mustafa on beş yaşına gelir, ilk tıraşını olur, erkekliğini, ergenliğini kanıtlamak üzere ormana avlanmaya gider. Ormanda bir geyiğe, özellikle geyiğin gözlerine âşık olur. Geyik, efsunlarla bir kadına dönüştürülür, onun eski hâminden kalan şey yalnız gözleri olur. Mustafa onunla evlenir, artık onun adı Cudana'dır. Hazer Bey bir erkek torun, Mustafa da bir oğul ister ama Cudana bir türlü doğuramaz. Aradan yıllar geçtiği hâlde doğuramaması üzerine Mustafa, Cudana'dan soğur. Cudana kendini kadına çeviren efsunculara gider, durumu anlatır, çözüm ister. Onlar Cudana'yı bir falcıya gönderir. Falcı, onun geyikten insana dönerken geyiklikten

kalan gözlerini muhafaza ettiğini, bu nedenle iki benlik arasında gelgit yaşadığını söyler. Eğer kadın olmaya karar verirse çocuk doğurmak için gözlerini feda etmesi gerekir. Cudana bunu kabul eder, sağ gözünün kapanmasıyla Kasım, sol gözünün kapanmasıyla Nasır dünyaya gelir. Mustafa, onun âşık olduğu güzel gözlerini feda ettiği için Cudana'ya çok kızar, aşkından cayar, sevgisi çocuklarına yönelir. Çok üzülen ve öfkelenen Cudana, Mustafa'ya dokuz lanet okur. Bu lanetlerde Mustafa'nın hiç ölmeyip türlü acılar içinde kıvrınması dileği vardır. Lanetler hayata geçer, Kasım ve Nasır on beş yaşına gelip geyik avına çıktıklarında, babaları Mustafa'yı geyik suretinde görürler, onu vurup kafasını getirirler. Mustafa bundan böyle ölümsüz olacak ama aynı zamanda yaşamayacaktır. Mahzende yaşayan bir kesik başa dönüşmüştür.

Kasım, gezmeye gittiği nar bahçelerinde Süveyda'yı görür, ona âşık olur, onunla evlenir. Yeni topraklar almak üzere sefere çıkar, yedi yıl dönmez. Süveyda kocasız, aşiret beysiz kalmıştır. Cudana kesik başa gider, Kasım'ın ölüp ölmediğini sorar, cevap alamaz. Nasır'ın Süveyda ile evlenip aşiretin başına geçmesine karar verilir. Süveyda'nın Kasım'dan Bakır adlı bir oğlu vardır, Nasır'dan da Sidar adlı bir oğlu olur. Sidar büyür, sünnet düğününün olduğu gün, atıyla Kasım çıkagelir. Beyliğin ve Süveyda'nın hangi kardeşe ait olacağı sorunu ortaya çıkar. Aşiret toplanır, hak dairesi yöntemine karar verilir. Daire çizilir, Kasım ve Nasır yüzleri örtülü olarak önce törensi hareketler yapar ardından hançerlerle vuruşurlar. Birbirlerini yaralarlar, biri sonunda ölür. Ölenin yüzü açılmadan Cudana feryat eder, sağ gözü açılmış yani ondan doğan Kasım ölmüştür. Bunca zaman boş yere onun öldüğünü düşünmüştür, gerçek onun gözünde gizlidir. Beylik ve Süveyda Nasır'ın olur.

Bu karmaşık biçim ve katmanlı öykü, oyunda çok fazla şeyin aynı anda tartışılmasına neden olmaktadır. Oyuna biçimsel olarak bakıldığında, bütüne hâkim olan rüya gerçek ikilemi ile zamandaki oynamalar ve oyunun içine serpiştirilen kimi söylemler, insanlık kadar eski ama bir o kadar da çağdaş bir tartışmanın kapılarını aralar. Neyin gerçek neyin oyun ya da rüya olduğu sorunsallaşır, zamanın niteliği sorgulamaya açılır ve karar seyirciye bırakılır. Oyun, anlatıcının bu sorguyu işaret eden sözleriyle hatta sorularıyla başlar:

Gerçeğin üzerinden çok zaman geçince o gerçek efsunlanır. Dolayısıyla yüzyıl mıdır, değil midir bilemeyiz; hem nedir yüzyıl dedikleri, neye göre değişir? Peki gerçek nedir diyeceksiniz. Olan bitendir diyelim. Neye göre olan biten? Buyurun seyredelim (Mungan, 2007, 13).

Gerçeklik ve zamana ilişkin bu sorgulama oyun boyunca devam eder. Oyunun sonunda bu defa da dört kuşağın son temsilcilerinden Sidar'ın, gelecekte gelen sözlerinde aynı meselenin hâlâ çözülemediği görülür. Gerçeklik nedir? Oyun nerede biter? Gerçek nerede başlar? Zaman nasıl bir şeydir ve nereye doğru akar? gibi birçok cevapsız soru böylece finalde de askıda bırakılır.

O zamanlar her şeyi bir oyun sanıyordum, çok sonra onların birer oyun olmadığını acı ve hayal kırıklığıyla öğrendim. Şimdiyse yeniden her şeyin bir oyun olduğunu anlayacak yaştayım. Hayat oyunla, oyun ölümle yer değiştiriyor (Mungan, 2007, 177).

Oyunun içeriğine yön veren aşk ve sevginin, öfke ve intikamla olan çatışması, gerek Hazer Bey'in babasıyla gerek Mustafa'nın Cudana'yla olan çatışmasında merkeze oturur. Böylece oyunun tartıştığı ana meselelerden birinin, sevginin karşısındaki öfke ve şiddet sarmalı olduğu söylenebilir. Bu öyle bir çıkmaz oluşturur ki, kişilerin her biri eylemiyle onu kırmaya çalışsa da onun daha da içine çekilir. Öte yandan bütün olayların tetikleyicisi, aşiretin lideri Hazer Bey'in baba sözünü çiğneyerek yerleşik hayata geçmesi ve gebe bir geyiği öldürmesidir. Buradan da insanın önce otorite ve düzenle ardından doğa ile olan çatışması doğar.

Oyunun temel izleğini doğa yasalarıyla töreler arasına sıkışmış insanın dramı oluşturur. İnsan doğa yasasına uymayınca da tepki görür, toplum kurallarını bozunca da. Doğa ya da toplum düzeninde meydana gelen bu karmaşa ancak kurban verilerek çözülecektir (Şener, 2007,174).

Bu çatışma, şiddetin kaçınılmaz olmasıyla sonuçlanır. Oyundaki bütün kişiler, bu çatışmanın biçtiği kaderden eylemiyle kaçmaya çalışmış ama her seferinde onun kucağına düşmüşlerdir. Düzene başkaldırı ve doğaya müdahalenin, insanın sonunu getirdiği görülmektedir. Bütün bu çatışmalar ve bu çatışmalardan çıkan evrensel düşünceler, oyunun tragediyalarla ortak olan özelliklerini de oluşturur.

Tragedyalarda olduğu gibi insanın sınırları aşma tutkusuyla hataya düşme olasılığının çelişkisi söz konusudur. Doğal ya da toplumsal sınırları aşmak isteyen insanın çabası saygı uyandırır, yanılığa düşmesi ise acı verir (Şener, 2007, 177).

Oyunda en acıklı taraf, öldü sanılan Kasım'ın karısı Süveyda'nın, kayınbiraderi Nasır ile evlenmesi, Kasım çıkageldiğinde iki kardeşten birinin diğerini öldürmek zorunda kalmasıdır. *Süveyda'nın evliliğinin trajik bir hata olduğunu ancak bu hatanın da onun değil törenin, toplum kurallarının hatası olduğunu söylemek mümkündür (Şener, 2007, 177).* Bu yolla yazar en büyük eleştiriyi toplumsal düzene yöneltmiş olur. Eleştirilen toplumsal düzen yalnızca feodal ağalık düzeni değil aynı zamanda onunla sıkı ilişkisi olan ataerkil sistemdir.

Bu feodal ataerkil dünyada dört kuşağın öyküsü anlatılmıştır, bu dört kuşakta gerçekleşen olaylara yön veren ya da yaşananlardan etkilenen üç kadın vardır: Kureyşa, gelini geyik kadın Cudana ve onun gelini Süveyda. Oyundaki üç kadın da hep iyi ve güzel şeyler olsun, tüm sorunlar çözülsün diye çabalamış ancak şiddetin ve kanın daha da fazla artmasına yol açmışlardır. En büyük acıları onlar çekmiş, her şeyin asıl nedeni ataerkil düzenken bütün suç onların üzerine kalmıştır.

Oyunda yapıcı güçleri simgeleyen hep kadınlardır ancak şiddet dolu bir dünyada öylesine bir kısır döngü içindedirler ki onlar da şiddetin içine çekilir. Kureyşa şiddete son vermek için geyik kanı içer ama şiddeti sürdürecektir bir erkek evlat doğurur. Cudana soyu sürdürecektir erkek evlat doğuramaz, sevgisizlik ve yalnızlığın içine çekilir, üzerindeki baskı o kadar fazladır ki oğullarını doğurmak için gözlerinden vazgeçer bu fedakârlık onu daha da yalnız ve kötü yapar, şiddeti o sürdürür. Sevginin simgesi olan Süveyda ise iki kardeşin arasına girerek dolaylı bir şekilde Kasım'ın ölümüne neden olur (İpşiroğlu, 2008, 118-119).

Bu kadınların her biri annedir, erkek egemen düzenin hüküm sürdüğü bu topraklarda, düzeni sürdüren ya da sonlandıracak olanlar onların oğullarıdır: Mustafa, Kasım, Nasır, Bakır, Sidar. Çünkü bu dört kuşağın erkeklerini onlar büyütüp yetiştirmiştir. Bu noktada odak biraz daraltılacak, buraya kadar genel hatlarıyla sözü edilen *Geyikler Lanetler'*de, adı geçen kadın ve erkekler toplumsal cinsiyet kimlikleri, anne oğul ilişkileri ve ataerkil düzenle olan bağlantıları bakımından detaylıca incelenecektir.

3. Geyikler Lanetler'deki Anneler Ve Oğullar

3.1. Ataerkil Düzendeki Dil- Davranış- İdeoloji İlişkisi

Ataerkil bir dünyada geçen *Geyikler Lanetler'*de, dört kuşaklık bir ailenin bütün üyeleri, erkek egemenliğine dayalı bir ağalık düzeninin kendilerine biçtiği rollere uygun davranış ve konuşmalar sergiler. Çünkü ataerkil sistemin toplumsal cinsiyet normları, belli erkeklik ve

kadınlık biçimlerini her iki cinse de dayatır. *Kadınlık toplumsal ve kültürel normların belirlediği davranış biçimlerini gösterir, eğitim ve terbiye sonucu sonradan kazanılır* (Moran, 2006, 253). Aynı şey erkeklik için de geçerlidir. Ataerkil düzendeki toplumsal cinsiyet kimliği olarak erkeklik ve kadınlık, biyolojik ve doğuştan değil öğrenilmiş ve sonradan edinilmiştir. Böyle bir dünyada erkek ve kadın olmak, süregelen bir dizi özelliği üzerinde taşımayı gerektirir. Bu özelliklerin öğrenildiği ilk yer ataerkil aile, dolayısıyla ilk öğretmenler de cinsiyet rollerini kuşanmış anne babalardır. *Ataerkil düzende ailenin topluma en büyük katkısı çocukların cinsel rol, ruhsal yapı ve toplum içindeki yer konusundaki tutumlarda ataerkil ideolojiyi benimsemeleridir* (Millet, 1987, 64). Ailede babalar sergiledikleri eril tavırlarla, anneler ise bunu içselleştirip benimseyen yaklaşımlarıyla çocuklarına rol model olarak erkek egemen düzenin sürmesini sağlar.

Ataerkil ailede toplumsal cinsiyet rollerini hem anne hem baba öğretir ancak kuşkusuz bu öğretme sürecinde annenin daha fazla rolü vardır. Çünkü ataerkil aile, kadına ve erkeğe belli roller biçerken aralarında önemli bir iş bölümü de yaratmıştır. Bu iş bölümünde dışarıya yönelik işler erkeğe ait sayılırken kadının payına ev içi işler ve annelik düşmüştür. Ailede belli işler ev içi, ücretsiz ve kadına ait, öbür işlerse kamusal, ücretli ve erkeğe ait olarak tanımlanır. Çocuk yetiştirmek de bir iştir ve cinsel iş bölümünde önemli rol oynar (Connell, 1998, 169). Ev içinde, çocukla daha çok vakit geçiren ve çocuğu yetiştiren kişi olarak annenin söylem ve davranışları, yetiştirdiği çocuk aracılığıyla ideolojinin sürdürülmesini sağlaması açısından çok önemlidir. Ataerkil sistemde kamusal eylem alanının ve egemenliğin erkeğe ait olduğu düşünülürse, erkek çocukların bu sistemin sürdürülmesinde başrol oynadığı kolayca anlaşılabilir. Bu durumda erkek çocukların, ataerkil ideolojiyi ilk öğrendikleri kişi olan annelerinin davranış ve konuşmaları, oğullarıyla kurdukları ilişki ve onlara öğrettikleri şeyler ayrıca önem kazanır.

Dünyayı öğrenme sürecimizde, çevremizde gördüğümüz davranışlarla beraber duyduğumuz sözcükler de etkin bir işleve sahiptir. Dünyayı dil aracılığıyla anlamlandırırız, kendimizi ve başkalarını o dille düşünürüz bu yüzden dil karşısında her an tetikte olmamız gerekir (Şimşek, 2004, 12). Başka bir ifadeyle, dil hiç de masum olmayan bir öğrenme aracıdır. Annenin, babanın çocuklarıyla ya da onların yanında birbirleri ve başkalarıyla konuşmaları dolayımında düşünülecek olursa, özellikle onların konuştuğu dilin niteliğine yakından bakmak gerekir. Çünkü eğer anne baba ataerkil bir coğrafyada yaşıyorsa, onların içine doğduğu, öğrenip kullandığı dil de kaçınılmaz olarak ataerkil ideolojiyle sıkı bir ilişki içinde olacaktır. Özellikle de böyle bir dünyada yaşayan anne adayları olarak kadınların, kendilerine ait bir dili yoktur. Ne kullandıkları dil kendilerininindir ne de sözlerinin başka bağlam ve yorumlarda sürdüreceği bir yaşam hakkında söz sahibi değillerdir (Parla ve İrızık, 2009, 40). Bu demektir ki, eril bir dünyada yaşayan kadınların dili, ataerkil sistemi benimsemelerinin sonucu olarak, onu pekiştiren söylemlerle örülüdür. Söylem, özneyi üreten kurulu düzeni koruyan bir araçtır (Sarup, 2004, 42). Kadın özneler, kullandıkları dille eril ideolojiye hizmet ettiklerinin farkında bile değildir. Kadınların ve annelerin dilinin ataerkil söylemlerle dolu olması, bu söylemlerle dolu bir dili çocuklarına aktarması ve ataerkil düzeni bu yolla sürdürmesi anlamına gelir. Bu bakımdan ataerkil bir düzende yaşayan annelerin diline, ideolojiyi yaşatan ve aktaran bir araç olarak dışarıdan bakmak gerekir. Bu da süregelen ataerkil söylemleri ortaya çıkarmak ve onların doğallıklarını ortaya sermek demektir (Sarup, 2004, 161). Daha açık bir ifadeyle bu, kadınların içselleştirdiği yerleşik söylem ve eylemleri yabancılaştırmak, doğallıklarından sıyırmak anlamına gelir. Bu nedenle burada amaç, dil aracılığıyla kurulan bir sanat eseri olarak, incelenen oyun metnindeki kadınların eylemleri ve söylemlerini yadırgatmak olacaktır.

3.2. Söylem ve Eylemleriyle Sistemi Sürdüren Anneler ve Oğullar

Öyküsü ataerkil bir coğrafyada geçen ve bu düzeni yansıtan oyunda, anne rolündeki kadınların söylem ve davranış kalıplarına, onların oğullarıyla olan ilişkilerine yukarıda özetlenen dil-davranış-ideoloji ilişkisi bağlamında yaklaşıldığında, sistemi sürdüren dikkat çekici veriler elde edilir. Öncelikle oyundaki üç kadın da erkek egemen düzeni benimsemiş, bu

düzenin kadınlardan ve annelerden beklediği toplumsal cinsiyet özelliklerini içselleştirmişlerdir. Eşine sadık, evine bağlı, itaatkâr, her şeyini oğluna adanmış, ev dışında bir yaşamı olmayan, düzenin gereklerine göre yaşayan bu kadınlar, ataerkil düzenin melek kadınlarıdır. Melek kadın erkeğe tabi olmaya boyun eğiş, erkeklerin arzu ve çıkarlarına hizmet etmeye yönlendirilme çerçevesinde tanımlanır (Connell, 1998, 79). Erkeğin gücünü, üstünlüğünü kabul etmiş, bu itaatkâr kadınların söz ve eylem hakkı pek yoktur. Verili toplumsal cinsiyet kimliğine başkaldırmaları olanaklı değildir.

Oyunda, ataerkil düzenin melek kadınlarına örnek olan Kureyşa, Cudana ve Süveyda, genelde iyi, şefkatli, fedakâr, sevgi dolu ve olumlu özelliklerle donatılmıştır. Belki eylem alanında bulunma şansları olsa ya da onlara söz hakkı tanınsa, bu lanetlerle dolu düzeni değiştirebilirler. Ne var ki eylem alanı onlara kapalıdır, sözleri de pek dinlenmez. Özellikle Kureyşa, oyunda kötü giden her şeyin nedenini sezer, kocası ve ailesinin hatalarını, sorunların çaresini bilir, yer yer dile getirir ama erkek egemen dünyada onun söylediklerinin dikkate alınma ve erkeklere ait eylem alanına onun yön verme şansı yoktur.

KUREYŞA- O geyik yüklüdü. Karnında yavrusu vardı. Öldürdün onu. Her şey öldürmekle başladı. Doğurmakla değil. Kadınlar doğurdu. Erkekler öldürdü. Karnında yavrusu vardı. İçine kıydın. Kendi içine de kıydın.

HAZER BEY- Başka şey düşünmez oldun. Yavru, yavrusu (Mungan, 2007, 56).

Aynı durum Süveyda için de geçerlidir. Süveyda, kocası Kasım'ın yedi yıl boyunca kayıp olmasına rağmen ölmediğini sezer, bunu açıklıkla dile getirir: *Kasım ölmedi. Sağdır Kasım. Ölseydi bilirdim, sezerdim. Ben karısıyım, sevdalısıyım* (Mungan, 2007, 21). Tıpkı Kureyşa gibi onu da kimse dinlemez ama her iki kadın da aslında haklıdır. Buna karşın her iki kadın da isyan etmez, Süveyda istemese dahi düzenin gereğine boyun eğer, Kasım'ın kardeşiyle evlenip ondan çocuk bile doğurur; Kureyşa ne kadar dirense de geyiklerin yurdunda yaşayıp doğurduğu oğluyla bu yurda, bu düzene bir bey daha getirir.

Başına gelenlere zamanla dayanamayıp isyan eden Cudana'nın durumu biraz daha farklıdır. Zaten o bir geyik kadındır. Oyunda önce oğlu olmadığı için kocasının sevgisizliğiyle karşılaşmıştır. *Bir oğula sebep yüz çevirdin benden, yüzünden çok sırtının duvarına baktım bunca zaman* (Mungan, 2007, 88). diye ağlayarak bu uğurda her şeyi yapacağına dair ant içer. Ardından oğul sahibi olmak uğruna gözlerini feda eder ancak bu defa da bunun için kocası ona tamamen yüz çevirmiştir: *Ben ki senin ceylan gözlerini sevmiştim, onlara sevdalanmışım. Şimdi ne kaldı onlardan geriye? Yüzün şimdi benim için boşalmış gökyüzü, çorak bir ülke* (Mungan, 2007, 116).

Önce hiçbir suçu olmadığı hâlde oğul doğuramadığı için suçlanan, ardından bu uğurda gözlerini kaybedecek kadar büyük bir özveri gösterdiği hâlde takdir değil nefretle karşılaşan Cudana, haklı olarak isyan bayrağını çekmiş ve canavara dönüşmüştür. Çünkü ataerkil toplumda, kadın melek gibi davranmadığı takdirde canavar olarak görülür (Parla ve Irzık, 2009, 24-25). Denilebilir ki başlangıçta bu toplumun melek kadını olan Cudana, annelik uğruna yaptığı fedakârlık karşılığında kocasının sevgisini kaybetmenin sonucunda canavar olur. Kocası Mustafa'ya savurduğu lanetlerle bütün bir aile ile birlikte en çok da kendini yakar. Bu lanetler sonucu oğlu tarafından vurularak Kesikbaş'a dönüşen Mustafa, oğlu Kasım'ın yaşadığını bildiği hâlde intikam almak için bunu Cudana'dan saklar, sonunda iki kardeşin birbiri ile vuruşması sonucu Kasım'ın gerçekten ölmesiyle, Cudana, ettiği lanetlerin bedelini kendisi ödemiş olur. Erkek egemen düzende başına gelenlere itaat etmeyip canavarlaşan Cudana'nın sonu yıkım olmuştur. Başına gelen trajik olaylarla Cudana'nın hikâyesi, bu coğrafyada kadınların ataerkil yapıya biat etmesi gereğini göstermiş olur.

Cudana, düzene başkaldırısında haklı olmakla birlikte, bütün bir aileyi felakete sürüklemiştir. Mustafa'nın vurulması, oğullarının vuruşması, gelininin sevmediği hâlde kayınbiraderi ile evliliği ve sonunda Kasım'ın ölümü, oyunda Cudana'nın eseri gibi görünmektedir. Başlangıçta oğulsuzluğuyla sonra gözlerinden vazgeçmesiyle kocası tarafından haksız yere suçlanan Cudana, başkaldırısının ardından lanetleri sonucu tüm aileyi yıkip geçerek gerçekten suçlu duruma dşmştir ve bu suçun cezası bir anne için çok ağırdır. Zaten bu düzende cinsel hiyerarşı kadını cezalandırmak üzere pekiştirilmiş ve seferber edilmiştir (Millet, 1987, 66). Bir erkek olarak bu hiyerarşide üst basamakta konumlanan Mustafa, Cudana'nın cezasını oğlunun ölümüne bizzat neden olmasını sağlayarak kesmiştir. Çünkü Kasım, Cudana'nın sağ gözünü kaybetmesi sonucu doğmuştur, aslında Kasım'ın ölmediğini Cudana'nın, sağ gözünün hâlâ açılmamasından anlaması gerekir ancak Cudana bunu anlamayıp Kasım'ın karısını ve beyliğini kardeşine vererek trajik bir hata işlemiş, sonunda oğlunun kardeş eliyle gerçekten ölmesine dolaylı olarak neden olmuştur. Oyunun finalinde büyük bir acı yaşar: *Sağ gözümde saklıymış bunca yıldır aradığım cevap, boşuna beklemişim bunca yıl gözüme gmlymş aradığım esrar. Havar ki Havar!* (Mungan, 2007, 175). Gözlerinde gizli olan gerçeği görememesi onu suçlu yapmıştır, eril düzene isyan eden bu canavar kadının cezası evlat acısı olmuştur.

Cudana, bütün bu isyanına rağmen genel olarak ataerkil yapının toplumsal cinsiyet normlarına uygun davranışlar sergiler. Kocasına duyduğu aşk ve bağlılık, eylemlerinde belirleyici rol oynar. Onun sevgisini yeniden kazanmak ve eril düzende kabul görmek için bir oğul annesi olmak ister. Oğlu olsun diye gözlerinden vazgeçtikten sonra, kocasının ona sırt çevirmesi üzerine, kocasına nefret duyar, sevgi ve bağlılığını bu kez yine erkek olan oğullarına yöneltir. İster kocası ister oğlu olsun, bu durum, onun, bu toplumsal yapıda kendini bir erkeğe bağımlı yaşamak zorunda hissetmesiyle alakalı olarak düşünülebilir. Kate Millet, (1987,79) bunu kadının fiziksel olarak ve yetiştirilmesi gereği savunmasız olmasına bağlar, iki cinsin de davranışlarında bunun etkili olduğunu söyler. Eril cinsel politikanın bir sonucu olarak Cudana, farkında olmayarak kendini önce kocasına sonra oğullarına adamıştır. Bir başka deyişle kocasının yerine oğullarını koymuştur. Trajedisi de bağımlı olduğu erkeklerden birini kaybetmek olmuştur. Bu izlek üzerinden, ataerkil toplumsal yapıda kendi eylem ve söylemleriyle varoluşunu gerçekleştiremeyen tüm kadınlar gibi, onun da onaylanması ve kendini var etmesi için erkeğe mecbur olduğu yorumuna varılabilir.

Cudana'nın, kocasının boşluğunu oğullarıyla doldurması ve oğullarına düşkün oluşu, onların sevgisini bir başka kadınla paylaşamamasına neden olur. Oğlu Kasım'ın aşkına hedef olan Süveyda ile olan ilişkisinde Cudana, ataerkil yapının yerleşik kayınvalide imgesine oturur. Çünkü ataerkil düzende kadınlar arasında yapıcı ve olumlu bir ilişki görülemez, kendini bir erkekle var eden kadınlar için, o erkeğe bağlı olan bir başka kadın daima rekabet nedenidir. Nefret kıskançlık ve rekabet kadınlar arasında çok yaygındır, kadınlar kendilerine bunların üstesinden gelebileceği bir alan bulamazlar (Sarup, 2004, 172). Gelin ve kaynana arasındaki bilindik çatışma bu rekabetin nedeni olan sistemin sonucudur, ateşleyicisi, erkek egemen düzende paylaşılamayan erkektir. Oyunda Cudana'nın, hiçbir nedeni olmadığı hâlde gelini olacak olan Süveyda'yı sevmemesi, ona yönelik tavrı, bu yapıdaki rekabete dayalı gelin-kaynana ilişkisinin bir sonucu olarak açıklanabilir.

CUDANA- Bilirsin ki seni hiç sevmedim Süveyda. Oğlum seninle evlensin hiç istemedim. Lakin sevdalandı sana. Elimden bir şey gelmedi, gelemezdi. Evlendiniz. şimdiyse ne acı bir yazgıdır ki seni öbür oğluma gelin isterim (Mungan, 2007, 23).

Ataerkil düzenin kaynağı olan, soyu erkeğin belirlediği düşüncesi ve erkeğin daha güçlü olduğu yargısının en önemli sonucu, bu düzende yaşayan kadın-erkek herkes için oğul sahibi olmanın hayati önem taşımasıdır. Buna koşut olarak, oyunda, bu düzende yaşayan ve onu içselleştirmiş olan üç kadın da oğul sahibi olmak için yanıp tutuşur, mücadele verir ve erkek ocuk doğurarak düzenin kadına biçtiği en olumlu toplumsal cinsiyet rolünü edinirler. Çünkü

ataerkil zihniyetin kadını doğru ve uygun bulması için onun her şeyden önce eş ve anne olması ya da bu potansiyeli taşıması gerekir (Şimşek, 2005, 493). Süveyda, iki evlilikten iki oğul sahibi olarak erkek annesi olma rolünü üstlenir ve değer görür. Cudana'nın, ona yönelik şu sözlerinde bu durum açıkça görülür: *Sen Kasım'ı sevdin. Bir oğul verdin ona. Öürken mutlu ölmüş olsa gerektir* (Mungan, 2007, 22). Cudana ve Kureyşa, toplum tarafından kabul görmek ve eşini mutlu edip daha çok sevmek için oğul sahibi olmak yolunda çok uğraşır. Yukarıda sözü edildiği gibi, Cudana, oğul sahibi olmak için türlü acılar çekmiş, gözlerini feda etmiş, ardından oğullarından ayrılamaz hâle gelmiştir. Cudana'nın kayınvalidesi olan Kureyşa ise, Cudana'dan çok daha evvel, onun eşi olan Mustafa'yı yani yine bir erkeği dünyaya getiremediği için kahrolmuş, kendini suçlamıştır: *Bunca zaman oldu hâlâ bir oğul veremedim sana. Bir beyi oğulsuz bıraktım. Döl tutmaz rahmim koca bir kapan oldu soyuna* (Mungan, 2007, 57). Kureyşa da Cudana gibi, eşi Hazer Bey'in zaman içinde oğulsuzluğu nedeniyle onu artık eskisi gibi sevmemesi dolayısıyla acı çekmiş, çocuksuzluğunu, gebe bir geyiği öldürdükleri için onun lanetine bağlamış, bu uğurda ölmek bile istemiş, o geyiğin kanını içerek intihara kalkışmıştır.

Ey Hazer Bey! Oğulsuz karısına gayrı yüz döken Hazer Bey. Gayrı yüzüme bakmaz, elimi tutmaz, bakışları dargın, sırtı dönük Hazer Bey! İşte ilk kanın! (geyiğin kanını gösterir) İşte ikinci kurbanın! Bu zehir beni ve döl tutmaz rahmimi alacak toprağın bağına (Mungan, 2007, 65).

Görüldüğü gibi oyundaki kadınlar, ataerkil düzenin toplumsal cinsiyet kimliğini üstlenmiş, düzenin getirdiği oğul annesi olma gerekliliğine boyun eğmişlerdir. Hem kadınlık hem de annelik bağlamında genel olarak cinsiyet normlarına uygun davranmışlardır. Bu normlardan birini de geleneksel namus söylemi oluşturur. Eril düzende makbul kadın namuslu olandır yani tek eşli, kocasına sadık, kendini ona adanmış hatta mümkünse ilk tanıdığı erkekle evlenmiş, deyimi yerindeyse eline erkek eli değmemiş olandır. Aksi hâlde değer görmez, ötelenir, yalnızlaşarak toplum dışına itilir. Ancak aynı namus söylemi erkek için geçerli değildir, erkeklerin çok eşli olmasında, karısını aldatmasında ya da daha önce birçok ilişki yaşamış olmasında pek sakınca yoktur, bundan dolayı herhangi bir cezaya maruz kalmazlar. Namus konusundaki bu çifte standart cinsel suçlardan erkekleri muaf tutarken kadınları mahkum etmektedir (Donovan, 2009, 26). Cinslere yönelik bu ikili durumun nedeni, erkek ve kadın arasındaki biyolojik farklara dayandırılır. Buna göre kadın, yaradılışı gereği tek eşliyle erkek, doğası sonucu kadınlar karşısında cinsel açıdan zayıf olarak kabul edilir. Ancak toplumsal cinsiyet araştırmalarına göre bu bir yanılgıdır ve bu çifte standardın tek sebebi cinsel iktidarı erkeğin eline veren ataerkil sistemdir. Connell'in (1998, 158) şu sözleri bu durumu açıklar niteliktedir: *Erkeklerin özgür cinselliğine izin veren ama bunu kadınlara yasaklayan çifte standardın erkekler açısından daha fazla arzuya değil iktidarla ilgisi vardır*. Oyundaki kadınların ataerkil namus söylemini içselleştirdiğinin, bu çifte standardı kabullendiğinin en önemli göstergesi, bu coğrafyadaki kuma olgusunu doğal karşılamalarıdır. Erkeğin çokeşli olması o kadar doğal karşılanır ki, Cudana, Mustafa'ya oğul veremezse onun başka bir kadınla evlenebileceğini ima eder. Mustafa'nın ona kuma getirmemesi bir lütuf gibidir.

CUDANA -Bir yol daha mühlet ver bana Mustafa. Ya bir oğul veririm sana ya da çekilirim yolundan.

MUSTAFA- Üstüne bir başkasını almak değildir derdimin umarı. Niye anlamak istemezsin bunu kadınım? (Mungan, 2007, 90).

Ataerkil düzenin kadına yüklediği namuslu olma gerekliliği ve erkeğe verdiği çok eşli olabilme ayrıcalığının önemli sonuçlarından bir diğeri, kadının mümkün olduğunca bekâr ya da dul kalmaması, bir başka deyişle, evlilik aracılığıyla namusunun bir erkeğin korumasına verilmesi zorunluluğudur. Aksi hâlde cinsel özgürlük konusunda erkeğe tanınan çifte standart, onu, evli olmayan bir kadına yan gözle bakmaya hatta taciz etmeye itebilir. Daha açık bir ifade ile kadınların ataerkil bir çevrede sürekli bir tacize maruz kalma olasılığı vardır (Donovan, 2009,

326). Bu nedenle kadınların çok dikkatli olması, namusunu koruması için mümkünse evlenmesi gerekir. Oyunda, ataerkil düzenin geleneksel namus anlayışını benimseyen kadınlar, bu gerekliliği yerine getirir. Süveyda'nın, Kasım'ın kaybolmasından sonra kardeşi Nasır ile evlenmek zorunda kalması ve buna biat etmesi bunun açık bir göstergesidir.

CUDANA- Artık dul bir kadın sayılırsın. Gelinimizi el yatağına teslim etmeyiz biz. Kasım'ın kardeşi Nasır ile evleneceksin. (...) Aşiretimin erleri, büyükleri, uluları sözüm kollarlar. Ata kadın olarak hüküm vermem gerektir gayrı. Boş düşmüş gelin evde tutulmaz. Senden anlayış ve itaat bekliyorum (Süveyda başını önüne eğer.) (Mungan, 2007, 22-23).

Cudana'nın bu sözleri ve Süveyda'nın kabullenici tavrı, tamamen ataerkil sistemin namusa yönelik yaklaşımının ürünüdür. Oyunun arka planına da yansıyan bu tür coğrafyalarda, eşi vefat etmiş kadınlara ilişkin yaklaşım ve çeşitli geleneksel uygulamalar yaygın olarak bilinir. Bu geleneğin, ataerkil düzende kadınlar tarafından kaçınılmaz şekilde benimsenmesi ve uygulanmak zorunda olunması, oyunda, Cudana ve Süveyda'nın içine düştüğü yukarıdaki durumda görülmektedir.

Buraya kadar görüldüğü gibi, oyuna yansıyan ataerkil düzen, birçok yönüyle oyundaki kadınları kuşatmış, onların söylemlerine ve eylemlerine etki etmiştir. Oyundaki kadınların her biri erkek çocuk annesidir, eril düzenin belirleyici özelliği, egemenliğin erkek eline verilmesi olduğuna göre, bu düzeni, bu annelerin çocukları sürdürmektedir. Bu durumda annelerin, toplumsal cinsiyet ideolojisinin kadınlık ve annelik kimliğini içselleştirmesi, bu düzeni, erkek çocuklarına da öğretmeleri ve dolaylı olarak onun devamlılığına hizmet etmeleri anlamına gelir. Demek ki geleneksel ataerkil sistemi sürdüren sadece erkekler değil özellikle anne olma potansiyeli taşıması yönüyle kadınlardır.

Oyuna ataerkil ideolojiyi benimsemiş annelerin oğullarının, bu düzeni sürdüreceği yargısı üzerinden yaklaşılsa, ailenin son temsilcilerinden olan Bakır ve Sidar'ın durumu buna iyi bir örnek olur. Bakır, oyunun başlarında, annesinin dizinin dibinde oturup yıllarca hiç görmediği, bilmediği babasını nasıl beklediğini anlatır (Mungan, 2007, s. 19). Ataerkil bir coğrafyada, bu düzeni benimsemiş bir kadın tarafından büyütülmüş, babasını hiç görmemiş Bakır'ın, bu bekleyiş sürecinde, sistemin ona biçtiği toplumsal cinsiyet rolünü yadırgamadan üstlendiği kolayca anlaşılabilir. Ancak burada anne-oğul ilişkisi bağlamında dikkat edilmesi gereken nokta, ona bu rolü giydirenin annesi Süveyda oluşudur. Ailenin son temsilcisi olan, Bakır'ın kardeşi Sidar'ı da yetiştiren aynı annedir ve oyunun kapanışını Sidar yapar. Ataerkil sistemi içselleştirmiş annelerden, toplumsal cinsiyet rolünü devralan ve düzenin söylemlerini benimseyen bu oğullar, muhtemelen bu düzeni aynı şekilde devam ettirecektir. Üç kuşaktır aynı şeyler yaşanmıştır, dördüncü kuşakta da bir şey değişmeyeceği vurgusu eserde ağır basar. Sidar'ın son sözleri buna işaret eder, bu sözler onun, ataerkil düzenin kurallarını, dilini ve söylemlerini sorgusuzca ezberleyip uyguladığının itirafı olarak yorumlanabilir.

SİDAR- (...) Bana söylediklerinin anlamını bilmeyecek yaşıyordum, yalnızca onları ezberlemeye, aklımda tutmaya çalışıyordum. Aşiretin dili kuşatıyordu beni. Beyliğin minderinden görüyordum dünyayı. Beni ben yapan bir minderdirdi. O zamanlar her şeyi bir oyun sanıyordum, çok sonra onların birer oyun olmadığını acı ve hayal kırıklığıyla öğrendim. Şimdiyse yeniden her şeyin oyun olduğunu anlayacak yaşıyordum. Hayat oyunla, oyun ölümle yer değiştiriyor (Mungan, 2007, 177).

Ataerkil düzenin içine doğan ve düzeni benimsemiş anneler tarafından yetiştirilen bütün oğulların ilk öğrendiği şey, güçlü olma gerekliliğidir. Erkeğin egemenliğine dayanan bu sistem, toplumsal cinsiyet rolü bağlamında erkekten iktidar ve otorite sahibi olmasını bekler. *Toplumsal cinsiyeti barındıran iktidar yapısında otoritenin erkeklikle genel bağlantısının ana eksen olduğu söylenebilir* (Connell, 1998, 153). Buna bağlı olarak oyundaki bütün oğullar, toplumsal düzende kabul görmek için tek tek güç sınavına tabi tutulur. Oyunda ergenlik çağına gelen her oğulun

ava çıkması ve gücünü ispat etmesi gerekir. Bundan dolayı önce Mustafa'nın, sonra onun oğulları Kasım ve Nasır'ın avlanma sahneleri oyunda önemli yer tutar. *Ve on beş yaşındaki ikizler gelenek üzere olduğu gibi ava çıkar* (Mungan, 2007, 129). Ava çıkan erkekler, hayvanları avlayıp kan dökerler ancak bu yolla erkeklikleri kabul edilir. Çünkü ataerkil düzende erkeğin gücü, döktüğü kan dolayısıyla uyguladığı şiddet ile ölçülür. Mustafa ava çıkmadan önce söylenen sözler bunun göstergesidir: *Avuç içi erkek koksun. Düşman ondan korksun. On beşine basmış her oğul ilk tıraşını olur, ava çıkar. Av ki erliğin ikinci sünnetidir* (Mungan, 2007, 42). Erkek egemen düzende erkeklik-güç-şiddet ilişkisi, oyunda, daha on beş yaşında erkeklere öğretilmiş olur.

Ergenlikte hayvanlara uygulanarak bireyin erkekliğini kazanmasını sağlayan şiddet edimi, sonra insanlara yönelir. Ataerkil düzende erkeğin kabul görmesi için yalnızca güçlü olması değil, başka erkeklerden daha güçlü olması da gerekir. Bu yolla ataerkil ideoloji erkekler arasında toplumsal cinsiyet tabanlı bir hiyerarşi yaratır (Connell, 1998, 154). Bu hiyerarşide üst basamakta konumlanmak, diğer erkeklere şiddet uygulayarak otoriteyi ispat etmeye bağlıdır. Feodal dünyada, ağalık düzeninde geçen oyunda bu durum açıkça görülür. Özellikle oyunun finalinde, iki kardeşin birbirine şiddet uygulamasına neden olan, tam da ataerkil sisteme dayalı bu feodal düzen olmuştur. Daha önce erkekliğini ispat için birlikte geyiklere şiddet uygulayan kardeşler, sonunda çok acıklı bir şekilde birbirine şiddet uygular hâle gelmiştir. Kardeşini öldürerek gücünü ispatlayan Nasır, beyliği ve otoriteyi ancak böyle ele geçirmiş olur.

Öldü bildik seni. Beyliğini kardeşine verdik, ayalını kardeşine verdik. Bunca zaman sonra çıkar gelirsün bir sis bulutu içinden. Beylik bölüşülmez gayrı, ayal bölüşülmez. Yeniden kardeş olamazsınız Nasır'la, aranızda kardeşliğin, beyliğin, kocalığın hukuku dururken (Mungan, 2007, 165).

Erkekleri güç ispatı için şiddete yönelten, onları birbirine kıydıran erkek egemen düzenin erkeklik söylemi, bu yolla erkekleri de mağdur eder. Ancak yine de bu sistemde, toplumsal cinsiyet rolü gereği ikincil konuma düşen kadınlar, çok daha fazla mağdurdur. Erkeklerin güç uğruna uyguladığı şiddet sadece hemcinslerine yönelik değildir hatta kadınlara çok daha fazla şiddet uyguladıkları söylenebilir. Kadına yönelik şiddet, erkeklerin toplumsal cinsiyet rolünde en önemli belirleyicilerden biridir. Kadına uygulanan erkek şiddeti tarihin her döneminde vardır ve bu politik bir olgudur, toplumsal güç ilişkilerinin paradigmasını oluşturur (Işık, 1998, 49).

Buna bağlı olarak oyundaki kadınlar, erkek egemen düzenin ve onu benimseyen erkeklerin ağır şiddetine maruz kalmıştır. Kureyşa, bütün sorunların kaynağını bildiği hâlde sözünü dinletememiş, oğul doğuramadığı için kocasının sevgisinden olmuş, ölmek için uğraşırken lanetin sürüp gitmesinin bizzat nedeni olmuş, oğlunun, torununun acısını görmüştür. Cudana, sırf Mustafa ona âşık oldu diye insana dönüştürülmüş, oğlu olmadığı için kocasının aşkını yitirmiş, oğul ve koca uğruna gözlerini kaybetmiş, yıllarca kayıp oğlunu beklemiş, iki oğlunun birbirini öldürme savaşını ve oğullarından birinin kardeş eliyle ölümünü izlemiştir. Süveyda, hiç fikri sorulmadan kocasının kardeşiyle evlendirilip ondan çocuk doğurmak zorunda bırakılmış, kocasının ölmediğini söylese de kimse onu dinlememiş, yıllarca beklediği kocası döndüğünde ise gözleri önünde öldürülmüştür. Bütün bunlar, oyunda, kadınlara fiziksel ya da manevi olarak büyük bir şiddet uygulandığını özetler. Ancak asıl sorun, kadınların düzen nedeniyle şiddet görmesi kadar, uygulanan şiddete boyun eğmesi, ses çıkarmamasıdır.

Görüldüğü gibi, ataerkil ideoloji oyuna doğrudan doğruya yansımış, oyundaki bütün kadınlar ve erkekler bu ideolojinin toplumsal cinsiyet kimliklerine uygun şekilde davranmış ve konuşmuştur. Ataerkil ideolojiyi sürdüren şey, bu ideolojiyi içselleştiren, sorgusuz kabul eden bireylerin varlığıdır. Ancak sistemin devam etmesinde kadınların, özellikle de anne olan

kadınların büyük rolü vardır. Bu durum, ele alınan oyunda açıkça görölmektedir. Düzeni yürüten erkeklerin her biri (Kasım, Nasır, Mustafa, Bakır, Sidar) anneleri (Kureyşa, Cudana, Süveyda) olan kadınlar tarafından büyütölmüşlerdir. Bu annelerin her birinin ataerkil ideolojiyi içselleştirdiği, söylem ve eylemleriyle oğullarına öğrettiği düşünölmürse, kendilerini ikincil kılan, onları mağdur edip onlara şiddet uygulayan erkek egemen sistemin devamlılığına, büyük olasılıkla farkında olmadan, önemli ölçüde hizmet ettikleri söylenebilir.

Sonuç

Barındırdığı öykü ve kişileştirmelerle yaşamı yansıtan oyun metinleri, içinden çıktığı coğrafyadan, onu üreten yazarın yaşadığı toplumsal yapıda hüküm süren ideolojiden ayrı düşünölemez. Feodal ataerkil bir dünyada büyüyen ve böyle bir dünyanın gerçekliğini yapıtlarına yansıtan Murathan Mungan'ın, burada incelenen oyun metninde, ataerkil ideolojinin türlü yansımaları görölmüştür. Bu ideolojinin toplumsal cinsiyet söylemi gereği kadına biçilen özelliklerin çoğu metinde mevcuttur: Boyun eğen kadının melek oluşu, başkaldıran kadına canavar gözüyle bakılması, kadının oğul sahibi olması gereği, namuslu ve evli olma zorunluluğu, geleneksel gelin-kayınvalide ilişkisi, erkeğe bağımlılık, kadına yönelik şiddet ve cezalandırma pratikleri, her durumda suçlunun kadın olması... Aynı şekilde cinsel rolü gereği erkeğin sahip olması gereken başat özellikler de metne sızmıştır: Otoriteyi ele geçirme ve bunun için gücünü ispatlama gereği, erkek evlat sahibi olma zorunluluğu, güç ispatı için şiddet göstermeye zorlanma, başka erkeklerden üstün olmak için mücadele etme, birden çok kadınla evlenebilme... Metindeki erkek ve kadınların hemen hepsi bu toplumsal sistemin verdiği cinsiyet rollerini benimsemiş, davranış ve sözlerine eril dünya yön vermiştir.

Bu yolla yazarın, yaşanan sorunların hatta asıl lanetin kaynağının, feodal düzenin yaslandığı ataerkil sistem olduğunu göstermeye çalıştığı yorumuna varılabilir. Oyundaki sorunların kaynağı büyük ölçüde ataerkil toplumsal yapı ise bu yapının değişmesi gerekmektedir. Ataerkil yapının çökmesi, başka türlü bir cinsiyet ideolojisinin üretilmesi için, ideolojiyi yaşatan bireyler olarak kadınlar ve erkeklerin değişmesi, alınıldık rollerini yıkması gerekir. Bu da ancak bireylerin, rollerinin dayandığı ideolojiyi ve onun sonuçlarını görebilmesiyle mümkündür. Bunun için verili cinsiyet kimliklerine yönelik bir farkındalık geliştirmek, onlara uzaktan bakabilmek gerekir. Burada, metindeki kişileştirmelere yönelik böylesi bir yadırgatıcı bakış ve uzak açı sağlamak amaçlanmıştır. Bu çalışmanın odağı olan anne-oğul ilişkisi bağlamındaysa, tavır ve konuşmalarıyla ataerkil sistemin varlığını garantileyen erkeklerin birer oğul olduğu, onları yetiştirenin de anne rolündeki kadınlar olduğu gösterilmeye çalışılmış, annelerin oğullar ve toplumsal yapı üzerindeki dolaylı etkisi tartışılmıştır.

Sonuç olarak, *Geyikler Lanetler*, ataerkil ideolojiyi yansıtan ve eleştiren önemli bir oyun metnidir. Oyunda da göröldüğü gibi, toplumsal sorunların çözüme uğraması için ataerkil sistemin değişmesi gerekir. Bu değişim ise ancak bireylerin değişimiyle mümkündür. Sistemin devamlılığını erkekler olarak oğullar sağlıyor, onları da bu sistemi içselleştirmiş kadınlar olan anneler yetiştiriyorsa, söz konusu değişim, anneler ve oğullardan başlayabilir. *Geyikler Lanetler* oyunu üzerinden görölmektedir ki, ataerkil sistemin dönüşüme uğraması için önce bu sistemdeki anne rolünün ve anne oğul ilişkisinin, toplumsal cinsiyet ideolojisi bakımından sorgulamaya açılması ve yeniden yapılandırılması gerekir.

Kaynakça

- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. C. Soydemir (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Donovan, J. (2009). *Feminist Teori*. A. Bora, M. A. Gevrek, F. Sayılan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eagleton, T. (1999). *Edebiyat Eleştirisi Üzerine*. H. Gönenç (Çev.). İstanbul: Eleştiri Yayınevi.
- İrızık, S., Parla J. (2009). *Kadınlar Dile Düşünce*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İşık, E. (1998). *Beden ve Toplum Kuramı*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- İpşiroğlu, Z. (1995). *Tiyatroda Düşünsellik*. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- İpşiroğlu, Z. (2008). *Tiyatroda Kültürlerarası Etkileşim*. İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Millet, K. (1987). *Cinsel Politika*. Seçkin Selvi (Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Moran, B.(2006). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mungan M. (2007). *Geyikler Lanetler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Pekman, Y. (1996). *Murathan Mungan Oyunlarında Mitolojik Öğeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü, İstanbul.
- Sarup, M. (2004). *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*. A. Güçlü (Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şener S. (1993). *Oyundan Düşünceye*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Şener, S. (1999). *Cumhuriyet'in 75. yılında Türk Tiyatrosu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şener, S. (2007). *Oyunlar ve Gerçekler*. Ankara: Dost Yayınları.
- Şimşek, L. (2004). Tarih, Toplum, Siyaset... Ve Kadın Olmak. *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, (4), 3-16.
- Şimşek, L. (2005). Yüzü Muşmula, Giyimi Ala Bula: Anadolu Masallarında Kocakarı İmgesi. G. Putlar, T. Erman (Der.). *Türk(iye) Kültürleri*, (485-497). İstanbul: Tetragon İletişim Hizmetleri A. Ş.

Yıkıcı Ve Kıskanç Sevgiler: Bilge Karasu Metinlerinde Anne-Oğul İlişkileri*

Yasemin Koç**

Bilge Karasu'nun metinlerinde sevgi, üstüne basıp geçenlerin ardından başını gene kaldıran güçlü bir ot; sevmek ise iki kişilik bir kişi olmak demektir. Ona göre sevgi ile özgürlük birbirini besleyip birbirini yok edebilir. Sevgiyi sevgi yapan başlıca şeylerden birisi de *aşırı* olmasıdır. Tam da bu yüzden ölmediğinde öldürücü de olabilen bir duygudur. İnsan ilişkilerindeki en katı, en ilkel, arkaik formları irdeleyen bu metinlerde, sevginin aşırılığı çoğunlukla kıskançlıkla bütünleşir ve kaçınılmaz bir yıkımı beraberinde getirir. Özellikle kadim İsa-Yehuda anlatısına gönderme yapılarak irdelenen bu tutkulu sevgiler, kimi zaman sevgililikte kimi zaman dostlukta kimi zaman anne-oğul arasındaki ilişkilerde karşımıza çıkar. Değişmeyen şey ise özgürleş(tir)emeyen sevginin -ister metaforik olarak ister gerçek anlamıyla- öldürücü olmaya eğilim göstermesidir.

Karasu metinlerinde anne-oğul ilişkilerinde sevginin durmaksızın boğucu, teknelci bir hal aldığı; annelerin oğullarının hayatlarındaki sınır ihlallerinin sağlıklı bir ilişki türü yarattığını görürüz. Farklı anlatılarda, farklı kahramanlar üzerinden benzer bir ilişki formu tasvir edilir, irdelenir. Hem annelerin hem de oğulların birbirlerine benzer yanları bulunur. Ailede baba figürünün eksik ya da kusurlu olması, oğulların sevgililerinin erkek olması, annelerin sevgisiz bir evlilik yürütmesi bunların başında gelir. Öte yandan sevgide aşırılığa ve kıskançlığa giden, sınırları ihlal eden çoğunlukla anneler olsa da oğulların da bir *erkek yalnızlığı* içinde kadınların çoğul dünyasını kıskandıklarını görürüz. Dolayısıyla bu ilişkiler karşılıklı olarak deforme edilir ve çekilen acı, taraflar arasında paylaşılır.

Yazarın, "Doğrusu bir 'ikili' bulmadan yazamıyorum ben pek" (Karasu, 2009, s.229) diyerek açıkça dile getirdiği üzere düalite onun yazınında çatıyı kuran unsurlardan biridir. Metinlerde çeşitli alt başlıklarla ele alınabilecek sayısız ikilik (usta-çırak, av-avcı, efendi-köle vb.) olmasına rağmen, bu ikilikleri temelde *öteki*yle olan ilişkimiz ve *öteki*nin karşısındaki konumumuz olarak düşünmek mümkündür. Zira buradaki ilk *öteki*nin ve onun karşısındaki diğer *öteki*nin adı ve tanımı sürekli değişse de birbirlerine karşı konumları aynı kalır. Hem karşıtlık hem de bütünlük içindeki bu ikili sistemler zaman zaman üçlü bir yapıya da dönüşür ve genişlerler. Bu yapılardan kadın-erkek ve anne-oğul ikiliği ile anne-oğul-sevgili üçlüsü çalışmamızın odaklanacağı nokta olacak. Bilge Karasu yazınında kadın-erkek ikiliği bütünleşmeden çok çatışma-karşıtlık içinde resmedilir. Fakat bu karşıtlık, akla gelen ilk anlamıyla, toplumsal cinsiyet rolleri yahut salt bedensel farklılıklar üzerinden şekillenmez; daha çok yaşamın içinde iki ayrı zihinsel ve duygusal dünya kurmuş olmak onları birbirlerinden ayırır. Kadın ve erkeğin, metinlerdeki diğer ikilikler gibi yer değiştirdiğini, birbirine dönüştüğünü göremeyiz. Kadınlar kurdukları dünyada çoğul ve kalabalık, erkekler ise tekil ve yalnız bir görünüm sergilerler. Kimi zaman da bu ikili ilişkiler üçlü ilişkilere dönüşerek, kadın ile erkek

* Bu çalışma "Bilge Karasu Yazını Üzerine Bir İnceleme" başlıklı doktora tezinin içeriğinden üretilmiştir.

** Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kcysmnc@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6667-4962

arasında rekabete, iktidar kavgasına dönüşür. Bu ikili sistemleri metinlerde bütünleyen, genişleten şey çoğunlukla üçlü yapılar olur. Fransız akademisyen Georges Dumézil'in Hint-Avrupa toplumları üzerine yaptığı araştırmalarla kurmuş olduğu *üç işlev teorisi* Karasu'nun düşün dünyasını önemli ölçüde etkiler ve yazar, Dumézil hakkında hazırladığı yazısında *üç işlev teorisinden* de bahseder. Üçlü sistemlerin daha belirleyici olduğu, zemini kapladığı Karasu metinlerinde özellikle duygusal ilişkilerin ön plana çıktığını; kıskançlık-arzu-pişmanlık gibi açmazların bu ilişkilerden kaynaklandığını görürüz. Anne-oğul arasındaki ikili yapıya eklenen üçüncü kişiler de kıskançlığı tetikleyen unsura dönüşürler. Çalışmamızda anneler ve oğullar arasındaki gerilimin başlangıç noktası olan kadın-erkek farklılığından yola çıkacak, ardından annelerin kıskançlıkla beslenen yakıcı sevgilerinin yarattığı atmosferi ortaya koyacağız.

1. Yalnız Erkekler, Çoğul Kadınlar Ve Anne-Oğul İkililiği

*“Sarılıp gövdesine sımsıkı
Bir kadın kendini doğurabilir isterse”¹*

Bilge Karasu'nun metinlerinde kadın ve erkeğin birbirlerine karşı konumları, diğer ikiliklerden, söz gelimi usta ile çıraktan yahut avcı ile avdan daha belirgin ve karmaşık bir karşıtlık içerir. Kadını temel olarak *çoğul*, erkeği ise *yalnız* olarak resmeden anlatılarda bu farklılık çoğunlukla sancılı ilişkiler yaratır. *Troya'da Ölüm Vardı* bir doğum sahnesiyle başlar ve metin kadının karşısındaki erkeğin konumunu da tasvir eder. Kanın içinden, ölümün yokladığı noktadan doğumu gerçekleştiren kadın “her şeye karşı tek”tir (2012, s.7). Dirimin yeniliğine ölümle birlikte inanmak olan doğum, kadının sahip olduğu mistik bir güç gibidir. Dişi, bütün kokusuyla, sıcaklığıyla, ıslaklığı ve genişliğiyle dünyaya yayılırken doğumun büyüündeki erkek kıyasıya açtır ve bu doğuruşun açlığı bitirici, öldürücüdür (s.8). Kadınlar karşısındaki erkeğin yalnızlığı erkek dünyasının katı yalnızlığı olarak tanımlanır:

*Yalnızlık vardı erkeklerin içinde. Dumanın ardından ‘Kadınlar yalnız değil.
Kadınlar yalnız olmaz. İçtiğinde bile.’ Yalnız olan erkeklerdi. Kadın
yanlarında ydı, yalnız olamazdı... Erkekler kuşlardan daha kuş, ayaklarının
yerden kesileceği anı bekliyorlardı. Kadınlarsa yayılıyor yerde dağılıyorlar
dönmeler içinde (s.40).*

Bu katı yalnızlığı “Oda Oda Dünya” bölümünde ise Aleko, babasının ölümünden sonra annesiyle baş başa kalınca yaşayacaktır: *Babam öleli dokuz ay oldu... Erkek dünyasının katı yalnızlığı, onu büsbütün sarar artık, hem de yakında...*(s.37) Öte yandan Müşfik ile Suat da kitap boyunca anlatılan ilişkilerinde, paylaştıkları sayısız şeye rağmen bu yalnızlıktan kaçamazlar: *Yan yana büyüdük ama ikimiz de yalnız, ikimiz de ayrı* (s.63) . Müşfik'in ailesiyle birlikte Sarıkum'dan İstanbul'a giderken yanında götürdüğü ve sonunda bir araba altında kalıp ölen kedisi Hans da erkektir ve o bile bu yalnızlığın dışında kalamaz: *Hans kaldıydı böylece, erkek yalnızlığının içinden bakardı bana* (s.83). Yazarın, otobiyografik unsurlar içeren metinlerinde de kalabalık bir kadın grubuyla karşılaşırız. *Lağım-laranası ya da Beyoğlu*'nda hem bir semt olarak Beyoğlu'nda hem de anlatıcının içinde büyüdüğü evde-ailede daima kadınları görürüz. Anlatıcının kendisi dışında, evde yaşayan tek erkek babadır; onun da anlatıda kapladığı alan dardır. Anne, anneanne, teyze, teyzekızları, anamgiller, anne tarafı gibi sözcüklerle sayısız kez karşılaştığımız metinde bu insanlar bir arada yaşar, birlikte hareket ederler. Öte yandan Beyoğlu'nda yaşayan komşular, tanıdıklar, bildik yüzler de kadınlardan oluşan bir kadrodur: Kedili Meryem, Nevzat Hanım, Leman Hanım, Adile, İnyet Hanım, kalfa kadın... Beyoğlu'nun tarihi kadınlarla tıka basa dolu, bir tür anaerki tarih gibidir. Bütün bu kadınlar arasında, babasıyla da yeterince yakın olamayan bir erkek çocuğu tek başınadır. Karasu metinlerdeki kadınların kendi bedeninde, ontolojik bir şekilde var olan çoğalma, çoğul

¹ Cansever, Edip. Sonrası Kalır II, YKY, İstanbul, 2015.

olma yetisi aynı zamanda hayat boyu yalnız kalmamaya, çoğul olmaya saplantılı olmalarına yol açar. Buna rağmen çoğul olduğu iddia edilen, çoğul olmaya mecbur hisseden kadınlar hakikatte yalnızdırlar. Sevmedikleri erkeklerle evlenmiş, aile içinde dışlanmış yahut çok sevdikleri oğulları tarafından da bedenen ya da kalben terk edilmişlerdir. Ataerkil dünyanın sınırları da *erkeklerin katı yalnızlığı* ile çekildiğinden bu katı duvarlar kadınları hapseder. Söz gelimi *Troya'da Ölüm Vardı*'da Suat'ın annesi olan Nimet Hanım eşinin ailesi olan "Çuhacılar"la, iç içe yaşayan fakat aslında hiçbir zaman onlardan biri olamayan bir kadındır. Kayınpederi Hasan Bey'in bir *dediğini iki etmeyen* Nimet Hanım yine de *kendini sevdiremez*, hatta komşuları dahi bilir ki Hasan Bey başına bir şey gelse hem oğlunu hem de eşi Nimet Hanım'ı silkip atacaktır; zaten oğlunun Nimet Hanım'la evlenmesini de gönülsüzce kabul etmiştir (2012, s.97). Kayınpederine, eşine ve oğluna kendini feda eden, hayatı bu erkeklerin hayatıyla sınırlanan Nimet Hanım sonunda oğlu Suat'ı da kolay kolay göremez olur. Öyle ki ilaçlarla ispiro arasında bir tür sarhoşluk halinde yaşar ve eve kapanır. Bu keskin yalnızlığını dindirsin diye, yıllar sonra yaşanıp hastalandığında kendisini ziyarete gelen Müşfik'e bile baskı uygular: *Gitmeyeceksin, kalacaksın, beni böyle yapayalnız bırakamazsınız* (s.69). Nimet Hanım'ın yalnızlığa karşı bu çığığı bütün *Troya* kadınları adına atılmış gibidir. Müşfik'in annesi Dilaver Hanım'da oğlunu babasız büyütmemek için sevmeden evlendiği Reşit Bey'le hiçbir zaman gerçekten mutlu olamaz; üstelik Reşit Bey'in ihanetine de uğrar fakat her şeyi sineye çekerek bu mutsuzluğu kabullenir. Kendini evine, sevmediği eşine ve en büyük takıntısı olan oğluna adayan bir isim de odur.

Yazarın; denemelerinde de bahsettiği, yakından gördüğünü söylediği, korkutucu bulduğu *usyitiminin*, yani bellek kaybının ve de hem bedensel hem ruhsal hastalıkların kurgusal metinlerindeki temsilcileri çoğunlukla annelerdir. Karasu'nun kendisi de uzun yıllar hasta annesinin bakımını üstlenmiş ve onunla birlikte yaşamıştır. Bu süreçte hayat, kendi ifadesiyle, bir tür cehenneme dönüşür; pek çok hastalığı bir arada ve arka arkaya yaşayan yaşlı bir hastayla ilgilenmek de hayatı sekteye uğratar ve yazarı yüreği ağzında yaşamak zorunda bırakır. Karasu annesinin hastane sürecini onu parça parça alaşağı eden bir dönem olarak tanımlar (2013a, s.187) . Hasta olmak kadar hastaya bakan olmak da zorlayıcı bir tecrübedir: "Anam bu son günlerde bir de deri-damar iltihaplanmaları ile uğraştırıyor. Eğlencemiz büyük! Artık dayanamayacağım duygusu çok sık gelip oturuyor içime" (2013b, s.134) . Kurgusal metinlerde ise hastalıkla sınanan kadınlardan biri Suat'ın annesi Nimet Hanım'dır. *Troya'da Ölüm Vardı*'nın kiskanç, boğucu annelerinden Nimet Hanım, aile içindeki sorunlar ve Suat'la yaşadığı problemler neticesinde yarı sayıklar, tuhaf bir ruh hali içine girer. Müşfik, Sarıkum'dan ayrılmadan önce Nimet Hanım'la karşılaştığında onu dağılmış halde görür: "Çarşafın arasında başını güç halle gördüm. Karmakarışık, darmadağınık bir gürbüz çiçek gibi yatıyordu... Çarşaf bükümleri içinden beliriveren bedenin bükük boynu doğrudu, başı biraz kalktı, sonra gene yığıldı" (2012, s.65-66). Müşfik'e oğlunun nerede olduğunu sorup istediği cevabı alamayınca başını yastıklara vurarak isyan etmeye başlayan Nimet Hanım, alkol-ter-sabun kokularının arasında Müşfik'e önce kızan, sonra sevgiyle uzanan, hisleri arasında hızlı geçişler yaşayan bir ruh halinde boğulmuş gibidir. İspiro, alkol onu daha da zor bir ruh haline itekler, yalnız kalma korkusuyla Müşfik'in gitmesini engellemeye çalışır, hatta Suat'ın yokluğunda onu oğlu olarak görmek ister. Nimet Hanım, içlerinde yaşadığı hâlde hiçbir zaman bir bütün olamadığı, sevemediği Çuhacı ailesine Suat için katlanmış fakat Suat'ı da kaybetmiş hissetmektedir. Bu durum onu bir tür deliliğe sürükler. Öte yandan Müşfik'in annesi Dilaver Hanım da fiziksel olarak sağlıklı olsa da ruhsal olarak dengesiz bir durumda, çoğunlukla isyankâr ve fevri bir tutum içindedir. O da tıpkı Nimet Hanım gibi oğluna aşırı bağlı, kiskanç, mutsuz bir kadındır. Müşfik'e hem çok kızar, onu hem sertçe eleştirir hem de ondan asla vazgeçemez, daima yanında ister. Bu inişli çıkışlı, hastalıklı ruh halleri her iki kadının da hayatını zorlaştırır. Annelerin yanı sıra oğullar da dönem dönem ruhsal sorunlar yaşar. Söz gelimi metnin başında, Suat'ın yıllar sonra Sarıkum'a döndüğünde söylediklerinden Müşfik'in delilik hâline dair bilgi toplarız. Sokaklarda gezinirken Müşfik'i düşünen Suat, "Deli oldu, hastaneye yatırdılar, diye bir şeyler duymuştum bir aralar" der (s.14). Dilaver Hanım da oğlunun hastalık ve sonrası dönemine dair konuşur: "...hastalık gelecekti ona, ondandı bu halleri... Hastalandı sonra, iyileşti de... Eve dönmek istemiyor, eve gelince zaten odasının

kapısına bile yaklaşmıyor, deliliği sanki o odaya kapanmış bekliyormuş gibi onu, korkuyor odadan kapısından bile korkuyor...” (s.78) Müşfik’in kaderine benzer bir şeyi Aleko’da da görürüz. Aleko, yaşadığı semtte (Yalıburnu) eşcinsel olduğu duyulunca orayı terk etmek zorunda kalır ve yeni mahallesinde de insanlar ona deli gözüyle bakar: “Bu mahallede beni biraz... Elini şakağının yanında salladı. Desinler. Ne olacak yani? Delilik alt tarafı...” (s.37) Buhranlı, usuyla kavgalı annelerin yazgısı adeta oğullarda sürüyor gibidir.

Metinlerdeki çeşitli ilişki türlerinde görünen kadın-erkek arasındaki karşıtlık özellikle anne-oğul ilişkilerinde ivme kazanır. *Lağımın Arması Ya da Beyoğlu*’nda anlatıcı erkek evlat, yaşlanan ve artık hastalıklarla mücadele eden annesine şöyle seslenir: “Bundan böyle kaç yıl yaşarsak yaşayalım, birlikte yaşayacağız... Ama hayatımı yediğin kadar yedin. Bundan böyle hayatımın bir dirhemini bile yedirmeyeceğim sana” (2004, s.68). Bu ilişkide de anne git gide yükselen, sürekli huysuzluğa ve sinirliliğe sebep olan bir hastalık sahibidir. Öyle ki oğul kimi zaman “etinim kemirildiğini” hissedecek kadar gergindir. Annesiyle “çatışmasız bir gün” geçmez hâle gelmiştir. Bu çatışmanın-gerilimin en belirgin hatlarından biri de oğulun ilişkilerine annenin verdiği tepkilerdir. Oğlunun evine giren herkese bir kusur bulan, oğlunu onun yakın arkadaşlarına bile şikâyet eden anne için “Her sevgimi, yakınlığımı kirletmek için uğraşıyordu sanki.” (s.69) diyen oğul, zaman zaman ona hınç duymaktan kendini alıkoyamaz. Aralarında hem güçlü bir sevgi bağı vardır hem de anne oğlunun hayatına çoğu zaman engel olmaya çalışan, onu onaylamayan bir konumdadır:

Gerçekte yük değil, engel olduğunu unuttur; yalnız geçmişte değil, bugün bile. Hem bilerek, isteyerek. Eşimin dostumun arasında kendince seçimlere girdiğini, bu seçime uyararak benim ilişkilerimi düzene sokmaya çalıştığını, çokça bağlandıklarımı uzaklaştırmak için en açık, en sesli yöntemlere başvurduğunu çok gördüm (s.70).

Bütün ilişkiler içinde, oğlunun en çok bağlandığı sevgilere itiraz eden anne, belki de birlikte yaşadığı tek insanı-tek yoldaşını kaybetme korkusuyla bir rekabete giriyor ve kıskanıyor gibidir. Anne ile oğlunun ilişkisi başından itibaren çatışma içerse de annenin hastalığıyla beraber davranışları sertleştikçe bu çatışma da sertleşir. Buna rağmen öldüğü güne kadar oğlu onu yalnız bırakmaz: “Yanımdan ayırmadım, yanından ayrılmadım.” (s.69) *Troya’da Ölüm Vardı*’da Suat, Müşfik ve Aleko da anneleriyle daimi bir çekişme-çatışma içindedirler; özellikle de cinsel kimlikleri ve yaşam şekilleri sebebiyle annelerinin baskısı altındadırlar. Gürbilek’in de çalışmasında işaret ettiği üzere; erkekler arasındaki sevgiyi kıskanan ve çocuklarında doyum arayan kadınlar boğucu, sahiplenici, yutucu sevgiyi doğrular, böylece de karı-koca ilişkisini ana-oğul ilişkisinin devamı kılarlar (1995, s.80). Aleko’nun annesi, oğlunun bir aşk ilişkisi yaşadığı erkeğe karşı çıkmakta, oğluna karşı engelleyici davranmakta, onu kendi yanında kalmaya zorlamaktadır: *Annem sana hala içerliyor. Lafının edildiğini bile duymak istemiyor* (2012, s.35). Müşfik de annesiyle iki ayrı uçta, bir karşıtlık içindedir. Bu karşıtlığı açıkça dile de getirir: *Onu sevmediğimi söylerim hep. Beni seviyor, fakat çok kırıyor. Onun için sevmem* (s.57) .Anneler ve oğullar arasındaki çatışma, oğullar büyüdükçe daha keskin bir hal alır ve bu duruma dair düşünceler anne-oğul ekseninden genel bir kadın-erkek farklılığına da taşınır. Müşfik, annesi Dilaver Hanım üzerinden kadınları yargılar:

Siz kadınlar bir şeye bağlanınca kusurları mil olup gözünüze çekilse gene de görmezsiniz... Görmezsiniz körsünüz çünkü. Sizde onu göreceksiniz göz olsaydı kadınlığınız kadınlık olmazdı çünkü (s. 75-76).

Dahası, Müşfik’e göre bütün kadınlar, sevilirken bile canlarının yanmasını isterler. Oysa Dilaver Hanım, kör olmadığını, kusurları, sorunları gördüğünü ama anneliği sebebiyle görmezden geldiğini söyler: *Evet, sevdiğimiz insanın kusuru olmasını istemeyiz, kusuru varsa görmezden geliriz... Bir kadının gözü on erkek gözünden daha iyi görür hakikatleri.* (s.79) Müşfik’i kızdıran, bunaltan, annesine neredeyse düşmanca davranmasına sebep olan kadınlık, Dilaver Hanım

için, daha oğlu karnındayken bile devre dışı kalmış gibidir. Çocuğunun sevgisi ve anneliği onun tutunduğu tek dal, kendini tanımlamasının tek yolu olmuştur. Dilaver Hanım oğlu Müşfik'in ilişkilerine karışıp, oğlunun hayatına giren insanlara karşı çıktığı için tepki aldığını söyler. Yine de Müşfik, Suat ve Aleko da tıpkı *Lağımlararası*'nin anlatıcı oğlu gibi annelerine tamamen sırt dönemezler fakat zaman zaman çatışmaya da girerler. Öte yandan, annesini kendine saklamak isteyen, üç yerine iki olmak isteyen oğul sendromuyla da karşılaştığımız olur. Söz gelimi Müşfik, uzun bir süre öz babası sandığı üvey babası Reşit Bey'i tam olarak sevmez ve varlığından çoğunlukla rahatsız olur: *Belki severdim belki de sevmezdim, hala bilemiyorum. Onun ölümünü istediğim zamanlar oldu ama ölümünü istedim, anamla baş başa kalmak istedim* (2012, s.99). Evden gitmesini, bir daha dönmemesini istediği babayı annesi her şeye rağmen sevmekten tam olarak vazgeçemez. Bu yüzden de Reşit Bey ölene dek, anne-oğul arasındaki ikili dengeye üçüncü olarak dâhil olmaya devam eder. *Troya'da Ölüm Vardı*'nın barındırdığı kadın-erkek ikiliği yalnızca anne-oğul ilişkileriyle sınırlı kalmaz.

Müşfik'in Suat'tan sonra, yetişkinlik yıllarında kurduğu özel ilişkilerden rahatsızlık duyan yalnızca annesi değildir. Sadun ve Talha ile kurduğu dostluğun sevgililikle iç içe görüldüğü sınırları belirsiz ilişkilerin rahatsız ettiği başka kadınlar da vardır: Sadun'un eşi Rana ve Talha'nın eşi Lerzan. Bu ilişki ağı, içerisinde çeşitli ikilikler barındıran üçlü yapılar olarak karşımıza çıkar. Rana, üzerinde bir iktidar alanı kurabildiği Sadun üzerindeki gücünü yollarına bir ağustos güneşi gibi kavurucu, kurutucu Müşfik (s.105) çıkınca kaybetmeye başlar. İkili ilişkileri, bir üçüncü tarafından tehdit altına girer. Müşfik ise Rana'nın sevgisini" teknelci ve kıskanç " (s.106) olarak niteler. Rana'nın kocasının da yerine konuşmasının, hareket etmesinin bir ilk olmadığını, bunun kadınlara has genel bir özellik olduğunu söyler. Sadun ise Rana'nın istediğini elde ettiğinde yani hamile kaldığında ulaştığı ruh halini kadınlığıyla, kadının çoğulluğuyla bağdaştırarak tanımlar:

Yangını söndü artık, karnı kımıldıda, ikiliği büyüyor, bundan böyle herkes görebilecek. İsteddiği oldu. Yeryüzünden silinmeyecek o büyük tutkusu doyunduruldu artık bu dünyada iz bırakacak kadının yüceliğine erdi artık (s.113) .

Erkeklerin yalnızlığı, kadınların çoğulluğu-kalabalığı meselesi böylece bir kez daha ortaya çıkar. Sadun'a göre, Rana'nın hem ona hem başkalarına olan sevgisi de nefreti de bebeği olduktan sonra önemini kaybetmelidir. Kadın ve erkek arasındaki ikiliğin çocukla beraber üçlü bir ilişkiye dönüşmesi, metnin tamamında, dengeleri bozması beklenen bir şey olsa da Rana, Sadun'un sandığı gibi kendisini tamamen çocuğuna kaptırmış değildir. Metinlerdeki Müşfik, Ercan, Rasin gibi karakterler heteronormatif bir kurum olan evlilik tarafından dışlanan, böylece yalnızlığa itilen karakterlerdir. Durmaksızın dönüşen bir aritmetik yapı metinlerde ikiyi teke, ikiyi üçe, üçü ikiye çevirerek ilişkiler ağı kurar. Özellikle kadın-erkek ilişkilerinde, anne-oğul ya da aşk ilişkisi olması fark etmeksizin, ikili ilişkiler bir üçüncüyle tamamlanmaya mecbur gibidir. Üçüncü kişilerin devreye girdiği ve anne-oğul ilişkilerindeki kıskançlığı tetiklediği noktada, öncelikle Karasu metnindeki en ilgi çekici izleklerden birine, İsa-Yehuda-Yohanna yorumuna yoğunlaşmak gerekir. Bilge Karasu, 1963'te TDK Çeviri Ödülü'nü almasını da sağlayan, D. H. Lawrence'in *Ölen Adam* isimli kitabına yazdığı ön sözde Yehuda'ya değinir:

İçine birden şeytan girip çıkan bir Yehuda yerine çok sevip kıskançlığına ölümden başka çözüm bulamayan bir Yehuda düşünmek daha doğru gibi geliyor, Yehuda'nın İsa'yı ele vermek için öpmüş olduğunu unutmamalı (Lawrence, 1985, s.12).

Yazarın bu kadim anlatıya getirdiği yorumda tutkulu sevgisi Yehuda'yı, sevdiğine ihanet edecek kadar büyük bir kıskançlığa sürükler. Bu yoğunlukta yaşanan ilişkiler, olması gerektiği gibi "ikinin her şeye karşı bulduğu bir teklikle" değil, zorlayıcı bir "üçlü" yapıyla yaşanır. Anneler

ve oğullar arasındaki karmaşık ilişkilerin tamamlanma noktası üçüncü insanlardır. Söz gelimi Dilaver Hanım, oğlu Müşfik'i büyük bir tutkuyla, kıskançlıkla sever ve oğlunun hayatına giren insanlara da bu yüzden düşman olur:

Müşfik onları eve getirdiği zaman ağzımı açıp bir şey dedim mi hiç, ama kaba kötü çocuklardı, onları o seviyordu ama ben her zaman onların kusurlarını görürdüm, onun için mi kusurlu oluyor kadınlar? (2012, s.82)

Annesi, çocukluğundan yetişkinliğine kadar boğucu bir sevgiyle Müşfik'in hayatını, ilişkilerini gölgeleyerek onun ikili ilişkilerini bir tür üçlü ilişkiye çevirir. Nitekim Aleko'nun annesi de Müşfik'le oğlunun ilişkilerinden rahatsızdır ve bu ilişkiye engel olur: *Annem sana hala içerliyor. Lafının edildiğini bile duymak istemiyor* (s.35). Bu noktada seven-sevilen-kıskanılan kişilerin yer değiştirdiğini fark ederiz. Örneğin Müşfik aşk ilişkileri içinde çoğunlukla kıskanan olurken annesi tarafından kıskanılan kişiye de dönüşür. İsa-Yehuda-Yohanna denklemine koşturulan bu ilişkilerde karakterlerin rolleri esnekler. Seven, sevilen, kıskanan ve kıskanılanlar yer değiştirerek dönüşürler.

Son Söz

Bilge Karasu yazınında her türlü duygunun arkaik formuyla sıkça karşılaşırız. Bu arkaikliğin tamamlayıcısı zaman zaman da aşırılık olur. Sevginin de aşırılığı, arkaikliği, beraberinde önce kıskançlığı getirir ardından da bu kıskançlık yıkıcı bir etki yaratır. Anne-oğul ilişkileri de bu sevgi-kıskançlık girdabının en belirgin alanlarından. Oğullarına adeta saplantılı bir sevgiyle bağlanan kadınlar esasında aile ve eşin manevi yokluğunu oğullarıyla doldururlar. Annelik rolleri onların merkez rolleridir ve bu rolün etki alanını kaybetmek istemezler. Bu tür bir sevgi ve bağlılık yalnızca oğullar için değil anneler için de zamanla yıkıcı bir hâle dönüşür. Her iki tarafı da damla damla zehirleyen bu bağ her şeye rağmen vazgeçilmezdir de. Bu ilişkilerin içindeki çatışma kadar hem zehirleyici hem vazgeçilmez olma ikiliği de karmaşık bir yapı oluşturur. Bu yapıyla anne-oğul ilişkileri insan zihninin, duygularının ve ilişkilerinin çok yönlü, girift, ikili doğasına da işaret eder.

Kaynakça

- Cansever, E. (2015). *Sonrası Kalır II*. İstanbul: YKY.
- Gürbilek, N. (1995). *Yer Değiştiren Gölge*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karasu, B. (2009). *Susanlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- _____ (2012). *Troya'da Ölüm Vardı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- _____ (2004). *Lağım-laranası ya da Beyoğlu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- _____ (2013a). *Jean ve Gino'ya Mektuplar*. (Çev. Ongan, S.). İstanbul: Metis Yayınları.
- _____ (2013b). *Haluk'a Mektuplar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lawrence, D. H. (1985). *Ölen Adam*. (Çev. Karasu, B.). İstanbul: Adam Yayınları.
- Koç, Y. (2023). *Bilge Karasu Yazını Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İzmir.

Ebe ve Oğlu

Ummahan Yücel*

*“Bir ebenin oğlu olmak gurur verici”
“Annemin nöbetçi olduğu akşamları sevmezdim. ..
ev sessiz ve boş gelirdi ve annem olmadığı için üzgün hissederdim”*

Ebelik insanlık tarihi kadar eski, kadınlar ve toplumlar için vazgeçilmez öneme sahip bir kadın mesleğidir. Ülkemizde ebelik mesleği her zaman önemini korumuş, köklü ve derin bir tarihe sahip olmuştur. Yakın tarihe bakıldığında Cumhuriyetin kuruluş yıllarında savaş ve bulaşıcı hastalıklardan ölümler sonucu ülkemizde nüfus oldukça azalmıştır. Kötü koşullar ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlik özellikle doğum sırasında ve sonrasında anne ve bebek ölümlerine neden olmuştur. O dönemlerde en önemli yetersizlik alanlarından biri de sağlık insan gücü azlığıdır. Sağlık insan gücü yetersizliği, özellikle nüfusun çoğunun yaşadığı ve sağlık gereksiniminin daha fazla olduğu köylerde daha yoğundur. Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılında tüm ülkede 344 Hekim, 60 Eczacı, 560 Sağlık Memuru ve 136 ebe ile hizmete başlanmıştır. Bu sayılar o yıllarda sağlık personeli sayısında yetersizliği göstermesi açısından oldukça önemlidir (Karabulut, 2007, ss. 153, Yücel 2023, ss.75). Cumhuriyetin ilk sağlık bakanı olarak uzun süre görevde bulunan Dr. Refik Saydam sağlık alanında önemli çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. Sağlık örgütlenmesinin kurulması (dikey örgütlenme modeli) ve genişletilmesi, sağlık mevzuatları oluşturma, koruyucu sağlık hizmetlerinin öncelenmesi ve bulaşıcı hastalıklarda mücadele bu dönemin öne çıkan gelişmeleridir. Bununla birlikte sağlık personeli yetiştirmeye yeterli önem verilememesi bu döneme yönelik yapılan önemli eleştirilerdendir (Prof. Dr. Nusret Fişek'in kitaplaşmamış yazıları-I, 1973, ss. 3). Bu yıllarda nüfusu artırma politikaları, anne ve bebek sağlığı sorunları nedeni ile gebe izlemleri, doğum hizmetleri, lohusa ve bebek bakımı öncelikli sağlık gereksinimleri arasında yer almıştır (Baytal 2009, ss. 124). Ülke genelinde sağlık personeli ve sağlık kurumlarının yetersizliği nedeni ile özellikle nüfusun çoğunluğunun yaşadığı köylerde bu hizmetlere ulaşım oldukça sınırlı olmuştur. Doğumların çoğunluğu evde ve sağlık personeli olmayan kişilerin yardımı ile gerçekleşmiştir. “Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun” ile diplomasız ebelerin doğuma yardım etmelerinin yasaklandığı 1928 yılında eğitimli ebe sayısı ve ebe okulları yok denebilecek kadar azdır. Ebe sayısı 1930 yılında 400, 1935 yılında ise sadece 451'dir (Karabulut, 2007, ss. 153). Nüfusun beşte dördünün yaşadığı köyler, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkenin enerji kaynağı olarak görülmüş, ülkenin sosyal olarak ilerleme ve yükselme davasında bu enerji kaynağının aktif hale gelmesinde sağlık hizmetlerine özel önem verilmiştir. Köylere doğru atılan ilk Devlet adımlarından biri de köylerde ebe ve sağlık memurlarının görevlendirilmesidir. Bir yandan köylü kadınların doğurma kabiliyeti yüceltilirken diğer yandan doğumlarda görülen ölümlerin köylerde daha fazla olduğuna dikkat geçilmektedir. Bu nedenle doğumların köyde istihdam edilecek köy ebelerinin yardımı ile gerçekleşmesi hedeflenmiştir.

* Doç. Dr. Ummahan Yücel, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ebelik Bölümü, Karşıyaka/İzmir ummahan.yucel@ege.edu.tr, ORCID No: 0000-003-3531-8644

1. Ebelik Mesleğinin Önemi Ve Ebelik Eğitimi

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra sosyal ve ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda nüfusu artırma önemli bir politik mesele olmuştur. Nüfusu artırmak amacı ile bazı yasal önemler ve sosyal politikalar izlenmiştir (Baytal 2009, ss. 123). Nüfusu artırmak için yollarından biri doğumun arttırılması bir diğeri de ölümlerin azaltılmasıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün yaptığı uyarı ve övgülerin de etkisi ile Sağlık Bakanlığı'nın nüfusu artırmaya yönelik önemli çabaları olmuştur. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele yanı sıra çocuk ölümlerinin çoğunun doğum sonrasında ve çocukların ilk bir yaşına gelmeden gerçekleşmesinden dolayı süt çocukları muayene ve tedavi evlerinin ve doğum evlerinin kurulması bu çabalardan bazılarıdır (Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, 1973, ss. 83, Yücel 2023, ss. 81, Altay 2017, ss. 182). Cumhuriyetin ilk yıllarındaki koşullar ve hedefler doğrultusunda köylere kadar sağlık hizmetinin ulaştırılabilmesi, gebe izlemlerinin, doğum yardımının, lohusa ve çocuk sağlığı hizmetlerinin eğitilmiş sağlık personeli tarafından verilebilmesi için 1936 yılında çıkarılan 3017 sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı teşkilat kanununun (Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve Memurin Kanunu) 26. maddesi ile Sağlık Bakanlığı'nın il sağlık teşkilatı içinde köy sağlık teşkilatı oluşturulmuştur. Köy sağlık teşkilatı köy hekimleri, köy ebeleri ve köy sağlık korucularından oluşmuştur (Resmi Gazete, 1936). Kanunun 34 maddesinde belirtildiği gibi mesleki eğitim kurumlarına bağlı ebe okulları iki derecedir. Birinci derece ebe okullarında ortaokul eğitimi üzerine iki yıl eğitim verilmiştir. Birinci derece ebe okulu mezunları şehir ve kasabalarda özel idare ve belediye ebelerinde veya bakanlığa bağlı kurumlarda çalışmıştır. İkinci derece ebe okulları ise ilkokul üzerine bir yıl eğitim vermiştir. İkinci derece ebe okulundan mezunlar sadece köylerde ebelik yapmıştır (Resmi Gazete, 1936). 3017 sayılı kanunun doğrultusunda köylerde çalışacak ebe yetiştirmek için köy ebe okullarının açılması gündeme gelmiştir. Doğum evleri bünyesinde köy ebe okulları kurulmuştur (Yücel 2023, ss. 83). 1938 yılında dokuza çıkan Doğum ve Çocuk Bakım Evlerinin bulunduğu iller Ankara, Konya, Adana, Balıkesir, Malatya, Kars, Van, Erzurum ve Çorum'dur (Sihhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti, 1938, On beşinci yıl kitabı, ss. 348). Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, ebeler hizmetlerinin gittikçe artan önemi ve ihtiyacı nedeniyle özellikle kırsal bölgelerde olmak üzere ebe ihtiyacını karşılamak üzere ilk olarak 1937'de Balıkesir ve 1938'de Konya'da doğum evleri bünyesinde Köy Ebe Okulu açmıştır (Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, 1973, ss. 183). Balıkesir köy ebe açılış töreninde Vali Ethem Aykut, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kadınların kamu hizmetlerine ebeler ve hemşirelik gibi sağlık hizmetleri ile girdiklerine dikkat çekmiştir. Törende öğrencilere yönelik yaptığı konuşmada ise görevlerinin köylü kadınların çocuklarını doğurtmak daha da önemlisinin bu çocukları dünyaya geldikten sonra kurtarmak olduğunu söylemiştir (Türkdili, 2 Ekim 1937).

Köy ebe okullarında ilkokul üzerine bir yıl teorik altı ay hastanelerde staj yaptırılarak ebeler eğitimi verilmiştir. Bu okullardan mezun ebeler okulların kuruluş amacına uygun olarak mevzuatta belirtildiği gibi sadece köylere çalışmışlardır. Bir yıllık eğitimin ardından maaşlı olarak altı ay zorunlu stajını farklı hastanelerde tamamlayan mezunlar sağlık bakanlığı tarafından köylere atanmıştır. 1943 yılında 4459 sayılı Köy Ebeleri ve Köy Sağlık Teşkilatı Kanunu düzenlenmiştir (T.C. Resmi Gazete, 1943). Yasa tasarısının görüşüldüğü TBMM tutanakları yasaya duyulan gereksinimi ve beklentileri yansıtmaktadır. İçel millet vekilinin sözleri yasanın ülkenin nüfus meselesi için önemine ve köylerde istihdam edilecek köy ebeleri ve köy sağlık memurları ile köylere sağlık hizmeti ve refah götürme beklentilerine işaret etmektedir. Kanun taslağı görüşmelerinde söz alan İçel millet vekilinin sözleri şöyledir (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 05.07.1943):

"bu lâyiha (kanun taslağı) ile bütün nüfus dâvamıza ve ona sımsıkı bağlı olan sağlık dâvamızın, geliştirilmesine doğru yeni ve inanlı bir adım atılmış olduğuna göre....İmparatorluğun asırlardan beri ihmal ettiği köylüyü, ilgili, metodlu ve programlı olarak ele alan Cumhuriyet rejimi, köy enstitüleri ile, dün olduğu gibi, bugün de köy ebeleri ve köy sağlık memurları ile köye, köylüye irfan, sağlık ve refah getirmek yoluna girmiş bulunuyor.....Bu

lâyihanın istihdaf ettiği (hedeflediği) bilgili ve yetişkin köy ebeleri ve köy sağlık memurları ile çok velût (doğurgan) olan köylümüzün bu güzel insan verimini koruyarak kısa bir zamanda daha çoğalacağımızı ümit ediyorum”

1960 yılından sonra sağlık hizmetlerinin gelişmesi için sağlık insan gücü yetiştirilmesine ayrıca önem verilmiş ve kalkınma planları kapsamında sağlık okulları ve sağlık kolejlerinin sayısı arttırılmıştır. 1961-1962 öğrenim yılından itibaren Köy Ebe Okulları Sağlık Okullarına dönüştürülmüş ve öğrenim süresi 3 yıla çıkarılmıştır. 1963 yılında Köy Ebe Okulu sayısı 17 olmuştur. 1963'te Köy Ebe okulunun bulunduğu iller Ankara, Antalya, Balıkesir, Bingöl, Edirne, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Isparta, İzmir, Kayseri, Konya, Malatya, Manisa, Muş, Sivas'tır (Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, 1973, ss. 309). Türkiye'de illere göre istihdam edilen ebe sayılarının bakıldığında 1963 yılında 3.429 ebenin 2.208'inin köy ebesi olarak çalıştığı görülmektedir (Erik 1964, ss. 5). Köy ebeleri köy ve ev ziyaretleri ile yedi gün yirmi dört saat çalışma usulüne göre çalışmışlar, köylü halk sağlık hizmeti ihtiyacı duyduğu her an köy ebelerine ulaşabilmiştir.

Sağlık hizmeti kesintisiz yirmi dört saat yerine getirilmesi gereken, toplumsal yönü de olan önemli bir hizmettir. Bu nedenle iş yükü ve çalışma koşulları özellikle sağlık alanında çalışanlar kadınlar açısından özel hayatı ciddi boyutta etkilemektedir (Urhan, Etiler 2011, ss. 194, Aytekin, 2020, ss. 80). Aile ve eve ilişkin işleri kadınların sorumluluğuna bırakan toplumsal işbölümü ve toplumsal roller nedeni ile çalışan anneler mesai bitimi evlerine döndüğünde ekstra işleri yerine getirmek zorunda kalmaktadır. Annelik görevi, eve ilişkin sorumluluklar (temizlik, yemek hazırlama, evin düzenini sağlama vb), çocuk büyüme, çocuk yetiştirme ve çocuğun eğitimi ile ilgilenme bu toplumsal sorumluluklardan bazılarıdır (Hüseyinli, 2016, ss. 111). Literatürde görünmeyen hizmet olarak tanımlanan, kadının ev içinde gerçekleştirdiği hizmetler bir anlamda toplumun yeniden üretimi olarak da ifade edilmektedir (Urhan, Etiler 2011, ss. 198). Bu nedenle çalışan kadınlar ev ile iş hayatı arasında denge sağlayarak çalışma hayatını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Çalışan kadınlar bu dengeyi sağlamanın zorlukları ve yüklediği aşırı sorumluluk ile baş etmeye çalışmaktadır. Sağlık sektöründe çalışan kadınlar ve özellikle sağlık hizmetlerinin sosyalleştirme kanunu çerçevesinde yedi gün yirmi dört saat evlerde başta doğum hizmeti olmak üzere sağlık hizmeti sunan ebeler bu zorlukları daha katmerli şekilde yaşamışlardır (Aytekin 2020, ss. 109). Gebe izlemi, doğum ve doğum sonrası bakım hizmetleri gibi kadınlara yönelik yine kadın olan ebe tarafından verilen bu önemli sağlık hizmet sunum sürecinde ebenin erkek çocukları bu süreci nasıl deneyimlemiştir? Gecenin bir saatinde kapıları çalınarak doğuma çağrıldıklarında küçük yaşlarda çocuklarını evde bırakarak doğum hizmeti için tanımadığı erkeklerin eşliğinde köy yollarına düşmüşlerdir. Bu gidişlerde annesinin arkasında baka kalarak büyüyen bu cesaretli kadınların erkek çocukları için tüm bunların anlamı nedir? Bu çocuklar, köy kadınları ile bir meslek sahibi olan anneleri arasındaki farklı nasıl yorumlamışlardır? Bu farklılıklar ebe çocuklarının sosyal, eğitimsel ve kariyer gelişimini nasıl etkilemiştir? Bu sorular aynı zamanda bir kadın mesleği olarak yetirince ilgi görmemiş ve yazılmamış ebelik tarihini ortaya koymak açısından da önemlidir. Bu bilgilerin derlenmesinde köy ebelerinin ve erkek çocuklarının tanıklıklarına başvurulmuştur. Ebeler ve erkek çocukları ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile bireysel görüşme yapılmıştır. Elde edilen bilgiler ebelik tarihi ile ilgili yazılı belgelerle harmanlanarak aktarılmıştır.

2. Eğitimli ve Saygı Duyulan Bir Annenin Çocuğu Olmak

Temel eğitimden sonra bir meslek sahibi olmak için okuyan ve eğitimin önemini farkında olan ebeler çocuklarının bir meslek sahibi olmaları için okumalarında önemli bir rol model olmuş ve çocuklarının eğitimini desteklemişlerdir. Emekli ebe Fatma Sarıhan Türkmen anılarını yazdığı "Işığı Arayan Köy Kızı" kitabında okuma isteğini şöyle anlatmıştır:

"Köyde, kızları okutmak gibi bir gelenek yoktu. ...kızların analarının dizinin dibinden ayrılması, uzaklara gitmesi, yatılı okullarda okuması duyulmuş,

görülmüş bir şey değildi. ..birlikte mezun olduğumuz erkek kardeşim Zeki sınavlara gönderiliyor, bense gönderilmiyordum. Zeki'nin Samsun Ladik'teki Akpınar İlköğretmen Okulu'nun sınavlarına gönderildiği günün gecesi, ağlamaktan gözlerim şişti” (Sarıhan Türkmen F, 2019, ss. 20).

Fatma Sarıhan Türkmen'in okuma isteğini kardeşi Zeki Sarıhan “Köy Çocuğu” kitabında “Fatma okula gönderilmiyor” alt başlığında şöyle yazmıştır:

“Zeki'den iki yaş büyük olan Fatma ablası, 1958'de köy ilkokulunu bitiren iki kızıdan biri idi. O da öğretmen okuluna başvurmayı ve öğretmen olmayı çok istiyordu. Bölgenin kız çocukları Trabzon'daki Beşikdüzü İlköğretmen Okuluna sınavla alınıyorlardı. Köyde kız çocuklarını ilkokuldan sonra okutmak gibi bir gelenek yoktu. Bu nedenle Fatma'nın öğretmen okuluna başvurmasına aile karşı çıktı. O ise sınava gireceği umuduyla gizli gizli ders çalışıyordu. Onu göndermedikleri zaman da günlerce ağladı. Fatma o yıl 16 yaşına bastı. Sonraki yıllar okul çağını geçirmiş oldu. Fakat onun okuma hayalleri hep canlı kaldı. Sonunda iki yıl sonra Malatya Ebe Okulu'na başvurusu kabul edilecek ve orada bir yıl eğitim, ardından altı ay staj görerek Sağlık Bakanlığı emrinde köylerde çalışan bir ebe olacaktı” (Sarıhan Z., 2023, ss. 94).

Emekli köy ebesi Fatma Sarıhan Türkmen'in iki oğlu annelerinin eğitimlerine yaptığı katkıyı şöyle ifade etmişlerdir:

“Bizim eğitimimizi hem benim hem kardeşimin çok destekledi babam da öyle bizim iyi bir eğitim almamız için ellerinden geleni yaptılar. Özellikle annem çok ilgilendi gerektiğinde benimle okula geldiğini hatırlıyorum. Kardeşim okulu ile ilgili sorunlar yaşıyordu. Onun okulunu değiştirmesini sağladı. Hem benim hem kardeşimin ilerlemesine çok katkısı oldu.” (Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen'in oğlu Devrim Türkmen)

“Annem her ne kadar doktor veya mühendis olmamız için baskı yapmadıysa da eğitimin önemini bilirdi. Lise son sınıfın ilk döneminde derslerimin çoğu zayıftı. Dışından tırnağından artırıp, babamı razı edip beni özel okula verdi. Bu okulda öğretmenler hem daha iyiydi hem de sınıf kalabalık değildi. O lise sanırım eğitim hayatımda büyük rol oynadı.” (Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen'in oğlu Deniz Türkmen)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında köy ebe okulları, sonraki yıllarda ise sağlık okullarının ve sağlık kolejlerinin ebelik eğitimi veren bölümleri özellikle köy kızlarına okuma ve bir meslek sahibi olma imkanı veren eğitim kurumları olmuştur (Aytekin 2020, ss. 18). Okuma ve bir meslek sahibi olma imkanı bulan bu kız çocukları zorlu çalışma koşullarına rağmen ebe olmaktan duydukları memnuniyeti çocukları da ifade etmiştir. Uşak Merkez Karakuyu Köyü'nde uzun yıllar ebelik yapan emekli ebenin oğlu annesinin bu memnuniyetini şöyle dile getirmiştir:

“Annem dedeme hep kendisini okuttuğu için “Allah razı olsun” der. Annem okumak istemiş. Dedem de bu imkanı sağlamış. Kendi ayakları üzerinde durabilmekten, kendi parasını kazanıyor olabilmekten dolayı bir mutluluğu var” (Emekli Ebe Saadet Ünver'in oğlu İlker Ünver)

Türkiye'de özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren açılan köy ebe okullarından mezun ebeler atandıkları köylerde eğitimi bir kadın figürü olarak toplum tarafından saygı görmüşlerdir. Ebelerin toplum tarafından kabul ve saygı görmelerinin diğer önemli bir nedeni de gebe izlemi, doğum, doğum sonrası anne ve bebek izlemi ve bağışıklama gibi anne ve

çocuk sağlığı açısından sundukları hayati öneme sahip sağlık hizmetleridir. Toplum tarafından ebelerin gördüğü saygıyı gözlemleyen çocukları bu durumu şöyle ifade etmişlerdir.

“Annem köy ebesi, babam köy öğretmeni olduğu için Maksudiye köyünde köy halkı devamlı anneme ve babama hürmet ediyorlardı. Aynı zamanda annem dışa dönük bir insan olduğu için hem herkesle kolay samimiyet kurabilen hem de sıcakkanlı bir yapıya sahipti. Bundan dolayı da tüm çevremizdeki komşularıyla, arkadaşlarıyla çok yakın, sıkı, dost denecek ilişkileri vardı. Köydeki herkes hem anneme hem babama devamlı saygı ve sevgi gösterirdi.” (Emekli ebe Zekiye Erenay’ın oğlu Yıldırım Erenay)

“Annemin çalıştığı zamanda yaşadığımız köyde hem de bağlı köylere gittiğimizde kadınlar anneme saygı gösteriyorlardı. Annemi gördüklerinde yüzlerindeki gülümsemeyi hissediyordum.” (Emekli Ebe Saadet Ünver’in oğlu İlker Ünver)

3. Çalışan Annenin Çocuğu Olmak

Çalışan annenin çocuğu olarak bazı ebelerin çocukları anneleri ile evde daha sınırlı vakit geçirdiklerini ve evde ilave sorumluluk yüklenmek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu durum ebelerin erkek çocukları tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“Kardeşim var benden beş yaş küçük, evde gündüz ona bakmak durumda olduğum zamanlar oldu.” (Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen’in oğlu Devrim Türkmen)

“Bizimle yeteri kadar vakit geçiremediği için pişmanlık hissine kapıldığını (annemin) görüyorum zaman zaman.. her çalışan annenin çoğunun başına gelebilecek bir şey birkaç yerde sorumluluğunu yerine getirmeye çalışıyor, her yere birden aynı vakti ayırması mümkün değil.” (Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen’in oğlu Devrim Türkmen)

“Annem çalıştığı için az buçuk işimizi kendimiz görmeyi öğrendik. Ufak tefek evde karnımızı doyuracak kadar bir şeyler yapmayı küçük yaşta öğrendik.” (Emekli Ebe Saadet Ünver’in oğlu İlker Ünver)

“Anne-babadan uzak büyüdüm. Fakat bu annemin suçu da değil, sonuçta babam da çalışıyor fakat annemin gösterdiği çabayı baba olmak için gösterdiğini düşünmüyorum. Bu yüzden ben kendimin biraz ana kuzusu olarak büyüdüğümü düşünüyorum. Akrabalarda orada burada kalırken hep anne-baba özlemi duyduğumu hatırlarım. Birileri kapıyı çalsa, bir araba sesi duysam acaba annem ve babam mı geldi diye heyecanlandığımı anlatırlar” (Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen’in oğlu Deniz Türkmen)

“Bir ebenin oğluyusan annenin iş gereği sık sık uzun saatler çalışması bazı zorlukları getirebiliyor. Annem her sabah erkenden evden işe gitmek için çıkardı ve beni babaanneme emanet ederdi. Kendi evimde olduğum ve güvendiğim bir aile büyüğü ile olduğum için şanslıydım. Annem akşam işten eve geldiğinde yorgun olurdu. Yine de bana ve kardeşlerime vakit ayırırdı.” (Emekli Ebe Yurdagül Yeşiltaş Aydın’ın oğlu Erdem Aydın)

Köyde ev doğumlarına, hastanede çalışırken nöbetlere giden veya okulların tatil olduğu dönemde çocuklarını yakınlarına veya bir bakıcıya emanet eden ebeler, çocuklarına yeterince zaman ayıramadıkları düşüncesi ile zaman zaman üzüntü ve suçluluk duygusu yaşamışlardır.

Emekli ebe Fatma Sarıhan Türkmen anılarını yazdığı kitabında bu duygularını şöyle ifade etmiştir:

“Doğumdan sonra ona (Oğlu Deniz Türkmen) yalnız iki ay bakabilmişim. ...Benim kucağımdayken bile gözleri halasını izlerken yüreğime bir burukluk, bir acı ve suçluluk duygusu çörekledi. Onu gündüzleri halası doyurmuş, o sevmişti. Deniz, onun kucağına alışmıştı. Şimdi sekizinci ayındaydı. Demek ki annesi olduğumu bilmiyordu.” Bana alışması zaman aldı.” (Sarıhan Türkmen 2019, ss. 120).

“Ben çalışırken çocuklarımı anneanne babaanneleri büyüttü ama tabii benim evde olmayışım üzüntü yaratıyordu. Sağlık Ocağından eve geldiğim zaman hep ağlardı. Anne sen nereye gidiyorsun, ne yapıyorsun, niye eve gelmiyorsun derlerdi. Ben de zorluklarını çekiyor, üzüliyordum.” (Emekli ebe Netice Şimşek)

4. Bir Sağlık Çalışanı Annenin Çocuğu Olmak

Sağlık çalışanı olarak ebeler özellikle köylerde ve sağlık kurumlarındaki zorlu ve yoğun çalışma koşullarında çalışırken büyüme döneminde çocuklarının sürekli yanında olamamalarının zorluğunu yaşamaktadırlar. Ebelerin erkek çocukları annelerinin yoğun çalışma saatleri nedeni ile çocukluk döneminde yanlarında olmamalarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Ebe bir annenin çocuğu olmak çok kolay değil; esnek olmayan yoğun çalışma saatleri, yoğun duygusal yük, iş yükü, endişenin, kaygının yüksek olması, acil durumların ortaya çıkabilmesi ve zaman yönetiminin zor olması. Bu durumlar bazı potansiyel zorlukları getiriyor ancak annem elinden geldiği kadar bu durumları bana ve kardeşlerime yansıtmadı. Aynı zamanda fedakarlık, empati ve insanlara yardım etme konusunda bana muhteşem bir model oldu.” (Emekli Ebe Yurdağül Yeşiltaş Aydın’ın oğlu Murat Erdem Aydın)

“Annem hastanede riskli ve stresli durumlar olduğunda endişelenirdi. Zamanlama konusunda bazen kontrolünde olmayan acil durumlar ortaya çıkar güzel bir filmin ortasında yada planladığımız etkinlikleri yapamadan icapçı olduğu için işe gitmek durumunda kalırdı. Annemin nöbetçi olduğu akşamları sevmezdim. Gündüz okul ve oyun ile geçerdi ancak akşam ev sessiz ve boş gelirdi ve annem olmadığı için üzgün hissederdim. Hatta biraz büyüdüğümde o nöbetçi olduğu günler dayanamaz akşamüstü onu iş yerinde ziyaret ederdim. O da o kadar işin arasında beni gördüğüne çok sevinir ve benimle ilgilenir sevgi ve şevkat gösterirdi.” (Emekli Ebe Yurdağül Yeşiltaş Aydın’ın oğlu Murat Erdem Aydın)

Bununla birlikte ebelerin sağlık konusundaki bilgileri çocuklarını yetiştirirken önemli bir avantaj sağlamaktadır. Annelerinin sağlık konusundaki bilgilerinin kendileri için bir avantaj olduğunun farkında olan erkek çocukları bu durumu sıklıkla dile getirmişlerdir:

“Sağlık çalışanı olmasının faydasını gördüğümü düşünüyorum. Hastalıklarımızla, aşılarımızla ilgili epey bilinçliydi. Çocuk büyütürken bence önemli bir şey. Psikolojik olarak da bir çocuk nasıl büyütülmesi gerekiyorsa, kitabına uygun bir şekilde büyütme çalıştı çocuklarını annem.” (Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen’in oğlu Devrim Türkmen)

“Ne zaman hasta olsak bize bakar, ilacımızı verir, iğnemizi yapar, doktorlara doğru soruları sorardı.”(Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen’in oğlu Deniz Türkmen)

“Sağlığın içinde büyüdüm. İğne, aşı yapılması, ben okurken okulumuza aşıya gelirlerdi. Annem de o ekipte olurdu. Annemin ebe olması benim sağlık meslek lisesine gitmemde etkili olmuştur.” (Emekli Ebe Saadet Ünver’in oğlu İlker Ünver)

Emekli ebe Netice Şimşek’in oğlu annesinden duyduğu memnuniyeti şöyle ifade etmiştir:

“Bir gün oğlum bana “anne evleneceğim kişinin aynı senin gibi olmasını” isterim dedi. “Neden oğlum” dedim. “Anne sen bizi çok güzel yetiştirdin. Sağlık açısından her konuda bizi bilgilendirdin” dedi.”(Emekli ebe Netice Şimşek)

5. Bir Ebenin Oğlu Olmak Gurur Verici

Ebeler, sundukları sağlık hizmetleri, toplum ile kurdukları olumlu iletişim, toplumdaki gördükleri saygı ve çocuklarına karşı gösterdikleri fedakarlık nedeni ile çocukları için bir gurur kaynağı olmuşlardır. Ebelerin erkek çocukları annelerine karşı duydukları gururu sıklıkla ifade etmişlerdir.

“Hepimiz ufak tefek bazı şeyler yapıyoruz, izler bırakıyoruz. Ama ebelik ve öğretmenlik birbirine benziyor. Birilerinin hayatında iz bırakıyorlar ve bunlar sonra hatırlanıyor, karşısına çıkıyor. Annemin ilk ebelik yaptığı, görev yaptığı, doğudaki bölgelerden tanıdıkları var. Onlarla karşılaştıkları zamanlar oluyor. Örneğin bir kadın ve yanında yetişkin bir çocuğu oluyor. Kadın oğlum sen doğurtmuşsun diyor veya çocuğu beni sen doğurtmuşsun diyor. Bence bu etkileyici ve gurur verici. Bir insanın dünyaya gelmesine katkısı var. Yaptığı mesleğin kutsallığı biliniyor ve takdir ediliyor. Hem mesleği, hem kişiliği hem eğitimi, insanlara yaklaşımı nedeni ile saygı görüyor.” (Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen’in oğlu Devrim Türkmen)

“Annemin mesleği yaşamının önemli bir bölümü oldu. Çok zorluklar yaşadı. Hem bu zorlukların üstesinden gelmiş belli bir süre çalışmış sonra emekli olmuş. Mesleğinin bir kutsallığı var. Çok çok eski bir meslek. Binlerce yıllık. Ben kendisi ile gurur duyuyorum bir çok açıdan.” (Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen’in oğlu Devrim Türkmen)

“Ebeliği ben kutsal bir meslek olarak görüyorum. Bir insanı hayata getirmeye aracı olmak herkese nasip olabilecek birşey değil. Özellikle annemin zorlu şartlarda yetişip çalışması, dilini bile konuşamadığı halka hizmet vermesi benim için bugün çok büyük bir gurur ve ilham kaynağı. Ne zaman zorlu şartlarda çalışan bir sağlık personeli görsem aklıma annem gelir.” (Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen’in oğlu Deniz Türkmen)

“Bir ebenin oğlu olmak benim için onur ve gurur veren bir olay. Ebelik çok kutsal bir meslek. Özellikle annemin çalıştığı dönemlerde daha zor şartlarda yapılıyordu. Şimdi de öyle. Bir canlının dünyaya gelmesine vesile oluyorsunuz. Annem bu kutsal mesleği yaptığı için onunla gurur duyuyorum.” (Emekli ebe Zekiye Erenay’ın oğlu Yıldırım Erenay)

“Oğlum anne sen ebe forması giyip kep taktığından zaman çok onurlanıyordum demişti. Arkadaşları çocukken oğluma ne güzel annen iğne yapıyor, doğum yaptırıyor derlermiş oğlumda bundan gururlanmış.”
(Emekli Ebe Netice Şimşek)

Sonuç

Ebeler sağlık sistemi içindeki zorlu ve yoğun çalışma koşullarında genel olarak topluma özel olarak anne ve çocuk sağlığını koruma ve geliştirme yönünde önemli hizmetler sunmaktadırlar. Ağırlıklı olarak kadınlara hizmet sunan kendileri de kadın olan ebeler özellikle çocuklarının büyüme dönemine denk gelen çalışma yıllarında hem ebelik hem de annelik rol ve sorumluluklarını fedakârlıklarla ve başarı ile yerine getirmişlerdir. Ebelerin erkek çocuklarının küçük yaşlarında sürekli yanlarında olmayan anneleri ile ilgili üzüntülü anıları olsa da annelerinin ebe olmasından dolayı gurur duymaktadırlar. Çocukluklarının geçtiği köylerde eğitilmiş ve saygı duyulan bir kadının çocuğu olmak, gurur duygusu yanı sıra akademik başarı da getirmiştir. Gerek anne ve babalarının ilgisi, eğitimleri konusundaki destek ve teşvikleri gerekse toplumun ebeveynlerine gösterdiği saygıdan dolayı hissettikleri sorumluluk duygusunun bu başarıdaki etkisi görülmektedir.

Kaynakça

- Altay, S. (2017). Cumhuriyet'in ilk on beş yılında ebelik eğitimine ve mesleğin dönüşümüne dair kısa bir bakış (1923-1938)". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17;35: 167-217
- Aytekin D. (2020). *Unutulmaya Yüz Tutmuş Bir Destan- Köy Ebeleri*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Baytal, Y. (2009). Atatürk döneminde nüfusu artırma çalışmaları ve gülbüz Türk çocuğu projesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 117-137.
- Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen'in Oğlu Deniz Türkmen, 2.04.2023.
- Emekli Ebe Fatma Sarıhan Türkmen'in Oğlu Devrim Türkmen ile Ummahan Yücel Röportajı, 25. 08.2023.
- Emekli ebe Netice Şimşek ile Ummahan Yücel Röportajı, 12.12.2023
- Emekli Ebe Saadet Ünver'in Oğlu İlker Ünver (Sağlık Memuru) ile Ummahan Yücel Röportajı, 11.12.2023.
- Emekli Ebe Yurdağül Yeşiltaş Aydın ile Ummahan Yücel Röportajı, 18.12.2023.
- Emekli Ebe Yurdağül Yeşiltaş Aydın'ın oğlu Murat Erdem Aydın ile Röportaj, 18.12.2023.
- Emekli ebe Zekiye Erenay'ın oğlu Yıldırım Erenay ile Ummahan Yücel Röportajı, 15.12.2023
- Erik F. (1964). Cumhuriyet devri sağlık hareketleri (1923-1963), (ss.8-118), Tıbbi Yayınlar İçin Basın ve Yayın Umumi Müdürlüğü.
- Hüseyinli N, Hüseyinli T. (2016). Çocuk Bakımının Kadın İşgücü Üzerinde Etkileri Ve Hukuki Düzenlemeler. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (34), 108-137.
- Karabulut, U. (2007). Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlık hizmetlerine toplu bir bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve hizmetleri (1925-1937). *ÇTTAD*, 15, 151-160.
- Prof. Dr. Nusret Fişek'in kitaplaşmamış yazıları-I, Halk Sağlığında 50 Yılı (1973). Erişim tarihi: 26.11.2018, http://www.ttb.org.tr/n_fisek/kita_p_1/15.html
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı. Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü, Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl. (1973). Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Yayın No:422, Ankara.
- Sarıhan Türkmen F. (2019). *Işığı Arayan Köy Kızı Bir Ebenin Anıları*, Nobel Tıp Kitapevleri, Ankara, ss. 26.
- Sarıhan Z. (2023). *Köy Çocuğu*, Beyceli Kitaplığı, Ankara.
- Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti (1938), On beşinci yıl kitabı, Anakara, ss:348.
- T.BM.M. Zabıt Ceridesi, (05.07.1943), Erişim tarihi:26.11.2018, www.tbmm.gov.tr/tutanaklar
- T.C. Resmi Gazete, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve Memurin Kanunu, Kanun No: 3017 Kabul tarihi: 9/ 6/1936, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3337.pdf>
- T.C. Resmi Gazete, Köy Ebeleri ve Köy Sağlık Memurları Teşkilâtı Yapılmasına ve 3017 Numaralı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve Memurun Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, Kanun no: 4459, Kabul tarihi: 9.7.1943
- Türkdili Gazetesi, 2 Ekim 1937, https://www.gastearsivi.com/gazete/turk_dili/1937-10-02/1
- Urhan Betül, Etiler Nilay (2011). Sağlık Sektöründe Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi. *Çalışma ve Toplum*, (2), 191-215
- Yücel U. (2023). *Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ebelik Tarihi, Ebelikte Meslek Tarihi ve Deontolojisi*, Editörler: Hülya Türkmen, Bihter Akın, Hacer Y. Dilcen, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

EDİTÖRLER

Dilek Maktal Canko

2000 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl içerisinde aynı üniversitede Maliye Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine başladı. Yüksek lisans eğitimi devam ederken 2002 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü lisans programına başladı ve eğitimini 2006 yılında tamamladı. 2006'dan 2009'a kadar Ege Üniversitesi Yusuf Vardar Mötbe Kültür Merkezinde Merkez Müdürlüğü yaptı. Bu görevi esnasında birçok serginin (Ara Güler, Devrim Erbil, Çerkes Karadağ, Fethi Otyam, Şenol Tilki, Lale Temelkuran, Filiz Pelit...) küratörlüğünü; söyleşi, panel ve konferansların koordinatörlüğünü yaparak İzmir kültürüne hizmet etti. 2009 yılında Konak Belediyesinde müze koordinatörü ve küratörü olarak çalışmaya başladı. İzmir Ümran Baradan Oyun ve Oyuncak Müzesi, Neşe ve Karikatür Müzesinin koordinatörlüğü ve İzmir Kadın Müzesinin küratörlüğü ve koordinatörlüğü görevi ile müze kurulumunu gerçekleştirdi. 2010 yılında Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümünde araştırma görevlisi unvanıyla göreve başladı. Aynı yıl aynı üniversitenin doktora programına başladı ve 2016 yılında doktorasını tamamladı. Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Bizans Sanatı Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. olarak görevine devam etmektedir. 2018 yılından beri Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi (EKAM) müdür yardımcılığı görevini sürdürmektedir. *Türk Kültürü ve Edebiyatında Kadın, Woman and Art Through the Ages, Antik Dönemden Osmanlıya Anadolu Sanatında Kadın, Zaman, Mekân ve Kadın, Perspectives in Gender Studies Space, History, Art, Babalar ve Kızları Çok Disiplinli Bir Yaklaşım* kitaplarının editörlüğünü yapmıştır. Aynı zamanda 2021 yılından itibaren Ege Üniversitesi Etnografya Müzesinde müdür olarak görev yapmaktadır. Bizans sanatı, kadın çalışmaları ve müzecilik konularında akademik çalışmalarını sürdüren Canko'nun *Bizans Sanatında Kadın* isimli kitabı 2019'da Yeditepe Yayınevi, *Bizans Toplumunda Kadın* kitabı ise 2021 yılında Ege Üniversitesi Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Akademik çalışmalarının yanında, çocuklar için kitaplar da yazmaktadır. Hollandalı Rönesans sanatçısı Pieter Bruegel'in hayatını konu alan kitabı *Pieter Bruegel'in Gizemli Dünyası* isimle 2013'te, Osman Hamdi Bey'in hayatını konu alan *Kaplumbağalı Adam Osman Hamdi Bey* isimli kitabı ise 2015'te Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Zeynep Türkyılmaz

2008 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Aynı yıl Ege Üniversitesinde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans yaptı. Kadın çalışmaları kapsamında çeşitli sivil toplum kuruluşlarında, organizasyonlarda, sempozyum düzenlenmesinde ve kitap çalışmalarında yer almıştır. 2018 senesinden beri Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezinde (EKAM) müdür yardımcılığı görevine devam etmektedir. Siyasi tarih, kadın çalışmaları ve yerel tarih alanlarında akademik çalışmaları bulunmaktadır. 2018 yılında Tire Belediyesi Kültür Yayınları tarafından yayınlanan *Cumhuriyet Döneminde Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Tire (1923-1938)* adlı kitabı kaleme almıştır. EKAM tarafından yayına hazırlanan *Contemplating Violence Against Women, Zaman, Mekân, Kadın* adlı kitapların editörlüğünde yer almıştır. Ege Üniversitesinde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalında doktora devam etmekte olup, Ege Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezinde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Burcu Uşaklı Sandal

1990 yılında Afyonkarahisar’da doğdu. 2013 yılında Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliğinden mezun oldu. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir ortaöğretim kurumunda Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak göreve başladı. 2016 yılında *Füruzan’ın Öyküleri Üzerine Psikanalitik Bir İnceleme* başlıklı teziyle yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2017 yılında Ege Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı alanında doktora eğitimine başladı. *Tanzimat ve Servet-i Fünun Romanlarında Kadın Tasvirleri* başlıklı doktora tezini Eylül 2021’de savunarak doktor ünvanı aldı. Ege Üniversitesinde ve İzmir Demokrasi Üniversitesinde Yeni Türk Edebiyatı, Hukuk ve Edebiyat, Türkçe Öğretimi gibi lisans dersleri verdi. Edebiyat ve psikanaliz, kadın araştırmaları, Türk öykücülüğü ve postmodernizm odaklı makaleleri çeşitli akademik dergilerde yayımlanmıştır. Pek çok akademik kitapta bölüm yazarlığı yapmıştır. Ulusal ve uluslararası kongrelerde ve sempozyumlarda çeşitli bildiriler sunmuştur. Hâlen Milli Eğitim Bakanlığındaki görevine ve akademik çalışmalarına devam etmektedir.

YAZARLAR

Ayşe Şeyma Turgut

2015 yılında Başkent Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünden birincilikle mezun olmuştur. Yüksek lisans eğitimini 2018 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalında "Türkiye'deki Kurum Bakımında Büyümüş Bireylerin Psikolojik Dayanıklılık (Yılmazlık) Düzeylerinin İncelenmesi" başlıklı tez ile doktora eğitimini ise 2023 yılında Kocaeli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yoksulluk Çalışmaları Doktora Programında "İşsizlerin Psikososyal İyilik Hallerini Destekleyici ve Kamu İstihdam Hizmetlerini Geliştirici Bir Politika: Türkiye İçin Model Önerisi" başlıklı tez ile tamamlamıştır. 2017 yılından beri Kocaeli Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Çalışma alanları arasında; işsizlik, yoksulluk, engellilik, kurum bakımı ve psikolojik dayanıklılık bulunmaktadır.

Aytuğ TÜRK

1986 yılında Sivas'ta doğmuştur. 2011 yılında MSKÜ Fethiye Sağlık Yüksekokulundan mezun olmuştur. 2011-2015 yılları arasında İzmir Bozyaka Eğitim ve Araştırma Hastanesinde görev yapmıştır. 2016 yılında Cumhuriyet Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamış, sonrasında sırasıyla Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesinde 2018 yılında yüksek lisans eğitimini, Ege Üniversitesinde ise 2023 yılında doktora eğitimini tamamlarken, lisansüstü eğitim gördüğü bu kurumlarda araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır. Hâlen MSKÜ'de görev yapmakta olup ilgi alanları toplum ruh sağlığı, psikiyatride sanal uygulamalar ve yapay zekâ, kadın ve gençlerde ruh sağlığı ve bozukluklarıdır.

Banu akmak Duman

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümünden 2008 yılında mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans ve Doktora eğitimini 2017 yılında tamamladı. Çeşitli dergilerde eleştiri yazıları ve bilimsel makaleleri yayınlandı. "Gelenekselden Çağdaşa Tiyatromuzda Kadınlar", "Türk Tiyatrosunda Gerçekçilik Sorunu" ve "Çağımızda Oyun Yazarlığı" adlı üç adet kitabı basıldı. 2009 yılından bu yana Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları Bölümünde öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Burcu akın Erdağ

İzmir'in Aliağa ilçesinde doğdu. İlkokulu burada tamamladıktan sonra ortaokul ve lise öğrenimi için Bergama Akif Ersezgin Anadolu Lisesine devam etti. 2007 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği lisans programından mezun oldu. 2009-2019 yılları arasında Düzce ve İzmir illerinde Millî Eğitim Bakanlığına bağlı liselerde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yaptı. Yüksek lisansını 2015 yılında, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği programında hazırladığı *Eğitim Hayatındaki Değişimlerin Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarına Yansımaları* başlıklı tez çalışması ile doktorasını 2023 yılında aynı programda hazırladığı *Tanzimat Dönemi Romanlarında Eğitim Unsurları* başlıklı tez çalışması ile Prof. Dr. Sabahattin ÇAĞIN danışmanlığında tamamladı. 2019 yılından itibaren Dokuz Eylül Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Esra Engin

Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği alanında Profesör, öğretim üyesi, psikoterapist, aynı zamanda sosyologdur. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulundan 1995 yılında mezun olmuştur. Psikiyatri hemşireliği yüksek lisans ve doktora programlarını, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünde tamamlamıştır. 1996- 1998 yılları arasında Ege Üniversitesi Nöroşirurji AD.' da yoğun bakım hemşiresi olarak çalışmıştır. 2000- 2006 yıllarında Ege Üniversitesi HYO Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD.'da araştırma görevlisi, 2006-2011 yılları arasında aynı AD.'da Yardımcı Doçent, 2011 yılında Doçent, 2017 yılından bu yana E.Ü. Hemşirelik Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD.'da Profesör olarak görev yapmaktadır. 2000-2003 yılları arasında Grup Psikoterapisi ve Psikodrama Eğitimi, 2004-2006 yılları arasında Kognitif Davranış Terapileri Eğitimi, 2006 yılında üreme ve cinsel sağlık danışmanlığı eğitimi, 2004-2007 yılları arasında Gestalt Modelli Grup Terapisi Süpervizyonu almıştır. 2005-2012 yılları arasında alkol ve madde bağımlılığı tanılı hastalar ile bireysel ve grup terapileri çalışmaları yapmıştır. Aile Danışmanlığı, Çift Terapileri, Cinsel Terapiler ve Sanat Terapisi sertifikaları bulunmaktadır. 2009 yılından bu yana McMaster University'ne (Evidence Base Rater) kanıta dayalı uygulamalar alanı için katkı vermektedir. Prof. Dr. Esra Engin, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı öğretim üyesidir. Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü Madde Bağımlılığı AD. ve Sürekli Eğitim Merkezi Aile Danışmanlığı programlarına birçok ders ile katkı vermektedir. Hemşire Eğitimciler Derneği'nde bir dönem yönetim kurulunda, Kognitif ve Davranış Terapileri Derneği bir dönem denetleme kurulunda görev yapmıştır. Yurt dışı ve yurt içinde birçok bilimsel makalesi ve kitapları, kitaplarda bölüm yazarlığı bulunmaktadır ve özel bir kanalda bir dönem köşe yazarlığı yapmıştır. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Bekâr ve bir kız annesidir.

Ferihan Polat

2000'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden lisans derecesini, 2003'te Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalından yüksek lisans derecesini, 2009'da Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalından doktora derecesini almıştır. 2018 yılında doçent ünvanını alan Polat, hâlen Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde profesör doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Siyaset psikolojisi ve siyaset sosyolojisi alanlarında çalışmalarını yürüten Polat'ın "Din, Siyaset ve Seçmen", "Seçmenin Din, Toplum ve Siyasete Bakışı", "Immanuel Wallerstein Perspektifinde Arap Baharı: Tunus Örneği", "Çatışma ve Uzlaşma Bağlamında Siyasetin Psikolojisi" ve "Siyasal Davranışın Psikolojisi" adlı araştırma kitapları bulunmaktadır.

Fulya Atalay

1980 Eskişehir doğumlu olup, 2003 yılında Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okulöncesi Öğretmenliği lisans programından, 2010 yılında ise Dokuz Eylül Üniversitesi Okulöncesi Eğitim Öğretmenliği Yüksek Lisans Programından mezun olmuştur. 2003 yılından bu yana Ege Üniversitesi Çocuk Gelişimi Programında Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Çocuk Yetiştirme Tutumları, Normal Gelişim Gösteren ve Engelli Çocuklarda Gelişim Özellikleri, Çocukta Sanat, Oyun, Müzik, Drama Yaratıcılık, Çocuk ve Müze, Çocuk Edebiyatı, Öğrenme Öğretme Teknikleri ve Türkiye'de ve Yurt Dışında Kullanılan Farklı Yaklaşımlar, Okulöncesi Eğitim Programları hakkında ön lisans ve lisans düzeyinde ders vermektedir. Yurt içi ve yurt dışındaki kongrelerde sözel bildirimleri, uluslararası dergilerde yayınlanmış makaleleri yer almaktadır. Engelli çocukların gelişimsel yetersizlikleri ve gerilikleri konusunda Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Engelli Bakım ve Rehabilitasyon

Programı için hazırlanan kitapta bölüm yazarlığı mevcuttur. Okulöncesi dönem çocuklarına yönelik pek çok sosyal sorumluluk projelerinin yürütücülüğünü ve koordinatörlüğünü yapmaktadır. Aile danışmanlığı, Oyun terapisi, bilişsel davranışçı terapi eğitimi sertifikaları vardır. Okulöncesi çocuklarda yaratıcılık, masallardaki bilim, hikâye/masal anlatma teknikleri, okulöncesi çocukların gelişimleri vb. konularında Türkiye'nin farklı illerinde öğretmenlere ve ailelere yönelik seminerler gerçekleştirmektedir.

Gaye Belkız Yeter Şahin

1984 yılında Erzincan'da doğdu. 2004'te Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazandı. 2008'de Atatürk Üniversitesi Erzincan Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden fakülte birinciliğiyle mezun oldu. Aynı yıl başladığı Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı programında yüksek lisans eğitimini 2010 yılında tamamladı. Aynı yıl İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı alanında doktora eğitimine başladı ve 2015 yılında tamamladı.

2010-2016 yılları arasında Harran Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Okutmanı olarak görev yaptı. 2016 yılından itibaren Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Bugüne kadar *Hece*, *Yeni Türk Edebiyatı*, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, *Turkish Studies*, *Mukaddime*, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *Asya Studies* gibi çeşitli dergilerde makaleleri yayımlanmıştır. *Sessizliğin Gölgesinde Hasan Ali Toptaş*, *Metin Tahlilinde Yeni Yaklaşımlar 1*, *Huzursuz Bir Ruhun Panaroması (Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Edebiyat ve Düşünce Dünyası)* ve *100. Yılında Dergâh Dergisi* adlı kitaplarda bölüm yazarlığı olan yazarın ayrıca (Selçuk Çıkla ile birlikte hazırladığı) *1839-1928 Yılları Arasında Basılmış Türkçe Şiir Kitapları Bibliyografyası* (2013) adlı kitap bölümleri ve *Yeni Türk Şiirinde Tasfiye Hareketleri* (2014), *Türk Postmodern Anlatılarında Modernizm Eleştirisi* (2019), *Postmodern Türk Tiyatrosu (Türk Tiyatrosunda Postmodern Arayışlar)* (2013) adlı üç kitabı bulunmaktadır.

Hakan Uşaklı

Orta Doğu Teknik Üniversitesi lisans, Kocatepe Üniversitesi yüksek lisans ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nden doktora derecesi aldı. Çalıştığı kurumlarda test uzmanı, psikolojik danışman rehber öğretmen, anabilim dalı başkanı, bölüm başkanı, dekan yardımcısı, Erasmus Kurum Koordinatörü ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü görevlerinde bulundu. Uzmanlık alanları sınıf öğretmeni yetiştirme, eğitim psikolojisi ve psikolojik danışma rehberliktir. Çalışma alanları sosyal duygusal öğrenme, drama, sosyal beceri eğitimidir. Hâlen Sinop Üniversitesinde Profesör doktor olarak görev yapmaktadır. Çok sayıda Türkçe ve İngilizce makale, kitap ve kitap bölümü yayımladı. *Eğitim Psikolojisi* (Grafiker, 2008), *Big Lies Behind Self Help Books* (LAP, 2010), *Hayat Boyu Kapsamlı Rehberlik ve Psikolojik Danışma* (Pegem, 2016), *Eğitim ve Sahne* (DC, 2017), *Eğitim Sisteminde Bireyi Tanıma ve Test Dışı Teknikler* (Eğitim, 2020).

Hatice Demir

Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı lisans, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk-İslam Sanatı Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erken Hıristiyan ve Bizans Sanatları Bilim Dalında Doktora ve Koç Üniversitesi AKMED'de (Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Uygulama ve Araştırma Merkezi) GABAM (Geç Antik ve Bizans Araştırmaları Merkezi) bursiyeri olarak post-doktora yapmıştır. Hâlen Kastamonu Üniversitesinde Dr. Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır. "İkonografi, Hıristiyan-İslam sanatı etkileşimi ve mimarlık tarihi" üzerine çalışmaktadır.

Merve Ay Karakuş

1994 yılında Eskişehir’de doğdu. 2017 yılında Anadolu Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuştur. 2020 yılında Ankara Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında “N. G. Çernişevski’nin *Nasıl Yapmalı?* İsimli Eserinde Ütopya ve Gerçeklik” başlıklı tez çalışmasıyla yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde 2020 yılında başladığı doktora eğitimine devam etmektedir. Ayrıca Ankara Üniversitesi ve Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesinin çeşitli birimlerinde misafir öğretim elemanı olarak Rusça dersleri vermiştir. Dostoyevski, Tolstoy, Garşin, Şalamov gibi önemli Rus yazarların kimi eserlerini Türkçeye çevirmiştir. Bunun yanında Rus edebiyatı ve çeviribilim alanlarında bilimsel yayınları da bulunmaktadır.

Pelin Aslan Ayar

Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamladı. Türk edebiyatında modernleşme, fantastik, anlatıbilim, toplumsal cinsiyet, sınıflı toplum yapısı, yoksulluk, duygu durumları gibi konuları başta roman ve öykü olmak üzere çeşitli türler üzerinden incelediği makaleleri birçok dergi ve kitapta yayınlandı.

Türkçe Edebiyatta Varla Yok Arası Bir Tür: Fantastik Roman (1876-1960) adlı kitabı 2015’te 1., 2018’de 2. baskısını yaptı. 2016 yılında da *Yoksulluk ve Yoksunluk Halleri: Fûruzan’ın Öykülerinde Mekân, Beden, Özne* başlıklı kitabı yayınlandı. 29.05.2020’de Doçent unvanını aldı. 2013 yılından beri Kocaeli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Refiye Durmuş

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği lisans Programından mezun olmuştur. Yüksek Lisans eğitimini, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Tezli Yüksek Lisans Programında, “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Roman ve Hikâyelerinde Kadın ve Kadın Eğitimi” adlı tezle tamamlamıştır. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Türk Dili Ve Edebiyatı bölümü doktora programında, “Toplumcu Gerçekçi Romanda Kadın” adlı teziyle doktora derecesini almıştır. Hâlen Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yapmaktadır. Çalışma alanları arasında; Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı, roman tahlili, karakter incelemesi, hikâye tahlili bulunmaktadır.

Semra Daşçı

İstanbul Eyüp’te doğdu. 1995 yılında İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümünden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalında Prof. Dr. Gül İrepoğlu danışmanlığında 1997 yılında Yüksek Lisans, 2001 yılında Doktorasını tamamladı. 1999 yılında Ege Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat Anabilim Dalında başlamış olduğu görevini sürdürmekte, Avrupa Sanatı ve Avrupa Sanatı’nda Oryantalizm konularında dersler vermektedir. *Avrupa Resminde Çocuk İmgesi* (Bağlam, 2008), *Dersaadet’te Bir Türk Dostu: Francis Hopkinson Smith (1838-1915)* (Bilge Kültür Sanat, 2012) ve *İzmir’de Oryantalist Ressamlar* (İzelman Yayınları, 2022) adlı kitapları bulunmaktadır. 15-19 yüzyıl Avrupa resim sanatı, Oryantalizm, Osmanlı Türkiye’sine gelen yabancı sanatçı ve gezginler ile Osmanlı-Avrupa kültür sanat ilişkileri konularında çalışmakta, bu konularla ilgili çeşitli araştırma ve yayınları bulunmaktadır.

Sinem Utanır Altay

1987 yılında Bursa’da doğdu. Atılım Üniversitesi Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümünden 2012 yılında mezun oldu. 2015 yılında *Türkiye’de Genç Kadınların Medya Tüketimi: Niteliksel Bir Araştırma* başlıklı teziyle Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalında yüksek lisansını tamamladı. 2022 yılında *Aşı Karşıtlığına İletişimsel Bir Yaklaşım: Türkiye’de Aşı Karşıtı Instagram Hesapları Örnekleri Üzerine Bir İnceleme* başlıklı teziyle Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalından doktora derecesini aldı. Hâlen Ege Üniversitesi Atatürk Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğretim üyesidir. *Woman and Art Through The Ages* (2020), *Zaman, Mekân, Kadın* (2021) isimli kitaplarda editör olarak yer almıştır. Pek çok kitapta bölüm yazarlığı, Kadın Çalışmaları ve İletişim alanlarında bilimsel araştırmaları bulunmaktadır.

Ummahan Yücel

1975 yılında İzmir’de doğdu. Ege Üniversitesi İzmir Atatürk Sağlık Yüksek Okulu (İASYO) Ebelik Bölümünden 2003 yılında bölüm birinciliğiyle mezun oldu. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimini 2006, Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Doktora eğitimini 2011 yılında tamamladı. İkinci doktora eğitimini, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Anabilim Dalında 2019 yılında tamamladı (2015-2019). İASYO Ebelik Bölümünde 2004 yılında araştırma görevlisi, 2013 yılında Yardımcı Doçent Doktor kadrosuna atandı ve aynı bölümde Ebelik Bölüm Başkan Yardımcılığı görevinde bulundu (2013-2016). 2021 yılında Halk Sağlığı Bilim alanında Doçent ünvanı aldı ve 2023 yılında Doçent kadrosuna atandı. EÜ İzmir Atatürk Sağlık Yüksekokulu Yönetim Kurulu (2019-Devam ediyor) ve EÜ Sağlık Bilimleri Fakülte Kurulu Üyesidir (2021-devam ediyor). “Aile Hekimliği Birinci Basamak Sağlık Ortamını Nasıl Dönüştürdü?” isimli kitapta yazar, “The

Midwife's Labour and Birth Handbook" isimli kitapta çeviri editörü, "Ebelik ve Toplum Sağlığı" isimli kitapta editör ve yazar olarak yer aldı ve ebelik alanında pek çok kitapta bölüm yazarlığı ve çevirmenliği yaptı. Ebelik ve Halk Sağlığı alanlarında pek çok bilimsel araştırma projesi yürüttü ve araştırma makaleleri yayımladı. Ebeler Derneği'nde danışma kurulu üyesi olarak görev yaptı (2010-2013). Kurucu yönetim kurulu üyesi (2014-2015) olduğu Ebelikte Araştırma Geliştirme Derneği'nin (EBEARGE) birinci (2015-2018) ve ikinci dönem (2018-2021) yönetim kurulu üyeliği yaptı. Hâlen Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Ebelik Bölümünde Doçent Doktor olarak görev yapmaktadır (2021-devam Ediyor).

Yasemin Koç

1990 yılında Ankara'da doğdu. İlk ve orta öğrenimi burada tamamladıktan sonra Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamladı. Türk edebiyatında modernleşme, anlatıbilim, toplumsal cinsiyet, Türk dünyası edebiyatları, disiplinler arası edebiyat gibi alanlarda çeşitli makaleler ve kitap bölümleri yayınlandı. Edebiyat ve modernleşme ilişkisine odaklandığı, Türkiye sahası ve Türk Dünyası edebiyatlarıyla ilgili çeşitli dersler yürüttü. Mayıs 2015'te "İsmail Gaspralı'nın Eserlerinde Kadın Tipolojisi" başlıklı teziyle bilim uzmanı ve Mart 2023'te "Bilge Karasu Yazını Üzerine Bir İnceleme" başlıklı teziyle doktor ünvanını aldı.

Yeliz Kendir-Gök

Lisans eğitimini Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde derece ile tamamladıktan sonra Millî Eğitim Bakanlığı Yurtdışı Eğitim Bursu (YLSY) kazanarak Birleşik Krallık'ta yüksek lisans eğitimini London School of Oriental and African Studies (SOAS), Gender Studies alanında gerçekleştirmiştir. Doktora unvanını ise Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'ndan elde eden Kendir-Gök'ün ilgi alanları arasında toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları öne çıkmaktadır. Beden sosyolojisi, cinsellik ve göç çalışmaları alanlarında akademik çalışmaları bulunmaktadır. Halen Çankırı Karatekin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

ANNELER VE OĞULLARI

Çok Disiplinli Bir Yaklaşım

Edebiyattan tarihe, sosyolojiden sanata pek çok alanda anne-oğul ilişkisine farklı pencerelerden bakan çalışmalar bu kitapta kaleme alınmıştır. Pek tabii bu mesele etrafında yapılan incelemeler, söz konusu ilişkinin farklı yönlerine ışık tutmuştur, ancak yine de anne ile oğul üzerine söylenecekler -insanlık var olduğu sürece- nihayete erişmeyecektir. Zira bu ilişkinin tarihsel süreç içerisinde bambaşka çehrelere büründüğü, değişip dönüştüğü de aşikârdır. Buradan hareketle bu çalışmada, anne-oğul ilişkileri farklı disiplinlerin ışığında ele alınmıştır. Kitapta yer alan bölümlerden kimileri bu ilişkiyi annenin penceresinden irdelerken kimileri de oğulların anneye yönelik duyguları ve tavırları üzerine yoğunlaşmıştır. Böylece her iki tarafın da bu ilişki içerisindeki konumu, hisleri, tutumları ve bunların sonuçları hem kurgusal çerçevede hem de gündelik hayatın içinde sorgulanmıştır.

